

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SORULARLA BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

AYDIN USTA

2.
Baskı

**SORULARLA
BİZANS İMPARATORLUĞU
TARİHİ**

Prof. Dr. Aydın Usta

SORULARLA BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

Prof. Dr. Aydın Usta

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa Karagüllüoğlu

Editör

Sahure Ergüzel

©Yeditepe Yayınevi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-9787-66-6

Yeditepe Yayınevi: 313

İnceleme-Araştırma: 251

1. Baskı: Aralık 2016

2. Baskı: Ağustos 2020

Kapak Çizimleri

Cengiz Karşlıoğlu

Kapak Tasarımı

Sercan Arslan

Sayfa Düzeni

ademşenel.com

Baskı-Cilt

Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.

Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul

Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 45097)

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78

www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

SORULARLA BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

Prof. Dr. Aydın Usta

YEDİTEPE

Aydın Usta

1975'te İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Üsküdar Bağlarbaşı İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimini Üsküdar Cumhuriyet Lisesi'nde tamamladı. 1992'de kazandığı MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 1996'da fakülte birinciliği ile bitirdi. Aynı yıl MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi programına yüksek lisans eğitimine başladı. 1997 yılı içinde MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisans eğitimini *Sâmânîler Devleti'nin Kuruluş Devri* adlı teziyle tamamladı. 2000 yılının Ocak ayında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı. 2003'te *Sâmânîler Devleti'nin Siyasî ve Kültürel Tarihi (943- 1005)* adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2008 yılında Doçent ve 2014 yılında Profesör olan Aydın Usta halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Arapça bilen Usta, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yazarın yayınevimizden çıkan eserleri:

- 1- *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, 2. baskı, İstanbul 2015.
- 2- *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 2. Baskı, İstanbul 2016.
- 3- *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015.
- 4- *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, İstanbul 2017.
- 5- *Haçlı Hikâyeleri*, İstanbul 2017.
- 6 - *Doğunun ve Batının Hakimleri, Selçuklular (Gerçek Hikayeler ve Anekdotlar)*, 2. Baskı, İstanbul 2019.
- 7) *Selçuklu Sultanları*, İstanbul 2019.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

DEĞİŞİM / 11

**(İmparatorluğun Merkezinin Doğuya Taşınmasından
Heraklius Dönemine Kadar)**

DÖNÜŞÜM VE VAROLUŞ MÜCADELESİ / 72

(Heraklius'tan Selçukluların Gelişine Kadar)

BATIDAN GELEN KARDEŞLER / 178

**(Selçukluların Ortaya Çıkışından Haçlıların,
İstanbul'u İşgaline Kadar)**

SADECE İSİMDE KALAN

BİR İMPARATORLUK / 239

**(İstanbul'un Haçlılardan Kurtarılmasından
Bizans'ın Yıkılışına Kadar)**

BİZANS İMPARATORLARI LİSTESİ / 296

BİBLİYOGRAFYA / 301

HARİTALAR / 311

FOTOĞRAFLAR / 321

ÖNSÖZ

Roma İmparatorluğu varolduğu dönem içerisinde dünya tarihine yön veren önemli güç unsurlarından biri olmuştur. Ancak II. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan siyasî, askerî ve ekonomik krizler onun varlığı için ciddi tehditleri de beraberinde getirmiştir. Maruz kalınan olumsuzlukları aşmak için başlatılan çözüm arayışları içerisinde geniş imparatorluk topraklarının idarî anlamda bölünmesi ve böylece yönetimin daha etkin hale getirilmesi yönündeki çabalar bilhassa dikkat çekicidir. Diocletianus'un ortaya koyduğu Tetrakia Sistemi bunun ilk örneklerinden biridir. Söz konusu uygulama uzun süreli olmasa da benzeri anlayışlar için de kapıyı aralamıştır. Öyle ki sınırları çok genişleyen imparatorluk için bölünmek en doğru çözüm gibi görüldüğünden sonraki yıllardaki denemeler genelde bu şekilde yapılmıştır. Nitekim Büyük Konstantinos da başarılı bir şekilde birleştirdiği imparatorluğu ölümünden hemen önce oğulları arasında paylaştırmıştır. Bu ise Roma İmparatorluğu'nun mevcut egemenlik sahasının doğu-batı şeklindeki ayrımını kesinleştirmiştir. Çıkarılan kanunlar her iki tarafta da uygulamaya konulmasına karşın siyasî ayrılık günden güne daha da belirgin hale gelmiştir. Nihayetinde imparatorluğun batı kısmı Germen istila dalgalarının altında kalarak 476 yılında yıkılırken Doğu yarısı Roma'nın mirası konusunda tek başına kalmıştır.

Büyük Konstantinos'un kurduğu ve kendi adını alan (Konstantinopolis/İstanbul) şehrin başkentlik yaptığı Doğu Roma sonraki yüzyıllarda maruz kaldığı birçok baskı ve saldırıya karşın varlığını 1453'e kadar sürdürmeyi başarmıştır. Bin seneyi aşan ömrünü ise Roma'nın teşkilatçılık ve siyaset mirasını iyi değerlendirmesi kadar yaşadığı çevreye uyum sağlamak, şartlara göre kendisini yenileyebilmek becerisine borçludur. Diğer taraftan yer aldığı coğrafyanın etkisiyle başlayan Grekleşme, onun Roma'dan Bizans'a doğru dönüşümü için gerekli ortamı hazırlamıştır.

Söz konusu yeni isim gerçekte XVI. yüzyılda ortaya çıkmış olmasına karşın imparatorluğun Doğululaşmasının bir ifadesi haline gelmiştir. Bu nedenle de ilim dünyasında Doğu Roma'dan çok Bizans adı ön plana çıkmıştır. Batıyla arasındaki mezhepsel, siyasî ve sosyal çekişmelerle giderek büyüyen farklılaşma zaman içinde Bizans'ı kendine has sosyo-kültürel, mezhepsel ve siyasî değerlere sahip bir Hristiyan Doğu unsuru yapmıştır.

Bu çalışma Türk ve İslam tarihi için de önemli bir yere sahip Bizans İmparatorluğu'nun geçmişine dair duyulan ilgiye ve yapılacak daha kapsamlı araştırmalara zemin teşkil etmek üzere kaleme alınmıştır. İçeriği oluşturan dört ana bölümün birincisinde *Değişim* başlığı altında Büyük Roma'nın ikiye ayrılmasından Herakleios dönemine kadar imparatorluğun giderek bir doğu unsuru haline geldiği periyot ele alınmıştır. *Dönüşüm ve Varoluş Mücadelesi* adını taşıyan ikinci bölümde ise grekleşen Bizans İmparatorluğu'nun Sasaniler ve sonrasında Müslümanların baskısı karşısında zorlandığı ve ayakta kalmaya çalıştığı dönem aktarılmaktadır. Üçüncü bölüm *Batıdan Gelen Kardeşler* adını taşımakta olup Selçukluların Ortadoğu ve Ön Asya'da görünmesinin akabinde Haçlı Seferlerinin başlamasından 1204 Faciasına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Dördüncü ve son bölüm olan *Sadece İsimde Kalan Bir İmparatorluk* adlı

kısımda ise 1261’de İstanbul’u yeniden ele geçirmesine karşın eski gücünü tamamıyla yitirmiş Bizans’ın 1453’deki yıkılışına kadar ki tarihi konu edilmiştir.

Çalışmamın hazırlanması sırasında sabırla yanımda olan aileme ve basımı konusunda desteklerini esirgemeyen Yeditepe Yayınevi’ne teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Aydın Usta
İstanbul 2016

DEĞİŞİM

(İmparatorluğun Merkezinin Doğuya Taşınmasından Heraklius Dönemine Kadar)

1) Bizans adının kaynağı nedir?

Bizans adı bugünkü Sarayburnu civarında kurulan Byzantion şehrinden gelmektedir. Adı geçen yerleşimin kurucusu Byzas mitolojiye göre Baş Tanrı Zeus'un gayrimeşru çocuklarından biri olan Ceroessa ile Denizler Tanrısı Poseidon'un evliliğinden dünyaya gelmiştir. Ceroessa'nın annesi Io, Argos Kralı'nın kızı olup Hera Tapınağı'nda rahibelik yapmaktaydı. Hikâyesi; Tanrılar Tanrısı Zeus tarafından görülüp beğenilmesiyle birlikte başlar. Io, Zeus'u ret etmesine karşın uykusunda iğfal edilmekten kurtulamaz. Sonrasında Zeus, onu durumu öğrenen Tanrıça Hera'nın gazabından korumak için bir ineğe dönüştürür. Ancak bu Io'yu, Hera'dan korumaya yetmez ve Tanrıça onu yakalayıp başına yüz gözlü bir canavar olan Argos'u nöbetçi diker. Zeus ise oğullarından Hermes'i göndererek canavarı öldürtür. Ancak Hera bu kez de gönderdiği bir at sineği vasıtasıyla Io'ya sıkıntı yaşatmaya devam eder. Kendisini ısırarak at sineğinden kaçan Io, boğazı aşar ve buraya verilen Bosphoros (İnek ya da Öküz Geçidi) adının da kaynağı olur. Sonrasında Haliç taraflarına geldiğinde sonradan Byzantion şehrinin kurucusu Byzas'ı doğuracak olan kızı Ceroessa'yı dünyaya getirir.

Byzantion adının Trakya, Frigya ya da Kafkasya kökenli olduğu, *kartal yuvası*, *su ülkesi*, *su kenti* anlamına geldiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. İmparator Büyük Konstantinos daha sonra Byzantion şehrinin üzerine kendi adıyla yani Konstantinopolis diye bilinen şehri inşa ettirmiştir.

2) İlim âleminde Bizans tarihiyle alakalı çalışmalar nasıl başlamıştır?

Bizantoloji olarak da isimlendirebileceğimiz Doğu Roma'nın (Bizans) tarihi, kültürü, siyaset bilimi konusundaki araştırmaların temelini dinî ve siyasî karşıtlıklara bağlamak mümkündür. Nitekim Almanya'da Katolik Kilisesine karşı başlatılan Protestan hareketi ile Bizantoloji çalışmalarının mimarı Hieronymus Wolf'un çağdaş olması bir tesadüf değildir. Muhtemelen Almanlar yüzyıllar boyunca papalığa karşı mezhepsel mücadelesini sürdürmüş Bizans ile şimdi aynı düşmanla muhatap olmaları dolayısıyla bir özdeşleştirme yaşamışlardır. Bunun ortaya çıkardığı sempati ve ilgi Bizans tarihiyle alakalı çalışmaların başlamasını sağlamıştır. Diğer taraftan çalışmaların zamanlamasının Avrupa'da Türk tehdidinin en fazla hissedildiği dönemlerden birine rast gelmesi de Bizans tarihine olan ilgiyi arttıran bir diğer etkidir.

Almanya'nın ardından Fransa'ya yayılan çalışmalar sayesinde Bizans tarihine ve hukukî kodifikasyonlarına ait eserlerin birçoğu tercüme edilmiştir. XVII. yy.'da Fransa'da kraliyetin himayesinde Labbe ve Du Cange önderliğinde kaynak çevirileri yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde *Byzantinae Historiae Scriptores Varii* adıyla 42 ciltlik Bizans kaynakları külliyyatı oluşturulmuş ve *Bizantinolojinin* temelleri atılmıştır. Bu anlamda Fransa'da bahse konu araştırma sahasının kurucusu da Du Cange olmuştur. Akabinde aynı yüzyıl içerisinde ağırlığını hissettiren aydınlanma ruhunun Ortaçağ tarihine karşı

hor görüsünden nasibini alan Bizans araştırmaları XIX. yy. ile birlikte yeniden Almanya, Fransa ve Rusya başta olmak üzere bütün Avrupa'da rağbet görmeye başlamıştır. Almanya'da; I. Bekker, Schopen, Niebuhr ve W. Dindorf liderliğinde Bonn külliyyatı olarak bilinen *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* adıyla Bizans kaynakları yeniden basılmıştır. Bizans tarihi bu yüzyılın sonlarında akademik anlamda bir tarih disiplini haline gelmiş ve Avrupa'da ilk Bizantinoloji kürsüsü K. Krumbacker'in öncülüğünde 1892'de Münih Üniversitesinde kurulmuştur. 1924 yılından itibaren ise Uluslararası Bizans kongreleri düzenlenmeye başlanmıştır. Rusların, Bizans tarihine karşı alakası ise Osmanlıya karşı Balkanlarda uygulamaya koydukları Panislavizm Politikası, Ortodoksluğun hamisi misyonları ve Üçüncü Roma tezleriyle yakından ilgilidir.

3) Büyük Konstantinos Hristiyanlığı kabul etmiş midir?

I. Konstantinos'un dinî tercihi gerek kaynaklar gerekse araştırmacılar nezdinde her zaman ilgi çeken ve rağbet gören bir konu olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun doğu tarafının hâkimi Licinius ile birlikte yayınladıkları 313 yılına tarihlenen Milano Fermanı'nda Hristiyanlara bahşedilen inanç özgürlüğü bu konudaki tartışmaların ana hareket noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan onun hakkındaki bu şüphelere karşın anesi Helena, ölümünden sonra kilise azizleri arasına girecek kadar iyi bir Hristiyandı.

Büyük Konstantinos'un Hristiyanlığı konusundaki bütün tartışmalara karşın bu dinin geleceği ile alakalı önemli kararların alınmasında başrolde olması da gayet ilginç bir husustur. Nitekim Hristiyanlıktaki ilk konsil kabul edilen İznik'teki 325 tarihli toplantı onun başkanlığında bir araya gelmiş ve Hz. İsa'nın sadece bir peygamber olduğunu savunan İskenderiyeli

Keşif Arius'un öğretisi aforoz edilmiştir. Ayrıca söz konusu konsil, Hristiyanlıktaki teslis inancının ortaya konduğu bir diğer ifade ile bu dinin amentüsünün belirlendiği yer olmuştur.

Bu gibi kanıtların yanısıra eski ortağı Licinius'a karşı yaptığı 324'deki Hrisopolis (Üsküdar) Savaşı'nda ordusunun sancak olarak erken dönem Hristiyanlığının önemli sembollerinden biri durumdaki Hz. İsa'nın adının Latince okunuşunu içeren *Labarum*'u (*chi x-p ro*) taşıması da bir diğer dikkat çekici ayrıntıdır. Hatta bunun çok daha öncesinde onun, 312 yılında Maxentius'a karşı gerçekleştirdiği Ponte Milvio Köprüsü Savaşı'ndan hemen önce gördüğü bir rüya üzerine askerlerinin kalkanlarına Labarum sembolünü kazıttığı ifade edilmektedir. Mamafih söz konusu bütün bu verilere karşın Konstantinos, Caesareali Eusebios'un (ö.339) naklettiğine göre ancak 337'deki ölümünün hemen öncesinde vaftiz edilmiştir. Öte yandan Büyük Konstantinos'un hayatını içeren *Vita Constantini* adlı eserin müellifi olan bu zat onun evvelden yeni dini samimi bir şekilde kabul ettiğini bildirmektedir.

Ordusunun Hristiyanlık ile alakalı sembolleri taşıması, Hristiyanlara tanıdığı özgürlük, İznik Konsili'ne başkanlık etmesi gibi yukarıda da zikrettiğimiz nedenleri bir araya getiren günümüz araştırmacılarından bazıları da Eusebios'un fikrindedir. Ancak diğer bir grup ise Konstantinos'un tercihinin bütünüyle siyasî hedeflerinin bir gereği olduğu tezini ön plana çıkarmaktadır. Gerçekten de Roma İmparatorluğu önceki dönemlerde; siyasî çalkantılar ve sınırlarında baş gösteren barbar tehdidi nedeniyle ciddi sarsıntılar yaşamıştı. Bu sırada içte Hristiyanlara karşı yapılan takibatın yol açtığı sosyal bölünmüşlük de ayrı bir sıkıntı kaynağı idi. İmparatorluk unvanının yanında aynı zamanda *Pontifex Maximus* (Baş Rahip) olan I. Konstantinos muhtemelen içteki bütünleşmeyi sağlamak amacıyla Hristiyanlara inanç serbestliği getirmişti. Bahse konu unvan

Augustus devrinden bu yana Roma imparatorları tarafından kullanılagelmiştir. Konstantinos döneminde basılan paralarda *Labarum* sembolünün yanında pagan *Sol İnvictus* (Güneş Tanrı) temasının kullanılması da bunu doğrular niteliktedir. Ayrıca imparatorun, Hristiyanlara karşı daha müsamahakâr ve hoş görülmesi olmasının nedenleri için karşısındaki siyasî muhataplarının inançlarına da dikkat etmek gerekmektedir. Gerek Maxentius gerekse Licinius'un pagan inancında olmaları sebebiyle onlara karşı bir denge meydana getirmek ve Hristiyanları yanına almak amacıyla böyle davranması da son derece doğaldır.

Öte yandan Milano Fermanı'nın içeriğindeki kararlar diğer dinlerin inanları için de geçerliydi. Aslında imparatorluk içindeki sosyal düzenin sağlanması adına Hristiyanlarla aranın düzeltilmesinin gerekliliğini ilk anlayan kişi de Konstantinos değildi. Nitekim daha 311 senesinde selefi Galerius, Hristiyanlara yönelik takibatın durdurulması yönünde bir karar almıştı.

Bütün bunlardan anlaşılacağına göre Büyük Konstantinos'un Hristiyanlık ile alakalı kararlarının daha çok imparatorluğu bir arada tutmak adına alındığı aşikârdır. Dolayısıyla onun Hristiyanlara rahatça ibadet hakkı tanınması ve yaşamının sonlarına doğru bizzat bu dinin inanları arasına girmesinin bir siyasî amaca yönelik olduğunu kabul etmek daha doğru bir düşüncedir.

4) Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu nasıl ortaya çıkmıştır?

III. yüzyıl Roma İmparatorluğu genelinde ciddi etkiler bırakan bir kriz dönemi olarak tarihe geçmiştir. Sınır boylarında baş gösteren istila tehdidi, içerideki sosyo-ekonomik bunalımlar ile birleşince problemler imparatorluk adına içinden çıkılmaz bir duruma gelmiştir. Sürekli hale gelen iktidar değişiklikleri,

idarî ve buna paralel olarak ekonomik yapının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Daha da kötüsü ticaret durma noktasına gelmiş, küçük arazi sahipleri ise siyasî ortamın karmaşasından etkilenerek topraklarını terk etmeye başladıklarında Roma toplumunun temel yapı taşlarından biri olan tarımsal ekonomi de çöküşe geçmiştir. Durumu düzeltmek adına İmparator Diocletianus (285-305) iki *Augustus* ve iki *Caesar*'dan oluşan bir dörtlü (Tetrakia) yönetim sistemi kurmuştur. Bunu yaparken geniş topraklara sahip İmparatorluğun artık tek bir merkezden yönetilmesinin zorluğunun bilincinde olarak toprakların idaresini doğu-batı şeklinde ikiye ayırmıştır.

Diocletianus'tan hemen sonra işlerliğini kaybeden dörtlü yönetim uygulamasının getirisi ise yeni bir iç savaş olmuştur. Bunun nihayetinde imparatorluğu yeniden birleştiren I. Konstantinos (306-337) da bütün kazanımlarına karşın tek merkezli bir idarenin zorluklarının farkındaydı. Dolayısıyla imparatorluğun ağırlık noktasını doğuya Byzantion şehrinin üzerine inşa ettirdiği Konstantinopolis'e kaydırırdığı gibi ölümden önce de toprakları üç oğlu arasında paylaştırmıştı. Bu arada I. Konstantinos'un doğu tercihi Bizans'ın ortaya çıkışında önemli bir adımdı.

İmparatorluk topraklarının doğu ve batı olarak iki ayrı parça halinde yönetimi I. Theodosios (379-395)'un ölümüne kadar devam etmiştir. Ancak söz konusu idare tarzına rağmen bir yarısında alınan karar ve kanunlar diğer yarısında da geçerli olmuştur. Mamafih adı geçen imparatorun büyük oğlu Arkadius'u doğunun, küçük oğlu Honorius'u ise batının hükümdarı tayin etmesiyle birlikte bölünme resmileşmiştir. İki taraf arasında alınan kararların ve yapılan kanunların uygulanmasındaki birliktelik devam etse de Germen istilalarının körüklediği idarî ve ekonomik bunalımlar doğu-batı ayrımını keskinleştirmeye başlamıştır. Nihayetinde 476'da tarihe karışan

Batı'daki yarısına göre nüfus, ekonomi ve stratejik avantajlara sahip Doğu Roma (Bizans) mevcudiyetini koruyarak çok uzun bir süre var olmayı başarmıştır.

5) Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu hangi temeller üzerine bina edilmiştir?

Hıristiyanlık, Roma devlet anlayışı ve Grek kültürü, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun üç ana direği kabul edilmektedir. Daha sonrasında bunlara yönetim hakkının ilahî kökenli olduğunu kabul eden anlayış da eklenmiştir. Roma devlet anlayışı öncelikle geçmişe olan bağlılık ve seleflerinin mirasına sahip çıkmayı içermektedir. Yine bununla bağlantılı olarak dünyaya doğal bir düzen getirmek yetkisinin imparatorların elinde bulunduğuna işaret etmekteydi. İmparatorluğun batıdaki yarısının yıkılmasından sonra buradaki siyaset ve coğrafya üzerindeki hak iddiaları da bu anlayışın bir uzantısıydı. Zira yeryüzündeki tek imparator Doğu Roma (Bizans) tahtının sahibi idi ve aynı zamanda Büyük Roma'nın da tek mirasçısı idi. Mamafih Papalık 800 senesinde Karolonjiyen hükümdarı Charlemagne'ye imparatorluk tacını giydirmekle onun bu hakkına büyük bir darbe vurmuştu.

Hâkimiyetin ilahi kökenli olduğu düşüncesi ahalinin itaatini sağlamak ve yapılan icraatlarda rahat hareket edebilmeye yönelikti. Bunu Bizans üzerindeki doğu etkisiyle de açıklamak mümkündür. Hıristiyanlığın ise özellikle tebaa arasında birleştirici bir rolü vardı. Bu husus imparatorların mezhepsel tartışmalara bizzat müdahalesini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca imparatorlar halkı tek bir inanç çevresinde toplayabilmek idealleri de zaman içinde kilise üzerinde ciddi bir baskı kurmalarına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bunu da bir Roma mirası olarak görmek mümkündür. Zira Roma İmparatorları

aynı zamanda Pontifex Maximus (Büyük Rahip) unvanına da sahiptiler.

Grek kültürü ise Doğu Roma'dan Bizans'a dönüşüme etki eden ve onu, Batıdan farklılaştıran temel olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Iustinianus zamanında yavaş yavaş kendisini göstermeye başlayan bu etki Herakleios devrindeki asıl dönüşüm için de bir hazırlık teşkil etmiştir.

6) Konstantinopolis (İstanbul) şehri nasıl kurulmuş ve hangi özelliklerinden dolayı Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur?

Konstantinopolis aslında yeni bir şehir değildir. Bir Megara kolonisine başkanlık eden mitolojik şahsiyetlerden Byzas tarafından Sarayburnu ve çevresinde inşa edilen ve *Byzantion* adıyla bilinen yerleşimin üzerine kurulmuştur. Adı geçen şehir Septimus Severus zamanında Roma İmparatorluğu'na katıldığında kısa bir süre için *Augusta Antonina* olarak isimlendirilmiştir.

I. Konstantinos, imparatorluğun doğu yarısının hâkimi Licinius'u bertaraf etmesinin akabinde siyasî ve askerî gereklilikler çerçevesinde geleneksel başkenti Roma'nın yerine farklı bir merkez arayışına girmişti. Zaten bunun öncesinde dörtlü yönetimin iş başına gelmesinden itibaren Roma başkentlik vasfını büyük ölçüde yitirmişti. İmparator da burada kalmak istemiyordu. Dolayısıyla, Niş, Sofya, Selanik ile başlayan arayışlarını nihayetinde eski Truva bölgesinde karar kılarak bitirmiş ve inşa çalışmalarına başlamıştı. Fakat kısa süre sonra aldığı yeni bir kararla kendi adıyla anılacak şehrini, eski Byzantion'un bulunduğu mevkide yükseltmeye başlamıştı.

Uzun süren arayışların sonunda alınan karar çok isabetli olmuştu. Zira kurulmaya başlanan yeni şehir öncelikle Marmara Denizi ile Haliç arasında savunulması gayet rahat bir

yarımada üzerinde yer almaktaydı. Mekân, Asya-Avrupa ticaretinin en önemli güzergâhlarından birini kontrol altında tutan bir konumdaydı. Ayrıca Roma İmparatorluğu için iki büyük tehdit durumundaki Goth ve Pers sınırına yakındı. Dolayısıyla bunlar ile mücadelede orduların sevk ve idaresi açısından da avantajlar içermektedir.

324 yılı itibarıyla başlayan inşa çalışmaları çevre şehirlerden hatta Roma'dan getirilen malzemeler ve ustaların sayesinde Konstantinos'un ölümünden hemen önce 336 yılına kadar devam etmişti. İmparatorluk ordusunda istihdam edilmiş olan 40.000 paralı Goth askeri de inşa çalışmalarına katılmıştı. Şehir (Konstantinopolis) biri Philadelphion'da diğeri ise Altın Kapı'da son bulan iki ana cadde ve bunu çevreleyen 14 semtten müteşekkildi. Saraylar ve diğer yapılarla süslenen ve *Nova Roma* (*Yeni Roma*) adıyla da bilinen sonraki 1123 yıl içerisinde imparatorluğun kalbi olacak bu muazzam şehir 11 Mayıs 330 tarihinde yapılan tören ve kutlamalarla birlikte yeni başkent ilan edilmişti. İmparator, Konstantinopolis'in nüfus anlamında şenlendirilmesi adına Roma'daki asil ailelere burada saraylar bağışlamış ve yerleşecek halk için de vergi muafiyeti getirmişti. Ayrıca Mısır'ın zengin tahıl stokları da bundan sonra Roma yerine Konstantinopolis'e akmaya başlamıştı. Konstantinos ve ardıllarının bu çabaları neticesinde şehir çok geçmeden dünyanın en büyük, en önemli ve en güzel yerleşimlerinden biri haline gelmişti.

Nitekim tarihçi Edward Gibbon burayı *Doğu'nun hükmedicisi, İmparatorluğun ve dinin yaşatıcısı* olarak nitelerken bir diğer önemli Bizans tarihçisi Paul Lemerlee; *Konstantinopolis'in kurulması aynı zamanda yeni bir uygarlığın çıkış noktası oldu. Bu uygarlık Bizans uygarlığı adını hak ediyordu. Çünkü o güne kadar tarihte hiçbir kent Konstantinopolis kadar kendine özgü ve sürekli bir etki yapmamıştır, demektedir.*

7) İmparatorluğun başkentini koruyan surların inşası ve sonraki dönemlerdeki düzenlemeleri hangi imparatorlar tarafından yaptırılmıştır?

İstanbul şehrini çevreleyen surlarının muhkemliği Bizans'ın 1000 yıldan fazla bir süre varlığını koruyabilmesinin temel anahtarıdır. Elbette bu surlar aşılamaz özelliğini bir kere de değil tarihi süreç içerisinde çeşitli dönemlerde imparatorlar tarafından gerçekleştirilen eklemeler ve güçlendirmelerle kazanmıştır. Şehrin kuruluşundan evvel buradaki mevcut Byzantion yerleşiminin de surlarla çevrili olduğu bilinmektedir. Bu yapılar Sarayburnu'dan yukarıya doğru geçerek Ayasofya üzerinden Yerebatan Sarnıcı'ndan geçtikten sonra bir kavis yaparak Sultan Ahmet Caminin olduğu yeri dışarıda bırakıp aşağıya Ahır Kapı'ya kadar inmekteydi. Roma İmparatorlarından Septimus Severus şehri üç yıllık uzun bir kuşatmanın sonrasında 196 senesinde almasının akabinde ilk önce burada ciddi bir yıkım gerçekleştirmişti. Fakat daha sonrasında başlattığı imar faaliyetleri sırasında Hipodromun yanı sıra Balık Pazarı'ndan başlayarak Nuri Osmaniye Camii'nin batısı ile Sokullu Mehmed Paşa Camii'nin doğusundan geçtikten sonra doğuya yönelip Ayasofya'nın kat etmesinin ardından Byzantion şehrinin surlarıyla birleşen surları inşa ettirmişti. Söz konusu bu yapılar onun adıyla anılmaktaydı.

Bizans başkentinin gerçek kurucusu I. Konstantinos'un inşa ettirdiği surlar zaman içinde tamamıyla yok olsa da yakın bir dönemde yapılan kazıların neticesinde yeniden gün yüzüne çıkartılmıştır. Üzerinde yedi adet kapı yer alan bu surlar Yenikapı taraflarındaki Theodosius Limanından batıya doğru Samatya İstanbul Hastanesi, Fındıkzade ve Vatan Caddesi üzerinden Fener semtine iniyordu. Yapılan kazılarda Konstantin Surları'nın dâhilinde deniz tarafına açılan ve suru keser halde

bulunan 1.60 metre genişliğinde 1,85 metre yüksekliğindeki tünel muhtemelen Bizans saraylarının olduğu sahayla bağlantılıydı.

İstanbul şehrinin ana sur yapısı ise üçlü bir savunma hattı şeklinde II. Theodosius (408-450) zamanında inşa edilmiştir. Şehrin büyümesinin yanı sıra Gothların ve Hunların saldırılarından korunmak adına başlatılan çalışmaların neticesinde 449 senesinde son şekli verilen bu surlar yaklaşık 36 senelik bir çalışmanın ürünüdür. Marmara Denizi'nin yakınlarındaki Mermer Kule'den başlayan surlar Haliç'e kadar uzanmaktaydı. Toplamda 5,6 kilometrelik bir uzunluğa sahip bu surların üzerinde 96 adet kule ve önünde bir hendek yer almaktaydı. Şehrin o dönemki valisi Anthemios tarafından yaptırılan bu surlar 447'deki depremde büyük tahribata uğradı ise de 60 günlük yoğun bir çalışmanın sonrasında onarılmıştı. Surların 14. mıntıka olarak isimlendirilen Tekfur Sarayı ve Haliç arasında kalan bölümü ilerleyen zamanlarda Blacharne Sarayını da içine alacak şekilde yenilenmişti. Bununla birlikte Samatya'dan Mermer Kule'ye kadar olan Marmara Denizi sahilleri halen açık olup dışarıdan gelebilecek saldırgan unsurların yağma tehdidini içermekteydi. İmparatorun adı geçen hat üzerinde de yaptırdığı çalışmaların neticesinde bir üçgen şeklindeki İstanbul'un surları tamamlanmıştı (439).

Sonraki dönemlerde inşa edilecek surlar ise daha çok Theodosius surlarına ekleme şeklinde olmuştur. İmparator Herakleios; Pteron surları (Anemas Kulesinden sahile kadar uzanan hat boyunca devam ediyordu) ile Haliç surları arasındaki hat üzerinde kendi adıyla bilinen surları inşa ettirmişti. Surların ana görevi daha sonradan Blakerna Sarayı'nın da inşa edileceği sahayı korumaktı. III. Leon ise Bulgarların saldırılarına karşı önlem olmak üzere yine Pteron surlarının ön tarafına yeni bir sur yaptırıp ayrıca hendek kazdırmıştı. Yine Komnenoslar devrinde de özellikle Haçlılardan duyulan endişe

sebebiyle bu hanedana mensup imparatorlar da surların çeşitli yerlerine eklemeler ya da güçlendirmeler yapmışlardı. Ayrıca deniz tarafındaki surlar da IV. Haçlı Seferi'nde yaşanan kötü tecrübenin sonrasında şehrin 1261'de geri alınmasının hemen akabinde tahkim edilip yükseltilmişti. Yine surlardan da evvel Haliç girişini koruyan ve tehlike anlarında denizin üzerine çekilen büyük bir zincir bulunmaktaydı.

Surların üzerindeki başlıca kapılar ise sırasıyla; yalnızca imparatorluk törenlerinde kullanılan Trakya'dan İstanbul'a uzanan Via Egnatia yolunun geçtiği Altın Kapı (Porta Auera), bunun hemen yanında yer alan Yedikule Kapısı, diğerlerinde olduğu gibi iki yanında iki dikdörtgen kule yer alan Belgrad Kapısı, Silivri Kapısı, Mevlevihane Kapısı, Top Kapısı, Edirne Kapısı, Eğri Kapı, Blakerna Kapısı, Sulu Kule Kapısı ve Kalagru Kapısı şeklinde sıralanmaktaydı.

8) Bizans imparatorları ve ahalisi kendilerini nasıl isimlendirmişlerdir?

Bizans ismi ilk olarak XVI. yy. Alman tarih yazarlarından Hieronymus Wolf tarafından yazımı planlanan *Corpus Historiae Byzantinae* (*Bizans Tarihi Külliyyatı*) adlı eserde kullanılmıştır. Wolf'un bu isimlendirmesi kendisinden sonra gelen tarihçiler tarafından da devam ettirilmiştir. Gerçekte ise imparatorlar ve halk kendilerini Romalı olarak görürlerdi. Baştaki imparatorlar Roma *Caesar*'ı (sonradan *Basileus*), ahali de Romalı olarak isimlendirilmekteydi. Zaman içinde yoğun bir şekilde kendisini gösteren Grekleşmeye ve Doğu adetlerinin benimsenmesine rağmen söz konusu tanımlama her daim varlığını korumuştur.

Ancak biz bu çalışma dâhilinde artık tamamıyla tarihe mal olmuş Bizans ismini ve şehrin tanımlaması için de

Konstantinopolis yerine günümüzdeki halini yani İstanbul adını kullanmayı tercih edeceğiz.

9) İstanbul Hipodromu ne zaman inşa edilmiş ve nasıl bir tarihsel süreç geçirmiştir?

Hipodromlar, Roma İmparatorluğu'ndaki şehir yaşantısının vazgeçilmez öğelerinden biridir. Buralarda yapılan atlı araba yarışları, gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri o dönemin sosyal yaşamında önemli bir yer tutmaktaydı. Roma imparatorları da halkı eğlendirmek ve gönüllerini kazanmak adına bu türden organizasyonlara büyük önem verirlerdi. Hipodromlar aynı zamanda imparatorlar ile halk arasındaki bütünleşmenin sağlandığı mekânlardı. Dolayısıyla da Eski Roma sınırları içinde yer alan büyük ve önemli şehirlerin her birinde hipodrom bulunurdu.

İstanbul hipodromunun inşasına ilk olarak Roma İmparatoru Septimus Severus tarafından 196 yılında başlanmış ve oğlu Caracalla döneminde tamamlanmıştır. Ancak yapının genişletilerek asıl halini alması I. Konstantinos devrinde gerçekleştirilmiştir. 40.000 kişilik bir kapasitesi olduğu ifade edilen yapı, imparatorluğa bağlı bölgelerden getirilen veya İstanbul'da yapılan sanat eserleriyle donatılmıştır. Büyük Konstantinos ile ardıllarının buraya getirdikleri eserler arasında Yunanlı devlet adamı Perikles'in, İmparator Augustus'un ve Efes şehrinin kurucusu olan Makedonyalı Vali Lisimahos'un portreleri, Roma'daki hipodromda yer alan heykellerin kopyaları, Romüs ve Romülüs'e süt veren dişi kurdun heykeli de yer almaktaydı. Ancak 1204'deki Latin istilasında adı geçen eserlerden birçoğu tahrip edilmiş, bir kısmı da Avrupa'ya taşınmıştır. Venedik St. Marco Meydanı'ndaki dört bronz at heykelleri de bunların en önemlilerinden biridir.

Diğer taraftan hipodromun inşasında kozmos anlayışının da dikkate alındığı görülmektedir. Buna göre yapının on iki kapısı

zodyakı, koşunun yedi turu yedi katlı göğü, sürücü gruplarının renkleri ise gök, deniz, hava ve ateşi simgelemektedir.

Hipodrom yapıldığı dönemden itibaren geçirdiği deprem, istila, isyan v.b. felaketlerin akabinde zarar görmüş ve buna bağlı olarak tadilatlar geçirmiştir. Haçlıların, İstanbul'u işgali sırasında uğradığı yağma ve tahribatın izleri sonraki dönemlere de sirayet edecek kadar etkili olmuştur. Bu sırada hipodromdaki faaliyetler askıya alınmıştır. İstanbul'daki Latin İşgali'nin bitiş tarihi olan 1261'den sonra da hâkim sülale Palaiologosların, Blakerna Sarayı'na taşınmalarından dolayı Hipodromun terk edilmiş hali devam etmiştir.

Osmanlılar tarafından fethinin arifesinde hipodromdan geriye sadece yarış sahasının ortasındaki âbide ile oturma kademelerinin bir bölümünün dışında imparatorluk locasının dayandığı sütunlar kalmıştı. Fetihten sonra ise burada yer alan malzemeler çevrede inşa edilen diğer binalarda kullanılmıştı. Böylelikle de hipodromun bulunduğu saha tamamıyla temizlenmişti. At Meydanı olarak isimlendirilen bu alan Osmanlı sipahilerinin talim alanı haline getirilmişti.

10) İstanbul Hipodromu sosyal bir mekân olarak hangi işlevlere sahipti?

Hipodromlar yukarıda da değinildiği üzere öncelikle araba yarışları, vahşi hayvanlarla mücadeleler, gladyatör dövüşleri ve diğer spor müsabakaların yapıldığı yerlerdi. Bu türden etkinlikler Bizans'ın ilk dönemlerinde de devam etmesine karşın 520 yılı itibarıyla yasaklanmıştı. İstanbul Hipodromuna bir jeton verilerek girilir ve para ödenmezdi. Burası özellikle atlı araba yarışlarıyla ünlenmişti. Yarış alanı *quadriga* denilen ve dört atla çekilen arabalardan dört adet alabilecek genişlikte inşa edilmişti. Ortasına dikilen bir sıra anıt, gidiş ve dönüş parkurlarını ayırmaktaydı. Bu parkur 60 metre genişliğinde ve 480 metre uzunluğundaydı. Arabalar parkuru yedi

kez dönerek yarışı tamamlarlardı. Kazanana bir taç ya da pal-miye dalı verilirdi. Atlı araba yarışlarının dışında hipodromda güreş, boks, koşu, atlama ve disk atma gibi sporların müsaba-kaları da yapılmaktaydı.

İmparatorlar yaşadıkları saray ile arasındaki bağlantı sa-yesinde hiç kimseye görünmeksizin direkt olarak hipodroma geçebilmekteydiler. Burası onlarla halk arasındaki etkileşimin sağlandığı mekândı. Söz konusu bağlantı direkt olarak değil Mandator adlı görevlinin aracılığı ile gerçekleşirdi.

Hipodromdaki araba yarışlarında birbirlerine rakip olan maviler ve yeşiller aynı zamanda imparatorluğun geneline yayılmış büyük taraftar kitlelerine sahip partilerdi. İstanbul ahalisi de hoşnutsuzluklarını hipodromda yüksek sesle dile getirmek imkânına sahipti. Belirtilen özellikleri nedeniyle bu mekân ideolojik ve siyasî açıdan büyük öneme sahip olup imparatorluğun kalbinin attığı yerdı. Nitekim I. Iustinianos' u daha iktidarının başında iken kendisini az daha tahtından edecek olan 532'deki Nika İsyanı hipodromda patlak vermiş ve imparatorluk kuvvetleri asileri burada bertaraf betmişti.

Bunların yanı sıra zafer kutlamaları, duyurular ve topluma yansıtılmak istenen bazı cezalandırmalar yine hipodromda yapılırdı. Örneğin İkonoklast imparatorların en büyüklerinden biri olan V. Konstantinos savunduğu anlayışa muhalif bir ra-hibi hipodromda toplanan ahalinin önünde türlü hakaretlerin sonrasında evlendirmiştir. Aynı şekilde I. Iustinianos dönemi fetihlerinin muzaffer generalleri Belisarius ve Narses kazan-dıkları başarıları hipodromdaki zafer alaylarıyla kutlamışlardır.

11) Bizans İmparatorluğu, Kavimler Göçü'nün yıkıcı etkilerinden nasıl uzak kalabilmiştir?

Bizans (Doğu Roma), Batıdaki yarısı ile aynı siyasî ve idarî geleneğin mirasçısı idiler. Bununla birlikte yer aldıkları coğraf-yaya göre değişen stratejik ve sosyo-ekonomik bazı avantaj ve

dezavantajlar onların siyasî kaderleri üzerinde etkili olmuştur. Kavimler Göçü'nün meydana getirdiği şiddet ve karmaşa söz konusu gelişmelerin oluşumunu hızlandırmıştır.

Batı Roma toprakları daha İmparatorluk ikiye ayrılmadan evvel III. yy.'da barbar istilaları ile muhatap olmaya başlamıştı. Doğu Roma'nın Balkanlardaki arazileri de bundan payını almıştı. Fakat devletin mihveri olarak niteleyebileceğimiz Küçük Asya, Ortadoğu ve Mısır'da, imparatorluğun doğu komşusu Sasanîlerin zaman zaman yaptıkları saldırılarının dışında sükûnet ortamı muhafaza edilebilmişti. Adı geçen eyaletlerin sağladığı sosyo-ekonomik potansiyel Doğu Roma'ya, batıdaki yarısının Germen istilaları ile şiddetle sarsıldığı sıralarda güçlü bir altyapı sağlamıştı. Bunu Mısır örneği ile şu şekilde açıklamak mümkündür. Bahse konu eyalet yıllık 11 milyon kileyi bulan buğday ihracatı ile Büyük Roma İmparatorluğu döneminden itibaren vazgeçilmez bir yere sahip olmuştur. Parçalanmanın sonrasında ise Mısır'ın idaresi ve mevcut tahıl üretim potansiyeli Doğu Roma'nın yani Bizans'ın eline geçmiştir. Ayrıca Doğu'nun başkenti İstanbul'un stratejik konumu ve güçlü savunması da kuşatma savaşlarında tecrübesiz Germenler için oldukça caydırıcı bir etkendi. Bunun tam aksine Batı Roma'nın azalan askerî kudreti, uzun yıllardır savaş alanı haline gelen topraklarında giderek zayıflayan sosyal ve ekonomik hayat ve başkenti Roma'nın saldırılara açık konumu onun en büyük dezavantajı ve yıkılma sebebi olmuştur.

12) İmparator Iulianos dönemi (361-363) Bizans tarihi içerisinde nasıl bir yer tutmaktadır?

Hristiyanlık daha öncesinde de belirtildiği üzere 313 senesinde yayınlanan Milano Fermanı ile Roma İmparatorluğu genelinde özgürlüğüne kavuşmuştu. Akabinde Büyük Konstantinos'un da himayesiyle bilhassa Doğu eyaletlerinde ciddi bir

tarafıtar kıtlesi elde etmeyi başarmıştı. Ancak bu devrede Bizans denildiğinde ilk akla gelen; ilerleyen döneme damgasını vuracak Roma Devlet Anlayışı, Grek Kùltürü ve Hıristiyanlık üçleminin sonuncu unsurundan söz etmek şimdilik pek mümkün değildir. Zira pagan unsurlar halen İmparatorluk içerisindeki mevcudiyetini korumaktaydı. Öyle ki 361 senesinde tahta çıkan Büyük Konstantinos'un torunu Iulianos da Hıristiyan inancına göre yetiştirilmesine karşın gerçekte bir pagan olup yeni dine karşı başlatılan reaksiyonun da liderliğini üstlenmişti.

Ariuscu bir Hıristiyan olarak vaftiz edilen Iulianos buna rağmen gençliğinde antik edebiyat ve eski hellen kùltürü üzerine aldığı derslerin yoğun etkisi altında kalmıştı. Siyasî-askerî kariyerinde ise caesarlık makamına getirilip Galya'daki lejyonların komutasına atanması onun için büyük bir şans olmuştu. Burada Germen kabilelerine karşı verdiği başarılı savaşlardan sonra lejyonları tarafından İmparator ilan edilen Iulianos, dönemin imparatoru Konstantius'un da ölümüyle zorlanmadan tahtı ele geçirmişti. Bunun hemen ardından bütün inançlara ve mezheplere karşı müsamaha emirnamesi yayınlamasına rağmen yeniden paganizmi ihya etmek üzere çalışmaktan da geri durmamıştı. Böylece İmparatorluğun başkentinde daha önce yasaklanmış olan pagan ayinleri bizzat imparatorun da katılımıyla yeniden icra edilmeye başlanmıştı. Zira çok iyi tahsil görmüş biri olarak Iulianos, paganizmin ihyası konusunda özellikle eğitimin önemli bir yer tuttuğunu düşünmekteydi. Bu nedenle de Hıristiyanlık inancı ile alakalı kitapların okutulmasını yasakladığı gibi eğitimcilerin hepsini de eski Hellen kùltürüne ait eserleri okutmakla yükümlü kılmıştı. Fakat bütün bu yaptırımlarına karşın Hıristiyanlığın aradan geçen kısa süre zarfında Bizans'ta ne kadar kuvvetli bir şekilde yerleştiğini bizzat görmüştü. Onun tek başına sürüklemeye çalıştığı eski dinin yeniden ihyası rüyası 363 senesinde Sasanîlerle yaptığı bir

savaşta aldığı mızrak yarısından ölümüyle sonuçsuz kalmıştı. Yerini alan muhafız kıtaları komutanı İovianus'un ilk icraatı ise Hıristiyanlara bütün eski haklarını iade eden bir emirname çıkarmak olmuştu.

13) Bizans İmparatorluğu'nda Ortodoksluğun temelleri nasıl atılmıştır?

313 Milano Fermanı'nı takip eden dönemde Roma İmparatorluğu'nun her iki yarısında da Hıristiyanlık aynı değer ve düşünceler çerçevesinde algılanmaktaydı. Zira fermanın hamilerinden biri olan Büyük Konstantinos'un bunu yaparken hedeflediği amaç İmparatorluktaki siyasî ve sosyal düzenin sağlanmasıydı. Yani mezhepsel bir bölünme onun isteyebileceği en son şeydi. Bu sebeple de İznik Konsili'nde Arius ve taraftarlarını aforoz ettirip tek bir inanç anlayışı ortaya koydurmaya çalışmıştı. Onun ardılları döneminde de bir süre daha aynı düşünce üzerinde devam edilmiştir.

Markianos(450-457)'un iktidarı dönemine gelindiğinde ise imparatorluk merkezine uzak kalan papalık makamının yerine hemen el altında bir dinî makam ihtiyacına binaen İstanbul Patrikliği, Roma ile eşit konuma getirilmek istenmiştir. Bunun için yapılan 451'deki Khalkedon Konsili'nin sonuçları ve Doğu'daki sosyo-kültürel çeşitlilik Bizans Hıristiyanlığının yani Ortodoksluğun temellerinin atılmasını sağlamıştır. Başlangıçta siyasî bir amaç doğrultusunda ortaya çıkan Ortodoksluk akabinde yer alınan coğrafyadaki anlayışların da etkisiyle dinî seremoni ve ayinlerdeki farklılıklarla da kendisini göstermiştir. Batıda din adamlarına uygulanan evlenme yasağının doğu kilisesinde olmaması, ekmek-şarap ayininde batıda mayasız doğuda mayalı hamurun kullanılması, doğulu din adamlarının sakal uzatmaları bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca Ortodoksluk daha çok İmparatorların himaye ve kontrolünde bir devlet dini olarak

gelişimini sürdürmüştür. Çünkü onların bu konuyla alakalı anlayışı doğru inanç ve sapkınlığın tespitinde din kadar siyasetin de etkili olabileceği şeklinde tecessüs etmiştir.

14) Ariusculuk inancının, Bizans İmparatorluğu dâhilinde ortaya çıkışı ve gelişimi nasıl olmuştur?

Hıristiyanlar arasında özellikle de Hz. İsa'nın durumu ile alakalı sorunlardan ortaya çıkan mezhepsel problemler en başından itibaren büyük ve ciddi karışıklara yol açmıştır. Nitekim ilk dönemlerde Hz. İsa'nın, Allah tarafından yaratılmış bir insan olduğu ve Tanrılık vasfı bulunmadığını savunan Ariuscular toplum içinde oldukça geniş bir taraftar kitlesine sahiptiler. İskenderiye Kilisesine mensup Arius adlı bir keşiş tarafından ortaya atılan bu düşünce bilhassa imparatorluğun doğusunda etkinlik göstermekteydi. Diğer taraftan Arius edindiği takipçi kitlesinin yanında aynı ölçüde karşıt görüşün yani Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu savunanların düşmanlığına maruz kalmıştı. Bu durum hâkimiyet sahası içerisinde herhangi bir şekilde sosyal çatışma istemeyen Büyük Konstantinos'u İznik'te bir konsil toplamaya sevk etmişti. 325 yılında yapılan toplantıların sonucunda Arius ve taraftarları sapkın ilan edilerek aforoz edilmişlerdi. Ayrıca *Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu fakat babası tarafından yaratılamayacağı ve onunla aynı cevherden olduğu* düşüncesi kabul görmüştü.

Ancak söz konusu konsil kararlarının uygulanması İmparator Konstantinos'un siyasî hedeflerine zarar verebilir nitelikteydi. Zira Arius ve inancı aforoz edilmesine karşın oldukça geniş bir taraftar kitlesine sahipti. Dolayısıyla sürgünden geri çağrılarak hakları iade edildi. Kendisi İstanbul yolunda hayatını kaybetse de mezhebi, Konstantinos'un halefleri döneminde Bizans'taki en parlak dönemini yaşadı. Konstantios (ö.361) ve Valens (ö.378) bu mezhebi İmparatorluğun resmî inancı haline getirdiler. Bu

inanç ayrıca Ulfia adlı bir keşiş tarafından başlatılan misyonerlik faaliyetlerinin neticesinde Gotlar arasında da hızlı bir şekilde yayılmıştır. Hatta Gotlar Bizans'tan çok daha uzun bir süre bu mezhebin takipçisi olmuşlardır. İmparatorlukta ise Valens'in ölümü sonrasında iş başına gelen Theodosios'un himayesinde İstanbul'da düzenlenen yeni bir konsil ile Ariuscular, ülke genelinde yeniden aforoz edilmişlerdir(381).

15) 378 senesindeki Hadrianapolis (Edirne) Savaşı'nın sonuçları Bizans Tarihi'nin gelişimine nasıl etkide bulunmuştur?

Söz konusu mücadele Bizans İmparatorluğu bünyesinde askerî ve dinî alanlarda ciddi değişimlerin yolunu açmıştır. İmparator Valens'in bu savaş sırasında hayatını kaybetmesi onun himaye ettiği Ariusculuk mezhebinin sonunu getirmiştir. Böylece 325 İznik Konsili'nde açıklanan *İman Formülü* yani *Teslis İncancı* ülke genelinde rakipsiz olarak hâkimiyet kurabilmiştir. Askerî alanda ise uzun yıllar boyunca savaş meydanlarında gücünü ispatlamış Roma piyadesinin (lejyonların) hareketli ve kalabalık süvari kuvvetleri karşısındaki zafiyeti açıkça görülmüştür. Nitekim bahse konu savaşta Goth süvarilerinin Bizans ordusunun sol kanadından başlattıkları ani kuşatma hareketi neticeyi belirlemiştir. Sonrasında Valens'in yerini alan Theodosios, ordudaki ağırlığın süvari güçlerine verilmesinin gerekliliğini fark etmiş ve bunun için de İmparatorluğun, Balkanlardaki topraklarında yoğun şekilde yerleşmeye başlayan Gothları ordusunda istihdam etmeye başlamıştır. Nitekim savaşın akabindeki altı yıl içerisinde Bizans ordusundaki Goth süvarilerin sayısı 40.000 rakamına ulaşmıştır. Ancak kendi şeflerinin idaresinde ve bağımsız hareket eden bu unsurlar ilerleyen zamanlarda İmparatorluk kuvvetleri içerisinde bir *Germen Sorunu*'nun ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

16) Hristiyanlık, Bizans İmparatorluğu'nda ne zaman resmî din haline gelmiştir?

Hristiyanlar, I. Theodosios (379-392) dönemine kadar paganizm ile birlikte ortak bir yaşam alanını paylaşmışlardı. Hatta bir ara Iulianos devrindeki pagan reaksiyonu karşısında kısa süreli de olsa gerilemelerine karşın adı geçen imparatorun paganizm yasaklanmasıyla birlikte Bizans'ta resmî dini haline gelmiştir. I. Theodosios'un bu faaliyetleri modern literatürde kendisinin Doğu Hristiyan İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu olarak anılmasını sağlamıştır.

17) Nasturilik Bizans'ta nasıl ortaya çıkmıştır?

Arius taraftarlarının aforoz edilmesi ve İznik İman Formülü'nün kabulü beklendiği gibi Bizans'taki mezhep kavgalarını sonlandırmamıştır. Aksine Hz. İsa'daki tanrısal cevherin mahiyetine yönelik tartışmalar sonraki dönemlerde de bütün şiddetiyle devam etmiştir. 428 yılında İstanbul Patrikliği makamına atanan Nestorius, Hz. İsa'da iki tabiatın birbirinden ayrı vücut bulduğunu, Tanrılık vasfının ise peygamberliğinden sonra oluştuğunu ifade eden bir düşünce ortaya atmıştır. Ona göre Tanrı'nın doğmak ve doğrulmak gibi bir durumunun olamayacağından Hz. İsa, Tanrı'nın oğlu değildir. Dolayısıyla da Hz. Meryem, Tanrının Anası değil, Hz. İsa'nın anası olarak isimlendirilmelidir.

Fakat Nestorius'un düşünceleri tek tabiatçı İskenderiye Patriği Kyrillos'un başını çektiği Monofizitlerin şiddetli tenkidine maruz kalmıştır. Nihayetinde Papalığın da desteğini alan Kyrillos, 431 yılında Efes'te düzenlenen konsilin ardından Nestorius ile taraftarlarının aforoz ve ardından sürgün edilmelerini sağlamıştır. Büyük çoğunluğu Sasanî topraklarına giden Nasturiler Orta Asya'ya kadar uzanan misyonerlik faaliyetleri

sayesinde sonraki yıllarda mezheplerini bu coğrafyada yaymayı başarmışlardır.

18) Monofizit inancının Bizans dâhilindeki gelişimi ve bu mezhep mensuplarının iktidara karşı verdikleri mücadelenin sonuçları ne olmuştur?

Monofizitler, Bizans coğrafyasındaki Hristiyan mezhepleri içerisinde yaygınlık ve siyasetteki etkinlikleriyle ön plana çıkmaktadır. Bunlar Nasturilere muhalif şekilde Hz. İsa'daki insan tabiatının ilahî cevher içinde tamamıyla kaybolduğu şeklinde bir dinî görüşe sahip idiler. I. Efes Konsili'nde Nasturilere karşı elde ettikleri başarıların ardından güçlenen Monofizitler, 449'da düzenlenen II. Efes Konsili'nde biraz da zor kullanarak mezheplerini, İmparatorluğun resmî inancı olarak ilan etmişlerdi. Ancak *Haydutlar Konsili* adıyla bilinen bu toplantı İstanbul ve Roma kiliseleri tarafından kabul görmemişti. Nihayetinde İmparator Markianos (450-457)'un himayesinde toplanan 451 tarihli Kadıköy Konsili'nde monofizitlik ret ve taraftarları aforoz edilmişti. Bununla birlikte Mısır'daki Kıptlar ve konsile katılamayan Ermeniler alınan kararları kabul etmeyerek Monofizit kalmaya devam etmişlerdi. Öte yandan aynı inanca sahip Süryanilerin dışında bilhassa Ermeniler ve Kıptlar, Monofizitliği, İstanbul'a karşı başlattıkları siyasî direnişin simgesi haline getirerek millileştirmişlerdir. Söz konusu durum çerçevesinde Bizans ile devam eden çatışma ve münaferet uzun yıllar devam etmiştir.

19) Kadıköy Konsili, Bizans ve Hristiyanlık tarihi açısından nasıl bir öneme sahiptir?

Adı geçen konsili etkileri bakımından İslam tarihinde cereyan eden Siffin Savaşı'na(657) benzetmek mümkündür. Zira görünürde resmî inanca muhalif unsurlara karşı düzenlendiği

ifade edilse de gelişim itibarıyla bunun çok daha ötesinde bir durum söz konusudur. Zira konsilin hamisi İmparator Markianos, Roma'daki Papalığın kendisinin eli altında olmasını siyasî emelleri için gerekli görmekteydi. Ancak coğrafi uzaklık bunu imkânsız kıldığından daha farklı bir yol tercih etmişti. Bulduğu çözüm konsil üyeleri üzerindeki otoritesinden de istifade ile İstanbul Patrikliğini, Roma Kilisesi ile aynı konuma getirtmek olmuştur. Konsil kararları içinde 28. maddede yer alan bu hususa Roma Kilisesi şiddetli itirazlarda bulunmuş ise de bir sonuç alınamamıştı. Söz konusu madde iki taraf arasındaki Katolik-Ortodoks ayrımının da başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Görüleceği üzere aslında siyasî bir hedef çerçevesinde alınan bu karar Siffin Savaşı'nın neticelerinde olduğu gibi dinî bir ayrılığı da beraberinde getirmiştir. Sonucunda da İslam dünyasındaki Şii-Sünni ayrılığı gibi Hristiyanlar arasında da Ortodoks-Katolik karşıtlığı başlamıştır.

Hristiyanlık içindeki bu durum ilerleyen zamanlarda dinî seremoni ve ayinlere de yansiyarak zamanımıza kadar süregelmiştir. Ayrıca Kadıköy Konsili kararları, Ermenilerin de resmî kiliseden ayrılarak monofizitlik çerçevesinde kendi milli kiliselerini oluşturmalarının da başlangıcına işaret etmektedir.

20) Henotikon nedir?

Bizans'taki mezhep kavgaları alınan bütün tedbirlere yapılan konsillere rağmen IV. ve V. yy.lar boyunca devam etmiştir. Kadıköy Konsili'ndeki aforoz kararına rağmen Monofizitler, İmparatorluk dâhilindeki etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Çözüm arayışı içinde olan dönemin İmparatoru Zenon (476-491), Bizans'ın diofizit (iki tabiatçı) anlayışı ile Monofizitleri uzlaştırmak için harekete geçerek 482 yılında *Henotikon* adlı fermanı neşretmiştir. Buna göre Hz. İsa'nın tabiatıyla alakalı terimsel tartışmalara girmeden ilk üç ökümenik konsil kararlarının

kabulü esas alınmıştır. Ancak başından itibaren ciddi bir muhalefet ile karşılaşan Henotikon pek fazla rağbet görmemiştir. Hatta fermanı reddeden Papalık, İstanbul Patrikliğini aforoz ettiği için iki taraf arasında yaklaşık otuz yıl süren bir ayrılık ortaya çıkmıştır.

21) Bizans Ordusu'ndaki Germen Sorunu nasıl çözüme kavuşturulmuştur?

Karadeniz'in kuzeyinde meskûn Cermen asıllı Gotlar erken dönemlerden itibaren paralı asker olarak Roma ordularında görülmeye başlamışlardır. Bizans (Doğu) İmparatoru Valens'in 378 yılında Hunların önünden kaçıp topraklarına giren adı geçen unsurlara karşı kaybettiği Hadrianapolis (Edirne) Savaşı bu konuda bir milat teşkil etmiştir. Yeni İmparator I. Theodosios verilen ağır kayıpların yerini doldurmak ve galiplerin tehdidinin daha da büyümesini engellemek için radikal bir çözüme başvurmuştur. Buna göre Gotlar kendi komutanlarının idaresinde feoderatus (müttefik) sıfatıyla orduya alınmış ve kısa zamanda başlıca kuvvet haline gelmişlerdir. Ayrıca imparatorluk arazisine yerleşerek tam özerklik ve vergi muafiyeti haklarına da sahip olmuşlardır.

Theodosios bu kararı zorunluluk gereğince almıştır. Bizans Ordusu'na katılan Gotlar, İmparatorluğu diğer ırkdaşlarına karşı korumalarına rağmen her zaman isyan ve saf değiştirmelerinden endişe edilmekteydi. Çok daha dikkat çekici bir ayrıntı ise onların, Ariusculuk mezhebine mensubiyetleri idi. Dolayısıyla Theodosios I. ortadan kaldırmaya çalıştığı bu inanç ve takipçilerini yine kendi elleriyle imtiyazlı bir konuma getirmek gibi bir ikilemde kalmış oluyordu. Ancak askerî gereklilikler kendisini buna mecbur etmişti.

Gotlar da imparatorluk ordusundaki filleri sırasında karşılarına çıkan Hristiyanlığın diğer mezheplerinin mensuplarına

müsamahakâr davranmak niyetinde olmadıklarını açıkça göstermişlerdi. Nitekim 390 yılında Selanik askerî valisinin öldürülmesi üzerine buraya sevk edilen Got birlikleri büyük bir katliam yapmışlardı. Öyle ki şehirde öldürülenler ile alakalı 7000 ila 15.000 arasında rakamlar verilmektedir. Gelişmeler üzerine Milano Piskoposu Ambroise, İmparatoru aforoz etmişti. Selanik Katliamı'nın ortaya çıkardığı karşıtlığa rağmen Gotların önemli sivil ve askerî mevkilere getirilmeleri başkent ahalisinin bunlara karşı ciddi bir nefret beslemesine yol açmıştı.

Öte yandan Bizans'ın Balkanlardaki topraklarında meskûn Vizigotların 395 senesinde Alarik idaresinde çıkardıkları büyük isyan ancak adı geçen liderin *magister militum per Illyricum* (İllirya Eyaleti Ordu Komutanı) tayin edilmesiyle teskin edilebilmişti. Bununla birlikte kendisinden halen çekinilmekteydi. Ancak kısa süre sonra Alarik'in İtalya'ya yönelmesiyle ondan gelebilecek olası başka tehditler de kendîğinden ortadan kalkmıştı. Herşeye rağmen Gotların, Bizans ordusu içindeki üstün pozisyonları devam etmekteydi. Bunların lideri durumundaki Gainas, I. Theodosios zamanında Anadolu'da Kütahya ve çevresine yerleştirilen ırkdaşlarının isyanını bastırmakla görevlendirilmişti. Ancak tam aksine bir şekilde isyancılarla birleşen bu zat imparatoru da zor durumda bırakmıştı. Daha sonrasında onun barışın sağlanması için öne sürdüğü şartlar İmparatorluk içindeki nüfuzunun artmasını sağlamıştı. Diğer taraftan bütün olumsuz fiillerine rağmen Gotların, imparatorluk içinde artan nüfuzu kendilerine karşı tepkilerin şiddetini de arttırmaktaydı. Nihayetinde bir sonraki sene İstanbul ahalisinin başlattığı ayaklanma Gainas'ın ve Bizans ordusundaki Got nüfuzunun da sonunu getirmişti (401).

Her şeye rağmen bu olayın sonrasında da Gotların, Bizans ordusunda istihdamına devam edilmiştir. Fakat yeni şartlar geçince kendi şeflerinin idaresinde değil Bizanslı kumandanların

emrine verilmişlerdir. Gotların ilerleyen dönemlerde Alan asıllı Aspar adlı bir komutanın etrafında birleşerek yeniden bir güç unsuru olmaları üzerine II. Theodosios, durumu dengelemek üzere İsaerialıları orduya almaya başlamıştır. Hatta bu defa durum eskisinden de vahim bir hale gelmişti. Aspar askerî kudretine dayanarak elde ettiği gücünü siyasette de etkin şekilde kullanmaya başlamıştı. Nitekim bu sayede imparatorların seçiminde son sözü söyleyen kişi haline gelmişti. Öyle ki Markianos ve I. Leon makamlarını ona borçlu idiler. Fakat Aspar ve müttefiki Gotların üstünlüğü, onun 471 yılında sarayın kapısında I. Leon'un verdiği emir üzerine öldürülmesiyle sona ermiştir. Böylelikle Bizans ordusundaki Germanlerin etkinliği son bulmuş ve mesele imparatorluk lehine çözüme kavuşturulmuştur. Gotların yerini ise İsaerialı askerler almışlardır.

22) İstanbul'da ilk üniversite ne zaman ve kim tarafından kurulmuştur?

Bizans'ın başkentindeki ilk üniversitenin banisi II. Theodosios(408-450)dur. O, 425 senesinde yayınladığı bir fermanla bu konudaki çalışmaları başlatmıştır. Böylece evvelden Büyük Konstantinos zamanında tesis edilmiş eğitim kurumu genişletilerek ilk üniversite kurulmuştur. Burada 10 Latin ve 10 Grek diline vakıf gramer hocası, yine beş Grekçe ve üç Latince hitabet hocası, bir filozof ve iki hukukçu olmak üzere toplamda 31 hocanın ders vermesi kararlaştırılmıştır. Kendilerine geniş ders salonları olan bir bina ve maaş tahsis edilen hocaların özel ders vermeleri yasaklanmıştır. Kurulan üniversiteyle ilgili dikkati çeken en önemli husus ise İmparatorlukta başlayan grekleşmenin ipuçlarını barındırmasıdır. Zira Latince ve Grekçe ders verecek hocaların arasındaki dengenin iki kişiyle de olsa Grekçe ders verenlerin lehine bozulduğu görülmektedir. Söz konusu durum Bizans'ın artık yer aldığı coğrafyanın

gerçekliklerinin farkındalığının ve bu doğrultuda bir gidişata yöneldiğinin işaretlerinden biri olarak kabul edilebilir.

23) Codex Theodosianus, Bizans hukuk sistemi içerisinde nasıl bir öneme sahiptir?

Codex bir dönem içerisinde ya da evvelinde yazılan eserlerin derlemesi anlamına gelmektedir. Özelde ise Bizans'ta yapılan hukuk derleme çalışmalarına verilen isimdir. *Codex Theodosianus* ise imparatorluk dâhilinde yapılmış ve zamanımıza ulaşan ilk hukuk derlemesidir. II. Theodosios'un emriyle oluşturulan bir komisyonun sekiz senelik çalışmasının ürünü olan bu eser Latince kaleme alınmıştır. 438 yılında tamamlanan çalışma Büyük Konstantinos zamanından itibaren neşredilen kanunların bir araya getirilmesinden meydana gelmiştir. 16 ana bölüm ve alt başlıklardan oluşan çalışmanın her bir bölümünde devletin işleyişiyle alakalı olanların dışında sosyo-ekonomik ve askerî konularla ilgili yayınlanmış kanunlar yer almaktadır. Bu derleme iki Roma İmparatorluğu arasındaki organik bağ dolayısıyla bir süre sonra Batı'da yayınlanmış ve hatta sonrasında Germenler tarafından çıkarılan kanunlara da temel teşkil etmiştir. *Codex Theodosianus*, Hristiyanlığın, eski Roma hukuku üzerindeki yansımalarını ve meydana gelen değişikliklerin takibini de mümkün kılmaktadır.

24) Bizans İmparatorluğu'nun, Attila dönemine kadar Avrupa Hunları ile olan münasebetleri nasıl bir seyir takip etmiştir?

Avrupa Hunlarının, IV. yy. itibarıyla Karadeniz'in kuzeyinde görülmeleri burada bulunan Germen kitlelerini batıya doğru harekete geçmeye zorlamıştır. Sonuçta Tuna'yı aşarak Bizans arazisine giren Gotlar 378'de Hadrianapolis (Edirne) Savaşı'nda muhataplarını ağır bir yenilgiye uğratmışlardır. Söz

konusu olayın Bizans-Avrupa Hun ilişkilerinin başlamasında dolaylı bir yönü olduğunu söylemek mümkündür.

395 senesine gelindiğinde ise Bizans'ın doğu ve batı eyaletleri Hunların ağır yağma akınlarına maruz kaldığı görülmektedir. O sırada yeni tahta çıkmış olan İmparator Arkadius (395-408) bu saldırılar karşısında hiçbir şey yapamamıştır. Özellikle Basık ve Kursık isimli beylerin idaresinde Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren Hun birlikleri akınlarını Suriye ve Filistin'e kadar genişletmiş ve ardından İç Anadolu bölgesini de yağmalayarak geri dönmüşlerdir.

Dönemin Hun başbuğu Uldız coğrafi yakınlık dışında siyasî-askerî nedenlerle Bizans'ı ana hedef olarak belirlerken Batı Roma ile iyi ilişkiler geliştirmeyi tercih etmiştir. Uldız'ın planlaması çerçevesinde Bizans'ın tabiiyet altına alınması Avrupa Hunlarının öncelikli hedefi olmuştur. Bu politika Attila'nın son senelerine kadar uygulamada kalmıştır.

422'de Avrupa Hunları'nın hükümdarı Rua tarafından düzenlenen Balkan Seferi sonucunda Bizans vergiye bağlanarak 350 libre altın ödemeye mecbur bırakılmıştır. Ancak iki taraf arasında başlayan barış çok geçmeden yine Bizanslıların faaliyetleri neticesinde bozulmuştur. Nitekim imparatorluğun, muhataplarının topraklarında gerçekleştirdiği casusluk faaliyetleri, onlara bağlı boyları isyana teşvik etmesi, kendisine sığınan Hun ileri gelenlerini himayesi neticesinde tarafların arası yeniden bozulmuştur. II. Theodosios durumu düzeltmek amacıyla 434 yılında Rua'ya bir elçilik heyeti göndermiştir. Fakat aynı dönem içinde adı geçen hükümdarın ölümü üzerine Hun tahtında bir değişiklik olmuş ve yönetim yeğenleri Attila ile Bleda'nın eline geçmiştir. Siyasî açıdan pasif durumdaki kardeşinin geri planda kalmasıyla asıl iktidarı tekelinde toplayan Attila ile birlikte Bizans-Avrupa Hun ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir.

25) İmparator II. Theodosios, Avrupa Hun Hükümdarı Attila'ya karşı nasıl bir siyaset takip etmiştir?

Bizans'ın, Avrupa Hunları ile gerginleşen ilişkilerin düzeltilmesi amacıyla II. Theodosios'un, Rua'ya bir elçilik heyeti gönderdiğinden yukarıda bahsedildi. Bununla birlikte Hun Devleti'ndeki yeni iktidar ile anlaşmak o kadar kolay olmayacaktı. Zira Attila büyük hedeflere sahip bir liderdi. İktidarı kardeşiyle paylaşmasına karşın Hun tahtının tek hâkimi olduğunu kısa süre içinde yaptıklarıyla göstermişti. Seleflerine göre çok daha enerjik olan yeni başbuğ, Bizans elçilerini Margus Kalesi önünde atı üzerinde kabul etmişti. Onlara karşılıklı iki muhattaptan çok hâkim pozisyonunda hitap etmiş ve istediği şartları dikte etmişti. Hun kaçaklarının teslimi, Bizans'ın, Hunların tabiiyetindeki milletlerle münasebetinin yasaklanması, yıllık verginin 700 libre altına çıkarılması ve sınırda belirlenecek ortak mekânlarda ticaret yapılması gibi maddeleri içeren bu dikte II. Theodosios tarafından itirazsız kabul edilmişti. Muhtemelen karşısındakinin gücünü iyi bilen Bizans İmparatoru gerçekleşecek bir savaşın çok daha ağır kayıplara sebebiyet vereceği düşüncesiyle bu şekilde hareket etmişti.

Ancak herşeye rağmen kendisine sığınanları iade etmek konusundaki isteksizliği ve Margos Piskoposunun, Hun büyüklerinin mezarlarını yağmalamaları üzerine Attila kısa süre sonra yeniden saldırıya geçmekte gecikmemişti. 441 yılında Margus, Belgrad, Mitroviçe ve Niş Hun kuvvetleri tarafından ele geçirilmişti. II. Theodosios'u içine düştüğü bu zor durumdan ancak Batı Romalı General Aetius'un müdahalesi kurtarabilmişti. Aetius, Attila ile temasa geçerek Bizans'ın kaçakları teslim edeceği, Margus Barışı'nın şartlarına uyulacağı şeklinde garanti verdiği gibi oğlu Carpilio'yu da ona rehin olarak göndermişti. Böylece iki taraf arasında varılan mutabakatın ardından Attila, seferi sonlandırarak geri dönmüştü.

II. Theodosios vergi konusundaki şartları yerine getirmesine karşın Hun kaçaklarının iadesi hususunda ağır davranmaya devam etmişti. Ancak bunları yaparken İmparatorluğun içinde bulunduğu malî, askerî şartlarının olumsuzluğunu ve muhatabının gücünü göz ardı etmek gibi bir yanılığa düşmüştü. Onun tutumu artık Bizans'ı tamamıyla kendisine bağlamak isteyen Attila için de yeni bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Hun Hakanı 447 senesinde Tuna'yı geçmesinin ardından karşısına çıkan bir Bizans ordusunu mağlup etmiş ve önleri açılan Hun kuvvetleri İstanbul yönünde ilerlemeye başlamıştı. Çaresiz kalan İmparator, Doğu Orduları Komutanı Anatolius'u barış için Attila'ya göndermek zorunda kalmıştı. Nihayetinde iki taraf adı geçen generalin adıyla anılan anlaşma imzalamışlardı. Margus Barışı'nın geliştirilmiş hali olan bu anlaşmada eski şartlar devamının yanında Hunlara ödenecek vergi 6000 libreye çıkarılmıştı. İmparator çaresiz şekilde Priskos'un tabiriyle *Attila'nın isteklerini bir efendinin emri gibi görmüş* ve yerine getirmeye zorlanmıştı. Bu ise Bizans'ın, Avrupa Hunlarına bağlanması anlamına gelmekteydi.

İçine düştüğü durumdan çıkış yolu arayan II. Theodosios son çare olarak Attila'ya suikast düzenlemeyi kararlaştırmıştı. Ancak Bizans elçilik heyeti içinde yer alan suikastçi bir ihbar sonucunda yakalanarak bertaraf edilmişti. Bunun üzerine Bizans İmparatoru, Hun hükümdarının *Theodosios Attila gibi asil bir babanın oğludur. Attila babası Muncuk'tan aldığı asaleti muhafaza etmiştir. Fakat Theodosios, Attila'nın haraçgüzarı olmakla köle durumuna düşmüştür. O kölelik haysiyetini de koruyamamış ve efendisi olan Attila'nın canına kıymak istemiştir.* şeklinde ağır ifadeler içeren bir mektubuyları muhatap olmak zorunda kalmıştı. Bahse konu yazının muhteviyatı Bizans İmparatorluğu'nun, Avrupa Hunlarına karşı içine düştüğü acziyetin en açık ifadesidir. II. Theodosios elindeki imkânların

yetersizliğinin farkında olmasına karşın buna uygun hareket etmemesi ve yapılan anlaşmanın şartlarına uymaması zaten fırsat kollayan muhatabının harekete geçmesini kolaylaştırmıştır. Böylece Attila cihan hâkimiyeti ülküsünün ilk halkası olan Bizans'a diz çöktürmek hedefini gerçekleştirmiştir.

26) Alan asıllı komutan Aspar, Bizans tarihinde nasıl bir rol oynamıştır?

Aspar, IV. ve V. yy.'da Bizans İmparatorluğu'nun askerî ve siyasî hayatının başlıca konusu haline gelen *Germen Sorununun* ana şahsiyetlerinden biridir. Alan menşeli olmasına karşın imparatorluk ordusundaki Germen paralı askerlerin kumandanlığını elinde tutmuştur. Babası Ardabourios da *magister militum* görevini yürüten biri olup, onunla birlikte 425 senesinde İtalya'da imparatorluğa isyan eden bir asiye bertaraf etmek için gönderilmişti. Genç yaştan itibaren askerî sahalarda elde ettiği tecrübeyi kendisinin becerisiyle birleşince kısa süre içinde kendisine orduda önemli bir yer edinmeyi başarmıştı. Kısa süre içinde de bunu daha da ileriye götürerek II. Theodosios'tan (408-450) I. Leon (457-474)'ya kadar geçen bütün imparatorlar üzerinde tahakküm kurmuştu.

Aspar'ın adı ilk olarak yukarıda aktardığımız seferle duyulmuştur. Daha sonrasında 431 yılında Vandallara karşı Kuzey Afrika'nın merkezi Kartaca'yı savunan Batı Roma kuvvetlerine yardım için yollanan birliklere kumanda etmiştir. Onun imparatorluk siyasî hayatındaki etkisi ise II. Theodosios'un ölümünden sonraki dönemde açıkça ve kuvvetli şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Öte yandan elinde bulundurduğu bütün güce rağmen Ariusculuk inancı sebebiyle tahta çıkmayı denemek yerine geri planda kalarak başa geçecek imparatoru tayin ve onu yönlendirmekle yetinmek zorunda kalmıştır. Nitekim II. Theodosios'un akabinde kendi astlarından Markianos'un

imparator ilan edilmesinde etkili olmuş ve onun döneminde gücünü arttırmıştır. 457'de adı geçen imparator öldüğünde bu kez de I. Leon'un tahta çıkmasını sağlamıştır.

Yeni imparator makamını borçlu olduğu Aspar'a karşı 460 yılından itibaren muhalif bir tutum sergilemeye başlamıştı. Fakat muhatabının imparatorluk ordusu üzerindeki gücü çok büyüktü. Öyle ki kendisi Germen Muhafız Kuvvetlerinin kumandanlığını elinde bulundurduğu gibi oğlu Ardabur da Doğu Orduları Komutanlığını üstlenmişti. Trakya'daki Germen liderlerinden Theodoric Strabo ile de akrabalığı vardı. Dolayısıyla İmparator daha temkinli ve ağır hareket etmek zorunda kalmıştı. Yine de yaptığı bazı hamlelerle Aspar'ı zayıflatmaktan da geri durmamıştı. Öyle ki Bizans ordusunda Germenlere karşı İsaurialıları istihdam etmeye başladığı gibi bunların lideri Trasicodissa'yı (Zenon) da kendisine müttefik ve damat yapmıştı. Bu arada gelişmeleri takip etmekte olan Aspar iki sene süresince geri planda kalmayı tercih etmiş ise de Basiliscus idaresinde Kuzey Afrika'ya yapılan seferin başarısızlığının ardından siyasî ve askerî konularda yeniden söz sahibi olmaya başlamıştı(468).

Öte yandan İsaurialıların lideri Trasicodissa'nın, imparatorun kızı Ariadne ile evliliğinden bir erkek çocuğunun dünyaya gelmesi Aspar'ı geleceği konusunda endişelendirmişti. O da karşı bir hamle olarak oğlu Patricius'u, I. Leon'un küçük kızıyla evlendirmişti. Ayrıca Caesar unvanı verilen Patricius, İmparator tarafından veliaht ilan edilmişti. Halkın ve patriğin bu konuyla alakalı hoşnutsuzluğunu gidermek için de damadın Ortodoks inancını kabul ettiği duyurulmuştu. Fakat Aspar'ın tahakkümünden iyice sıkılan I. Leon nihayetinde onu ve oğlu Ardabur'u sarayına davet etmiş ve buranın girişinde öldürtmüştü. Aspar'ın diğer oğlu Patricius da bu saldırıdan yaralı olarak kurtulmuştu(471).

Aspar'ın katlinden sonra ona bağılı Germanler ve akrabası Theodoric Strabo, I. Leon'ya karşı bazı faaliyetlerde bulunmuşlar ise de sonrasında teskin edilmişlerdir. Böylece Bizans İmparatorluğu dâhilinde siyasî ve askerî sahalardaki German etkisi tamamıyla son bulmuş ve onların yerini bu kez de İsa-urialılar almıştır.

27) Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemlerindeki şehir planlaması anlayışı nasıl gelişmiştir?

İstanbul'un dışında kalan diğer büyük Bizans şehirlerin hepsi daha önceki dönemlerde kurulmuştur. Dolayısıyla İmparatorlukta bu konuyla alakalı en geniş ve yeterli bilgi sahibi olabileceğimiz örnek İstanbul'dur. Şehir kurucusu Büyük Konstantinos'un düşündüklerinin aksine kısa zamanda gelişmiş ve büyük bir anakent halini almıştır. Burası evvela eski Roma şehirlerinin dikdörtgen planına uygun olarak tasarlanmıştır. İçinde başlangıçta iki katlı geniş avlulu evler mevcut iken V. yy.'dan itibaren artan nüfusuyla birlikte çok katlı evler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Şehrin düzenli şekilde gelişimini sağlamak için de zaman zaman imparatorlar tarafından çeşitli yasalar çıkartılmıştır. Örneğin Zenon (474-491) yürürlüğe koyduğu bir kanunla sokaklarının genişliğinin 3,5 metre, balkonlarının yerden yüksekliğinin 4,5 metre olmasının yanında evlerin de birbirine belli bir mesafe uzaklıkta inşa edilmesi karara bağlamıştı. Bunun dışında hiçbir evin komşusunun ışığını gölgelendirmemesi ya da deniz manzarasını kapatmaması, atık su boruları ve oluklarının olmasını şart koşan sıkı yasalar mevcuttu. Sokaklardaki yollar ise genelde taş döşeliydi.

Kısa zaman sonra artan nüfusa paralel olarak çok katlı evler de inşa edilmeye başlanmıştı. Mamafih bu durumun kötü yansımaları da kendisini göstermekte gecikmemiş ve

şehirde gecekondlu mahalleleri ortaya çıkmıştı. Hatta cinayet ve hırsızlığın çok yaygın olduğu söz konusu mahallelerden bir tanesi Büyük Saray çevresinde bulunuyordu. Aynı şekilde şehrin dışarıya doğru gelişmeye başlamasıyla banliyöler (varoşlar) oluşmaya başlamıştı.

İstanbul inşa edilirken sosyal mekânlar da ihmal edilmemişti. Nitekim daha önce Roma İmparatoru Septimus Severus ve oğlu Caracalla tarafından yaptırılan hipodrom şehirdeki sosyal aktivitelerin merkeziydi. Burası Konstantinos döneminde gerçekleştirilen yenileme çalışmalarıyla büyütülmüştü. Şehrin merkezindeki Konstantinos Forumu da ahalinin sosyal anlamda istifade ettiği önemli alanlardan biriydi.

Diğer taraftan hemen hemen her dönem kuşatmalara maruz kalan İstanbul'da su ihtiyacının karşılanması önemli bir gerekliliktir. Bunun için ilk dönem Bizans imparatorları su kemerleri inşa ettirmişlerdir. Öyle ki Valens'in yaptırdığı kemerler bugün dahi varlığını korumaktadır. Hamamlar da sosyal hayattaki canlılığa katkı veren diğer mekânlardır.

28) Başkent İstanbul'da kamu yararına yapılan yardımlar ve hayır işleri nasıl organize ediliyordu?

I. Konstantinos yeni başkentini inşa ettikten sonra buraya nüfus çekmek için elindeki her türlü imkânı kullanmıştır. Zenginlere ve Roma'dan getirttiği senatörlere makamlarına uygun yerler verdiği gibi daha alt seviye gelire sahip insanlar için de çeşitli teşvikler yapılmıştır. Böylelikle de İstanbul'un nüfusu hızlı bir artış ivmesi göstermiştir. Ancak zaman içerisinde artan nüfusun beslenmesi konusunda ortaya çıkan sıkıntılar dolayısıyla çözüm bulmak işini bizzat üzerine almıştır. Bunun için de kurucusu olduğu şehrin ahali arasında ihtiyaç sahiplerinin ekmek ihtiyacının karşılanmasını bir gelenek haline getirilmiştir. Söz konusu rakam zaman içerisinde 80.000 kişiye

ulaşmıştı. Böylesine büyük bir rakamın temini çok da kolay bir şey değildi. Ancak daha evvelden Roma'nın şimdi ise Bizans'ın tahıl ambarı olarak işlev gören Mısır'dan başkente yollanan büyük miktarlardaki buğday mahsulüyle mesele çözüme kavuşturulmuştur. Daha sonrasında buğdayın yanına yine aynı eyaletten gelen mısır da eklenmiştir. Mısır'dan gelen ürünlerin depolanması için İstanbul'da beş büyük depo inşa edilmiştir.

I. Konstantinos teşvik olarak şehirde ev inşa edenlere de ekmek yardımı yapılmasını karara bağlamıştı. Dağıtım için *Annonae populares* adı verilen belgeler kullanılmaktaydı. 425 yılı sonrasında ise İstanbul'da yaşadığını ispatlamak kaydıyla fakirler aldıkları bronz bir pul ile dağıtım noktalarından ekmek alabiliyorlardı. İlginç bir şekilde bu belgeler zaman içinde alınıp satılmaya ve çeşitli şekillerde el değiştirmeye başlamıştı. Nitekim bir ev satıldığında ya da birine devredildiğinde ekmek tayın belgesi de evi alan kişiye geçerdi. Kişi şehri terk ettiği veya öldüğü takdirde hakkı idareye kalırdı. V. yy.'ın sonlarından itibaren ise ekmek tayın belgelerinin önemli bir kısmının artık kilisenin eline geçmiş durumdaydı.

Bedava ekmek dağıtımı için sadece bu işi yapan fırınlar mevcuttu. Bunların giderleri hükümet tarafından karşılanırdı. Diğer fırınlar ise yine kendilerine söylenen fiyat üzerinden satış yapabilirlerdi. Aksi takdirde uygulamaya karşı gelen fırıncılar ciddi bir ceza ile karşı karşıya kalabilmekteydi. Diğer yandan fırın sahiplerinin uğrayacağı herhangi bir zararın muhatabı da hükümetti. Kıtık zamanlarında idare adına ekmek üreten mekânlar da mevcuttu. Ayrıca şehrin kuruluş yıldönümü olan 11 Mayıs'ta yoksullara ekmeğin dışında kurabiye, balık ve sebze dağıtılırdı. Söz konusu uygulama imparatorun da hazır bulunduğu bir ortamda yapılmaktaydı. I. Konstantinos ve ardılları ekmek dağıtımını kendilerine öylesine bir görev saymışlardı ki bu uygulama Mısır'ın kaybından sonra bile devam ettirilmiştir.

Bunun dışında şehre yerleşen durumu olmayan insanların cenaze işlerinin görülmesi ve mezar yerinin temini de yönetim tarafından üstlenilmişti. Yine *agape* adı verilen toplantılar fakirlere yardım amacıyla düzenlenmekte olup sonrasında genel bir yemek verilirdi. Yiyecek yardımı sadece idare tarafından değil kiliselerin eliyle de yapılıyordu. Buralar aynı zamanda halka ücretsiz sağlık hizmetlerinin de verildiği mekânlardı. Ayrıca imparatorluk geneline yayılmış şekilde cüzzamlılar, hamile kadınlar ve körler için ayrı hastaneler kurulmuştu. Yine yaşlıların ikameti için huzurevleri, yetimlerin bakımı, fakirlerin ikamet edip yemek ihtiyaçlarının karşılanması için de çeşitli kurumlar oluşturulmuştu.

29) Bizans imparatorlarının taç giyme merasimleri nasıl gerçekleştiriliyordu?

Bizans'ta tahta çıkma merasimleri başlangıçta eski Roma geleneklerine göre tertip edilmekteydi. Buna göre yeni imparator tacını yüksek rütbeli askerî ya da sivil bir memurun elinden alırdı. Daha sonra kalkanlar üzerinde yükseltilerek ordu, halk ve senato tarafından onaylanıp alkışlanırdı. Görüldüğü üzere seramoni bütünüyle dünyevî öğelerin ağırlıkta olduğu bir düzende icra edilmekteydi.

Ancak 451'deki Kadıköy Konsili'nin sonrasında başlayan kiliseler ayrılığı neticesinde ön plana çıkmaya başlayan İstanbul Patrikliği taht seramonilerinde de ayrıcalık sahibi haline gelmiştir. 457 yılında iktidara gelen I. Leon, tacını ilk defa İstanbul Patriğinin elinden giyen imparator olmuştur. Sonrasında da aynı uygulama devam ettirilmiştir. Burada Bizans'ın bütün tarihi boyunca görülecek Kilise-Devlet ortaklığının yanında doğu geleneklerinin etkisiyle imparatorluk makamına atfedilen kutsiyetin de yeri olduğu düşünülebilir. Ayrıca taçlandırma merasimleri inşasının ardından Ayasofya'da burada

icra edilmeye başlanmış ve imparatorluğun sonuna kadar da böyle devam etmiştir.

Törende; imparator maiyetiyle birlikte Ayasofya Kilisesine güneybatı tarafındaki ana kapıdan giriş yapardı. Patrik kendisini iç taraftaki ana kapı da karşılardı. Buradan kilisenin içindeki imparatorluk kapısına kadar oradan da ortadaki parpetli bölüme doğru birlikte yürürlerdi. Ardından da kilisenin ortasındaki büyük vaiz kürsüsüne gelirlerdi. Mabedin ana kapılarına vardıklarında imparator elinde tuttuğu yanan bir mum ile mabedin kapılarının önünde içeriye girmeden patrik ile birlikte dua ederdi. Sonra ikisi dönüp üstünde küçük bir tepsinin içinde imparatorluk alametleri taç, pelerin ve tokenın (pelerin tokası) yer aldığı vaiz kürsüsüne yürürlerdi. Deacon'un belli bir makamda söylediği duaların sonrasında patrik de pelerin ve tokenın üzerine özel bir dua okuduktan sonra onları imparatorun vekâlet verdiği birinin ellerine teslim ederdi. Ardından da taç üzerine haç işareti yaparak dualar okuyup onu *baba, oğul ve kutsal ruh adına* diyerek imparatorun başına koyardı. Son olarak da tezahüratlar arasında üç kere *haketti* diyerek töreni tamamlardı.

30) Bizans'ta Müşterek İmparatorluk uygulaması nasıl yapılmaktaydı?

Müşterek imparatorluk Roma'dan kalan bir siyasî miras olarak başlangıcından yıkılışına kadar Bizans'ta varlığını sürdürmüştür. Söz konusu uygulama imparatorların müstakbel veliahtlarına idarî tecrübe kazandırmak ve sağlığında onun yerini garantiye almak gereksinimlerinden ortaya çıkmıştır. Bunun dışında *usurpator* denilen ve emrindeki lejyonların gücüne dayanarak kısa süreli müşterek imparatorluk yapmış kişiler de mevcuttur. Örneğin Roma'da Marcus Aurelius (161-180) 161-169 yılları arasında Lucius Verus ile ardından da 177-180

yılları arasında oğlu Commodus ile müşterek imparatorluk yapmıştır. Roma'da bu makamda bulunan her iki imparator da Augustus unvanını kullanırdı. Fikir babalığını Diocletianus'un yaptığı Tetraika yönetimi de benzer bir anlayışa sahipti.

Büyük Roma'nın mirasçısı olarak Bizans İmparatorluğu'nda da benzeri uygulamalara sıklıkla rastlamak mümkündür. Fakat tatbik usullerinde bir takım farklılıklar mevcuttu. İmparatorlar kimi zaman ölümlerinden sonra geçerli olmak üzere haleflerinin bu şekilde tahta çıkması hususunda vasiyette bulunabilmekteydiler. Nitekim Herakleios 641 yılında ölmeden evvel en yaşlı iki oğlu Konstantinos ve Heroklonas'ın birbiriyle aynı haklara sahip müşterek imparatorlar olarak devleti idare etmelerini vasiyet etmiştir. Tasvir Kırıcılık Hareketini başlatan III. Leon ise daha sağlığında oğlu V. Konstantinos'u müşterek hükümdar yapmıştır. III. Leon'un uygulaması sonraki devirlerde ardılları tarafından da sıklıkla tatbik edilmiştir.

Bunların dışında bir başka usul ise henüz çocuk yaştaki veliahtların hakları saklı kalmak kaydıyla orduya mensup general ya da amirallerin müşterek imparator ilan edilmeleridir. Örneğin Amiral Romanos Lakapenos imparatorluk, Bulgar Çarı Symeon'un ağır baskısı altında ezildiği bir sırada bu unvanın sahibi olarak VII. Konstantinos ile yönetimi paylaşmıştır. Üstelik ikili arasındaki paylaşımda idarî yetkiler bütünüyle onun elinde toplanmış durumdaydı. Hatta Romanos daha sonrasında oğullarını da müşterek imparator ilan etmişti. Diğer taraftan Bulgar Çarı Symeon'un da benzer bir hedefle Bizans üstünde baskı oluşturduğu ve bu maksatla İstanbul'da ikili görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Yine aynı aileden II. Romanos'un (VII. Konstantinos'un oğlu) henüz buluğa ermemiş oğulları II. Basileios ve VIII. Konstantinos adına yönetim uzun süre önce Nikephoros Phokas ve ardından da Ioannes Çimiskes'in elinde kalmıştır.

31) I. Anastasios'un reformlarının Bizans malî sistemi üzerinde ne gibi yansımaları olmuştur?

Adı geçen imparatorun iktidarı sırasında gerçekleştirilen malî uygulamalarla sosyo-ekonomik düzenin istikrara kavuşturulmasının yanında hazinenin toparlanması sağlanmıştır. İlk olarak 498 yılı itibarıyla para sisteminde yaptığı düzenleme ile bakır(follis) ve altın(nomisma) sikkeler arasında belli bir denge oluşturmuştur. Resmî ve özel ödemelerde kolaylıklar sağlayan bakır sikkelerden çeşitli birim ve ağırlıklarda olmak üzere büyük miktarlarda bastırarak bunları altın sikkelere orantılandırmıştır. Böylece 1 nomismanın 210 follis'e denk geldiği bir para düzeni meydana getirilmiştir. Bu şekilde kurulan denge sayesinde follisler küçük dalgalanmalar haricinde sürekli tedavülde kalmışlardır.

Diğer taraftan şehirlerdeki tüccar ve zanaatkârlardan beş senede bir alınan vergiyi kaldırarak ticaretin gelişimine pozitif bir katkı yapmıştır. Ancak ortaya çıkan gelir kaybının engellenmesi adına toprağa bağlı insanlardan aynı alınan *anona* vergisi nakit olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Sadece İmparatorluğun tahıl ambarı Mısır bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Vergi tahsilindeki suiistimal ve yolsuzluklara karşı ise *praetorian prefectus*'a bağlı *vindex civitatis* isimli sivil görevliler istihdam edilmiştir. Yine uygulamalar dolayısıyla meydana gelen vergi azalmalarını önlemek adına İmparatorluk özel mülklerinin gelirlerini kullanmaktan da çekinmemiştir. Bunlar bilhassa askerî meseleler için harcanmıştır. Öte yandan iptal edilen hipodrom eğlencelerinin giderlerinin ortaya çıkardığı malî külfetten de kurtulunması ekonomiye bir artı olarak yansımıştır.

İmparator I. Anastasios'un vergi sistemi uygulamaya konulduğu andan itibaren özellikle şehirli taraflardan geniş bir kabul görmüştür. Söz konusu reformlarının ve malî denetiminin sonucunda ölümünde geride 320 libre altınlık bir

hazine bırakmıştır. Bu meblağ daha sonraları I. Iustinianos'un fetihlerinin finansmanı için önemli bir destek olmuştur.

32) I. Anastasios Dönemi İran harpleri, Bizans İmparatorluğu adına nasıl bir seyir takip etmiştir?

Sasanî Kisrası I. Kavad (483-531) doğuda Akhunlar karşısında aldığı mağlubiyetin sonrasında yüksek miktarda bir haraç ödemek zorunda kalmıştı. Bu meblağı karşılamak için de kendisine Bizans'ı hedef seçmişti. O sırada İmparatorluk, Balkanlarda Bulgarların, Suriye Filistin bölgesinde ise Arap göçebelerinin yağmalarından muzdarip idi. Muhtemelen I. Anastasios'un yeni bir cephe açmak istemeyeceğini düşünen Kisra gönderdiği elçiler vasıtasıyla ondan haraç istemişti.

İmparatorun bunu kesin bir dille reddetmesi üzerine Bizans-Sasanî savaşının fitili de ateşlenmiş oldu. Sasanî kuvvetleri 502 senesinde harekete geçerek Erzurum'un dışında Bizans'a bağlı Ermeniye topraklarında birçok yeri ele geçirdiler. Ardından Amida'yı kuşatarak uzun ve zorlu bir mücadelenin nihayetinde 503 senesinde ele geçirmeyi başardılar. Üç ayrı ordu grubu ile başlayan Bizans karşı taarruzu ise kumandanların arasındaki iletişimsizlik nedeniyle etkisiz kaldı. Bu sırada Sasanîlere bağlı Hire Lahmileri de Filistin'deki Bizans arazisini yağmaladılar. 504'deki ikinci Bizans taarruzu ise daha başarılı oldu. İstanbul'dan gönderilen takviyelerle güçlenen İmparatorluk ordusu, Amida'yı geri aldığı gibi Ermeniye'nin Sasanîlerin egemenliğindeki topraklarını yağmaladılar. Bizans kuvvetlerinin beklenmedik ilerleyişi ve Doğuda Akhunların yeni bir taarruzu Sasanî kisrasını tekrardan I. Anastasios ile görüşmeler yapmaya mecbur etti. Nihayetinde Bizans'ın 39.600 altın yıllık haraç ödemesi şartlarıyla taraflar arasında anlaşma sağlandı.

Doğu'daki savaşın sona ermesinin ardından İmparator bu cepheden gelebilecek yeni saldırılara karşı önlem almak üzere müstahkem mevkillerin tahkimine girişmiştir. Özellikle Dara yapılan güçlendirmelerin neticesinde sonraki dönemlerde cereyan edecek Bizans-Sasanî savaşlarının en önemli dayanak noktalarından biri haline gelmiştir.

33) Kalkedon Konsili'nden I. İustinianus dönemine kadar geçen süreçte İmparatorlarının, monofizitliğe karşı bakış açısı toplumun sosyal yapısını nasıl etkilemiştir?

Adı geçen konsilin sonrasında doğu vilayetlerinin monofizit ahalisi ile resmî idare arasında ciddi bir ayrılık baş göstermişti. Bu ise zaten dış tehditlerle boğuşmakta olan imparatorluğun sosyo-ekonomik yapısını da tehdit eder hale gelmişti. Dolayısıyla I. Leon'un ardından iktidarı ele alan Zenon'dan başlayarak imparatorlar meseleyle ilgili çözüm arayışlarına girmişlerdi. Bu zatın tarafları uzlaştırmaya yönelik neşrettiği *Henotikon* hiç kimseyi memnun etmediği gibi mevcut hiziplerin içine bir yenisini eklemişti (Henotikon taraftarları).

Zenon'un halefi I. Anastasios ise çok daha farklı bir yol tercihinde bulunmuştu. Tahta çıkmadan evvel Ortodoksluğun hilafına herhangi bir değişiklikte bulunmayacağı sözünü vermiş olmasına karşın kısa zaman sonra monofizit temayüllerini açıkça ortaya koymaya başlamıştı. Ortodoks, İstanbul ahalisinin buna tepkisi de gecikmemiş ve şehirde imparator aleyhine hareketlenmeler meydana gelmişti. Mısır ve Suriye gibi eyaletlerin monofizit halkı ise durumdan memnundu. İstanbul'daki huzursuzluklar zaman zaman isyan teşebbüsleri şeklinde kendini göstermekteydi. Başkentte Maviler ve yeşiller partilerinin de katıldığı 512 yılında çıkan ayaklanmada İmparatoru, asilerin tahta çıkarmayı düşündükleri Areobindus'un bunu

kabul etmemesi kurtarmıştı. Ardından halktan özür dileyen I. Anastasios mevkinde tutunmayı başarmıştı.

Diğer taraftan Anastasios'un monofizit eğilimleri tahtı ele geçirmek isteyen asi komutanların bunu bir propaganda aracı olarak kullanmalarına fırsat tanımaktaydı. Nitekim Trakya'daki ordulara kumanda eden Vitelianus isimli bir general durumdan da istifade ederek üç kez ayaklanmıştı. İmparator ise her seferinde ona çeşitli tavizler vererek geri döndürmeyi başarmıştı. Yönetim ve başkent halkı arasındaki mezhepsel gerilim I. Iustinus'un tahta çıkışı ile birlikte sona ermişti. Ancak şimdi de doğudaki eyaletlerin monofizitlerin huzursuzlukları artmıştı. Bunlar Bizans'ın sonraki dönemler içinde kendilerine karşı uyguladığı sistematik baskıya büyük bir direnç göstermekten de çekinmeyeceklerdi. Ortodoks Bizans ile onun Monofizit doğu halklarının arasındaki çatışma ve gerilim hali bir yüzyıl sonra başlayacak İslam fetihlerinin bahsi geçen Doğu vilayetlerinde kolaylıkla ilerlemesinin de önünü açacaktı.

34) Maviler ve Yeşiller partileri Bizans'ın sosyo-politik hayatında nasıl bir yer tutmaktadır?

Hipodrom'da yapılan gösteriler ve yarışlar Roma'da olduğu gibi Bizans'ta da sosyo-politik hayatın başlıca yönlendiricilerinden biriydi. Ahali burada, eğlencelere katılmalarının yanında yeri geldiğinde politik düşüncülerini de rahatlıkla dile getirebiliyorlardı. Nitekim gerek Roma ve gerekse Bizans tarihindeki isyan hareketlerinin çıkış noktası genelde Hipodrom olmuştur. Maviler ve Yeşiller de bunun iki önemli unsuru idi. Roma İmparatorluğu devrinde söz konusu iki partiyle birlikte Kırmızılar, Beyazlar, Porfirler (morlar) ve Doreler (Altın renkliler) olmak üzere toplamda altı grup mevcuttu. Porfirler ve Doreler diğerlerine sonradan katılmışlardı. Romalılar adı geçen takımlardan her birinin tanrılar tarafından desteklediklerine

inanırlardı. Onlara göre; Venüs yeşilleri, Neptün mavileri, Mars kırmızıları, Jüpiter ise beyazları tutmaktaydı.

Bizans dönemine gelindiğinde Kırmızılar ve Beyazlar varlıklarını halen sürdürüyor ve hipodromdaki yarışlarda boy gösteriyorlardı. Porfirler ve Doreler ise tamamen yok olmuşlardı. Öyle ki I. Anastasios yeşillere büyük bir hareket serbestisi tanımasına rağmen gerçekte kırmızılara taraftardı. İlerleyen zamanlarda ise kırmızılar yeşillere, beyazlar ise mavilere katılmışlardı.

Resmî idarenin söz konusu hiziplerden birinin tarafını tutması sosyal hayatın kontrolü açısından her zaman dikkat edilmesi gereken bir husustu. Zira Maviler ve Yeşiller yarışlardaki rekabetlerinin dışında sosyo-politik hayat içinde belli bir grubu temsil etmekteydiler. Bu özellikleri dolayısıyla da dönemin siyasî nabzının birer göstergesi durumundaydılar. İki parti de, içerisinde geniş ve her sınıftan halk kitlelerini barındırmaktaydılar. Yöneticiler açısından bakıldığında maviler aristokrat ve büyük arazi sahiplerinden, yeşiller ise doğu kökenli tüccar ve zanaatkârlardan oluşmuş durumdaydı. Bunların İstanbul'daki yerleşim sahalarına bakıldığında mavilerin şehrin zengin mahallelerini, yeşillerin ise daha çok Pazar yerleri ve çevresinde meskûn oldukları görülmektedir. Dinî olarak Maviler Ortadoksluğun, yeşiller ise daha çok Monofizit görüşün temsilcileriydi. Sayısal anlamda Yeşillerin mavilere karşı ciddi bir üstünlüğü mevcuttu. Nitekim 602 senesinde İstanbul'da 900 Maviye karşılık 1500 yeşil bulunuyordu.

Ayrıca her iki parti de sadece İstanbul'a değil İmparatorluğun hâkim olduğu bütün coğrafyaya yayılmış durumdaydı. Mensupları bulundukları yerlerde milis kuvvetleri şeklinde teşkilatlanmışlardı. Örneğin 378'deki Hadrianapolis (Edirne) Savaşı'nın sonrasında İstanbul'daki parti mensupları silahlanarak şehrin savunmasına katılmışlardı. Aynı şekilde Mavi ve

Yeşil gruplarını 540'da Sasanîlere karşı Antakya savunmasında görmek mümkündür. Avarların, İstanbul üzerine gerçekleştirdikleri kuşatmalarda ve şehre karşı yapılan başka saldırılarda da söz konusu gruplar müdafa için ellerinden gelen bütün gayreti göstermişlerdir. Yine 614 yılında iki gruba mensup milisler Kudüs'ü işgal eden Sasanî garnizonunun askerlerine saldırıp kılıçtan geçirmişlerdir.

Öte yandan yöneticiler, sosyal hayatın nabzını tutmak ve kontrolü sağlamak adına bunlardan birini diğerine karşı açık şekilde desteklemekten de çekinmezlerdi. Bu konuda ise Mavi taraftarlığı ağır basmaktaydı. Öyle ki Ortodoks eğilimli mavilerin yeşillere karşı işlediği suç ve cinayetler zaman zaman idareciler tarafından göz ardı edilirdi. I. Theodosios kendisi bir kırmızı taraftarı olmasına karşılık monofizit eğilimleri dolayısıyla yeşilleri desteklemiş ve bunların lideri Chrysaphius'u 498'de İstanbul valiliğine getirmişti. Markianos ve Phokas devirlerinde ise yeşillerin devlet görevlerine girmeleri yasaklanmıştı. İmparatorların söz konusu hiziplerden birini desteklemeleri aslında bir zorunluluk idi. Zira böyle olmadığı takdirde Iustinianos devrindeki Nika Ayaklanması'daki gibi iki grubun yönetime karşı birleşerek isyan etmeleri tehdidi her daim mevcuttu. Herakleios Hanedanı'nın sonlarında gerçekleşen iktidar mücadelelerinde ciddi darbe yiyen Maviler ve Yeşiller IX. yy. ın başlarında sosyo-politik hayat üzerindeki etkilerini bütünüyle kaybetmişlerdi.

35) Hipodrom'daki atlı araba yarışları nasıl bir düzen içinde tertip edilmekteydi?

Roma'dan miras kalan bir gelenek olarak sürdürülen at yarışlarında mevcut altı takımın Bizans'ta en nihayetinde ikiye (maviler ve yeşiller) kadar düştüğünden ve bunların siyasî, askerî ve sosyo-ekonomik rollerinden yukarıda bahsedildi. Elbette

ki kalan iki takım söz konusu rollerini temelde asıl işlerine yani araba yarışlarına bağlamış durumdaydı. Bakıldığında her ikisinin de günümüzdeki spor klüplerinin mantığında bir organizasyon içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Öyle ki her ikisinin de yıllık aidat ödeyen, başkanlık seçiminde oy kullanma hakkına sahip üyeleri bulunurdu. Bunlar hipodromdaki imparatorluk locasının sağ (maviler) ve sol (yeşiller) taraflarına yerleştirilmiş oturma düzeninde günümüzdeki kombineler gibi özel yerlere sahiptiler. Yıllık aidat ödemeyen destekçiler ise takımların ağırlıklı taraftar gruplarını meydana getiriyorlardı. Takımlarda görev alan yarışmacılar da doğal üye sayılırlardı.

Müsabakalar öncesinde her taraftar grubunun toplandığı özel yerler vardı. Yeşiller bunun için genelde Kadıköy'deki Aya Euphemia Kilisesi ile çevresini tercih ederken Maviler, Blakerna Sarayı yakınlarındaki Meryem Kilisesi'nde bir araya gelirlerdi. Jeton ya da biletle girilebilen yarışlar hipodromun ana giriş kapısına asılan pankartlarla halka duyurulurdu. Bazı tarihler ise her yıl içerisinde aynı zamanlarda düzenlendiğinden duyurusuna gerek kalmazdı. Yarışları takip etmeye gelenler muhtemelen tuttıkları takımlara göre Antiochos ve Nekra Porta kapılarından içeriye girerlerdi. Takımların Carcares denilen ana giriş kapısının yanında yer alan 12 kapıdan hangisinden çıkış yapacakları kura ile belirlenmekteydi.

Biri sabah ve diğeri akşam olmak üzere iki seans üzerinden yapılan yarışlar imparatorun beyaz bir mendili yere bırakması ya da eliyle haç işareti yapmasıyla başlardı. Her iki seansta toplamda 16 yarış (sekizi sabah, sekizi öğleden sonra) yapılmaktaydı. Takımlar saat yönünün tersine doğru hipodrom alanını yedi defa dönerler ve önde gelen günün galibi ilan edilirdi. Toprak zeminden meydana getirilmiş yarış pisti yerden iki-üç metre yükseltilmişti. Arabaların pistin sonlarına denk gelen dönüş noktalarında *metae* denilen kukalar koyulmuştu.

Müsabakaların hakemleri ise imparatorluk locasının karşısında yerleri alıyorlardı. Kazalardan korunmak üzere uyarılar yapmak üzere pistteki belli mesafelerde görevliler bulunurdu. Ayrıca müsabakaları izleyen taraftarlar yaptıkları tezahüratların yanında zaman zaman Hristiyanlıkla alakalı ilahiler söyleyip ve çeşitli ilgi çekici gösteriler yaparlardı.

36) I. Iuistinus'un Papalık ile olan münasebetleri Ortodoks-Katolik çekişmesine nasıl etkilemiştir?

Adı geçen imparatorun döneminin öncesinde seleflerinden Zenon'un, İstanbul Patriği Acacius'un da tesiriyle Henotikon Fermanı'nı neşretmesi Papalık tarafından hoş karşılanmamış ve Patrik, Roma'da yapılan bir toplantının akabinde aforoz edilmişti. Ancak Acacius da, okunan dualarda Papanın adını zikretmeyerek ona mukabelede bulunmuştu. Monofizit eğilimli I. Anastasios devrinde de devam eden bu durum I. Iuistinus'un tahta çıkışıyla birlikte düzelme yoluna girmişti. Zira yeni imparator dış siyasette papalık ile bir süredir devam eden ayrılığın ortaya çıkardığı olumsuzlukları iyi tahlil etmiş ve 518 yılında Roma'ya bir elçilik heyeti göndermişti. Yapılan görüşmelerin ardından iki kilise arasında birlik sağlanmış ve varılan mutabakat Ortodoksluk ile Katoliklik arasındaki ayrılığın da 1054 tarihine kadar gecikmesini sağlamıştı. Ayrıca bu durumun Iuistinus'un halefi I. Iustinianos'un İtalya'da yapacağı fetih harekâtı için de bir altyapı sağladığı düşünülebilir.

37) Nika Ayaklanması nasıl başlamış ve sonuçlanmıştır?

Söz konusu ayaklanma Bizans tarihindeki en ilginç kalkışmalardan biridir. İmparatorluğun geneline yayılmış durumdaki yeşil-mavi hiziplerinin rekabeti bu hareket sırasında tamamıyla bir kenara itilmiştir. Ayaklanmanın sebebini ahalinin, İmparator

I. Iustinianos'un vergi politikasından ve saray memurlarının suistimallerinden duyduğu rahatsızlık olarak göstermek mümkündür. Bunun dışında Yeşiller, İmparatorun Mavilerin tarafında yer almasından ve Monofizitlere karşı tutumundan şikâyetçi idiler. Hipodromda yarışların başladığı bir sırada durumu İmparatora iletmelerine karşılık sonuç elde edememişlerdi. Daha sonra şehirde işlenen bir cinayetin soruşturması sırasında yakalanan üç kişinin idamında yeni gelişmeler yaşanmıştı. Her iki hizip birleşerek ilk idamın hemen akabinde kendilerine üye diğer iki mahkûmu kaçırmışlardı. Ardından bir adım daha ileri gidilerek hapishaneler basılmış ve buradaki mahkûmlar serbest bırakılmıştı.

Yeşillerin anlaşılabilir nedenlerine karşı Mavilerin eski düşmanlarıyla işbirliği, I. Iustinianos'un son zamanlarda kendilerine karşı takındığı olumsuz tavır ve baskılarla alakalıydı. 13 Ocak'da hipodromda iki partinin taraftarları imparator aleyhine seslerini yükselterek *Nika* yani *zafer* parolasıyla harekete geçtiler. Şehrin askerî valisi Kapadokyalı Ioannes ve Iustinianos'un hukukî konulardaki danışmanı Tribonianus ve Sivil Vali Eudaimon'un azlini istediler. İmparatorun buna onay vermesine rağmen asilerin faaliyetleri daha da şiddetlenerek devam etti. Şehrin büyük kısmı bu sırada çıkan yangınlarla harap oldu. Bazı senatörler de siyasal istikbal kaygısı ile asileri cesaretlendirip, onlara silah temin etmeye başlamışlardı. Nihayetinde iki grubun eski imparator I. Anastasios'un yeğenlerinden Hypatius'u tahta çıkarmak niyetlerini öğrenen Iustinianos maiyetiyle birlikte Trakya taraflarına kaçmaya karar verdi. Fakat hazırlıklara başladığı sırada eşi İmparatoriçe Theodora'nın buna karşı çıkması ve cesaretlendirici sözleri üzerine kararını değiştirdi.

Maiyetindeki önemli siyaset adamlarından biri olan Narses'i, Mavilere yollayan İmparator, onlarla yeşillerin arasını açmayı

başardı. Mavilerin ayrılmasından sonra zayıflayan Yeşillerin üzerine ise Belisarius ve Mundus gönderildi. Askerleriyle hipodromu kuşatarak asilerin üzerine saldıran bu iki kumandan 30.000'den fazla insanı öldürerek kalkışmayı bastırdılar (19 Ocak 532). Sonrasında asilerin tahta çıkarmak istedikleri Hypatius ve kardeşi yakalanarak idam edildi. İsyanı katılan senatörünlerin de mallarına el konuldu.

Tarihe asilerin sloganlarından ötürü Nika İsyanı olarak geçen bu ayaklanmada Bizans tarihinin en büyük hükümdarlarından biri kabul edilen I. Iustinianos'un tahtını eşinin soğukkanlılığı ve kumandanlarının becerikliliği kurtarmıştır. İsyân sırasında asiler tarafından ateşe verilen Ayasofya Kilisesi de eskisinden çok daha ihtişamlı bir şekilde yeniden inşa ettirilmiştir.

38) Ayasofya Kilisesinin adı nereden gelmektedir ve ne zaman inşa edilmiştir?

Ayasofya ismi Hıristiyanlıktaki teslis inancının ikinci rüknü durumundaki Theia Sophia (Kutsal Hikmet)'nin bozulmuş şeklidir. Bu söylem aslında 1453'de şehrin Osmanlılar tarafından fethinden sonrasına aittir.

Kilise ise ilk olarak 360 senesinde Büyük Konstantinos zamanında inşa ettirilmiştir. Başlangıçta buraya *Megale Ekklesia* (Büyük Kilise) adı verilmiştir. Üstü ahşap bir çatıyla örtülmüş basilika tipindeki bu yapı çok uzun ömürlü olmamıştır. Patrik İoannes Khrysostomos'un İmparatoriçe Eudokia ile arasındaki anlaşmazlıklar neticesinde 403 senesinde sürgüne gönderilmesi üzerine galeyana gelen halkın çıkardığı bir isyan sonucunda tahrip edilmiştir.

Daha sonra II. Theodosios (408-450) zamanında 415 senesi içerisinde Mimar Rufinos tarafından onarılarak yeniden ibadete açılmıştır. Ancak I. Iustinianos (527-565) dönemindeki Nika İsyanı'nda tamamen yıkılmıştır (532). Adı geçen

imparator bu yapının yerine günümüze dek ulaşan kiliseyi inşa ettirmiştir. Miletos'lu İsidoros ve Tralles'li Anthemius adlı mimarlar tarafından üstlenilen ve büyük meblağlar harcanan inşa çalışmalarında yaklaşık 10.000 işçi görev almıştır. İnşaat devam ederken imparatorluğa bağlı bütün topraklardan malzeme getirtilmiştir. Nitekim Efes'teki Artemis Tapınağı, Mısır Heliopolis'deki Güneş Tapınağı, Lübnan'daki Baalbek Tapınağı başta olmak üzere birçok yapıdan sökülen sütunlar kilisenin inşasında kullanılmıştır. Yaklaşık beş sene içinde tamamlanan çalışmalar Ayasofya'ya dünyanın en hızlı inşa edilen katedrali unvanını da kazandırmıştır. Ayrıca 1520'de Sevilla Katedrali yapılarına kadar dünyadaki en büyük kilise yapısı olarak kalmıştır.

Kilisenin mimarisindeki en önemli özellik devasa orta kubbesidir. İlk yapıldığında basık ve yayvan biçimdeki kubbe, Ağustos 553 ve Aralık 557 yılında meydana gelen depremlerde zarar gördükten sonra Mayıs 558'de büyük kısmı çökmüştür. Kubbenin onarımı yapının baş mimarlarından İsidoros'un yeğeni Genç İsidoros tarafından gerçekleştirilmiştir. Tamirat sırasında kubbe yedi metre daha yükseltilmiş ancak yükü azaltmak üzere daha hafif malzeme kullanılmıştır. Buna rağmen büyüklüğünden kaynaklı sorunlar sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Nitekim 989'da gerçekleşen büyük depremde bir kere daha yıkıldıktan sonra II. Basileios devrinde yeniden yapılmıştır. Altı yıl süren çalışmaları Ermeni asıllı Tiridat isimli bir mimar yönetmiş ve kilise 994'de yeniden ibadete açılmıştır.

Ayasofya, İstanbul'un 1453'deki fethini müteakip Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye çevrilmiştir. Kubbe ile ilgili sorunlardan dolayı Osmanlılar döneminde de tamirat ve destekleme çalışmaları devam ettirilmiştir. Bunlardan en önemlisi kubbeyi desteklemek üzere Mimar Sinan tarafından yapının dış tarafına koyulan payandalardır. Yine Sultan Abdülmecid'in (1839–1861) devrinde 1847–1849 yılları arasında İsviçreli Fossati

Kardeşler tarafından yapılan çalışmalarla kubbede görülen büyük çatlaklar doldurulmuş ve kubbe kasnağı demir çember ile sarılarak emniyete alınmıştır. Ayasofya'nın 15 yüzyılı bulan kilise ve camii olarak hizmet vermek durumu 1935'de müzeye çevrilmesiyle birlikte sona ermiştir.

39) Büyük Iustinianos batıya düzenlediği fetih seferlerinin düşünsel ve siyasî altyapısını hangi temeller üzerine bina etmiştir?

Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da Germanlerin eliyle yıkılmasının ardından sahip olduğu topraklar galipler arasında paylaştırılmıştı. Doğu Roma yani Bizans ise Germanlerin ve Hunların baskısına göğüs germekle meşguldü. Daha evvelinde çok fazla ifade edememiş olsa da Bizans, I. Iustinianos döneminden itibaren söz konusu mirasın peşinde olduğunu açıkça ifade etmeye başlamıştı. Diğer taraftan batının yeni hâkimleri de aslında tamamen kâğıt üstünde kalan bir durum olsa da başlangıçta idarelerini Bizans'a sadakat ve ondan aldıkları onay üzerine bina etmek gerekliliğini hissetmişlerdi.

Iustinianos 527 yılında iktidara gelmesinin akabinde fikri anlamda *İmperium Romanum* ile aradaki ırsi bağlantının dışında kendisini Hristiyan ökümenisinin de hamisi olarak görmekteydi. Onun düşüncesine göre kilise siyasî idareden bağımsız düşünülemezdi. Dolayısıyla da Roma'nın imparatorluk mirasının yeniden kazanılması yanında Hristiyanlığın bu çatının altında birleştirilmesi düşüncesine sıkı sıkıya sarılmıştı. Aynı şekilde onun zamanında ortaya koyulan Bizans İmparatorluğu'nun resmî siyasî öğretisi de bu temeller üzerine bina edilmişti.

İmparatorluğun bahse konu düşüncelerinde Çifte Kılıçlar Teorisi'nin ilk örneklemelerinden birini görmek mümkündür. Buna göre Tanrının, Hz. İsa'ya verdiği dinî ve siyasî erk, papalık

ve dünyevî hâkimler arasında paylaştırılmıştır. İki tarafı da memnun etmeyen bu paylaşım ilerleyen dönemlerde ciddi çatışmalara neden olmuştur. Papa VII. Gregorius ile Alman İmparatoru IV. Heinrich arasındaki mücadele bunun en güzel örneğidir. I. Iustinianos da böyle bir düşünce çerçevesinde imparatorluk mirasını ve buna bağlı olarak bütün Hristiyanların hamisi rolüyle kendisini bütünleştirmiş gibidir.

40) I. Iustinianos'un Batı seferleri nasıl bir gelişim süreci takip etmiştir?

Nika Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra I. Iustinianos daha önceden planlanmış olduğu eski Roma İmparatorluğu coğrafyasının fethi için ilk adımı atmıştır. Harekâttan evvel doğu cephesinde rahatlamak üzere Sasanîlerle yaptığı Ebedi Barış adıyla bir anlaşma imzalamıştır. Bunun akabinde General Belisarius 18.000 piyadeden müteşekkil bir kuvvetle Vandal-ların hâkimiyetindeki Kuzey Afrika üzerine gönderilmiştir. O sırada Vandal Krallığı, Berberilerin sürekli çıkardıkları isyanlar ile boğuşmaktaydı. Yine kendi mezhepleri olan Ariusculuğu, Ortodoks tebalarına benimsetmek adına yaptıkları baskı hâkimiyetleri altındaki coğrafyada sosyal anlamda karışıklıklara sebebiyet vermişti. Bunun dışında Ostrogothlarla da arası bozuk olan Kral Gelimer sahip olduğu güçlü deniz filosunu tam da Bizans seferinin öncesinde Sardunya Adası'nda çıkan bir isyanı bastırmak üzere göndermişti.

Bu durumdan istifade ile rahatça kıyıya çıkmayı başaran Belisarius, 533 yılında Decimum'da yapılan savaşı kazanarak Kartaca şehrini zaptetmişti. Kral Gelimer kalan kuvvetleri ve Sardunya'dan dönen filosunun takviyesiyle aynı yılın sonlarında Tricamerum'da bir kere daha şansını denedi ise de mağlup ve esir edilmişti. Böylece Kuzey Afrika da Bizans egemenliğini kuran Belisarius esirleri ve kıymetli hazinelerle birlikte

İstanbul'a dönmüştü (534). Ele geçirilen hazineler arasında daha evvel Vandalların, Roma'yı zaptı sırasında yağmaladıkları imparatorluk alametleri de bulunuyordu.

Öte yandan Bizans'ın, Afrika'daki hâkimiyeti de kısa sürede tepkilere muhatap olmaya başlamıştı. Belisarius'un bölgeden ayrılırken yerine bıraktığı valinin kötü yönetimi de askerin isyanına sebebiyet vermiştir. Buna Berberilerin saldırıları da eklenince Bizans'ın, bölgedeki egemenliği zora girmiştir. Nihayetinde 544 yılında durumu toparlamak üzere İstanbul'dan gönderilen Ioannes Troglita isimli kumandanın çabalarıyla Afrika kesin olarak imparatorluğa bağlanmıştır. Fethin akabinde I. Iustinianos bölgedeki Bizans hâkimiyetini güçlendirmek için bir dizi müstahkem mevkiller inşasına başlamıştır.

İtalya'nın fethi; Afrika'dan sonra Bizans ordularının ikinci hedefi İtalya olmuştur. Iustinianos ilk önce diplomatik manevralarla burada egemenlik tesisine çalışmıştır. Nitekim bu çerçevede oğlu Athalaric adına Ostrogothların idaresini elinde tutan Kraliçe Amalasuntha ile İtalya'nın teslimi konusunda bir anlaşma yapılmıştı. Fakat naibe kısa süre sonra ölen oğlunun ardından evlendiği Theodahad tarafından 535'de katledilince durum değişmişti. Bu olay İmparatora, İtalya üzerine yürümek için sebep teşkil etmişti. Sonrasında bir Bizans ordusu Mundus idaresinde Dalmaçya'ya girerken Belisarius da Sicilya'yı işgale başlamıştı. Hızlı bir şekilde hareket eden Belisarius, Sicilya'nın ardından Napoli'yi ele geçirerek Roma üzerine yürümüştü. Bu arada Ostrogoth tahtında bir değişiklik yaşanmış ve Vitiges isimli bir general idareyi ele almıştı. Mevcut durumdan istifade eden Belisarius, Roma'yı ele geçirirse de daha sonra Vitiges tarafından aynı şehirde kuşatılmıştı. Ancak bir sene sonunda kuşatmayı yarararak kurtulmuş ve hatta aldığı destek kuvvetleriyle Ravenna'yı ele geçirmişti(538).

Bu sırada Doğu cephesinde barışı bozan Sasanîlerin saldırıları karşısında zor durumda kalan İmparator I. Iustinianos, Ostrogoth Kralı Vitiges ile Po Nehri'nin güneyindeki toprakları ona bırakan anlaşma yapmak istemişti. Vitiges'in, İmparatorun önerisini kabul etmesine karşın bunun gelecekte İtalya'daki Bizans hâkimiyeti için tehlikeli olacağını düşünen Belisarius mücadeleye devam kararı almıştı. Nihayetinde Ravenna şehrini ve Vitiges'i ele geçirmeyi başarak 540 yılında İstanbul'a dönmüştü.

Belisarius'un ayrılmasından sonra Ostrogothlar Totila adlı bir lideri kral seçerek yeniden Bizans'a karşı harekete geçmeleri üzerine ünlü general yeniden İtalya'ya yollanmıştı. Fakat emrindeki kuvvetlerin yetersizliği ve gerekli ikmali alamamasından dolayı Totila karşısında yenilgiye uğraması kaçınılmaz olmuştu. Hatta birliklerinden bazıları da düşman saflarına geçmiş ve bir kere daha Roma'da savunma pozisyonunda kalmaya zorlanmıştı. Herşeye rağmen Belisarius burada tutunmayı başarmıştı. Diğer yandan onun, İstanbul'a eşi vasıtasıyla yaptığı yardım çağrılarının uzun süre karşılıksız kalması da gayet dikkat çekici bir durumdu.

Nihayetinde 552 senesinde beraberindeki kuvvetlerle Dalmaçya üzerinden İtalya'ya geçen General Narses, Belisarius'dan kumandayı devralarak Totila ile mücadeleye devam etmiş ve aynı yıl içinde Busta Gallorum'da muhatabını mağlup edip öldürmüştü. Daha sonra onun yerini alan Teias da, Mont Lactarius'da mağlup edilip selefiyle aynı kaderi paylaşmıştı. Bizans generali daha sonra bütün dikkatini Ostrogothlara yardıma gelen Franklara çevirmişti. Bu yeni düşmana karşı 554 senesinde Capua yakınlarında alınan galibiyet bölgedeki Bizans hâkimiyetini pekiştirmesini sağlamıştı.

Bizans ordularının, I. Iustinianos dönemindeki son fetih hareketi ise İspanya'daki Vizigot Krallığına karşı gerçekleştirilmiştir.

Athanagild adlı bir Vizigot soylusunun destek çağrısına cevap olarak bölgeye General Liberius komutasında kuvvet gönderilmiştir. İspanya'ya ulaşan Bizans birlikleri, müttefikleriyle birleşerek Sevilla yakınlarında Vizigot Kralı Agila'yı ağır bir mağlubiyete uğratmışlardır. Cordoba'da Vizigotlara karşı ayaklanan Roma asıllı asilerle de iletişime geçen Liberius daha sonra bir kısım kuvveti burada bırakarak geri dönmüştür (552). Ancak İspanya'da krallığı ele geçiren Athanagild'in düşmanca tavır alması üzerine 554'de tekrardan bölgeye gönderilen Bizans kuvvetleri buranın güney kısımlarını ele geçirmişlerdir. İspanya'daki askerî harekât Iustinianos döneminin son önemli başarısı olmuştur.

41) I. Iustinianos dönemi fetihleri genel olarak nasıl değerlendirilebilir?

I. Iustinianos'un, imparatorluğu Batı yönünde yapılan seferlerle genişletmesi askerî açıdan bakıldığında önemli bir başarı olarak görülebilir. O ve generalleri, Batı'ya hâkim durumdaki Vizigot, Ostrogoth ve Vandalların birbirleriyle olan münasebetlerini, iç karışıklıklarını iyi tetkik ederek başarıya ulaşmışlardır. Ancak sonraki gelişmeler dönemsel olarak elde ettiği bütün kudretine rağmen Bizans'ın, selefi Roma İmparatorluğu'nun gücünden çok uzak kaldığını göstermiştir. Bizans belki de ilk defa artık doğu merkezli bir siyasî güç haline gelmesinin getirdiği olumsuzları burada yaşamıştır. Ele geçirilen bölgelerde çıkan uzun süreli isyanları bastırmak adına gösterilen çaba onu askerî açıdan olduğu kadar ekonomik bakımdan da yıpratmıştır. Ayrıca zapt edilen yerlerin birçoğunun Iustinianos'un ölümünden hemen sonra kaybedilmesi bu seferlerin bir prestij vesilesi olmaktan öteye gidemediğini göstermektedir.

Bunlardan çok daha önemlisi; sefer maliyetlerinin karşılanması için yüklenen fazladan vergiler sebebiyle ahali zor duruma düşmüş ve sürekli hale gelen mücadeleler sonucunda İtalya'daki

sosyo-ekonomik düzen de büyük sarsıntı geçirmiştir. Söz konusu olumsuzlukların yanında ekonomik yönden kazanıldığı düşünülebilecek tek artı Bizans adına Akdeniz hâkimiyetinin sağlanması olmuştur.

Diğer bir önemli husus ise Bizans'ın coğrafi durumundan ötürü iki cepheli bir savaştan her daim kaçınmasının gerekliliğidir. Zira imparatorluk bütün tarihi boyunca bu gerçekliğin getirdiği sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Zira I. Iustinianos'un, Sasanîlere haraç vermek pahasına yaptığı Ebedi Barış Anlaşması'yla doğuda sağladığı sulh ortamı batı seferleri sırasında defalarca bozulmuştur. Bunun akabinde imparator her seferinde daha fazla para vererek barışı yeniden sağlamak zorunda kalmıştır. Görüldüğü üzere Batıda kazanılan saygınlığın, doğuda Bizans'ın ana coğrafyasına bütünüyle menfi bir yansıması olmuştur. Aynı şekilde Balkanlarda Slav, Bulgar ve Avarlara karşı müstahkem mevkiilerle korunmaya çalışılan sınır hattı yeterli sayıda askerî birliğin bulunamamasından ötürü defalarca çiğnenmiştir.

Netice olarak Bizans için uzak batıda kazanılan sonuçsuz zaferler yakın sınırlarında kendisini gösteren tehditlere karşı gerekli önlemlerin alınmasını engellemiştir. I. Iustinianos'un ardıllarının yaşadığı olumsuzlukların, dönemlerinde meydana gelecek askerî ve malî çöküşün aslında fetihler uğruna yapılan ölçüsüz harcamaların ve planlamaların bir neticesi olduğu açık bir gerçekliktir.

42) I. Iustinianos döneminde hukuksal alanda hangi çalışmalar yapılmıştır?

Iustinianos dönemi hukuk çalışmaları çağına ve sonrasına etkide bulunmayı başaramış önemli eserlerdir. Bunların hepsi Ortaçağ'da *Corpus Iuris Civilis* adıyla toplu halde neşredilmiştir. Söz konusu külliyat ilk olarak 1583 yılında Fransa'da

Dionysius Gothofredus tarafından yayınlanmıştır. Kitabın günümüze kadar farklı düzenleme ve bölümlemeleri yapılmış olup son şekli dört bölüm halinde tertip edilmiştir.

Külliyatın ilk kısmını meydana getiren *Institutiones* hukuk öğrenimine bir giriş olarak düşünülmüştür. *Codex* ve *Digesta* da yer alan metinlerin derlemesinden oluşturulmuştur. 533 yılında Tribonianus başkanlığında iki diğer hukukçu tarafından hazırlanmış ve dört cilt halinde imparatora sunulmuştur. Birinci cilt şahıslara, ikinci cilt mülkiyet ve vasiyet yoluyla mirasa, üçüncü cilt vasiyetsiz mirasa ve sözleşmeden doğan borçlara, dördüncü cilt ise haksız fiilden doğan borçlar ile davalara ayrılmıştır. Bir konuşma diliyle kaleme alınan çalışma, I. Iustinianos'un ağzından gençliğe hitap ediliyormuş izlenimi vermektedir. Eserde hukuk sahasında yapılan yenilikler özellikle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Pandectae de denilen *Digesta* tamamıyla orijinal bir eserdir. İmparatorluk kanunları dışında klasik dönem hukukçularının çalışmalarından meydana gelmiştir. Hukuk bilimi ve tarihi açısından son derece önemlidir. 530 yılında yine Tribonianus başkanlığında 16 kişilik bir heyet tarafından başlanan derleme çalışmaları üç senede 50 kitaplık bir eseri ortaya çıkarmıştır. Eski dönem hukukçularının birbirine çoğu zaman muhalif hüküm ve kanaatleri muntazam bir sistem içerisinde burada yer almaktadır.

Codex Iustinianus ise İmparator Hadrianus döneminden itibaren yayınlanan emirnamelerin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. 528 yılında yedi memur, bir avukat ve iki profesörden oluşan 10 kişilik bir heyet tarafından derlenmiştir. Bir sene içinde tamamlanan derleme daha sonra yeni eklemelerle 534 yılında ikinci kez neşredilmiştir. Çalışma Hadrianus'dan I. Iustinianos'a kadar ki Roma hükümdarları tarafından çıkarılan emirnameleri sistematik şekilde 12 kitapta bir araya getirmiştir. İlk kitap kilise hukuku, yedi kitap özel hukuk son üç kitap ise idare hukuku alanlarını kapsamaktadır.

Novellae, Codex'in yayınlanmasından sonra çıkan Iustinianos'a ait emirnamelerin toplandığı koleksiyondur. Diğer üçünün Latince yazılmasının aksine bunlar Grekçe kaleme alınmıştır.

I. Iustinianos'un hukuk bilginleri yaptıkları çalışmalarla sadece geçmişten zamanlarına kadar ki dönemde kaleme alınan eserlerde derleme ve kısaltmalar yapmakla kalmamıştır. Onlar hukuku dönemlerine, toplum şartlarına ve her şeyden önemlisi Hıristiyanlık kuralları ile Hellen doğunun örf ve adetleriyle bağdaştırmaya çalışmışlardır. Ayrıca söz konusu eserler Batı hukukunun gelişimine de kaynaklık etmiştir.

43) Hadımlar, Bizans İmparatorluğu'nda ne gibi roller üstlenmişlerdir?

Roma'da, Çin'de ve Sasanîlerde olduğu gibi Bizans saray teşkilatında da hadımlar kullanılmıştır. Bununla birlikte onlar yalnızca saray hizmetinde basit bir görevli şeklinde kalmakla yetinmemiş, politika ve askerî sahalarda da zaman zaman önemli roller üstlenmişlerdir. Bizans sarayında imparatora yakın olan oda uşakları, esvabçılar gibi görevliler genelde hadımlardan seçilmiştir. Diğer taraftan I. Iustinianos döneminin politika ustası generali Narses gibi isim yapmış hadımlar da mevcuttu. Aynı şekilde II. Basileios devrinin önde gelen generallerinden Basileios Lakapenos da bir hadım idi.

Hadımlar kimi zaman iktidar mücadelelerinde de kilit roller üstlenebiliyorlardı. Nitekim Amorion Hanedanının kurucusu II. Mikhael saltanatını Theoktistos adlı bir hadıma borçluydu. Adı geçen hükümdarın oğlu Theophilos'un ölümünden sonra İmparatoriçe Theodora ile birlikte devlet yönetiminde de etkili olan Theoktistos daha sonra 855 senesinde görevlerinden azledilmişti. Yine Ioannes Orphanotprothos ve Nikephoritzes de Makedonya Hanedanı'nın hemen sonrasındaki dönemde kilit roller üstlenmiş iki hadımdı. Diğer taraftan patriklik makamına da hadımları görmek mümkündür. Babası I. Mikhael'in tahtan

düşürülmesinden sonra hadım edilip kilise hizmetine giren Ignatius (ö.877) bunlardan biridir. Yine İkonoklast imparatorlara muhalefetiyle ön plana çıkan Patrik Germanos (ö.732) da kilise hizmetine girmeden evvel çıkardığı bir isyan dolayısıyla hadım edilmiştir.

44) I. Iustinianos devrinde ticaret konusunda hangi gelişmeler yaşanmıştır?

VI. yy.'da Bizans İmparatorluğu'nun bilhassa lüks tüketim malları ve ipekliler konusundaki ihtiyaçları Uzak Doğu pazarından İpek Yolu ve Baharat Yolu vasıtasıyla karşılanmaktaydı. Ancak İpek Yolu'nun güzergâhının önemli bir kısmı Bizans'ın Doğu'daki başlıca rakibi Sasanîlerin kontrolündeydi. Bu ise aradaki ilişkilerin durumuna göre ticaretin aksamasına sebebiyet verebilmekteydi. Yine deniz güzergâhının önemli uğrak noktalarından Basra Körfezi de Sasanîler ve onların tabileri Lahmi Araplarının elindeydi. Ayrıca Bizans burada Sasanîlere ödediği transit geçiş vergileri nedeniyle bir anlamda düşmanını kendi eliyle güçlendirmek gibi bir ikilemin içine düşmüştü. Dolayısıyla I. Iustinianos söz konusu olumsuzlukları gidermek adına farklı ticaret rotaları bulmak arayışına girmişti.

Bunun için ilk teşebbüs 532 senesinde Baharat Yolu'nun güney güzergâhına komşu Hristiyan Habeş Krallığı üzerinden yapılmıştır. Zira Kızıldeniz'in güneyi Habeşlilerin kuzeyi ise Bizanslıların kontrolünde idi. Ancak İranlı tüccarların sahil limanlarında kurmuş oldukları tekel dolayısıyla bu girişim beklentileri karşılamak konusunda yetersiz kalmıştı.

Diğer hamle ise I. Iustinianos'un ölümünden hemen sonra yerini alan yeğeni II. Iustinus tarafından yapılmıştır. Zira Sasanîlerin, Göktürklerin ve Bizans'ın aleyhine İpek ticaretini durdurmaları iki devleti birbirine yaklaştırmıştı. Mevcut duruma bir çözüm arayışına giren Bizans ve Göktürkler karşılıklı elçilik teatisinde bulunmuşlardı. Nihayetinde Hazar sahillerinden,

Kafkaslara, daha sonra Azak Denizi'ne oradan İstanbul'a uzanan bir güzergâh belirlenmişti. İki taraf arasında varılan mutabakatın ardından 568 yılı sonrasında ticaret maksadıyla birkaç yüz Türk ve bunlara bağlı Soğdu İstanbul'a yerleşmişti.

Yeniden I. Iustinianos döneminde döndüğümüzde Çin'in bütün gizleme çabası ve tekeline karşın Hoten bölgesine giden misyonerler aracılığıyla ipek böceği ve ipek üretimi ile alakalı sırlar ele geçirilmişti. Sonrasında Bizans'a bağlı Suriye'de Antakya, Sur, Beyrut şehirlerinde ipek böcekçiliği ve ipek istihsaline başlanmıştı. Mısır'da İskenderiye'de bir ipek fabrikası kurulmuştu. Fakat bunun talebi karşılaşması için çok daha uzun zamanın geçmesi gerekmekteydi. Ayrıca imparatorun koyduğu yüksek vergiler ve tekel uygulaması üretimi bir ara durma noktasına getirmişti.

Bütün bunların dışında Iustinianos'un batıda yaptığı seferlerin neticesinde Akdeniz'deki ticaretin kontrolü de Bizans'ın eline geçmişti. Böylece imparatorluğun tebaası olarak Suriye'de yaşayan tüccarların etki alanı Güney Fransa ve Kuzey Afrika sahillerine kadar uzanma imkânı bulmuştu.

45) Avrupa Hunlarının sonrasında Bizans'ın Balkanlardaki toprakları için yeni tehdit unsurları kimler olmuştur?

Attila'nın ölümünün akabinde Avrupa Hunları hızlı bir dağılma sürecine girmiş ve kısa süre sonra da yıkılmıştı. Ayrıca Balkanlardaki Germanlerin, İtalya'ya yönlendirilmesiyle Bizans, Batı yönünden gelen saldırılar konusunda büyük ölçüde rahatlamıştı. Fakat bu durum çok uzun sürmeyecekti. Nitekim daha I. Anastasios (491-518) döneminden itibaren Bizans'ın, Balkanlardaki arazisi Bulgar (Kutrigurlar) ve Slav akınlarına maruz kalmaya başlamıştı. Öte yandan söz konusu hücumlar daha çok yağma ağırlıklı idi. Hatta İmparator bu akınları engellemek adına Karadeniz sahilinde bugünkü Evcik İskelesi'nden

başlayıp Marmara kıyılarındaki Karınca Burnu'nda sona eren yaklaşık 50 km uzunluğunda bir sur inşa ettirmişti. Ancak yapılan tahkimat kendisinden beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştı.

I. Iustinianos'un batı seferleri sırasında Balkan sınırının askerî açıdan zayıflaması Slavların ve Bulgarların akınlarının daha sık ve daha şiddetli şekilde devam etmesi sonucunu doğurmuştu. Slavlar, Ege kıyılarına kadar uzanan hücumlar yaparken Germen soylu Gepidler de Bizans arazisini yağmalamaya başlamışlardı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Avarlar da 562 yılı itibarıyla Tuna Nehri üzerindeki istihkâmları geçerek imparatorluk topraklarına girmişlerdi. 565 yılından itibaren Bayan Kağan idaresinde Bizans'a üstünlük kurup haraca bağlayan Avarlar 592 yılında İstanbul yakınlarındaki Çorlu'ya kadar sokulmuşlardı. Buna mukabil Maurikios döneminde (582-602) kazanılan bazı başarılarla rağmen Avarların önünü tam anlamıyla kesilememişti.

I. Iustinianos'un haleflerinin, Sasanîlerle varolan savaş durumu dolayısıyla zaman zaman Balkan cephesindeki askerî güçlerini zayıflatmaları da buradaki durumun kötüleşmesine sebebiyet vermişti. Mevcut ortamdan istifade eden Slavlar da artık yaptıkları akınlardan sonra çekip gitmek yerine Balkanlardaki Bizans arazisine yerleşmeye başlamışlardı. Phokas (602-610) dönemine gelindiğinde Balkan yarımadasında artık ciddi bir yerleşik Slav nüfusu bulunmaktaydı. Bu durum ilerleyen dönemlerde imparatorluğun bahse konu coğrafyadaki hâkimiyeti için ciddi bir sıkıntı oluşturacaktı.

46) İmparator Maurikios dönemi Bizans tarihi içerisinde nasıl değerlendirilebilir?

Bizans tarihi üzerine çalışan modern araştırmacılarının yaptıkları bölümlleme de Herakleios'un iktidarı ele aldığı 610 yılına kadar geçen dönem Geç Roma ya da Erken Bizans

Dönemi olarak ifade edilmektedir. Maurikios'un iktidarı ise Ortaçağ Bizans Dönemine geçişinin önemli bir merhalesini teşkil etmektedir. Söz konusu periyotta Bizans bütün varlığı ile yeni ve canlı bir Doğu devleti olarak kendisini göstermiştir.

Bu ise I. Iustinianos'un iflas eden Batı politikasının (imperium romanum'u yeniden kurmak ve bütün Hıristiyanları kendi idaresi altında birleştirmek) ardından gelen çöküşü telafi etmek için İmparatorluğun, yer aldığı coğrafyanın sosyo-kültürel, ekonomik, dinî, siyasî düşünce ve değerleriyle yeniden ayağa kalkmak çabasını temsil etmektedir.

47) Eksarhlık nedir?

I. Iustinianos'un batıda gerçekleştirmiş olduğu fetih harekâtında ele geçirilen yerlerin büyük bölümü 565'deki ölümünün akabinde kaybedilmişti. Longobardların İtalya'yı istilası sonrasında buradaki Bizans hâkimiyeti hızla çökünce elde sadece Ravenna ve çevresindeki arazi kalmıştı. Kuzey Afrika'da ise sürekli şekilde Berberilerin isyanlarıyla uğraşılmaktaydı. I. Iustinianos'un halefleri doğuda Sasanîler, Balkanlarda ise Slavlar ve Avarların şiddetli tazyikiyle karşı karşıya kaldıkları için uzak batıya destek göndermek hususunda pek başarılı olamamışlardı.

Nihayetinde İmparator Maurikios (582-602) İtalya ve Afrika'da elde kalan arazileri korumak amacıyla Eksarhlık adı verilen (başındaki kimse Eksarkhos) bir askerî valilik tesis etmiştir. Buna göre kurulan Kartaca (Kuzey Afrika) ve Ravenna eksarhlıklarının yöneticileri bütün sivil ve askerî idareyi ellerinde toplamış kimselerdi. Eksarhlıklar ilerleyen dönemde Bizans idarî geleneğindeki en önemli kurumlardan biri haline gelecek Thema Sistemi için de bir örnek oluşturmuşlardır.

DÖNÜŞÜM VE VAROLUŞ MÜCADELESİ

(Heraklius'tan Selçukluların Gelişine Kadar)

1) Bizans, I. Iustinianos'dan Herakleios dönemine kadar Sasanilere karşı nasıl bir politika takip etmiştir?

Bizans-Sasanî savaşlarını aslında Roma-Part mücadelelerinin bir devamı olarak görmek mümkündür. Her iki devlet de Anadolu'nun doğusunda karşılıklı şekilde sahip oldukları sınır hattında seleflerinin arasındaki rekabet ve düşmanlıklarını miras almışlardır. I. Anastasios döneminden itibaren başlayan Doğuda müstahkem kaleler inşası ve sınırı bu şekilde kontrol altında tutmak stratejisi I. Iustinianos devrinde geliştirilerek devam etmiştir. Ancak onun uzak batıda gerçekleştirdiği seferler nedeniyle ihmal ettiği Doğu sınırı, tahkimatlarının sağlamlığına karşın yeterli askerî güç olmadığı için Sasanîler tarafından defalarca çiğnenmiştir. İmparatorun muhatabına haraç vermek bahasına 532 senesinde sağladığı barış adı kadar (Ebedi Barış Anlaşması) uzun sürmemiştir. 540 yılında Sasanîlerin Bizans sınırını geçip Armenia'yı, İberia'yı tahrip ve Lazika bölgesini zapt etmeleri üzerine savaş yeniden başlamıştır. Bizans idaresi 562'de ancak daha fazla haraç ödemek yoluyla yeniden barışı sağlayabilmişlerdir.

II. Iustinus (565-578) ise iktidara geldiğinde Sasanîlere haraç vermeyi reddederek savaşı tekrardan başlatmıştır. Yeni

İmparator bir taraftan muhataplarının doğu komşusu olan Batı Göktürkleriyle irtibat kurarken diğer taraftan da onlara karşı isyan eden Ermenileri desteklemiş ve himaye etmiştir. Bu şekilde 572’de başlayan savaş küçük fasılların dışında Herakleios’un İran seferine kadar sürmüştür. Ancak savaşın gidişatının düşman lehine dönmesi ve müstahkem Dara Kalesinin elden çıkması Bizans için doğuda yeni sorunların da habercisi olmuştur.

Bizans’ın doğuda Sasanîlere karşı yaptığı mücadelelerdeki en önemli dezavantajı Avarların batıdaki sürekli tazyikleri nedeniyle iki cephede birden savaşmasıydı. Eldeki mevcut askerî ve ekonomik şartlar bu mücadelenin sürdürülmesinde yeterli gelmemekteydi. İki cephe hattı boyunca aynı anda savaşmak zorunluluğu bunlardan birinden feragati zorunlu kılmaktaydı. Doğu cephesinde Sasanîlere haraç verilmesi de bu gerçekliğin bir örneği idi. 590 senesinde Behram Çubin adlı bir generalin çıkardığı isyanın bu devletin iç bünyesinde sebebiyet verdiği karışıklıklar Bizans’a bir süreliğine nefes aldırılmıştı. Hatta Behram Çubin karşısında İmparator Maurikios’un desteği ile tahta çıkan II. Hüsrev Perviz 591 yılında Dara ve Silvan’ı imparatorluğa geri vermişti.

İki taraf arasındaki barış Maurikios’un tahtan düşürülüp öldürülmesiyle sona ermiş ve II. Hüsrev, onun intikamcısı sıfatıyla tekrardan Bizans’a saldırmıştı (603). Yeni İmparator Phokas’ın yetersizliği Doğu cephesindeki savaşlara da olumsuz yansımıştı. Dara 605’de kaybedilmiş, Sasanîler, Bizans sınır hattı boyunca yağma ve tahribatta bulunmuşlardı. 610 yılında Mısır’da çıkan bir isyanı bastırmak üzere Doğu’daki bütün birliklerin güneye kaydırılması buradaki sınırları düşman saldırısına açmıştı. Fırsatı kaçırmak istemeyen Sasanîler başlattıkları taarruzun ardından bazı birliklerini Kadıköy’e kadar ulaştırmaya dahi muvaffak olmuşlardı.

Görüldüğü üzere Bizans'ın doğuda Sasanîlere karşı yürüttüğü mücadele daha çok aleyhteki gelişmeler olarak cereyan etmiştir. Bunun en önemli nedeni ise devletin, iki cepheli bir savaşı kaldırarak askerî ve ekonomik güçten yoksun olması idi. I. Iustinianos'un batıdaki fetih politikalarının getirdiği yük de mevcut durumun daha vahim bir hal almasını sağlamıştı. Dolayısıyla da Bizans, Herakleios dönemine kadar Sasanîlere karşı daha alttan alan bir politika takip etmek zorunda kalmıştı.

2) Herakleios'un, Doğu Seferi, Ortadoğu'nun siyasi çehresinde nasıl değişiklikler meydana getirmiştir?

Herakleios'un iktidarı ele aldığı 610 yılı itibarıyla Bizans-Sasanî mücadelesinde üstünlük bütünüyle ikincilerin elindeydi. Nitekim 622 yılına gelinceye değin, Bizans'a ait Suriye, Filistin, Mısır eyaletleri düşmanı tarafından ele geçirilmişti. Aynı şekilde Anadolu toprakları da defalarca yağmalanmıştı. Öte yandan Sasanîlerin doğudaki ilerleyişi kadar batıda Avarların ve onlara bağlı Slavların hücumları ciddi tahribata sebebiyet vermektedir. Daha da vahimi imparatorluğun batıdaki toprakları Slav yerleşimciler tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Bütün bunların üstüne Bayan Kağan idaresindeki Avarlar 617'de yaptıkları bir akın harekâtında İstanbul önlerine kadar sokulmuşlardı.

Yeni imparator, batıdaki tehdidi anlaşmalar yoluyla sonlandırmayı tercih etmişti. Sonrasında ise üç yıl süren ciddi hazırlıkların akabinde Sasanîler üzerine gitmek fırsatını yakalayabilmişti. Mamafih mevcut ekonomik zorluklar nedeniyle ancak kiliseye ait mallara ve diğer zenginliklere el koyup bunları paraya çevirerek ordusunu teçhiz edebilmişti. Diğer bir önemli nokta ise onun yapılan dinî seremoninin icrasının ardından ordusuyla yola çıkmasıdır. Böylece girişeceği harekete din

davaşı mahiyeti kazandırmak ve askerlerini cesaretlendirmek istemiştir. Bu yönüyle Herakleios'un, Sasanîlere karşı başlattığı sefer Doğu'ya karşı ilk Haçlı Seferi olarak da değerlendirilebilir.

Fakat sefer sırasında elde ettiği başarılarla rağmen Batıda Avarlar, Sasanîlerle bağlantılı olarak 626 senesinde anlaşılmayı bozmuş ve hemen akabinde İstanbul'u muhasara etmişlerdi. Bunun üzerine Herakleios, Doğu'daki harekâta bir süreliğine ara vermek zorunda kalmış ve ancak Avarların kuşatmasını bertaraf ettikten sonra Sasanîlere karşı taarruzuna devam edebilmiştir. 628'de Nineveh yakınlarında kazanılan savaşın ardından II. Hüsrev Perviz'in de öldürülmesi mücadelenin galibini belirlemiştir. Herakleios yeni Sasanî Kısrası Kovrad Şiruye ile yaptığı anlaşma ile evvelen kaybedilmiş olan bütün Doğu vilayetlerini tekrardan İmparatorluğa kazandırmıştır.

Öte yandan 572'den beri devam eden mücadelenin bu şekilde nihayetlenmesi iki taraf için de gelecekteki bazı olumsuz gelişmelerin önünü açmıştır. Zira savaşlar sırasında bütünüyle yıpranan Sasanîler büyük bir zafiyet içerisine düşmüştür. Bizans ise eldeki son imkânlarını kullanarak kazandığı zaferini ekonomisinin ve ordusunun büyük ölçüde yıpranması pahasına elde edebilmiştir. Bu ise çok kısa süre sonra İslam Devleti'nin giriştiği fetih harekâtında Sasanîlerin kolayca yıkılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Roma-Part savaşlarından bu yana doğu sınırında sürmekte olan mücadeleleri sonlandıran Bizans'ın karşısına yeni, atılım gücü olan ve daha kudretli bir rakip çıkmıştır. Müslümanlar, doğu sınırında Sasanîlerin yerini almalarının yanında imparatorluğa ait doğu eyaletlerini de kısa sürede ele geçirerek Ortadoğu'nun sosyal ve dinî çehresini değiştirmişlerdir.

3) Herakleios devrinde Avarların gerçekleştirdiği İstanbul kuşatması nasıl sonuçlanmıştır?

Avarların 558 yılına tekabül eden Bizans ile ilk münasebatı İstanbul'a elçiler göndermek suretiyle diplomatik yollarla olmuştur. Sonrasında 562'de Bizans başkentine gelen yeni bir elçilik heyeti I. Iustinianos'dan kendilerine Tuna'nın güneyinde yer gösterilmesini istemişlerdir. Ancak onun buna müsaade etmeyip elçileri alıkoymasıyla iki taraf arasındaki ilişkilerin seyri daha başından olumsuz bir yöne doğru evrilmiştir. Nitekim çok geçmeden diplomatik yollardan istediklerini elde edemeyen Avarlar meseleyi mücadele yoluyla halletmek üzere harekete geçmişlerdir. Bundan sonra egemenlikleri altındaki Slavlar ve Bulgarlarla birlikte Bizans arazisine akınlar yapmaya başlayarak kısa süre içerisinde imparatorluğu kendi haraçgüzarları haline getirmeyi başarmışlardır.

Öte yandan imparatorlar batıdaki bu tehdidin yanında her zaman doğudaki Sasanîleri de hesaba katmak mecburiyetinde idiler. Dolayısıyla doğuya ya da batıya karşı başlatılacak askerî harekâtlar öncesinde arkada bırakılacak olanın haraç verilmek suretiyle tatmin edilmesi en fazla tercih edilen yöntem olmuştur. Herakleios da, Sasanîlere karşı sefere çıkmadan evvel Avar Kağanı Bayan ile haracı yükselten bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır (619). Hatta Bizanslı müellif Theophanes'in ifadesiyle seferin öncesinde mektuplaştığı kağana *Roma İmparatorluğuna göz kulak olmasını ve yardımda bulunması, yerine naip olarak bıraktığı küçük oğlunu da himaye etmesini* rica etmiştir.

Ancak yapılan anlaşmaya rağmen Bayan Kağan yukarıda da belirtildiği üzere 626 yılında ordusuyla İstanbul surlarının önünde görünmekten geri durmamıştı. O, kuşatma kuleleri ile trebushetlerin ibtidai örneklerini içeren mancınıkların yanında Slav kayıklarından meydana gelen bir orduyla şehri tazyik etmeye başlamıştı. Fakat bütün çabasına ve Sasanîlerin

Anadolu yakasından verdikleri desteğe rağmen İstanbul surlarını aşmayı başaramamıştı. İmparatorun yokluğunda kendilerini şiddetle savunan müdafiler Bizans ateşi sayesinde Avarların kuşatma kulelerini ve kayıklarını yakmışlardı. Nihayetinde yapacakları çok fazla bir şey kalmayan muhasara ordusu da geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Öte yandan uğranılan başarısızlık Avarlar için ciddi bir itibar kaybı olmuştu. Bu durum onların tabileri Bulgarlar ve Slavlar arasında bir takım hareketlenmelere yol açmıştı. Çok geçmeden Bayan Kağan'ın da ölmesiyle de iç isyanlar başlamıştı. Böylece Avarlar, Bizans için bir tehdit unsuru olmaktan çıkmış ve böylelikle Batı sınırı yeni düşmanların gelişine kadar bir süre için sükûnet bulabilmişti.

4) Herakleios döneminden itibaren imparatorluk dâhilinde sosyo-politik anlamda ne gibi değişimler yaşanmıştır?

Büyük Iustinianos'un, Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmek hususundaki düşüncelerin bir hayalden ibaret olduğu ölümünden kısa bir süre sonrasında anlaşılmıştı. Dolayısıyla Roma'nın Doğu yarısının üzerinde yer aldığı coğrafyanın ve kültür çevresinin gerekliliklerine göre kendini şekillendirmesi de kaçınılmaz hale gelmişti. Daha açık bir ifade ile Doğu Roma artık gerçek manada Bizans olmaya doğru yönelmişti.

Herakleios'un 610-641 yılları arasını kapsayan iktidarı da söz konusu değişimin tamamlandığı dönem olmuştur. Nitekim Abu'l-Farac'ın *Tarih*'inin IX. babının başlığı *bu dokuzuncu seri Roma Kralları ile başlayarak Yunan Kralları ile nihayet bulmaktadır* şeklindedir. Eserin bir sonraki bölümü ise *Yunan Krallarından Arap Krallarına geçen Onuncu Seri burada başlıyor* diye verilmiştir. Müellif, Herakleios'u da Yunan kralı olarak zikretmektedir.

Yeni dönemin en belirgin özelliği ise Grekçe'nin, Latince karşısında kurduğu açık üstünlüktür. Daha evvelden zaten halk ve kilise tarafından kullanılmakta olan Grekçe artık sarayda da yerini almış ve imparatorluğun resmî dili olmuştur. Ayrıca Herakleios'dan itibaren Bizans imparatorları *Caesar* ve *Augustus* unvanlarını değil doğuya ait *Basileus* unvanını tercih etmişlerdir. Ancak geçirdiği bütün bu değişime karşın Bizans, Roma'nın varisi olmak iddiasından ve dolayısıyla bir hayalin peşinden koşmaktan da hiçbir zaman vazgeçmemiştir.

5) Hz. Peygamber'in, İmparator Herakleios'a yazdığı mektubun muhtevası nedir ve akıbeti ne olmuştur?

İslamiyetin ortaya çıktığı dönemde Bizans ve Sasanîler arasındaki savaş bütün şiddetiyle sürmekteydi. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği 622 tarihinde Herakleios da, Sasanîlere karşı kutsal savaşını başlatmıştı. *Kur'an-Kerim*'de Rum Suresi'nde geçen bu mücadelelerde ehl-i kitap olmaları nedeniyle Müslümanlar Bizans'tan, Mekkeli müşrikler ise Sasanîlerden yana taraf olmuşlardı. Öte yandan Hicret ile birlikte siyasî ve sosyal çevresi genişleyen Müslümanlar kısa sürede durumlarını güçlendirmeyi başarmışlardı. 628 yılındaki Hudeybiye Barış Anlaşması'yla bunu en büyük rakipleri durumundaki Mekkelilere de kabul ettirmişlerdi. İslamiyetin Arap Yarımadası'nda hızlı bir yayılma süreci içine girdiği söz konusu dönemde Hz. Peygamber dinini yarımada dışına yaymak için de çalışmalara başlamıştı. Bunun ilk denemeleri ise civar hükümdarlara onları İslamiyete davet etmek için elçiler göndermek suretiyle yapılmıştı. Hz. Peygamber böylelikle İslamiyetin dünya çapında bir din olduğunu göstermenin yanında kurmuş olduğu devletin siyasî varlığını da vurgulamak istemişti. Mektup gönderilen idareciler arasında Bizans

İmparatoru Herakleios da bulunuyordu. İmparator o sırada Sasanîlere karşı başlattığı mücadeleyi zaferle sonuçlandırmış ve onlardan geri aldığı Kutsal Haçı yerine iade etmek üzere Kudüs'te gelmişti.

Hiz. Peygamber'in Dıhye b. Halife el-Kelbî ile gönderdiği mektup, Bizans'ın Busra Valisi aracılığı ile Herakleios'a ulaştırılmıştı. Söz konusu mektubun içeriği hakkında Bizans kaynaklarında hiçbir malumat bulunmaz iken İslam kaynakları da birbirinden farklı bilgi ve tarihlere yer vermektedir. Günümüzde Hiz. Peygamber tarafından civardaki komşu hükümdarlara gönderilmiş mektupların orijinaleri olduğu iddia edilen bazı mektuplar bulunmuştur. Bunlardan Herakleios'a ait olanı 1947 senesinde gün yüzüne çıkarılmış olup aşağıdaki içeriğe sahiptir.

Bismillahirrahmanirrahim,

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'ten Bizans İmparatoru Herakleios'a,

Hidayete uyanlara selam olsun. İslamı kabul et ki kurtuluşa eresin ve Allah da ecrini iki kat versin. Eğer kabul etmezsen sorumluluğun altındaki insanların günahını sen çekersin. Ey ehl-i kitap, siz ve bizim aramızda müşterek olan söze gelin. Sadece Allah'a kulluk edelim ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da birimiz diğerini rab edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse şahit olun biz Müslümanız deyiniz...

Mektubun kendisine sunulmasından sonra İmparator, Hiz. Peygamber hakkında bilgi edinmek adına o sırada ticaret maksadıyla Busra'da bulunan Mekke'nin lideri Ebû Süfyan ile görüşmüştür. Aktarılanlara göre konuşmanın sonunda Hiz. Peygamber'in nübüvvetine inanan Herakleios gizlice Müslüman

olarak ona bir mektup ve hediyeler göndermiştir. Rivayetin devamında ise elçilerinin dönmesinin akabinde Hz. Peygamberin *mektubum onların yanında kaldığı sürece mülkleri de kalacaktır* dediği ifade edilmektedir.

Araştırmacılar söz konusu mektubun Herakleios'a gönderildiğini kabul etmekle birlikte içeriği ve onun gizli Müslümanlığı konusunda abartıya kaçıldığı konusunda hem fikir durumdadır. Zira mektup 628 yılı civarında yazılmış olmasına karşın içinde yer alan Al-i İmran Suresi'nin 64. ayeti yaklaşık bir sene sonra Necran Hristiyanları ile alakalı bir olay üzerine nazil olmuştur. Ayrıca Arabistan yarımadasındaki gelişmeler hakkında çok fazla bilgisi olmayan ve o sırada gücünün doruğundaki Herakleios'un böyle bir hareket tarzı izlemesi pek mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in 630 yılı civarında imparatora gönderdiği ikinci bir mektupta *Eğer İslama girmeyi kabul edersen Müslümanların sahip olduğu haklara sende sahip olur, sorumlu olduklarından sen de sorumlu olursun. Eğer İslama girmeyi kabul etmezsen cizye ödersin*, şeklinde bir cümle yer almaktadır. Hz. Peygamber gibi siyaset dehası birinin o sıradaki şartları da göz önüne alarak böyle bir hitap tarzında bulunması, cizyeyi Herakleios'dan isterken Kisra'dan, Mukavkis ya da Necaşi'den istememiş olması da pek mantıklı değildir.

Yine Herakleios'un daha sonrasında İslamiyeti kabul eden Bizans'a bağlı Ma'an Valisi Ferve b. Amr'ı öldürtmesi ve İslam fetihleri sırasında Müslüman ordularına karşı verdiği müca-deleler göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, ona mektup göndermesi bir vakıa olmasına karşın bunun içerik bakımından abartılı ve asıl muhtevasının bilinmediğini söyleyebiliriz. Yine Bizans kaynaklarında konuyla alakalı bir kayda rastlanmaması da mektubun o sırada çok fazla önemsenmediğinin bir göstergesi kabul edilebilir.

6) Yermuk Savaşı, Bizans-Müslüman mücadelelerinde nasıl bir yere sahiptir?

Hız. Peygamber'in 632 senesindeki vefatını müteakip İslam Devleti'nde başlayan Ridde Hareketi (dinden dönme) bir sene içinde bertaraf edilmişti. Bunun sonrasında Müslüman orduları biri Suriye ve Filistin diğeri ise Irak cephesi olmak üzere iki koldan sınırlar ötesi harekâtlara başlamışlardı. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu daha kısa süre önce Sasanîlerden geri aldığı Suriye-Filistin bölgesini bu defa çok daha aktif ve hareketli bir güce karşı korumak zorunda kalmıştı. Fakat Sasanîlerle yapılan savaşın getirdiği askerî ve ekonomik kayıplar henüz tam anlamıyla yerine konulabilmiş değildi. Ayrıca bölgedeki Hıristiyan Arap kabileleri kendilerine verilen ödeneğin kesilmesinden dolayı huzursuzluk içindeydi. Üstelik Müslüman ordularının harekât sahasındaki nüfusun ağırlıklı kısmını meydana getiren Monofizitler sürekli maruz kaldıkları mezhepsel baskılar nedeniyle Bizans idaresine karşı tepkili idiler. İşte bütün bu gelişmelerden azami ölçüde istifade eden Müslüman orduları süratle ilerlemeye başlamışlar ve karşılıklarına çıkan Bizans kuvvetlerini 634 senesinde Merc-i Rahit ile Ecnadeyn savaşlarında birbirini ardına mağlup etmişlerdi. 635'deki Merc-i Suffer yenilgisi Dımaşk ve Hims şehirlerinin elden çıkmasına yol açmıştı.

İmparator Herakleios aleyhte gelişen durumu düzeltmek amacıyla kardeşi Theodoros idaresinde yaklaşık 50.000 kişilik bir kuvveti harekete geçirmişti. Bunun üzerine dağınık bir halde bulunan Müslüman birlikleri birleşmek ve uygun bir savaş yeri aramak için daha öncesinde zapt ettikleri yerlerden geri çekilmişlerdi. Ricatın sonrasında bugünkü Ürdün topraklarında Yermük denilen yerde toplandıklarında mevcutları 25.000 kişiye ulaşmıştı. Akabinde 636 yılı yaz aylarında başlayıp üç ay kadar süren mevzii muharebelerin ardından Bizans kuvvetlerinin taarruzu ile mücadelenin asıl safhasına geçilmişti. Altı

gün süren çarpışmaların son gününde Müslüman ordugâhına kadar ulaşan Bizans saldırısı, Halid b. Velid'in emrindeki süvari kuvvetleriyle yaptığı karşı hamle neticesinde durdurulmuştu. Daha sonra Müslümanların mukabil hücumu muhataplarının yaya ve süvari kuvvetlerinin birbiriyle irtibatı kesilmesine yol açmıştı. Savaş devam ederken üzerine gelen bir Bizans ağır süvari birliğini dağıtmayı başaran Halid, düşman piyadelerinin yer aldığı sol kanada hücum etmişti. Bunun neticesinde Bizans sol kanadının çökmesiyle birlikte savaşın neticesi belli olmuş ve Müslümanlar zaferlerini ilan etmişlerdi (20 Ağustos).

Yermük, İslam Devleti'nin Suriye ve Filistin'deki hâkimiyetini ilan ettiği kesin neticeli bir savaş olmuştur. Nitekim bundan sonra yeni düşmanına karşı artık çok fazla bir şey yapamayacağını anlayan Herakleios *Ey Suriye elveda! Düşman için şimdi burası ne mükemmel bir ülke olacaktır* sözlerinin ardından gemiyle İstanbul'a dönmüştür. Bu savaşı takip eden günlerde Müslümanların ilerleyişi Suriye ve Filistin ile sınırlı kalmamıştır. İmparatorluk kısa süre içinde Mısır, el-Cezire ve Ermeniye gibi eyaletleri de muhatabına bırakmaya zorlanmıştır. Yaşanan toprak kayıplarının ardından Anadolu'daki arazisine çekilen Bizans burada da Müslümanların tekrarlanan taarruzlarına karşı ciddi bir müdafaa savaşı vermek mecburiyetinde kalmıştır.

7) Doğu eyaletlerinin, Müslümanlara kaybedilmesi Bizans İmparatorluğunda ne gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır?

Ekonomik ve askerî anlamda imparatorluğun son gücünü kullanmak suretiyle Sasanîlerin işgalinden henüz kurtardığı doğu eyaletlerinin çok kısa süre sonra Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi Herakleios için büyük bir hayal kırıklığı olmuştu. Kaybedilen eyaletlerden Filistin'de, Hristiyanlığın kutsal şehri Kudüs de yer almaktaydı. Mısır ve Suriye'nin

yitirilmesi özellikle Doğu Akdeniz'deki ticarî ve askerî hâkimiyeti alıp götürmüştü. Ayrıca Mısır, imparatorluğun tahıl ambarı durumundaydı. Nüfus ve vergi gelirlerinde meydana gelen kayıplar da bunlara eklendiğinde Bizans açısından ortaya çok karamsar bir tablonun çıktığı aşîkârdır.

Öte yandan bütün bu olumsuzluklardan bazı müspet veriler çıkarmak da mümkündür. Zira IV. yy.'dan itibaren başlayan mezhep çatışmalarında doğu eyaletlerinin Monofizit öğretiyi benimsemiş olan ahalisi ile sürekli sorunlar yaşanmıştı. Bununla alakalı yapılan konsiller, Henotikon ve Ekthesis gibi fermanlar meseleye çözüm getirmek bir yana mevcut karışıklıkları daha da arttırmıştı. İranlıların istilası sırasında Monofizitler, işgalcileri kabul etmekte tereddüt göstermemişlerdi. İslam fetihlerinde de buna benzer durumlar yaşanmıştı. Dolayısıyla bütün kayıplarına karşın imparatorluk kendisine düşmanlık besleyen üstelik hiçbir zaman üzerlerinde kesin hâkimiyet tesis edemeyeceği bir topluluktan ve mezhepsel çatışmalardan uzaklaşmış oluyordu. Şimdi Anadolu'da ve Balkanlardaki ana arazisinde bütünlük içerisinde mevcut kötü durumdan kurtulmak adına daha güçlü hamleler yapmak imkânını elde etmişti. Nitekim Ortaçağ Bizans İmparatorluğu'nun belkemiği durumundaki Thema Sistemi'nin temelleri de Anadolu'da böyle bir ortamda atılmıştı.

8) Thema Sistemi nedir?

VI. yy. sonu ile VII. yy. başlarında Balkanlarda ve Doğuda toprak kayıplarına uğrayan Bizans İmparatorluğu giderek zayıflayan askerî ve ekonomik sistemini yeniden düzenlemek gereğini hissetmiştir. Bu nedenle de düşman saldırılarından en az zararı gören ve Asya'da elinde kalan tek arazi durumundaki Anadolu'yu thema adı verilen askerî bölgelere ayırarak yeni bir uygulamaya gitmiştir.

Söz konusu sistemin kimin tarafından kurulduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Bir kısım araştırmacılar teşkilatın ortaya

çıkışı ile alakalı Herakleios dönemine işaret ederken diğerleri ise bu gelişmeyi onun torunu II. Konstans'a bağlamaktadır. Ancak Herakleios devrinin sürekli savaşlarla geçmesi hatta bu sırada Anadolu'nun dahi zaman zaman yağma ve saldırılara uğraması dolayısıyla böyle bir sistemin inşasının onun zamanında gerçekleşmesi pek mümkün görünmemektedir.

Aslında kolordu anlamına gelen Thema kelimesi bahse konu teşkilatın kurulmasının akabinde seyyar orduların yerleştiği bölgeleri ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Sistemin temel olarak İmparator Maurikios döneminde uzak batıda elde kalan toprakları korumak amacıyla kurulan eksarhlık örneğinin geliştirilmiş halini ifade ettiği de söylenebilir. Bir diğer rivayete göre ise Sasanîlerde mevcut Merzbanlık (askeri valilik) müessesesinden etkilenmiştir. Bu sistemin yerleşmesiyle birlikte Diokletianus ve Büyük Konstantinos dönemlerinde ortaya çıkan idarî düzenleme de artık kullanılmaz hale gelmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun giderek daralan sınırlarından Anadolu'ya çekilen orduların belirli bölgelere iskânıyla birlikte ilk olarak 660 yılı civarında dört thema ortaya çıkmıştır. Bunlardan maiyet anlamındaki Latince *obsequium* kelimesinden gelen Opsikion Theması başkente en yakın askerî birlikti. Kuzeybatı Anadolu'da konuşlanan themanın merkezi Ankara idi. Armeniakon Theması Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgesinden sorumlu olup Amasya merkez olmak üzere kurulmuştu. Anatolikon Theması Amorion merkez olmak üzere Orta Anadolu'da konuşlanmıştı. Sisam Adası merkezli denizci Karabision Theması ise Anadolu'nun güneyi ile güneybatı Ege kıyıları ve adalardan sorumluydu. Görüldüğü üzere teşkilat sadece Anadolu'da kurulmuştu. İmparatorluk Balkanlardaki durumunu düzeltmesinin ardından burada da çeşitli themalar kurulacaktı. Themaların yönetimi *strategos* adlı askerî valilere

verilmişti. Sadece Opsikion Themasının başındaki görevli *comes* yani *dük* unvanını taşımaktaydı.

Thema Sistemi'nin kurulmasındaki temel mantık toprağa bağlanan askerlerin masraflarını bu yolla temini ve askerî harcamaların azaltılmasıydı. Ayrıca böylelikle her daim emre hazır bir ordu bulundurabilmek de mümkün olabilecekti. Çünkü Thema birliklerinin askerleri iâşe ve kişisel teçhizatlarıyla alakalı ihtiyaçlarını bağlı bulundukları topraktan elde ettikleri kazançla sağlamaları ön görülmüştü. Askerin sahip olduğu toprak ölümünden sonra varislerine kalmaktaydı. Bu husus imparatorluğun asker ihtiyacını sağlamak adına önemli bir kolaylık teşkil ediyordu. *Stratiotes* adı verilen bu askerler emir geldiği takdirde atı ve teçhizatı ile birlikte orduya katılmakla yükümlüydü. Topraktan elde ettiği kazancının yanında stratioteslere cüz'i miktarda bir ücret de ödenmekteydi.

Bu organizasyon ilerleyen dönemlerde geliştirilmiş ve yukarıda adı geçen themaların arazileri parçalanarak yeni themalar oluşturulmuştur. Ayrıca zaptedilen topraklarda da aynı sistem uygulanmıştır. İmparatorluğun en zorlu dönemlerinde oluşan sosyo-ekonomik ve askerî zafiyetin giderilmesini sağlayan thema organizasyonu XIV. yy. ın ilk yarısının sonlarında tamamen ilga edilmiştir.

9) IV. Konstantinos zamanında Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen İstanbul kuşatması nasıl sonuçlanmıştır?

633 senesinde başlayan Müslüman taarruzu Bizans'ı; Suriye, Filistin ve Mısır'ı bırakmaya zorladıktan sonra Armenia Eyaleti ve hatta Anadolu içlerinden geçerek İstanbul'a kadar uzanmıştı. Ancak İslam Devleti'nde Hz. Osman'ın öldürülmesinin akabinde başlayan iç karışıklıklar fetihlerin hızının bir süreliğine kesilmesine neden olmuştu. Daha sonra Muaviye'nin iktidarı eline

alması ve Emevîler hanedanının kuruluşu ile birlikte Bizans üzerine saldırılar yeniden başlamıştı. Adı geçen halife daha Suriye valiliği sırasında inşa ettirdiği donanmasıyla Akdeniz’de faaliyetlere girişmiş ve Bizans’a üstünlük kurmayı başarmıştı.

Kara ve deniz savaşlarında elde edilen başarılar Müslüman ordularını IV. Konstantinos döneminde iki defa İstanbul surlarının önüne kadar getirmişti. Bahsi geçen imparatorun tahta çıktığı sırada Bizans’ın içine düştüğü karışıklıklardan da istifade etmek isteyen Muaviye oğlu Yezid’in de içinde yer aldığı bir orduyu İstanbul üzerine göndermişti. Ancak 669 senesinin ilkbahar ve yaz aylarında devam eden kuşatmadan sonuç alınamamıştı. Diğer taraftan Hz. Peygamberin sancaktarlarından Ebû Eyyub el-Ensarî de ilerlemiş yaşına rağmen kuşatmaya katılmış ve çıkan bir dizanteri salgınında şehit düşmüştü. Naaşı hemen İstanbul surlarının yanına gömülmüştü.

Muaviye döneminde İslam orduları 674 yılı itibarıyla ikinci kez İstanbul surlarının önünde göründüler. Ancak bu kuşatma daha çok deniz kuvvetleri eliyle yürütülmüştü. 674 senesinde Kyzikos Yarımadasını ele geçiren Arap donanması böylelikle sürekli olarak İstanbul’u tazyik edebilecek bir üs kazanmıştı. Ayrıca denizlerin kontrolünün sağlanmasıyla Emevîlerin merkezi Suriye ile direk bağlantı da kurulmuştu. 680 yılına kadar mutad şekilde devam eden abluka İslam donanmasının şehir önlerinde Bizans donanmasına karşı yaptığı savaşı kaybetmesiyle sonlandırılmıştı. Suriye göçmeni Callinus adlı bir bilginin icadı olan Grek Ateşi’nin yıkıcı etkisi mücadelenin kaderini tayin etmişti. Üstüne Müslüman donanmasının dönüş yolunda tutulduğu fırtına kayıpları daha da arttırmıştı. Nihayetinde IV. Konstantinos ve Muaviye arasında Müslümanların yıllık 3.000 dinar, 50 savaş esiri ve 50 savaş atı ödemesi şartlarıyla 30 senelik bir barış anlaşması yapılmıştı.

IV. Konstantinos'un başkentini korumak konusunda gösterdiği başarı uzun zamandan beridir toprak kayıpları yaşayan ve sürekli geri çekilmek zorunda kalan Bizans İmparatorluğuna ciddi bir nefeslenme imkânı tanımıştır. Ayrıca İslam ordularının o zaman değin önlenemeyen ilerleyişi durdurulmuştur. Sonrasındaki mücadeleler üstünlüğün dönemsel olarak el değiştirdiği, sınır bölgelerinde yoğunlaşan bir şekle bürünmüştür.

10) Themaların bir alt birimi olan Thagmalar ne amaçla kurulmuştur?

Themaların askerî ve ekonomik beklentileri karşılmasına rağmen zaman içinde sistemde bazı ciddi aksaklıkların ortaya çıkması da engellenememiştir. Örneğin toprak bakımından oldukça geniş themaların asker kökenli yöneticilerin (stretegos) idaresine verilmesi zaman içinde bunların güçlenerek taht için isyan etmeleri sonucunu doğurmuştur. Nitekim V. Konstantinos iktidara geldikten hemen sonra Müslümanlar üzerine çıktığı bir seferin başlangıcında Opsikion Theması strategosu ve aynı zamanda eniştesi olan Artabasdos'un saldırısına uğramıştır. Sonuçta Konstantinos kaçmak zorunda kalırken Artabasdos, İstanbul'u ele geçirerek kısa süre de olsa imparatorluk tahtında oturmuştur. Sonrasında makamını yeniden ele geçirmeyi başaran V. Konstantinos bir daha böyle bir durumla karşı karşıya kalmamak adına thagma (alay) adıyla yeni bir askerî toprak sistemi oluşturmuştur.

İmparator bu düzenlemeyi merkeze en yakın Opsikion Themasının bölünmesiyle yapmıştır. Adı geçen themaya bağlı eski muhafız ve garnizon birlikleri toplamda 18.000 kişiden oluşan altı farklı thagma'ya bölünmüştür. Bunların her birinin başına ayrı kumandanlar tayin edilmiştir. Thagma asker ve yöneticilerine themalarda olduğu gibi hizmetlerine mukabil toprak verilmekteydi. İçlerinden bir kısmı İstanbul'a yerleşirken

diğerleri de şehrin hemen yakınlarında Opsikion ve Thrace themalarının sınırlarında iskân edilmişti.

Skholoi ve Ekskubitoi mevcut altı thagma'nın içerisinde önemleri açısından ilk iki arasında yer alıyorlardı. Bunlar merkezde önemini yitiren muhafız alaylarının üyelerinden oluşturulmuş 4.000 süvariden müteşekkil birliklerdi. Şimdi ise şok birlikleri olarak organize edilmişlerdi. Vigla (Arithmos), Federates ve Numera birlikleri zaman zaman seferlere katılmalarına karşın daha çok İstanbul'da garnizon görevini ifa ediyorlardı. Vigla 4.000 süvariden müteşekkil iken diğer ikisi 2.000 yayadan oluşturulmuştu. İkmal alayı olarak organize edilen Optimates ise Bitinya bölgesinde konuşlandırılmıştı. Bu alayda binek olarak daha çok katır ve eşekleri kullanmaktaydı. Vigla haricindeki Thagma alaylarının komutanları domestikos, ikinci komutanları ise Topoteretes unvanını taşımaktaydı. Vigla Alayının komutanı ise Drungarios unvanına sahipti.

Themaların, Thagmalara bölünmek suretiyle yöneticilerinin resmî idareye karşı etkinliklerinin azaltılmaya çalışılmasının dışında büyük oluşumların daha küçük themalara bölünmesi de ilerleyen dönemde sıklıkla görülen bir diğer uygulama olmuştur. Ayrıca merkeze yakın bu tarzdaki askerî birlikler, imparatorlara sefer zamanlarında hızlı şekilde ordu toplamak imkânını da vermiştir.

11) Bizans İmparatorluğu'nda uzuv keserek yönetim erkinden mahrum bırakmak fiili nasıl ortaya çıkmıştır?

Doğu adetlerinin Bizans politik hayatına yansımalarından biri de tahttan indirilen kişilerin dil, burun ya da kulaklarının kesilmesi suretiyle sakat bırakılmalarıdır. Zira imparatorlar makamlarının Tanrı tarafından kutsandığına ve onun tarafından görevlendirildiklerine inanmaktaydılar. Nitekim I. Iustinianos,

Tanrı tarafından seçildiğine ve bütün işlerinde melekler tarafından korunduğu şeklinde bir düşünceye sahipti. VII. Konstantin Porphyrogenitos idare sanatı üzerine yazdığı eserinde *Tanrı, imparatorları tahta geçirir ve ona herkesin üzerinde bir erk verir. Senin tahtın güneş gibi hep onun önünde durur. Hep onun önünde durur ve gözleri senin üzerinde olur. Seni korkutacak hiçbir şey olamaz. Çünkü Tanrı herkesten iyisin diye seni seçmiş, anandan ayırmış ve erkini sana aktarmıştır.* diyerek imparatorluk makamı ve tanrısallığı hakkındaki görüşlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu makama gelen kişi fizikî özellikleriyle de tam ve mükemmel olmalıydı. Sakat bırakmak kişinin vazifesini göremeyeceğinin alametiydi.

Ancak söz konusu uygulama Herakleios hanedanı döneminde uygulanmış ve sonrasında nihayet bulmuştur. Herakleios'un eşi Maria ve oğlu Heraklonas bunun ilk kurbanları olmuşlardır. IV. Konstantinos'u tahta çıkaran isyan sırasında Maria'nın dili, Heroklonas'ın ise burnu kesilmiştir. IV. Konstantinos 681 yılında imparatorluk haklarını ellerinden almak istediği kardeşleri Herakleios ve Tiberios'un da burunlarını kestirmiştir. Ailenin son üyesi II. Iustinianos da 695'de burnu kesilerek tahttan indirilmiş ve Khersones'e sürgüne gönderilmiştir. Onu tahttan indiren Leontios da 698'de aynı akıbete maruz kalmıştır. Ancak II. Iustinianos mevcut arızasına rağmen 705 senesinde Bulgar Hanı Tervel'in yardımıyla yeniden tahta çıkmayı başarmıştır. Böylelikle söz konusu yöntemin geçersiz kaldığı görülmüş ve bir daha uygulanmamıştır.

Diğer taraftan tahttan mahrum bırakmak için artık kullanılmamasına karşın ilerleyen dönemlerde özellikle ceza hukukunda suçun durumuna göre kulak, burun kesmek gibi cezaların varlığı bilinmektedir. 726 yılında III. Leon ve oğlu V. Konstantinos adına neşredilen *Ekloga* isimli kanun kitabında

yer alan çeşitli uzuvların kesilmesi dair cezalar buna örnek olarak verilebilir.

12) Herakleios hanedanına mensup imparatorlar, Papalık ile münasebetlerinde nasıl hareket etmişlerdir?

Sasanîlere karşı kaybedilen Doğu eyaletlerinin 629 yılı itibarıyla yeniden kazanılmasının akabinde İmparator Herakleios bahse konu yerlerin Monofizit ahalisiyle mezhepsel anlamda bir uzlaşma sağlayabilmek çabasına girmişti. Bu amaçla Patrik Sergios'un da desteğiyle Hz. İsa'da iki tabiatın varlığına karşın bir enerjinin mevcut olduğunu ifade eden yeni bir dinî doktrin (monoenerji/monothelismus) ortaya atmıştı. Mamafih o sırada papalık makamında bulunan Honorius'un da onay verdiğini monoenerji formülü doğu eyaletlerinde çok fazla taraftar kitlesi bulamamıştı. Fakat Patrik Sergius ve imparator yine de aldıkları kararın arkasında durarak bazı küçük düzeltmelerle *Ekthesis* adıyla bir ferman yayımlamışlardı. Bununla birlikte Müslümanların hızlı ilerlemesi onların bütün çabalarının sonuçsuz kalmasına yol açmıştı.

Diğer taraftan başlangıçta verilen onaya rağmen söz konusu gelişmeler papalığın pek hoşuna gitmemişti. Mevcut uygulamanın aksine ilk defa Bizans eksarhından izin almadan 649'da bu makama oturan Martinus bir sinod toplayarak *Ekthesis*'i aforoz etmişti. Papalığın söz konusu fiili hala monoenerji'yi savunan dönemin İmparatoru Konstans'ın pek hoşuna gitmemiş ve 653'de onu tevkif ettirmişti. İstanbul'da yargılanan Papa Martinus önce halkın önünde dövülerek cezalandırılmış sonrada Khersones'e sürülmüştü. Bizans imparatorları kiliseyi de tahtlarına bağlı kabul ettikleri için Konstans böyle hareket etmek hakkını kendisinde bulabilmişti. Ancak bütün çabasının beyhude olduğu ölümünden kısa süre sonrasında

ortaya çıkmıştı. Zira oğlu IV. Konstantinos 681’de İstanbul’da topladığı bir konsilde monoenerji doktrini ve bunun en önemli fikir babalarını aforoz ettirmişti.

Ailenin son bireyi II. Iustinianos da Papalık makamıyla iyi geçinmeyi başarabilmiş biri değildi. İki taraf arasında meydana gelen ihtilaflar neticesinde daha önceden dedesi Konstans’ın yaptığı gibi papayı tevkif ettirmek istemişti. Fakat o zamandan beri köprüünün altından çok sular akmış ve papalık makamı siyaseten güçlenmişti. Dolayısıyla papayı tevkif etmeye gelen görevli bunu yapamadığı gibi ahalinin saldırılarından kurtulmak için onun korumasına sığınmak zorunda kalmıştı.

Burada aktarmaya çalıştığımız gelişmeleri Bizans imparatorlarının kiliseler üzerindeki baskı kurmak adına yaptıkları bir güç gösterisi şeklinde görmek mümkündür. Ancak elde ettikleri sonuç pek düşünüldüğü gibi olmamıştır. Aksine giderek güçlenmekte olan Papalık ilerleyen dönemlerde onların karşısına kuvvetli bir düşman olarak dikilmiştir. Bütün bunları Bizans ile Batı arasında günden güne arttığı görülen ayrım ve birbirinden uzaklaşmanın bir örneği olarak da görmek mümkündür.

13) Bizans İmparatorluğu’ndaki Thema Sistemi ile tehcir faaliyetleri arasında nasıl bir bağlantı bulunmaktadır?

Düşmanlara karşı kaybedilen topraklardan çekilen imparatorluk orduları Thema Sistemi dâhilinde Anadolu’daki bölgelere yerleştirilmişlerdi. Bunlar bulundukları sahanın korunması kadar oradaki tarımsal ve ekonomik faaliyetler için de önemli unsurlardı. Bizans imparatorları dönem dönem yaptıkları düzenlemelerle themalarda bulunan askerî ve sivil unsurları daha etkin hale getirmeye gayret etmişlerdi. Diğer taraftan sınır birliklerinde yapılan kaydırmaların yanında ele

geçirilen bölgelerdeki unsurlar da kimi zaman isyan ihtimaline karşın farklı themalara gönderildikleri vakidir.

II. Konstans zamanında Balkanlara yapılan bir sefer sırasında ele geçirilen 5000 Slav, Opsikion ve Anatolikon themalarına yerleştirilmişlerdi. Ancak bunlar daha sonra Müslümanların tarafına geçmişler ve aynı şekilde Suriye’de Bizans sınırının karşısında iskân edilmişlerdi. Herakleios hanedanının son üyesi II. Iustinianos dönemi tehcir faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı periyotlardan biridir. Adı geçen imparatorun 668 yılında Yunanistan ve Bulgaristan üzerine yaptığı sefer sırasında ele geçirilen ya da bizzat gelip teslim olan Slavlardan 30.000 kişi Anadolu’ya nakledilerek Opsikion Themasında iskân edilmişlerdir. Fakat Müslümanlar üzerine yapılan bir sefer, bunlardan 20.000 kişinin saf değiştirmesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanınca imparator geriye kalan 10.000 kişiyi aileleriyle birlikte idam ettirmiştir.

668’de İslam Devleti’nin sınırındaki Amanos Dağları’nda yaşayan Hristiyan Mardaitler, Karabision themasının topraklarında yer alan Antalya’ya, Mora’ya, Kefalonya adalarına ve Epir’e yerleştirilmişlerdir. V. Konstantinos döneminde ise Maraş, Malatya ve Erzurum’dan binlerce Ermeni ve Süryani alınarak Trakya bölgesine gönderilmiştir. Aynı şekilde Yunanistan’daki Slavlara karşı başarılı savaşlar veren I. Nikephoros da buraya Anadolu’dan getirdiği thema ahalisini yerleştirerek bölgenin Grek etnik kimliğinde kalmasını sağlamıştır (805-806).

14) Emevîlerin son İstanbul kuşatması nasıl sonuçlanmıştır?

Halife Muaviye zamanında yapılan iki kuşatmanın akabinde Emevîler zamanında gerçekleştirilen son kuşatma yedinci halife Süleyman b. Abdülmelik devrinde gerçekleştirilmiştir. Adı geçen halife ciddi hazırlıkların nihayetinde 100.000 kişilik

güçlü bir ordu hazırlayıp kardeşi Mesleme'nin emrine vermiş ve İstanbul üzerine göndermişti. Ayrıca Müslüman donanması da kuşatma için harekete geçirilmişti. Bizans'ta II. Iustinianos'un ölümünden beridir sürüp gitmekte olan kargaşa ortamı halifeyi kuşatmanın akıbeti konusunda cesaretlendirmişti. Ancak karşı taraf da gelebilecek bir saldırı konusunda pek hazırlıksız sayılmazlardı. Daha İmparator II. Anastasios (713-715) devrinde olası bir Müslüman saldırısından çekinildiği için İstanbul'un deniz surlarında güçlendirme çalışmaları yapılmaya başlanmıştı. İslam ordularının hareketinden kısa bir süre evvel tahta çıkan III. Leon da selefinin izinden giderek surlardaki tahkim çalışmalarını hızlandırmış ve geniş çapta erzak depolamıştı. Ancak hepsinden daha önemlisi imparator kuşatmanın hemen evvelinde kendisine müttefik bulmuş ve Bulgarlarla bir dostluk anlaşması imzalamıştı.

İstanbul önlerine geldikten sonra Rumeli tarafına geçen Müslüman kuvvetleri Blakerna Sarayı'ndan Altın Kapı'ya kadar olan kesimde mevzilenerek kuşatmayı başlatmışlardı. Deniz gücünün de şehir önlerine gelişiyile muhasara daha da şiddetlenmişti. Bununla birlikte müdafiler ünlü Grek Ateşi sayesinde kısa süre içinde Müslüman filosunu tahrip etmeyi başarmışlardı. Diğer taraftan Bulgarların yaptıkları ani saldırı da kuşatmacılara ağır kayıplar verdirmişti. Sert geçen kış mevsiminin meydana getirdiği zayıflatlar da buna eklenince muhasara ordusunda çözülmeler başlamıştı. Bunlar yetmezmiş gibi erzak konusundaki sıkıntılar da giderek büyümekteydi. Nihayetinde Eylül 717'de Süleyman'ın yerine halifelik makamına geçen Ömer b. Abdülaziz'in ricat emri üzerine Müslüman Ordusu kuşatmayı bırakarak 15 Ağustos 718'de İstanbul önlerinden ayrılmıştı.

Söz konusu muhasara Emevîler döneminde İstanbul'a karşı girişilen son saldırı olmuştur. Bunun maliyetinin ekonomiye yüklediği ağır külfetin dışında içeride de pek çok sorunla

boğuşmak zorunda kalan Emevîler bir daha Bizans ile uğraşmak fırsatını bulamamışlardır. Karşı taraf ise başarıyla gerçekleştirdiği savunma savaşının motivasyonu ile Müslümanlarla mücadeleye dengeyi getirmek fırsatını yakalamıştır.

15) İkonoklazma Hareketi dinî temellerini nereden almıştır?

Bizans'ın İkonoklast hükümdarlarının başlattıkları hareket ani bir karar neticesinde alınmış ve temelsiz bir düşüncenin ürünü değildi. Zira ikona karşıtlığının VIII. yy.'dan önce Hristiyan Kilisesindeki Petruscu (Yahudi Hristiyanlığı)-gelenekçi ve Pauluscu-modernist hiziplerin birbirleriyle olan anlayış farklılıklarına kadar giden bir geçmişi vardır. IV. yy.'dan itibaren Eusebius, Epiphanius, Augustine gibi ileri gelen din âlimleri arasında Hristiyanlıkta tapınmak için tasvirler gerek olmadığı hususundaki düşünceler kendisini göstermeye başlamıştı. 305 yılında İspanya'daki Elvira şehrinde düzenlenen konsilde ahşap üzerinde, duvarda ya da mozaik halinde bulunan resim ve tasvirlerin kiliselere konulmaması şeklinde bir karar alınmıştı.

Aynı şekilde Eusebius giderek artan tasvir yanlısı ibadet anlayışını *dinsizlerin âdeti* olarak ifade etmekteydi. Yine VI. asırda Antakya'da çıkan bir isyanda askerler, Hz. İsa'nın tasvirini içeren bir ikonayı tahrip etmişlerdi. Hatta aynı dönem içerisinde Papa I. Gregorius, tasvirleri kiliselerden kaldırtıp tahrip ettiren Marsilya Piskoposuna yazdığı mektubunda insan eliyle yapılmış hiçbir şeye tapınılmaması gerekliliğini müdafaa ettiği için kendisini takdir ettiğini bildirmişti. Ancak diğer taraftan aynı mektupta bunları imha ederek okuma yazma bilmeyen ahalinin bir şeyler öğrenmesine mani olduğunu da yazmıştır. Yani burada ikonlar üzerlerinde yer alan İncil'den sahneler nedeniyle okuma yazma bilmeyenlerin kutsal kitabı olarak nitelendirilmiştir.

Yine Bizans ahalisi içerisinde bilhassa doğu Hristiyanlığının ağırlıklı kısmını meydana getiren Monofizitler, Nasturiler ve sonradan ortaya çıkan Pavlikianlar da tasvirler konusunda olumsuz görüşlere sahiptirler. Bütün bunlar İkonoklast hareketin temellendirilmesinde etkin bir rol oynamışlardır. Bizans'ta İkonoklazma'nın öncüsü olan III. Leon da geçmişten gelen bu düşünceleri zamanının farklı gerekçe ve anlayışlarıyla bütünleştirerek uzun sürecek bir dinî mücadeleler dönemini başlatmıştır.

Diğer yandan ikon karşıtları kutsiyet konusunda bütün objeleri reddetmemişlerdir. Onlara göre; Hz. İsa'nın sözlerinden ve rahiplerin kutsamasından dolayı evharistiya yani ekmek-şarap töreni, kilise binaları ve haç kutsaldır. Bu nedenle ikonoklastlar Hz. İsa'nın ekmek ve şarap ile resmedilmiş hallerine ses çıkarmamışlardır.

16) Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazma Hareketini hazırlayan şartlar ve bu hareketin gelişim süreci nasıl değerlendirilebilir?

Tasvirlerle tapınma Bizans İmparatorluğu dâhilinde V. ve VI. yy.'larda giderek yaygınlaşmıştır. Öyle ki bu konuda kimi zaman aşırılığa giden bazı davranışlar dahi görülmekte, Tanrı tarafından gönderilen ve mucize göstermeye malik ikonların varlığından bahsedilmekteydi. En aşırı düşünce sahipleri ise ikonlara ve bunların yapıldığı maddeye tapınmaya kadar işi vardırılmış durumdaydı.

Diğer taraftan olayın sosyo-ekonomik boyutları da ikonoklast hareketin doğuşuyla alakalı bazı önemli ipuçları taşımaktadır. Bilindiği gibi imparatorlar inanç sorunları üzerinde son söz söyleme hakkının kendilerinde olması gerektiği düşüncesine sahiptiler. Öte yandan V. ve VII. yy.lar Bizans'ta kilise ve manastırların en fazla gelişim gösterdiği dönemler olmuşlardır. Halkın yaptığı bağışlarla giderek zenginleşen bu kurumlar

aynı zamanda vergiden muaf tutulmaları sebebiyle büyük bir güce erişmişlerdi. Ayrıca askerlik hizmetinden ya da vergi mükellefiyetinden kaçmak isteyenler de giderek artan sayılarda kilise ve manastırlara girmeye başlamışlardı. Bu dönem içinde sadece başkentteki papaz ve keşiş sayısı 100.000 gibi büyük bir rakama ulaşmıştı. İmparatorların üzerinde otorite ve nüfuz sağlayabildiği kiliseler bir kenara bırakılacak olunursa halkın desteğine sahip ve yönetimin etkisi dışındaki manastırların daha da güçlenmesi çok fazla arzu edilen bir durum değildi. Dolayısıyla İkonoklast imparatorlar ileride kendilerine tehlike oluşturabileceklerini düşündükleri söz konusu topluluğa karşı önlem kabilinden tasvir karşıtı politikaları bir silah olarak görmüşlerdir. Bu sebeple bazı araştırmacılar hareketi ikonalara karşı bir mücadeleden çok keşişlere karşı bir savaş olarak nitelemişlerdir. Örneğin; V. Konstantinos manastırların arazilerini istimlak ederek çevresindekilere dağıtmıştır.

Öte yandan İkonoklast imparatorların putlara tapmak olarak gördükleri böyle bir bid'atı ortadan kaldırmak ve Hıristiyanlığı başlangıçtaki bozulmamış haline döndürmek gayretlerinin de şartların oluşumuna etki ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu inanç onların fillerine azim, sebat ve hatta kimi zaman şiddet temayülü olarak yansımıştır.

İkonoklast hareketin öncüsü III. Leon herşeye rağmen başlangıç safhasında temkinli davranmayı tercih etmiştir. Zira ahalinin dinî anlayışına işlemiş bir olguyu hemen yasaklamanın ortaya çıkaracağı tehlikelerin farkındaydı. Nitekim gerekli gördüğü uzun bir hazırlık döneminin sonrasında 726 yılında İmparatorluk Sarayı'nın bronz kapısı üzerindeki Hz. İsa tasvirini söktürmek suretiyle düşüncelerini açığa vurduğunda ahalinin şiddetli tepkisiyle karşılaşmıştı. Halk bunu yapan subayı linç etmişti. Hatta tasvir taraftarı olarak ayaklanan Hellas Theması mukabil bir imparator seçerek İstanbul üzerine yürümüştü.

Kalkışmanın bastırılmasına karşın imparatorluk makamında gözü olan kişiler için artık tasvir taraftarlığı çok müsait bir sebep haline gelmişti.

III. Leon'un 741'deki ölümünün akabinde yerini alan oğlu V. Konstantinos babasından çok daha şiddetli bir tasvir düşmanıydı. Bu nedenle uygulamalarında baskı ve tedhiş yoluna gitmekten de çekinmemiştir. Onun zamanında baskılardan kaçan yaklaşık 50.000 keşiş Güney İtalya'ya ya da merkezden uzak yerlere iltica etmiştir. V. Konstantinos ikonoklast politikasına güç kazandırmak adına 754 yılında İstanbul'da 338 piskoposun katılımıyla bir konsil düzenlemiştir. Doğunun büyük kiliselerinin temsilcilerinin, papalığın ve İstanbul patriğinin (ölen patriğin yerine henüz atama yapılmamıştı) katılmadığı bu konsile *başsız synod* ismi verilmiştir. Altı ay süren toplantıların akabinde alınan kararlar, tasvirler kültünün kiliselerden bütünüyle uzaklaştırılmasına yönelik olmuştur. İmparator konsil kararlarını uygulamak konusunda amansızca davranmış ve kendi yakın çevresinden kişileri dahi tasvir taraftarlığı ithamıyla idam ettirmekten çekinmemiştir. Müslümanlara ve Bulgarlara karşı kazandığı zaferler sayesinde ordu içinde elde ettiği saygınlık da uygulamaları konusunda kendisine kolaylık sağlamıştır.

Mamafih Tasvir Kırıcı Hareket onun, 775 senesindeki ölümüyle büyük bir darbe almıştır. Aslında halefleri de ikonlara karşı bir duruş sergilemişler ise de bu geçmişe nazaran çok düşük seviyelerde kalmış ve İkonoklast hareket zamanla gücünü yitirmeye başlamıştır.

17) İkonoklazmanın din dışı sanatın gelişimi üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

Tasvir kırıcılığın özellikle de ilk döneminde hareketi güçlendirmek ve muhalifleri bastırmak adına oldukça sert tedbirler alınmıştı. Bizzat imparatorun himayesinde toplanan

konsillerde alınan karar neticesinde Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in, havarilerin ve diğer Hıristiyan büyüklerinin resimlerini içeren ikonların yapımı yasaklanmıştı. Bunları yapanların kiliseden yahut toplumdan uzaklaştırılması ve her kim olursa olsun aforoz edilmeleri 754'de İstanbul'da toplanan konsilde karara bağlanmıştı. Sonrasında kiliselerde mevcut birçok ikon tahrip ve yıkıma maruz kalmıştı. V. Konstantinos bir taraftan tasvirlerin imhasını emrederken diğer taraftan dünyevî ve sembolik sanatın da hamiliğini üstlenmişti. Dolayısıyla bu dönemde dekoratif betimlemeler gelişim göstermeye başlamıştı.

Kilise ve diğer kutsal mekânlardan kaldırılan ikonların yerini av sahneleri, kuşlar, hayvanlar ve peyzajlarla ilgili resimler almıştı. Ayrıca tasvir kırıcı düşüncenin müsaade ettiği evharista yani ekmek-şarap töreni ve haç ile ilgili resimlerde kiliselerdeki duvar süslemelerinin ana motifleri haline gelmişlerdi. Bunun Bizans'taki tasvir yanlılarının çok fazla hoşuna giden bir şey olmadığını, o dönemde yaşamış bir müellifin *Blakerna Sarayı'ndaki Hz. Meryem Kilisesi'nin meyve bahçesi ve kuşhaneye döndüğü* şeklindeki siteminden de anlamak mümkündür.

18) Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazma Hareketinin birinci dönemi nasıl son bulmuştur?

V. Konstantinos'un 775 senesindeki ölümüyle birlikte İkonoklast Hareket en büyük hamisini kaybetmiştir. Yerini alan oğlu IV. Leon her ne kadar babasının politikasını devam ettirmiş ise de hiçbir zaman onun kadar ısrarcı olmamıştır. Yeni imparator 754 Konsilinin kararlarının uygulamasını sürdürmesine karşın diğer taraftan kilise ile uzlaşmaya ve böylelikle sosyal hayata etki eden dinî karşıtlıkları azaltmaya çalışmıştır. Onun 780 yılındaki ani ölümü tasvir kırıcı hareket için durumu daha da kötüleştirmiştir.

Nitekim onun ardından çocuk yaştaki VI. Konstantinos'un vasisi olarak idareyi eline alan İmparatoriçe İrene, eşi zamanından beri bilinen ikon taraftarı duygularını artık yüksek sesle dile getirmek fırsatını yakalamıştı. Bununla birlikte önemli makamlara yerleşmiş tasvir kırıcıların varlığı ve daha da önemlisi İstanbul'daki İmparatorluk Muhafız Kuvvetlerinin ikonoklast tutumu onu atacağı adımlar konusunda temkinli olmaya sevk etmişti. Öyle ki tasvirler kültürünü yeniden ihya etmek için 786 yılında Patrik Tarasius ile birlikte İstanbul'da düzenlediği konsil bahsi geçen muhafız kuvvetleri tarafından basılıp dağıtılmıştı. Sonrasında Trakya'dan getirdiği tasvir yanlısı kuvvetleri İstanbul'a yerleştiren İrene, asi birlikleri de Müslümanlarla savaşmak bahanesiyle Anadolu'ya göndermek suretiyle durumu tamamen kendi lehine çevirmeyi başarmıştı. Hemen sonrasında yapılan toplantıların ardından tasvirlerle ibadet serbest bırakılmış, ikonoklastlık sapkınlık olarak kabul edilerek bunlara ait bütün eserlerin imhası kararı alınmıştır. İrene'nin onaylamasıyla birlikte Bizans tarihi içinde İkonoklazma Hareketinin birinci devresi resmen sona ermiştir.

19) *Ekloga* nasıl bir içerikle kaleme alınmıştır?

İkonoklast dönemin mimarı olan III. Leon ve oğlu V. Konstantinos adına kaleme alınan *Ekloga* Bizans hukuk tarihi içinde önemli yere sahip eserlerden biridir. Dış saldırılarla sınırları daralan ve ahalisinin ana unsurunu Greklerin oluşturmaya başladığı bir topluma göre düzenlenmiştir. Grekçe kaleme alınan çalışma 18 bölümden oluşmakta olup geniş bir politik ve sosyal reformlar silsilesini içermektedir.

I. Iustinianos kendisinden sonra yeni yasaların çıkarılması hususunda koymuş olduğu yasak *Ekloga*'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte sona ermiştir. Eser, onun dönemi yasa kitaplarına göre daha muhtasar olup pratik ihtiyaçlara cevap

vermek üzere hazırlanmıştır. Zamanının sosyo-politik şartlarına göre düzenlenmiştir. En önemli bölümleri miras hukuku, ceza hukuku ve medenî hukuk ile alakalı kısımlarıdır. Ayrıca muhtevastaki Hristiyanlık vurgusu çok daha kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir.

Ekloga'da yer alan aile hukukuna ait bölümlerde geçmiş dönemlere nazaran önemli değişikliklere tesadüf edilmektedir. Bunların başında baba hukukunun sınırlandırılarak eşe ve çocuklara daha fazla haklar vermesi gelmektedir. Ayrıca boşanma zorlaştırılmış ve üçüncü kez evlenmek yasaklanmıştır.

Bir kanun kitabı olarak *Ekloga*'nın en fazla tartışılan bölümü ise ceza hukuku ile alakalı kısım ve buradaki el, ayak, burun v.s azaların kesilmesine dair hükümlerdir. Bazı yorumlamalara göre söz konusu cezalarda kilisenin de etkisi bulunmaktadır. Zira böylelikle kişiye tövbe için bir şans daha tanınmaktaydı. İkonoklast imparatorlar döneminde kaleme alındığı için sonrasında bazı haksız yergilere muhatap olmasına karşın *Ekloga* özellikle Slav ülkelerindeki hukukun gelişimine kaynaklık etmiştir.

20) V. Konstantinos'un, Bulgarlar üzerine yaptığı seferler nasıl sonuçlanmıştır?

Müslümanların 717-718 yılında gerçekleştirdikleri son İstanbul kuşatması sırasında kendisini gösteren Bizans-Bulgar ittifakı III. Leon (717-741) devri boyunca devam etmişti. Bu sırada Bizans muhatabına yıllık bir vergi ödemek yükümlülüğünü üstlenmiş durumdaydı. V. Konstantinos'un saltanatının ilk dönemlerinde de devam eden barış hali Bizans'ın, Bulgar sınırına doğudan tehcir ettiği unsurları yerleştirmesi ve buradaki kaleleri tahkim etmesi üzerine bozulmuştu. Ayrıca Bulgarların, İstanbul'a yıllık vergiyi almak için gönderdikleri elçiler de elleri boş dönmüştü. Bütün bunlar Bizans topraklarına karşı uzun süreden beri

durmuş olan Bulgar akınlarının yeniden başlamasına zemin hazırlamıştı. Fakat Theodosian Duvarı'na kadar ulaşan Bulgar saldırıları, imparatorluk birlikleri tarafından püskürtülmüş ve saldırı sırası el değiştirmişti.

Bununla birlikte Bizans'ın ilk taarruz teşebbüsü tam bir felaketle sonuçlanmıştı. 759'da ordusuyla Bulgar topraklarına giren imparator, Veregava denilen yerdeki dağ geçidini aşmaya çalışırken pusuya düşürülüp mağlup edilmişti. Ancak Çar Vineh'in tahtan indirilmesiyle başlayan iç karışıklıklar Bulgarları daha fazla birşey yapmaktan alıkoymuştu. Bizans ise aynı sıralarda Arap akınlarının önünü kesmek zorunda kaldığından taraflar aralarında anlaşma yapmaya mecbur kalmışlardı.

İki yıllık bir ateşkes olarak niteleyebileceğimiz bu barışın sonrasında 762 de mücadele yeniden başlamıştı. V. Konstantinos bizzat ordusunun başında Bulgar topraklarına girerken büyükçe bir süvari kuvvetini de düşmanı kuzeyden meşgul etmek üzere Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü noktaya çıkartmıştı. Böylece iki yönden harekete geçen Bizans kuvvetleri, Bulgarları Marcellae denilen yerde kıştırarak mağlup etmeyi başarmışlardı. Ertesi yıl kendilerinden kaçan büyük bir Slav kitlesinin Bizans'a sığınması üzerine Bulgarlar, Trakya bölgesine akınlar düzenlemişlerdi. Bunun üzerine imparator bir önceki seferde kullandığı harekât tarzını yineleyerek Ankhialos'da bir kere daha Bulgarları mağlup etmeyi başarmıştı. Ancak kazanılan zafere karşın Bizans ordusu da ağır kayıplara uğramıştı.

Öte yandan Bulgar Devleti'nin içindeki siyasî karışıklıklar da Bizans'ın elini rahatlatmaktaydı. Nitekim Ankhialos Savaşı'nın mağlubu Teletz Han hemen sonrasında tahttan indirilip öldürülmüş ve yerini alan Sabin de Bizans ile barış görüşmelerine başlamıştı. Ancak o da muhalif bir grup tarafından yerinden edildiğinde V. Konstantinos'a sığınmak zorunda kalmıştı. Böylelikle Bulgarlara karşı mücadelesinde önemli

bir avantaj elde eden imparator ölüm tarihine kadar (775) muhataplarının üzerine birbiri ardına seferler düzenlemişti. Mamafih kazandığı savaflara karşın Bizans'ın kazanç hanesine yazılan çok fazla bir şey olmamıştı. Hatta 763 senesinde genel stratejisi çerçevesinde Karadeniz'den sevk ettiği süvarilerini taşıyan gemilerin çıkan fırtınada batması üzerine kendisi de kara harekâtını sonlandırmak zorunda kalmıştı.

Herşeye rağmen V. Konstantinos'un, Bulgarlar üzerine yaptığı seferler onların askerî gücünü ve insan kaynaklarını zayıflattığını söylemek mümkündür. Kaybedilen savaflar ve iç karışıklıklar Bulgar aristokrasisini zayıflatmış ve ilerleyen zaman içerisinde bu devletin bünyesinde bir Slav aristokrasisinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Böylelikle Bizans da Balkan yarımadasında birincil güç olmak imtiyazını elde etmiştir. Bunların dışında V. Konstantinos'un, Bulgarlar üzerine yaptığı seferler kendisine *ilk Bulgar kırıcısı* unvanını kazandırmıştır.

21) Zina Davası nedir ve nasıl bir seyir takip etmiştir?

VI. Konstantinos 780 yılında annesi Irene'nin niyabetinde çocuk yaşta tahta çıkmıştı. Onun buluşa erdikten sonraki dönemde kilise kurallarının aksine eşinden boşanıp metresiyle evlenmesiyle ortaya çıkan polemik Bizans tarihinde *Zina Davası* olarak bilinmektedir. Adı geçen hükümdar ilk evliliğini Paphlagonyalı Maria ile yapmıştır (788). Ancak bu eşinden erkek çocuğu olmayınca boşanıp metresi Theodote ile evlenmiştir (795). Kilise kanunlarının hilafına yapılan bu boşanma Patrik Tarasius tarafından sessizlikle onaylanmasına karşın dinî çevrede aşırı ucu temsil eden ve Zelotlar adı verilen keşişlerin şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştır. İmparator, Studios Manastırına mensup Zelot ileri gelenlerini sürgüne göndererek meseleyi kısa süreliğine halletmiş olsa da 797 yılında tahttan indirilince

evliliği iptal edilmiştir. Ayrıca onun nikâhını kıyan Josephos adlı papaz da kiliseden atılmıştır.

Bu olay daha sonra I. Nikephoros (802-811) döneminde yeniden gündeme gelmiştir. Adı geçen imparator, tahta bulunanların evlilik konusunda kilise kanunlarına bağlı olmadığını göstermek adına 806'da bir synod toplamıştır. Burada VI. Konstantinos ve Theodote'nin evliliği meşru kabul edilmiş ve nikâhı kıyan Papaz Josephos da yeniden kiliseye alınmıştır. Ancak I. Mihael (811-813) bu kararı yeniden değiştirerek evliliği geçersiz saymıştır. Gerçekte VI. Konstantinos'tan sonraki dönemde alınan söz konusu kararların hükümetin, Zelotlar ile olan ilişkilerine göre şekillendiğini ve siyasî bir içerik taşıdığını anlaşılmaktadır.

22) Charlemagne'nin Kutsal Roma-Cermen İmparatoru olarak papanın elinden taç giymesi Bizans açısından ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

Ortaçağ Hristiyan dünyasının zihninde 800 yılına gelinceye değin mevcudiyetinin sona ermiş olmasına karşın Roma İmparatorluğu halen tek ve eşsiz bir siyasî yapıyı ifade etmekteydi. Bu büyük güç evvela doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılmıştı. Neticede 476 yılında yıkılan Batı'nın, doğudaki yarısı Büyük Roma İmparatorluğu'nun yegâne varisi olarak kalmıştı. I. Iustinianos'un, Batıda giriştiği fetih harekâtı da bu miras üzerindeki hakkın vurgulanmasından başka bir şey değildi. Ancak söz konusu seferlerin akıbeti, Bizans'ın sosyo-kültürel sahada olduğu kadar siyasî anlamda da Batı dünyasından giderek uzaklaşması sonucunu doğurmuş ve Roma mirası üzerindeki hak iddiaları tamamen kâğıt üzerinde kalmıştır.

Diğer taraftan 451'den itibaren Roma ve İstanbul patrikliği arasında sürekli hale gelen dinî ihtilaflar, Herakleios Hanedanı imparatorlarının papalara reva gördüğü hareket tarzı,

İkonoklazma döneminde Roma Kilisesi ve batıyla giderek artan dinî ayrılıkların yanında Bizans'ın buradaki meselelerle uzak kalması iki tarafın arasını iyice açmıştı. Ayrıca Papalık, İtalya'yı istila eden Longobardlara karşı destek ihtiyacını artık aralarında uçurumlar oluşmaya başlamış Bizans yerine hemen yanı başındaki ve günden güne güçlenen Karalonjiyenlere gidermenin daha uygun olduğuna karar vermişti. Zira böylelikle imparatorluğun üzerinde oluşturmak istediği baskıyı kırabileceğini düşünmekteydi. Dolayısıyla 800 tarihinde Roma'da St. Petrus Kilisesi'nde yapılan bir törenle Karalonjiyen Hükümdarı Charlemagne'ye bizzat Papa III. Leon'un eliyle imparatorluk tacı giydirilmişti.

Öte yandan Papa'nın, Bizans'ın başında bir kadının (İmparatoriçe Irene) bulunmasından dolayı Karalonjiyen hükümdarına taç giydirdiği şeklinde bir rivayet de mevcuttur. Ancak bunun yukarıda bahsi geçen gerçek nedenleri gizlemek için bir bahane olması muhtemeldir.

Bizans tahtı başlangıçta bu oldu-bittiği kabullenmek istemedi ise 812'de I. Mikhael'in, gönderdiği elçiler Charlemagne'yi imparator olarak selamlamışlardır. Bütün bunların nihayetinde ortaya çıkan sonuç ise Batı Dünyası ile aradaki ayrılıkların her konuda daha da keskinleşmesi olmuştur.

23) Bizans-Müslüman mücadeleleri Battal Gazi Destanı'nın oluşumuna nasıl katkı vermiştir?

Battal Gazi Destanı, Türk-İslam Edebiyatı'ndaki en önemli anonim eserlerden biridir. Konusunu VIII. yy. dâhilindeki Bizans-Müslüman mücadelelerinden almıştır. Destanın kahramanı Battal Gazi'nin asıl adı Abdullah'dır. Savaşlarda gösterdiği cesaret dolayısıyla Battal (kahraman) unvanını alan bu zat 717 yılında Mesleme b. Abdülmelik tarafından gerçekleştirilen İstanbul kuşatmasına katılmıştır. Daha sonrasında Anadolu'ya

yapılan akınlarda görev almıştır. Bunlardan birinde Afyon yakınlarında Akroinon denilen yerde bizzat İmparator III. Leon tarafından idare edilen Bizans ordusuyla karşılaşmış ve cereyan eden savaşta şehit düşmüştür (740). Rivayete göre sonrasında İstanbul surları civarına gömülmüştür.

Ölümünün ardından Bizans-İslam mücadelelerinde gösterdiği kahramanlıklar destanlaştırılmış ve XI. yy.'dan itibaren Türk edebiyatında kendisine yer bulmuştur. Ancak yazılış tarihi belli değildir. Günümüzde modern edebiyatta ve sinemada da Battal Gazi ile alakalı kitaplar basılıp filmler yapılmıştır.

24) Ünlü Bizans Destanı Digenes Akrites neyi konu almaktadır?

Bahsi geçen eser Bizans dönemi Anadolu'sundan günümüze kadar gelebilen yegâne destandır. Konu olarak Battal Gazi Destanı ile önemli benzerlikler içermektedir. X.-XI. yy.'lar arasında kaleme alınmış olup altı farklı nüshası mevcuttur. Bir ara kaybolmuş ve 1875'de Trabzon Sümela Manastırı'nda S. İoannides tarafından yeniden gün yüzüne çıkarılmıştır. Ardından başlatılan araştırmalar neticesinde kalan beş nüshada farklı yerlerde bulunmuştur.

Kahramanının gerçek adı *Basileios* olup *Digenes* ise annesinin Bizans, babasının ise Arap aslından geldiğine (çift soylu) işaret etmektedir. *Akrites* ise Bizans sınır muhafızlarına verilen isimdir. Zira gerek Battal Gazi gerekse Digenes Akrites'te olaylar Bizans-Müslüman mücadelelerinin ana merkezi durumundaki sınır boylarında geçmektedir. Digenes Akrites de buradaki muhafızlardan biridir. O sadece Araplara karşı değil, vahşi hayvanlara ve ağırlıkla da Hıristiyan haydutlara karşı mücadele etmektedir.

Eserin *Emîr'in Yolunda* adlı ilk bölümünde Digenes'in anne ve babasının hikâyesi anlatılırken, *Digenes Akrites* isimli ikinci

bölümde de asıl kahramanın başından geçenlere yer verilmektedir. Digenes'in babası bir Arap emiridir. Annesini görüp âşık olmuş ve onu kaçırmıştır. Fakat kadının ağabeyleri, kardeşlerinin peşinden gelmişlerdir. Nihayetinde emîr, Hristiyanlığı kabul edip sevdiği kadınla evlenebilmiştir. Bu evlilikten dünyaya gelen Digenes Akrites küçük yaştan itibaren diğer insanlardan farklı özellikte ve güç sahibi bir kimse olduğunu göstermiştir. Sonrasında Bizans sınır muhafızlarına katılmıştır. Burada verdiği mücadeleler sırasında karşı tarafa arkadaşlar edindiği gibi Bizans'ta sapkın kabul edilen Pavlikanlardan da dostları vardır. Bütün bunlar bize Bizans-Arap sınırında geçen (kimi gerçek kimi hikâyeleştirilmiş) olayların sosyal yönünü göstermektedir. Zira uzun yıllar sınırda karşı karşıya gelen bu kişiler zaman içinde savaşın dışında da dostluklar ve etkileşimler yaşayabilmekte idiler. Digenes bu yönüyle İspanyol kahramanlarından el-Cid ile de benzerlikler taşımaktadır. Yine edebiyatımızın önemli destan kahramanlarından biri olan Köroğlu'nda da, Digenes Akrites'e yakın bir anlatım görülmektedir.

25) Bizans tahtında tek başına oturabilen bir imparatoriçe var mıydı?

Ortaçağ Tarihi boyunca gerek doğu da ve gerekse batı da kadınların kendilerine karşı takınılan olumsuz bakış açısından muzdarip oldukları bilinen bir gerçektir. Fakat her şeye rağmen bazı kadınlar tek başlarına yönetimde kalmayı başatabilmişlerdir. IV. Leon'un eşi ve VI. Konstantinos'un annesi İmparatoriçe Irene bunlardan biridir. Yaşadığı dönem itibarıyla bakıldığında onun böyle bir makama gelebilmesi gerçekten büyük bir başarıdır. Eşinin 780 yılındaki ölümü üzerine evvela oğlunun vasisi olarak idareyi üstlenmesine karşın daha sonra 797'de onu tahttan indirerek yönetimi bizzat devralmıştır. Bu sırada kullandığı *basileus* unvanı da Bizans tahtında herhangi

bir ortak olmadan oturduğunun açık bir göstergesidir. Ayrıca adına basılmış paralar da mevcuttur.

Soylu bir ailenin kızı olan Irene 752 yılında Atina'da doğmuştur. Sonrasında 16 yaşlarında İstanbul'a getirilerek IV. Leon ile evlendirilmiştir. Onun V. Konstantinos devrindeki faaliyetleri konusunda kaynaklarda pek fazla bilgi yoktur. Eşinin tahta çıkmasından itibaren evvelden gizlediği ikon taraftarlığını daha rahat şekilde yaşamaya başlamıştır. Ancak bunun için henüz erken olduğuna acı bir tecrübe ile bizzat öğrenmiştir. Nitekim sarayda sakladığı ikonlar nedeniyle eşiyle arası bozulmuş ve IV. Leon, onunla odalarını ayırmıştır. Irene, eşinin 780 yılındaki ani ölümünün ardından daha öncekinden çok daha güçlü şekilde devlet işlerinde etkinlik göstermeye başlamıştır. Bu sırada yaptığı en önemli iş İkonoklazma Hareketi'ni sona erdiren 787 İznik Konsili'ni tertip etmesidir. Söz konusu olay onun, Bizans Kilisesi içerisinde azizler mertebesine yükselmesini sağladığı gibi 797'de oğlunu tahtan indirdiğinde tek başına iktidar makamında tutunmasını da temin etmiştir.

Aslında onun ile oğlu arasındaki ilişki önce iktidar için bir güç mücadelesi akabinde ise sönmekte olan ikonaklasma hareketi ile karşıtlarının çatışması şeklinde de değerlendirilebilir. Öyleki Irene'ye muhalif ikonoklast taraftarlarının VI. Konstantinos'un etrafında toplanmasıyla söz konusu mücadele çok daha şiddetli bir hal almıştır. Mamafih genç hükümdarın idarî tecrübesizliğini, Bulgarlara karşı savaş meydanından kaçmasını ve zina davası gibi olayları kendi lehine çok iyi kullanan Irene nihayetinde 797 yılı itibarıyla tek başına tahta çıkmayı başarmıştır.

Ancak onun iktidar dönemi; Batı'da Charlemagne'nin Papa ile yaptığı ittifak ve hemen ardından yeni bir imparatorluğun doğmasının yanında Müslümanların kurdukları baskı nedeniyle sıkıntılı geçmiştir. Nihayetinde saray efradı tarafından

hazırlanan bir darbe ile 802 yılında tahttan indirilerek rahibe olmaya zorlanmıştır. Bir sene sonra sürgünde bulunduğu Midilli’de öldüğünde naaşı Büyükada’daki kiliseye getirilerek burada defnedilmiştir.

26) İkonoklazma Hareketi, Bizans-Papalık ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

Söz konusu dönemde Bizans Kilisesinin tamamıyla kendi iç meseleleriyle ilgilenmesi iki taraf arasındaki münasebetlerde ciddi bir kopukluk meydana getirmiştir. Hatta bu durumu İkonoklast hareketin daha öncesine götürmek de mümkündür. Nitekim hareketin mimarı III. Leon’un henüz iktidara geçtiği sırada selefi Philippikos-Bardanes (711-713)’in Monotelit politikaları sebebiyle imparatorluğun, Papalık ile başlayan çatışma hali devam etmekteydi.

Bu sebeple III. Leon önceliği Papalık ile uzlaşmaya vermiş ve zor da olsa bir anlaşma zemini oluşturmayı başarmıştı. Fakat İkonoklazma’yı ilanından itibaren ilişkiler yine bozulmuştu. Papa II. Gregorius, İstanbul’daki ikonoklast hareketi ve buna onay veren yeni İstanbul Patriği Anastasios’u tanımayı reddetmişti. Sonrasında muhalefetini siyasî alana da taşımış ve Ravenna Eksarhının çıkardığı isyanı el altından desteklemişti. Ayrıca topladığı bir konsilde ikonoklastlığı sapkınlık olarak ilan edilmiş ve böylece Bizans’ın, Roma’daki otoritesi de ciddi bir darbe yemişti.

III. Leon buna karşılık Güney İtalya’daki Bizans topraklarında (Sicilya ve Kalabria) Papalığa ait arazilere el koymuş ve vergileri arttırmıştı. Hatta daha da ileri giderek bu eyaletlerin dışında, Yunanistan ve Ege adalarında evvelden Papalığın elinde bulunan yargı yetkisini İstanbul Patrikliğine bırakmıştı. Onun hamlesi aradaki anlaşmazlıkların daha da derinleşmesi sonucunu doğurmuştu. Böylece İkonoklazma Dönemi, Ostrogorsky’nin

tabiriyle *Roma'nın Grek doğudan, Bizans'ın ise Latin batıdan kovulmasına sebep olmuştur.*

İlk İkonolazma Hareketini sona erdiren Irene döneminde Papalık kaybettiklerini geri almak için gayret göstermiş ise de herhangi bir başarı kazanamamıştır. Dolayısıyla içinde Bizans'a karşı oluşan intikam hislerini ortaya koyabileceği farklı bir yol takip etmeye karar vermiş ve 800 senesinde Karolenjiyen Hükümdarı Charlemagne'ye Kutsal Roma-Germen İmparatoru olarak Roma'da taç giydirmiştir. Bu ise mücadelenin en sert hamlelerinden biri olmuştur. Bizans'ın, Roma Kilisesi üzerindeki yüksek hâkimiyetinin böylece yok sayılmasıyla keskinleşen mücadelenin ilerleyen dönemleri daha farklı çatışmaları ve nihayetinde kiliseler ayrılığını yani *schisma*'yı beraberinde getirmiştir.

27) I. Nikephoros döneminde imparatorluğun komşularıyla münasebetleri nasıl bir seyir takip etmiştir?

Maliye kökenli bir idareci olan I. Nikephoros, İmparatoriçe Irene'nin düşürülmesini sağlayan ve bürokratlar tarafından düzenlenen darbenin akabinde iktidara gelmiştir. Kendisi Hristiyan Gassani Araplarının soyundan gelmektedir. Onun ilk icraatı Irene döneminden bu yana Müslümanlara verilen vergiyi ödemeyi reddetmek olmuştur. Ancak Halife Harun el-Reşid'in 806 senesinde büyük bir ordu ile harekete geçmesi üzerine barış istemek ve 20.006 nomisma vergi ödemek zorunda bırakılmıştır. Bu meblağın altı nomisması kendisi ve oğlu adına ödediği üçer nomismalık cizye vergisi olup tarihte ilk defa bir Bizans İmparatoru böyle bir hakarete maruz kalmıştır.

Herşeye rağmen Nikephoros, Abbasîlere karşı alçaltıcı şartlarla sağlanan barışı Balkanlardaki askerî faaliyetler için bir fırsata çevirmek istemiştir. Zira Avarların sükûtundan sonra ortaya çıkan Bulgarlar, İmparatorluğun Balkanlardaki

hâkimiyeti için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Yine o dönemde Yunanistan'ın geneline yayılmış Slav nüfusunun da kontrol altında tutulması gerekiyordu. Batıda önceliği Slavlara karşı girişilecek bir harekâta veren I. Nikephoros mücadeleyi kazanmasının akabinde Anadolu'daki themaların ahalisini Yunanistan'a göç ettirmişti. Onun bu tehcir politikası olumlu sonuç vermiş ve Peloponnesos'daki Slav nüfusunun etkisi za-yıflatılarak bölgenin yeniden grekleşmesi sağlanmıştı.

Yine İtalya'da, Bizans'tan ayrılıp Charlemagne'ye tabi olan Venedik ve Dalmaçya 807 senesinde gönderilen bir donanmayla tekrardan itaat altına alınmıştır. Ancak batıda elde edilen tüm bu olumlu sonuçlar Bulgar Hanı Krum ile girilen mücadelenin kaybedilmesiyle silinmiştir. Hatta Bulgarların giderek artan tazyiki neticesinde Bizans'ın Balkanlardaki hâkim pozisyonunu önemli ölçüde sarsılmıştır. Aslında Bulgarlarla yapılan ilk mücadele başarıyla sonuçlandırılmıştı. 809 senesinde muhataplarının, imparatorluk topraklarını yağmalaması üzerine harekete geçen I. Nikephoros, Bulgar başkentine kadar girmiş ve başarıyla İstanbul'a dönmüştü.

Fakat 811 yılında düşmanını tamamen ortadan kaldırmak üzere başlattığı sefer büyük bir felaketle neticelenmiştir. Öyle ki rakiplerinin merkezi Pliska'ya giren Bizans ordusu gerçekleştirdiği takip sırasında dağ geçitlerinde Krum Han tarafından pusuya düşürülüp tamamıyla kılıçtan geçirilmiştir. Bu mücadelenin kurbanlarından biri de İmparator I. Nikephoros olmuştur. Oğlu Stavrikos ağır yaralı olarak kurtulmuş ise de sonrasında hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine imparatorluk makamı damadı I. Mikhael'e kalmıştır.

Nikephoros'un dönemi bir bütün halinde incelendiğinde ortaya çıkan ilk sonuç; onun bütün gayretine karşın büyük hedefleriyle orantısız neticeler elde edildiği gerçeğidir. Nitekim evvelden yapılan anlaşmanın reddi dolayısıyla Abbasîlere

karşı başarısız olduğu gibi alçaltıcı şartlarda anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Balkanlarda, Slavlara karşı kazandığı başarılar sayesinde Yunanistan günümüze kadar Grek kimliğini korumayı başarmıştır. Mamafih Krum Han karşısında uğranılan hezimet Bizans adına daha bir yüzyıl devam edecek Bulgar tehdidinin başlangıcını teşkil etmiştir.

28) I. Nikephoros, imparatorluğun maliyesini düzeltmek adına ne gibi tedbirler almıştır?

I. Nikephoros iktidara geçmeden imparatorlukta çeşitli malî görevlerde bulunmuştu. Tahta çıkmasının sonrasında ise bu tecrübelerinin de yardımıyla maliyede görülen bazı aksaklıkların giderilmesi için çalışmalar başlatmıştır. Bunu yaparken kökten değişikliklerden ziyade mevcut düzen içerisinde bir takım ıslah çalışmaları yapmakla yetinmiştir. İlk olarak İmparatoriçe Irene zamanında uygulamaya konulan vergi indirimlerini kaldırmış ve vergi defterlerini yeniden düzenlemiştir. Bununla da yetinmeyerek manastır, kilise ve hayır kurumlarına bağlı mülkler üzerine ocak vergisi konmuş ve bazı kilise mülkleri de devlet adına istimlak edilmiştir. Ayrıca vergilendirme şahsa değil cemaat üzerine vaz edilmeye başlanmıştır. Böylelikle devlet hazine girecek meblağın düşmesi engellenmiştir. Yine gümrüklerdeki denetimler sıklaştırılmış ve satın alınan kölelere iki nomisma vergi konulmuştur. Her şeyden önemlisi I. Nikephoros faiz ile para alışverişini devlet tekeline alarak hazine için yeni bir kaynak ortaya çıkarmıştır.

I. Nikephoros themalara mensup askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için eldeki arazisinin yeterli gelmemesi gibi durumlarda bunların meskûn oldukları bölge ahalisini teçhizat masrafları için yıllık bir meblağ ödemekle yükümlü kılmıştır. Böylelikle imparatorluk ordusunun asker kaynağı konusunda zafiyete uğramasının da önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca

Karabision Themasına mensup denizci askerlere kıyılarda sahipsiz kalmış arazileri satın aldirmek suretiyle bunların da toprağa bağlanmasını sağlamıştır.

29) Bizans İmparatorluğu'ndaki İki ikonoklazma dönemi arasında ne gibi farklar vardır?

İmparatoriçe Irene tarafından 787 İznik Konsili ile yok sayılan ikonoklast anlayış, V. Leon (813-820) döneminde yeniden kendisini göstermişti. Adı geçen imparator 815 senesinde İstanbul Patriği'nin başkanlığında yeni bir synod toplamıştı. Burada İrene'nin topladığı İznik Konsili mahkûm edildiği gibi 754 yılında V. Konstantinos tarafından İstanbul'da toplanan konsilin aldığı kararlar tekrardan uygulamaya konmuştu. Böylece Bizans tarihindeki İkinci İkonoklazma Dönemi de resmen başlamıştı.

Ancak yeni dönem daha öncekinin küçük çapta bir taklidi niteliğindeydi. İlk ikonoklast imparatorlar, Anadolu'daki ahaliden de önemli ölçüde destek bulabilmişlerdi. İkinci dönem ikonoklastları ise daha çok imparatorluk kudretiyle sağladıkları güce güvenmek zorundaydılar. Dolayısıyla başlattıkları hareket daha çok başkent ve yakın çevresiyle sınırlı kalmış, taşradaki ikon taraftarları rahatlıkla inançlarını yaşayabilmişlerdi.

Yine İkonoklast doktrin ilk ilan edildiğinde ikon taraftarları hazırlıksız yakalanmışlardı. Ancak aradan geçen süre dahilinde bunlar saflarını sıklaştırmış, imanlarını kuvvetlendirmiş, birçok dogmatik ve polemik malzemeyi bir araya getirebilmişlerdi. Bu nedenle ikinci dönem ikonoklastları karşılarında ilkine nazaran çok daha güçlü bir muhalefet bulmuşlardı. Hatta hareketin V. Leon tarafından yeniden canlandırılmasından sonra birbirleriyle mücadele etmekte olan kilise ve zelotlar dahi birleşmişlerdi. Bilhassa zelotların başkanı Studios Manastırı Başrahibi

Theodoros, ikonoklast harekete karşı yazdığı yazılarla ahaliyi organize etmekteydi.

Görüldüğü üzere artık şartlar tamamıyla ikonoklazma hareketinin aleyhine dönmüştü. Buna rağmen ikinci dönemin İkonoklast imparatorlar; V. Leon, II. Mikhael ve Theophilos zor kullanarak bir yere kadar muhalefeti bastırmayı başardılar. Ancak alttan yeterli destek olmadığı için sürdürmeye çalıştıkları tasvir kırıcı hareket, Theophilos'un 842 yılındaki ölümünün ardından eşi Theodora'nın da gayretleriyle tarih sahnesinden çekildi.

30) İkonoklazma Hareketi üzerindeki “Müslüman Kültür Etkisi” söyleminin gerçekliği nedir?

Ostrogorsky, İkonoklazma Hareketi'nin başarısızlığını doğunun askerî istilasının hemen arkasından gelen fıkır istilasının engellenmesi olarak görmektedir. Ona göre bu durum *Grek dini ve kültürel özelliğinin tasvir kırıcılıkla kendisini gösteren Asyalılaşılmaya karşı bir zaferidir*. Benzer görüşler diğer bazı batılı araştırmacılar tarafından da ifade edilmiştir. Öte yandan konuyla ilgili olarak farklı nedenler de ileri sürülmüştür. III. Leon zamanında İstanbul'da ilk caminin inşası, yine Halife Ömer b. Abdülaziz'in Hıristiyanlık ile alakalı aynı imparatora yönelttiği sorular ve aldığı cevapları içeren mektuplaşma, ikonoklast hareketin başlangıç dönemlerine rastlayan Halife II. Yezid'in çıkarttığı söylenen tasvir kırıcı ferman öncelikle dile getirilen nedenlerdir. Ayrıca Müslümanlara karşı askerî ve siyasî mücadeleyi dinî sahaya taşımak isteyen Bizans idaresinin paganlığı çağrıştıran geleneklerden kurtulmak düşüncesine vurgu yapılmaktadır. Bahse konu görüşü öne çıkaran araştırmacılar İslamın bu konudaki eleştirileri oklarını savuşturmak, daha müsait bir rekabet ortamı oluşturmak gayesiyle imparatorlukta bir ikonoklast hareketin ortaya çıktığı savunmaktadır.

Tasvir Kırıcı Hareket üzerindeki İslam etkisinin açıklanmasından önce iki önemli hususa dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki Bizanslıların, Müslümanları ne kadar tanıdığı ikincisi ise İslam'daki resim, heykel ve tasvirlerle karşı takınılan tutumun mahiyetidir. İkonoklastik dönemin hemen öncesinde Patrik Germanus'un, Claudiopolisli Thomas'a yazdığı bir mektupta Müslümanları, Yahudiler gibi çölde yaşayan ve Khobar (Kabe) denilen cansız bir taşta tapan paganlar olarak tanımlamaktadır.

Diğer taraftan III. Leon'un tasvir karşıtı düşüncelerinin Emevî Halifesi II. Yezid'in aynı maksatla çıkarmış olduğu fermanndan esinlendiği de ortaya koyulan tezler arasındadır. Kaynaklara göre halife, Yahudi bir büyücünün 40 yıllık iktidar kehanetine uyararak kiliselerdeki ikonların ortadan kaldırılmasını emretmiştir. III. Leon ise Suriyeli bir dönme olan Baser'in etkisiyle ikonoklastik dönemi başlatmıştır. Bazı kaynaklarda ise aynı Yahudinin, imparatoru da etkilediğinden bahsedilmektedir. Aktarılan bu rivayette tasvirler yanlısı tutum açıkça hissedilmektedir. Zira İkonoklastların yazılı edebiyatları dönemin sonu itibarıyla bütünüyle yok edilmiştir. Onların hareketini kötülemek isteyen ikon taraftarı müellifler pagan kabul edilen Yahudileri ve Müslümanları olaya dâhil ederek hareketin batıllığını ortaya koymak istemişlerdir.

Öte yandan Halife II. Yezid'in ikonlara karşı tutumunu şahsî bir hareket olarak almak daha doğrudur. Çünkü Müslümanların hâkimiyetleri altında yaşayan gayrimüslimlerin haklarını düzenleyen zımme statüsünde vergi verip itaat ettiği sürece kişinin sosyal ve dinî gerekliliklerini rahatça yerine getirmelerine müsaade olunmuştur. Ayrıca Emevîler devrinde İslamın resim ve heykel yasağına karşın sivil mimaride Bizans'ın da etkisiyle bu türden sanatsal unsurlara yer verildiği de bilinmektedir. Yine ilk İslam fetihleri sırasında gayrimüslimlerin (özellikle

Monofizit ve Nasturî Hıristiyan unsurların), Bizans'ın yerine Müslüman idaresini tercih etmelerindeki nedenlerin en başında söz konusu dinî hürriyete karşı duyulan saygının geldiği de unutulmamalıdır.

Dolayısıyla İkonoklast Hareketin temelinde İslam'ın açık etkisinden söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Buna karşın Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde herhangi bir şekilde tasvirlerle ilgili bir kültür varlığına dair bilgi bulunmamaktadır. Haliyle III. Leon'un başlattığı bu hareketi Hıristiyanlığın özüne dönmek ve kilisenin artan gücünü kırmak düşüncesinin ürünü şeklinde kabul etmek daha doğru olacaktır.

31) Slav Thomas kimdir ve niçin imparatorluğa isyan etmiştir?

II. Mikhael'in 820 yılında tahta çıkmasından hemen sonra Anatolikon Themasının yabancı askerlerinin komutanı Slav Thomas'ın önderliğinde büyük bir isyan hareketi patlak vermiştir. Bizans İmparatorluğu'nun geneline yayılan ve ülkeyi iki ayrı kampa bölen söz konusu isyanın çıkış nedenleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki Thomas'ın öldürülen eski İmparator V. Leon'un intikamcısı ve ikona taraftarlarının destekçisi olduğu şeklindedir. Ancak V. Leon'un ikinci dönem ikonoklazmasının kurucusu olması aktarılan tezin doğruluğu konusunda şüpheler ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde II. Mikhael'in de bir ikonoklast olmasına rağmen ikon taraftarı başkent halkının asilerin kuşatması sırasında ona sadık kalmaları da söz konusu görüşü zayıflatmaktadır.

Daha akla yatkın olan görüş ise Thomas'ın siyasî durumdan istifade ile imparatorluk tahtını kendisi adına istemiş olmasıdır. Anadolu'da ağır vergi yükü altında ezilen halkın da desteklediği asi lider ayrıca farklı milletlerden de destek almayı başarmıştır. desteğini almayı da başarmıştır. Bunların

arasında imparatorluk dâhilindeki Slavlar, Ermeniler, doğudaki sınır komşuları olan Kafkas kabileleri, Gürcüler hatta Araplar ve İranlıları saymak mümkündür. Aslında Slav Thomas'ın Abbasî Halifesi Me'mun'dan destek görmesi ve imparator olarak tanınması da isyanın gerçek nedenini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Thomas, halifenin onayı ile o sırada Müslümanların elindeki Antakya'ya giderek şehrin patriğinin elinden taç giymiştir.

Slav Thomas İsyanı Armeniakon ve Opsikion themaları haricinde bütün Anadolu'da taraftar bulmuştu. Hatta denizci Karabision themasından aldığı destek sayesinde hareketini Trakya tarafına doğru genişletmeyi de başarmıştı. Kendisine katılan donanma sayesinde kuvvetlerini Abydos'tan Trakya'ya geçirerek başkenti dahi kuşatmıştı. Donanma desteğiyle yapılan bu muhasara yaklaşık bir sene sürmüştü. Herhangi bir başarı elde etmeden süren kuşatma II. Mikhael'e yardıma gelen Bulgar Hanı Omurtag'ın müdahalesiyle nihayet bulmuştu. Öyle ki savaşta ağır kayıplar veren Slav Thomas'ın ordusunda çözümler başlamış ve kendi de kuşatmayı terk ederek Lüleburgaz'a sığınmak zorunda kalmıştı. Ancak burada adamları tarafından imparatora teslim edilmiş ve neticede ağır işkencelerle öldürülmüştü (823).

Bizans'ın iç işlerine karışmak ve imparatorluğu zayıflatmak isteyen Halife Me'mun tarafından da desteklenen bu isyan özellikle imparatorluk donanmasının ciddi ölçüde zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim ortaya çıkan zafiyet nedeniyle Müslümanların 826 yılında Girit'i ele geçirmelerine ve bir yıl sonra Sicilya'da başlattıkları çıkarmaya gerektiği gibi karşılık verilememiştir. Ayrıca Anadolu topraklarında meskûn küçük toprak sahiplerinin ve çiftçilerin isyan nedeniyle yerlerini terkedip göç etmeleri yaklaşık bir yüzyıl sonrasında güçlü bir

şekilde kendisini hissettirecek büyük arazi sahiplerinin ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır.

32) İlk Bizans-Rus münasebetleri ne zaman başlamıştır?

İki taraf arasındaki ilk karşılaşma Rusların 860 yılı içerisinde gemilerle Karadeniz'den gelerek İstanbul ve çevresini yağmalamaları vesilesiyle olmuştur. Askold ve Dir adlı liderlerinin komutasında İstanbul önlerine gelen Rus filosu Haziran ayı içinde Prenses Adalarına saldırmıştı. Buradaki bütün manastırların yağmalandığı saldırılardan İstanbul çevresindeki yerler de nasibini almıştır. Dehşete kapılan ahali, Patrik Photios'un liderliğinde gerekli savunma tertibatını almış ve ilahî destek için de kilisede bir ayın düzenlenmiştir. Zira İmparator III. Mikhael, Abbasîlere karşı sefere çıktığı için şehirde bulunmuyordu. Muhtemelen Ruslar bu durumu da dikkate alarak İstanbul'a saldırmışlardı. Ancak imparatorun aceleyle geri dönüşü onları çekilmeye mecbur etmişti.

İstanbul'un *Tsargrad* adıyla anıldığı Rus ve Slav kroniklerinde; saldırganların fırtına sebebiyle karaya çıkmak zorunda kaldıkları ve sonrasında İmparatorluk kuvvetleri tarafından katledildikleri ifade edilmektedir. Bizans edebî kaynaklarında ise bu durum Patrik Photios ve halkın yaptığı duaların neticesinde Hz. Meryem'in gösterdiği şefaate atfedilmektedir.

İki taraf arasında pek de hoş başlamayan münasebetler Bizans'ın, Rus topraklarındaki misyonerlik faaliyetleri sayesinde kısa süre sonra değişmiş ve ikincilerin Ortodoks Hıristiyanlığı kabulüyle olumlu bir süreç içerisine girmiştir.

33) Bulgarların, Hıristiyanlığı kabul etmelerinde Bizans'ın rolü nedir?

Bulgarlar, Tuna Nehri civarında görünmelerinden itibaren Bizans için büyük bir tehdit arz etmişlerdir. Bölgeye yerleşmelerinden kısa süre sonra siyasî bir otorite haline gelen Bulgar Devleti'nin orduları yaptıkları yağmalarla imparatorluğun Batı sınırını sürekli şekilde meşgul etmişlerdir. Hatta Krum Han döneminde (802-814) baskılarını iyice arttırıp başkent İstanbul'u dahi kuşatmışlardır. Bununla birlikte iki taraf arasındaki ilişkiler de sürekli bir savaştan söz etmek mümkün değildir. Nitekim Bulgarlar 717'de Müslümanların, 823'de Slav Thomas'ın gerçekleştirdiği İstanbul kuşatmalarında verdikleri askerî destekle Bizans'ı kurtarmışlardır.

Destek ya da saldırı şeklinde devam eden Bizans-Bulgar ilişkilerindeki bir başka merhale ise ikincilerin Hıristiyanlığı kabulüdür. Tuna Bulgar Devleti'nin kurulduğu dönemden itibaren en büyük dezavantajı doğudan taze nüfus alamaması olmuştur. Bu nedenle idareleri altında bulunan yoğun Slav nüfusunun dışında Bizans'ın misyonerlik faaliyetlerinin direk etkisine maruz kalmışlardır. Söz konusu durum özellikle de Krum Han döneminden itibaren güçlü bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Hıristiyanlığın etkisi Omurtag ile Bizans İmparatoru V. Leon arasında yapılan 30 yıllık barış ile daha da artmıştır. Omurtag ve oğlu Balamir'in buna karşı aldıkları önlemler yeterli gelmemiş, Han ailesinde dahi Hıristiyanlığı benimseyenler çıkmıştır. Nihayetinde Bogoris Han (852-889) döneminde Bulgarlar, Hıristiyanlığı resmî devlet dinî olarak kabul etmişlerdir. 864 yılında gerçekleşen bu değişimde Bogoris kendisine vaftiz babalığı yapan III. Mikhael'in ismini almıştır.

Öte yandan Bogoris'in Hıristiyanlığı kabulüyle birlikte Bulgarlar-Bizans İmparatorluğu ve Roma arasında üçlü bir strateji oyunu başlamıştır. Zira Bulgar hanının yeni inancı dolayısıyla

başka bir gücün siyasî ve dinî otoritesini kabullenmeye niyeti yoktu. Dolayısıyla kurulacak Bulgar Kilisesi'nin bağımsız olmasını arzulamaktaydı. Diğer taraftan o sıralarda İstanbul Kilisesi ve Roma'nın birbirlerine karşı sürdürdükleri evrensellik iddiaları etrafında şekillenen mücadeleler tüm hızıyla devam etmekteydi. Bogoris Han da politikasını elden geldiğince bu durumdan istifade etmek üzerine kurmuştu. Nitekim Bizans'ın, Bulgar Kilisesini İstanbul'a bağlı bir piskoposluk olarak görmesi üzerine derhal Papalık ile irtibata geçmişti. Ortaya çıkan yeni durum ve Bulgarların Roma ile işbirliği yapması İstanbul Patrikliği adına büyük bir kayıp olabilirdi.

Fakat Roma Kilisesinin de rakibinin düştüğü hatayı tekrarlamasıyla dengeler bir kere daha değişmiş ve Bulgarlar yeniden İstanbul ile temasa geçmişlerdi. Eline geçen bu ikinci fırsatı kaçırmak istemeyen Patriklik kendi yüksek hâkimiyet haklarını kabul etmek şartıyla Bulgar Kilisesine özerklik vermeyi kabul etmişti. Böylelikle Bizans hemen yanı başında Roma'ya bağlı bir Hristiyan unsurdan kurtulduğu gibi İstanbul Kilisesi'nin Balkanlarda ve kuzeyde Papalığa karşı nüfuz alanı geliştirmesini de temin etmişti.

Mamafih Bulgarların Hristiyanlığı kabulü dinî siyaset anlamında Bizans'ın elini güçlendirmesine karşılık siyasî-askerî sahada pek fazla kazanç getirmemiştir. Çünkü Bulgarlar güçlü oldukları sürece Bizans'ın, Balkanlardaki topraklarını tehdit ve yağma etmeye devam etmişlerdir.

34) İmparator Theophilos dönemi Bizans Tarihi içerisinde nasıl değerlendirilebilir?

Theophilos, III. Leon ile başlayan İkinci İkonoklazma Devresinin son ve en ilgi çekici üyesidir. Onun hükümdarlık kabiliyetleriyle alakalı olumlu ya da olumsuz farklı görüşler mevcuttur. 829'da babası II. Mikhael'in ardından tahta çıkmış

ve 842'deki ölümüne kadar imparatorluğu idare etmiştir. Öldüğünde henüz 29 yaşında olan Theophilos çok iyi bir eğitim almış ve Müslüman kültüründen etkilenmiştir. Özellikle Abbasî halifelerinden Harun el-Reşid'e büyük bir hayranlık duymaktaydı. Bu nedenle başkent İstanbul'da geceleri tebdili kıyafetle gezer, şikâyet sahiplerini dinler, suçluları makam ve mevkilerine bakmaksızın en ağır şekilde cezalandırmaktan çekinmezdi. Hatta iktidara gelir gelmez babası II. Mikhael'i tahta çıkarmak için V. Leon'u öldürenleri dahi idam ettirmişti. Böylece imparator katillerinin her ne olursa olsun ölümle cezalandırılacağını vurgulamak istemişti.

Aynı zamanda fanatik bir ikonoklast olan Theophilos, ikon taraftarlarını cezalandırmak konusunda şiddete başvurmaktan geri durmamıştır. O, Abbasî Halifesi Me'mun'un 833 yılında Bizans topraklarına girdiği sırada ölümünü İkonoklazmın başarısı hususunda Tanrının bir işareti olarak algılamıştır. Dolayısıyla da bu tarihten sonra ikon taraftarlarına karşı gösterdiği şiddeti daha da arttırmıştır. Ancak bütün gayretine karşın muhalifler İstanbul haricindeki yerlerde rahatça inançlarını yaşayabilmişlerdir.

Theophilos, Abbasîlerle savaşmasının yanında onlara isyan eden Hürremiyye mensuplarına da sınırlarını açmıştır. Hatta bunlardan büyük bir grubu Hristiyan yaparak sınır boylarındaki themalara yerleştirmiştir. Abbasîlere karşı mücadelesinde ise 837'deki seferinde olduğu gibi zaman zaman başarı kazansa da ağır mağlubiyetlere uğramıştır. Halife Mu'tasım'ın 838'de karşısına çıkan Bizans kuvvetlerini mağlup ederek Amorion'u ele geçirmesi Theophilos'un, Müslümanlar karşısında uğradığı en büyük başarısızlık olmuştur. Aynı şekilde Müslümanların İtalya'daki ilerleyişini durdurmak üzere 841'de buraya gönderdiği Bizans donanması da herhangi bir netice alamadan geri dönmek zorunda kalmıştır.

Theophilos döneminde yapılan seferlerin ve inşa edilen mimarî eserlerin büyük meblağlar tutmasına karşılık öldüğünde devlet hazinesinde 7.000.000 nomismalık bir servet bırakmıştır. Bu da I. Nikephoros'un başlattığı malî reformları sıkı bir şekilde devam ettirdiğini göstermektedir. Yine onun zamanında thema teşkilatı özellikle sınır boylarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca yaptığı organizasyonlar sayesinde orduyu güçlendirmiş ve böylece bir sonraki dönemde Bizans'ın komşularına karşı başlatacağı taarruzî savaşların da alt yapısını hazırlamıştır.

35) Studios Manastırına bağlı keşişler Tasvir Kırıcılığına karşı nasıl hareket etmiştir?

Tasvir Kırıcı Hareketin en şiddetli yaşandığı ilk dönem dâhilinde V. Konstantinos'un bu düşünceye muhalif rahip ve keşişlere karşı takip ettiği yıldırma politikası birçok sürgün ve aşağılamayı da beraberinde getirmişti. Hipodromda halkın önüne çıkarılan ve evlendirilenlerin dışında önemli sayıda din adamı da sürgüne gönderilmişti. Bu durumdan diğer kilise ve manastırlar gibi Studios Manastırı da oldukça etkilenmişti. Ostrogorsky'nin *zelotlar* olarak nitelediği manastır rahipleri tutuculukları ve geçmişte kendilerine reva görülenlerin etkisiyle hiçbir zaman muhalif tutumlarından vazgeçmemişlerdir. Bu nedenle iki tasvir kırıcılık hareketi arasındaki dönemde de patriklik ve imparatorların ılımlı bir şekilde sürdürmeye çalıştıkları tasfiye politikasına da muhalefetten geri kalmamışlardır. Onların bu radikal yönleri Ostrogorsky'nin kendilerine verdiği isim ile tamamiyle örtüşmektedir. Zira *zelot* (zealot) adı *fanatik*, *Tanrı ve şeriatı için gayret sarfeden* anlamlarına gelmektedir.

Herşeye rağmen Studios Manastırı sakinlerinin söz konusu tavrının asıl nedeni kilisenin devletten tamamiyle bağımsızlığına yönelikti. Öyle ki bu uğurda hedefler açısından Bizans ile

tamamen ayrı düşen Papalığa başvurmaktan dahi çekinmişlerdir. Ancak patriklik ve imparatorluk makamlarının ortaklığı onların bütün çabalarını sonuçsuz kılmıştır. Ancak Studios rahipleri hiçbir şartta gösterdikleri tutumdan geri adım atmamışlardır. Nitekim Tasvir Kırıcılığın ikinci döneminde manastırın Baş Rahibi Theodoros 815 yılında ellerinde ikonalar tutan rahiplerle bir protesto yürüyüşü yapmaktan geri durmamış ise de sonrasında sürgüne gönderilmekten kurtulamamıştır. Studios Manastırı sakinleri bütün bunların dışında ikon üretimi konusunda oldukça büyük bir şöhrete sahiptiler.

36) Bizans'ta Pavlikan Hareketi hangi dinî temeller üzerinde yükselmiştir?

VII. yy. da Anadolu'da ortaya çıkan Pavlikanlar, Bizans'ta yüzyıllardır devam eden mezhep mücadelelerinin bir uzantısıdır. Harekete adını III. yy.'ın önemli hatiplerinden Samsatlı Paul vermiştir. Pavlikanların temel dinî öğretileri de onun fikirleri çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre Hz. İsa yaratılmış biri olarak Tanrı değildir. Onun bir bakireden doğması Tanrı-insan olduğunu göstermez. O, saf bir beşerden başka bir şey değildir. İslamî anlayışa yakın bu fikirlerin dışında iyilik ve kötülük olarak ayrılan ikili bir Tanrı inancı da Pavlikan düşüncesinde yer bulmuştur. Ayrıca Maniheizmin maddiyatı ikinci plana iten anlayışının yanında tasvirler kültüne olan muhalefetleri onlara, ikonoklast imparatorlar tarafından da hoşgörülle bakılmasını sağlamıştır.

37) Bizans'ın bir iç meselesi olarak Pavlikan Hareketi nasıl çözüme kavuşturulmuştur?

Bizans'ın sapkın kabul ettiği, kendi Ortodoks inancı dışındaki Hıristiyan gruplara takındığı baskıcı tavır Pavlikanlara karşı da tekrarlanmıştır. İkonoklazma döneminde imparatorluk ile kısa

sürekli bir barış yaşayan bu mezhep mensupları durumdan Fırat Havzası, Kapadokya ve Kızılırmak havalisindeki siyasî nüfuzlarını güçlenmek hususunda faydalanmışlardır. Özellikle bölgedeki Ermeni nüfusu tarafından desteklenen Pavlikanlar değişik etnik kimliğe sahip unsurlar arasında da kabul görmüşlerdir. Müslümanlardan aldıkları destek ise onların hareketini Bizans İmparatorluğu için çok daha ciddi bir tehdit haline getirmiştir.

Mamafih İkinci İkonoklazma döneminin sona ermesiyle birlikte Pavlikanlar için rahat zamanlar da nihayet bulmuştur. Bizans Ordusu tarafından başlatılan takibatlar neticesinde yaklaşık 100.000 Pavlikan öldürülmüştür. Ancak Malatya'nın Müslüman valisinin desteği sayesinde yeniden toparlanmayı başaran asiler, I. Basileios döneminde kadar imparatorluk dâhilinde sorunlar çıkarmaya devam etmişlerdir. Zira bunların merkezleri Tephrika (Divriği) tam da Abbasî-Bizans sınırında yer almaktaydı. Müslümanlar da, Pavlikanları Bizans'a karşı bir siyaset aracı olarak kullanmak adına bu durumdan elden geldiğince istifade etmeye çalışıyorlardı. Dolayısıyla Bizans baskısından bunalan Pavlikanlar, Abbasî topraklarına sığınarak nefeslenme imkânı bulabiliyorlardı. Bu sebeple Pavlikanları takip eden Bizans ordusu, III. Mikhael devrinde 856 ve 859 yıllarında iki kez Abbasî sınırını geçmekten çekinmemiştir. Yine 862 yılında Malatya Emîri'nin Amasra çevresine yaptığı akın harekâtını önleyen ve Müslümanlara ağır kayıplar verdiren Bizans ordusunun mukabil hamlesinden Pavlikanlar da nasibini almıştı. İleri gelen liderlerinden Carbeas bu sırada yapılan bir savaşta hayatını kaybetmişti.

I. Basileios 867'de iktidarı ele aldıktan sonra yaptığı ilk işlerden biri de Pavlikanların neden olduğu sorunları ortadan kaldırmak üzere harekete geçmek olmuştur. 870 yılında yapılan ilk seferin başarısızlığına rağmen 872 yılındaki harekâta Bizans ordusu Dazimon'da Pavlikanların önemli liderlerinden

Crysocheir'i mağlup etmeyi başarmıştı. Nihayetinde bu mezhebin merkezi Divriği de Bizans ordusunun eline geçmişti. Sonrasında Pavlikanlar, Anadolu'dan uzaklaştırılarak Bizans'ın, Bulgar sınırına tehcir edilmişlerdi. Bu başarı İmparatorluğun doğuda Müslümanlara karşı yapacağı askerî harekâtlarının önündeki en büyük engeli de ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan Balkanlara yerleştirilen Pavlikanlar ilerleyen yıllarda Fransa'ya kadar uzanan sahada Bogomiller başta olmak üzere Hıristiyanlıkta sapkın kabul edilen birçok mezhebe de fikir anlamında etkide bulunmuşlardır.

38) Photios Ayrılığı nedir?

İstanbul Patrikliği, Tasvir Kırıcı dönemde iç meselelerinin yoğunluk ve şiddeti nedeniyle kendi kabuğuna çekildiğinden dışarıdaki problemlerle ilgilenmek fırsatını bulamamıştı. Ancak içteki durumun stabil hale getirilmesiyle birlikte kaybettiği gücünü yeniden toplamak da çok zor olmamıştı. Bunu da çok geçmeden ökümeniklik (evrensellik) iddiaları adına Roma Kilisesi ile başlayacak çetin bir mücadele takip etmişti.

Zira İstanbul Patrikliği'nin 451 Kadıköy Konsili ile birlikte kendisiyle eşit düzeye getirilmesi kararı Roma tarafından hiçbir zaman kabul edilmemişti. Dolayısıyla her daim İstanbul'daki gelişmelere müdahale istek ve arzusunu canlı tutmaktaydı. 858 yılında Patrik İgnatios'un makamından azli ve yerini kilise temayüllerine aykırı bir atama ile Photios'un alması da şks taraf arasındaki çatışmanın fitili ateşleyen bir etki meydana getirmişti. Öyle ki bu sayede oluşan münazaa ortamı Papalığın müdahalesi için gerekli altyapıyı sağlamıştı.

O sırada henüz Roma Kilisesi'nin başına geçmiş olan I. Nicolaus (858-867) evrensellik iddiaları çerçevesinde son kararın kendisine aitliği ilkesine büyük önem vermekteydi. Bu noktadan hareketle İgnatios taraftarları ile yeni patrik

arasındaki mücadeleye birincilerin yanında yer almıştı. Ancak Photios, Papalık temsilcileriyle İstanbul'da yaptığı tartışmaların neticesinde kendisini kabullendirmeyi başarmıştı. Buna rağmen Papa 863 yılında topladığı bir konsil ile atamasını reddederek ve onun azledildiğini duyurmuştu.

Fakat alınan karar Bizans ve Photios için herhangi bir anlam ifade etmiyordu. Üstelik İstanbul Patrikliğinin bağımsızlığı daha güçlü şekilde vurgulamaya başlayan Photios, Ortodoksluğun etki alanını genişletmek için de Bulgaristan ve Rusya gibi iki müsait coğrafya bulmuştu. Kısa süre içinde Patrikliğin nüfuzu bu coğrafyaları da kapsayacak şekilde muazzam bir gelişme gösterecekti. Fakat Photios meydana getirdiği eserin başarısı dahi kutlayamadan İmparator I. Basileios'un, Papalık ile uzlaşma politikasının kurbanı olmuş ve görevinden azledilmişti. Böylece iki taraf arasında kısa süreliğine de olsa bir anlaşma zemini oluşmuştu. Ancak çok geçmeden I. Basileios uğruna Photios'u feda ettiği Papalık ile uzlaşma siyaseti iflas edince yeniden eskiye dönmüştü.

39) Magnaura Sarayı'nda kurulan yüksekokul nasıl bir eğitim vermekteydi?

Bugünkü Sultanahmet Meydanı çevresinde kalıntılarına rastlanılan Magnaura Sarayı IV. yy. da kurulmasına karşın asıl halini II. Theodosios (408-450) zamanında almıştır. Saray erken dönemlerden itibaren bir eğitim kurumu olarak hizmet vermeye başlamıştır. Bu tarihi V. yy.'a kadar çekmek mümkündür. Atina'daki okulların kapatılmasının akabinde imparatorluk topraklarındaki en önemli yüksekokul haline gelen sarayda Grekçe ve Yunanca gramerinin dışında hukuk ve felsefe alanında dersler verilen toplamda 31 adet kürsü bulunmaktaydı. Yüksek ücretler mukabilinde çalışan okul hocalarının ayrıca kendilerine ait çalışma odaları ve örgütlenme hakları mevcuttu.

Herakleios devrinde teoloji eğitiminin ağırlık kazandığı okul İkonoklazma Dönemi'nde bir ara kapatılmıştır. Daha sonra III. Mikhael zamanında 855 senesinde Caesar Bardas'ın himayesinde yeniden açılarak başına dönemin ünlü matematik âlimi Leon getirilmiştir. Müfredat ise tamamıyla değiştirilerek aritmetik, geometri, astronomi, müzik, coğrafya, felsefe, teoloji, şiir ve yabancı dil eğitiminin verildiği çok yönlü bir yüksekokul halini almıştır. Leon'un dışında Genesios, Theophanes Continuatus, Theodegios ve Theodore gibi matematik, geometri ve astronomi konusunda uzman hocalar ile Kometas gibi gramerciler de burada ders vermişlerdir.

869 yılında Matematikçi Leon'un ölümünden sonra Magnaura Yüksek Okulu'na dair kaynaklarda aktarılan bilgiler ani bir kesintiye uğramaktadır. Bunu okula yapılan tahsisatın kesilmesine ve dolayısıyla eğitimin gerilemesine ya da başka eğitim kurumlarının ortaya çıkışına bağlamak mümkündür. Magnaura Saray Okulu, yükseköğrenimi yeniden düzenleyen VII. Konstantinos (913-959) devrinde tamamıyla terk edilmiştir.

40) Makedonya Hanedanı zamanında eski hukuka ait eserlerin düzenlenmesi işi kim tarafından başlatılmıştır?

Eski hukuk metinlerinin yeniden tahkikine adı geçen hanedanın kurucusu I. Basileios zamanında başlanmıştır. I. Iustinianos zamanında kaleme alınan hukuk kitaplarında yer alan kanunlar bu dönemde hala geçerliliğini korumaktaydı. Ancak söz konusu çalışmaların dilinin Latince olması artık tamamıyla Grekçeye dönen Bizans içinde kullanım açısından zorluklar ortaya çıkarmaktaydı. Diğer taraftan Tasvir Kırıcı imparatorlar III. Leon ve V. Konstantinos adına yapılan hukuk çalışmaları ise bu hükümdarlara karşı mevcut olumsuz yargılar dolayısıyla uygulama sahasından çıkartılmak istenmekteydi.

Dolayısıyla I. Basileios devrinde *Eski Kanunların Ayıklanması* adlı bir hukuk çalışması başlatılmış ise de eser tamamlanamamıştır. Bunun dışında yine aynı hükümdar döneminde *Prochiron* adlı bir hukuk el kitabı daha kaleme alınmıştır(878-879). Bahse konu çalışmanın VI. Leon zamanında yazılmış olduğuna dair görüşler bulunmakta ise de sözü edilen tarih aralığını kabul etmek daha doğrudur. Kamu hukuku ve özel hukuk konularında en fazla kullanılan hükümlerin yer aldığı 40 fasıldan oluşan eser I. Iustinianos'un *Institutiones*'i ile III. Leon'un *Ekloga*'sından istifade edilerek hazırlanmıştır. Bizans'ın yıkılmasına kadar geçerliliğini koruyan *Prochiron* Slavlar tarafından da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

886'da yayınlanan bir diğer hukuk kitabı *Eisagogede* ağırlıklı olarak *Prochiron*'un tekrarlamasına karşın düzenleme açısından daha farklıdır. I. Iustinianos'un *Corpus Iuris Civilis*'in özeti niteliğindeki bu eser *Ekloga*'nın da açık etkilerini taşımaktadır. *Eisagoge*'nin orijinal kısmı imparatorun, patriğin, diğer dinî ve dünyevî erkânın hukukî görevleriyle ilgili bölümdür. Eserde imparatorluk ve kilise evrensellik düşüncesinin iki kutbu olarak ele alınmıştır. Bu doktrin devrin ünlü patriği Phoitos'un fikirlerinin açık bir yansımasıdır. Yine geç Roma döneminin kanunlarıyla bağlantı kurulduğu gibi hukukun ilahî yönü de vurgulanmaktadır. Gerek *Prochiron* ve gerekse *Eisagoge* I. Basileios'un halefi VI. Leon dönemi hukuk çalışmaları için de önemli bir altyapı oluşturmuşlardır.

41) VI. Leon döneminde hukuk alanında hangi çalışmalar yapılmıştır?

VI. Leon, I. Iustinianos'dan sonra Bizans tarihindeki en önemli kanun koyucudur. Babası döneminde başlatılan ve I. Iustinianos'dan itibaren vazedilen kanunların yenilenmesi işini 60 kitaptan oluşan altı ciltlik *Basilika* adlı eserle tamamlamıştır.

Saraydaki yüksek rütbeli protokol memurlarından biri olan Protospatharios Symbatios başkanlığındaki bir heyet tarafından oluşturulan bu çalışma Bizans Ortaçağının en büyük kanun koleksiyonudur. Muhtevasında geçmişten zamanına kadarki bütün hukuk çalışmalarının da yer aldığı eser Grekçe kaleme alınmış olması dolayısıyla büyük bir kullanım kolaylığı sağlamıştır. *Basilika*'da kanun şu şekilde tanımlanmıştır; *Kanun adaletten gelir. Bu nedenle doğru ve tarafsızlık sanatıdır. Bundan başka kanun ne genel ne özeldir. Ne yazılı ne de şifahidir. Kanun bilmek için kelime ile değil his ile bilinir. Ayrıca onun nadiren gelişenleri değil sıkça gerçekleşen olayları içermelidir.*

Eserin en önemli zafiyeti zamanının tarihi gerçeklerini yansıtmak konusundaki yetersizliğidir. Bu ise yine aynı dönemde derlenen ve VI. Leon'un 113 emirnamesinden oluşan *Novella* adlı çalışma ile giderilmiştir. *Basilika*, Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar geçerliliğini koruduğu gibi modern dönem Yunan yasalarına dahi etkide bulunmuştur.

42) Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul'da fiili hukuk nasıl uygulanmaktaydı?

Çalışmamızın içerisinde aktarıldığı üzere VI. Iustinianus, III. Leon, I. Basileios ve VI. Leon gibi kanun koyucu Bizans imparatorları kaleme aldıkları ya da yaptırdıkları kanun derlemelerinde genelde Roma İmparatorluğu'nu esas aldıkları gibi dönemlerinin şartlarını da buna eklemişlerdir. Bir başka ifade ile onların meydana getirdikleri ve uygulattıkları kanunların temelinde eski Roma hukuku yatmaktadır. Dolayısıyla da Bizans imparatorları seleflerinin yaptığı gibi makamlarının bir gereği olarak kendilerini adalet dağıtmak (baş yargıç) ile yükümlü görmüşlerdir. Bunu çıkardıkları kanunların yanı sıra *Consistorium* adlı kendi yönetimleri altında toplanan yüksek mahkeme vasıtasıyla yerine getirmektedirler. Bunu

Müslümanlardaki Mezalim Mahkemeleriyle de özdeşleştirmek mümkündür. Ayrıca imparatorlar görevlendirdikleri kişiler (bunların başında eparkhoslar gelmektedir) vasıtasıyla kurulan mahkemelerde de halkın şikâyetleri dinlenmekte ve adlî olaylar çözüme kavuşturulmaktaydı. Anayasa Mahkemesi olarak da isimlendirebileceğimiz Consistorium'a başvurular evvela bir dilekçe ile yapılırdı. Sonrasında bu kabul edildiği takdirde gerekli tahkikatların sonrasında mahkeme görülürdü.

İmparatorun olmadığı zamanlarda *Questor* adlı görevli adı geçen mahkemeye başkanlık ederdi. İmparator gerektiğinde taşradaki olaylar ve şikâyetler ile alakalı meselenin halli için buralara hukukçular ve yüksek dereceli adlî memurlar da atayabilmekteydi. Merkezdeki mahkemelerde ise zaman içerisinde Eparkhos'un artan etkinliğini gözlemlemek mümkündür. Bu zat şehrin her yönden (sosyo-ekonomik, adlî, malî) idaresi konusunda imparatorun sağ kolu haline gelmişti. Hatta İstanbul Eparkhos'u zaman içinde Asya ve Avrupa'daki mahkemelerden gelen temyiz başvurularına bakmak sorumluluğunu da üstlenmişti. Zaten şehir içinde hiçbir dava onun izni olmaksızın görülemezdi.

Davalara bakan bu üst düzey görevlilerin yanında avukatlar da oldukça saygın bir yere sahiptiler. Kendilerine has giysileri, mensup oldukları bir lonca teşkilatı vardı. Başka bir meslek icra etmeleri yasaktı. Avukatların dışında tabellion ve notarios unvanlarına sahip kilise memurları hukukî evrakları düzenlemek yetkisine de sahiptiler. Bunda şehirdeki hukukî işlerin genellikle kilise ve çevresinde halledilmesi kadar okuma-yazma bilen tahsilli kişilerin genelde kilise mensupları olmasının da rolü vardır. Nitekim *nomikoi* adı verilen baş hukukçuların (üstad) eparkhos tarafından onaylanması şartıyla kurdukları hukuk büroları da genelde direk kilisede ya da hemen yakınlarında yer almaktaydı. İstanbul'da mevcut beş hukuk bürosu da bu

şekilde konumlanmıştı. Nome denen söz konusu bürolardan bir tanesi Kırk Şehitler Kilisesi'nde, biri Blakerna Kilisesi'nde diğer üçü ise Kostantinos Forumu yakınlarında yer alan Bakire Meryem Kilisesi'nde, Aya Irini Kilisesi'nde ve Diokanissa Kilisesi'nde idi.

Makadonya hanedanının ilk dönemlerinde hâkimlerin aldıkları kararlarda taraflı davranmamaları ve rüşvete temayül göstermemeleri için maaşlarında bir artışa gidilmiş ve mesleklerini doğru şekilde ifa edeceklerine dair kendilerinden yemin alınmaya başlanmıştır. Yine mahkeme kararlarının ve burada yapılan her türlü ithamın yazıya dökülmesi ve hâkim tarafından imzalanmasına da aynı dönem içinde başlanmıştır. Mahkeme için kullanılacak mekânların da arttırıldığı bu dönemde bilhassa yoksullara hizmet veren bir hukuk bürosu da açılmıştı. Makedonya Hanedanı döneminde de varlığını koruyan İmparatorluk Mahkemesi (Consistorium) *Basilikon Kiriterion* ya da *Berna* adıyla anılmaya başlanmıştır. Komnenoslar devrinde ise mahkemeler medenî hukuk, kamu hukuku, sivil ve imparatorluk mahkemeleri şeklinde bir ayrıma tabi tutularak işleyişin ve adaletin çabuklaştırılmasına çalışılmıştır. Yine bu periyotta İstanbul'a yerleşen Venedikliler ile Bizans yurttaşları arasındaki davalarda da Hipodrom ve Perde yargıçlarının bakması karara bağlanmıştır.

Son olarak Palaiologoslar devrinde siyasî çözülmeye bağlı olarak sosyo-ekonomik hayatta yaşanan sıkıntılar hukuk sahasına da yansdığı görülmektedir. Rüşvet, iltimas, avukatların kendi müşterilerine ihaneti gibi olaylar olağan hale gelmiştir. Bu durumu düzeltmek adına II. Andronikos tarafından başlatılan reform hareketine başlangıçta büyük umutlar bağlanmış ise de adı geçen imparatorun ve torunu III. Andronikos'un çabalarının tama manasıyla hedefine ulaşmıştır.

43) İstanbul'da, Bizans dönemine ait kaç tane saray bulunmaktadır?

Günümüz İstanbul'unda bugün fazla bir kalıntı kalmamış olmasına rağmen çeşitli zamanlarda inşa edilmiş pek çok Bizans sarayının varlığı bilinmektedir. Bunlardan ilki birbirinden farklı işlevlere sahip yapıları içinde barındıran Büyük Saray'dır. Burası *Hieron Palation* (Kutsal Saray), *Basileos Oikia* (İmparator Evi), *Hippodromou Palation* (Hipodrom Sarayı), *Palaion Palation* (Eski Saray) ve *Magnum Palatium* (Büyük Saray) gibi farklı isimlerle de anılmaktaydı. Eski Roma saraylarında olduğu gibi hipodrama bitişik ve arada geçişi sağlayan bir yol bulunan söz konusu yapının I. Konstantinos dönemine tarihlenmesi yapılabilmektedir. Sonrasında XI. yy.'a kadar kullanılmış ve zaman içerisinde eklemeler yapılarak tam bir kompleks haline getirilmiştir. Mekân anlamında yer aldığı saha bugünkü Cankurtaran ve Sultanahmet mahallelerini kapsamaktadır.

Zamanla önemi azalıp diğer sarayların ön plana çıkmasına rağmen Komnenos hanedanından II. Isaakios dönemine kadar kullanılan bu sarayın bazı kısımları sökülerek diğer yapıların inşasında değerlendirilmiştir. 1204'deki Haçlı işgali sonrasında İstanbul'un ilk Latin imparatoru da bu sarayda yapılan toplantının ardından taç giymiştir. Palaiologos hanedanının Blakerna Sarayını tercih etmesiyle tamamen ıssızlaşan Büyük Saray diğer yapılara malzeme sağlama görevine de devam etmiştir. Günümüzde bu yapıdan sadece İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kazıların neticesinde çıkan bazı parçalar ile Mozaik Müzesi olarak kullanılan alanda zemini mozaikle kaplı, apsisli ve revaklı bir mekân kalabilmiştir.

Boukoleon Sarayı günümüzde Kumkapı Cankurtaran arasında yer alan Çatladıkapı mevkiinde sahil yolunun hemen yanında kalan ve kalıntıları halen görülebilen bir yapıdır. Daha

evvelinde Bizans'a sığınmış bir Sasanî Prensini (Hürmüz, Hormidas) adına inşa edilen yapının geliştirilmesiyle ortaya çıkan bir saraydır. Adını ise VII. Konstantinos zamanında imparatorluk iskelesinin ön tarafında yer alan bir arslan ile boğanın mücadelesini konu alan bir grup heykelden almıştır. I. Iustinianus devrinde yapılan eklemelerin neticesinde üst tarafında yer alan Büyük Saray Kompleksine dâhil edilmiştir. Makedonya Hanedanı zamanında buraya yapılan eklemelerle büyütülen saray her şeye rağmen deniz kıyısında olmasından ötürü güvenlik sebebiyle çok fazla tercih edilmemiştir. İstanbul'daki Latin işgali sırasında bir süre daha kullanılmış (Hatta Latinler, Büyük Saray'ın tamamını Boukoleon olarak isimlendirmişlerdir.) ise de Palaiologoslar devrinde tamamıyla terkedilmiştir.

Mangana Sarayı günümüzde Topkapı Sarayı ile Değirmen Kapısı arasındaki yamaçta inşa edilmişti. I. Mikhael Rangabe (811-813) tarafından yaptırılan saray, Makedonya Hanedanının ilk dönemlerinde biraz ihmal edildi ise de Soylu Memurlar sınıfından gelen imparatorların iktidarı sırasında bilhassa da IX. Konstantinos Monamakhos döneminde yeniden düzenlenmiştir. X. ve XII. yy.'lar arasında yani Komnenoslar devrinde kullanılsa da Angelosların iktidarı zamanında tamamen yıkılmıştır. Bugün adı geçen sarayın olduğu sahada yapılan arkeolojik çalışmaların neticesinde bazı kalıntılara ulaşılmıştır.

Haliç'in güney kıyısında yer alan *Blakerna Sarayı*'nın bulunduğu mevki aslında şehir ilk kurulduğunda surların dışında kalmasına karşın II. Theodosius döneminde sur içine dâhil edilmiştir. Burada Hristiyanlar tarafından kutsal emanetlerden biri kabul edilen Hz. Meryem'in şalının muhafaza edildiği Theotokos Kilisesi yer alıyordu. Sonrasında imparatorlar, adı geçen kiliseyi ziyaret ettiklerinde dinlenmek ve kimi zaman da ziyafetler vermek üzere bir köşk inşa ettirmişlerdi. Komnenoslar dönemine kadar daha çok bir yazlık saray şeklinde kullanılan

Blakerna'nın bu ailenin iktidarı sırasında önemi artmıştı. Örneğin Aleksios Komnenos, İstanbul'a gelen I. Haçlı Seferi'nin kumandanlarını burada kabul edip onlardan vassallik yemini almıştı. Avlanılacak mekânlara yakınlığı ve herhangi bir isyan vukuunda Büyük Saray'a nispetle daha korunaklı olması dolayısıyla da tercih sebebi olmuştur. Günümüze kadar ulaşan Tekfur Sarayı (Manuel Komnenos tarafından) ve Anemas Kulesi de bu saraya dâhildir.

Yukarıda aktarmaya çalıştığımız saraylar İstanbul şehrinin surları içerisinde inşa ettirilmiş olan yapılardır. Bunların haricinde surların dışında sayfiye yani yazlık saray ya da av köşkü olarak kullanılan yapılar da mevcuttur. Günümüzde Bakırköy ilçesi sınırları içinde kalan *Magnaura Sarayı* söz konusu yapıların en önemlilerinden biridir. Elçilik kabullerinin yapıldığı bu saray daha sonradan bir yüksekokul olarak da kullanılmıştır. Yine aynı bölgedeki *Secundianae Sarayı*, Küçükçekmece taraflarındaki *Rhegion Sarayı*, İmparator Theophilos (829-842) tarafından Abbasî sarayları örnek alınarak Küçükkyalı semti civarında yaptırılan *Bryas Sarayı* yine Anadolu tarafında Yakacık çevresinde *Damatrys Sarayı*, Aksaray-Laleli arasındaki *Myrelaion Sarayı*'ni bunlara örnek verebiliriz

43) Makedonya Hanedanının ilk döneminde Bulgarlar ile yapılan mücadeleler nasıl sonuçlanmıştı?

İki taraf arasında Bulgar Hanı Bogoris'in Hıristiyanlığı kabulünden itibaren başlayan sulh hali Makedonya Hanedanının iktidarının ilk dönemlerinde de devam etmekteydi. Buna rağmen aradaki iyi ilişkiler Bulgar tahtının yeni sahibi Vladimir(889-893) ile birlikte kısa bir sarsıntı geçirmişti. Bu zat, Bizans'a karşı Franklarla ittifak yaptığı gibi ülkesinde Hıristiyan karşıtı bir hareket başlatmıştı. Ancak o sırada bir manastıra çekilmiş

olan Bogoris-Mikhael geri dönerek Vladimir'i tahtan indirmiş ve en küçük oğlu Symeon'u Bulgar tahtına çıkarmıştı. (893).

Yeniden düzene giren ilişkiler çok geçmeden bu kez de ticarî meseleler yüzünden tekrardan bozulmuştu. VI. Leon'un baş danışmanı Zautzes'in iki Yunanlı tacire Bulgar ticaretinin tekeline vermesi olayların fitilini ateşlemişti. Bunların, İstanbul'daki Bulgar tüccarları, Selanik'te çalışmaya zorlamalarının yanında gümrük vergilerinin yükseltilmesi üzerine Çar Symeon gönderdiği elçiler vasıtasıyla durumun eski haline döndürülmesini istemişti. Fakat VI. Leon'un, Zautzes'in de tesiriyle Çarın isteğini kabul etmemesi iki taraf arasında yeniden başlayacak çatışma halinin bir habercisiydi.

Nitekim Symeon ordusuyla birlikte harekete geçmekte gecikmemişti. Karşısına çıkan Procopios Kirinites idaresindeki bir Bizans ordusunu Doğu Trakya'da mağlup eden Bulgar Çarı ele geçirdiği Bizans saray muhafızlarından bazılarının burunlarını kesip İstanbul'a göndermişti(894). Ordusunun mağlup edilmesi ve Bulgar tehdidinin giderek büyümesi, imparatoru çaresiz bırakmıştı. Güçlü düşmanıya tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan VI. Leon, onun karşısına yeni bir rakip çıkarmak üzere diplomatik girişimlere başlamıştı. Bu düşünce kendisini, Bulgarların kuzey komşusu olan Macarlarla temasa geçmeye yönlendirmişti. Yapılan görüşmelerin nihayetinde imparatorluk delegeleri tarafından ikna edilen Macarların saldırısı durumu yeniden Bizans'ın lehine çevirmişti. Hatta Symeon, Preslav'ın yağma ve tahrip edilmesi üzerine başkentini Pliska'ya nakletmek zorunda kalmıştı. Fakat VI. Leon'un izinden giden Symeon da Macarlara karşı Peçeneklerle anlaşarak durumu eşitlemişti. Nitekim Peçenekler tarafından mağlup edilen Macarlar, Bulgarları rahat bırakmaya zorlanmışlardı(896).

Bunun sonrasında Symeon, imparatorluk topraklarına karşı yeniden harekete geçmekte gecikmemişti. Leon Katakalon

idaresindeki Bizans ordusunu mağlup etmesinin akabinde ağır bir yağma hareketi başlamıştı. Bulgarların faaliyetlerinin zamanlaması, güneyde başlayan Müslümanların taarruzu ile birleşince VI. Leon'un önünde barış istemekten başka bir seçenek kalmamıştı. İki taraf arasındaki sulh görüşmelerinin neticesinde Bizans imparatoru, Bulgarlara vergi ödemek karşılığında barışı elde etmeyi başarmıştı. Yaklaşık iki yıl süren bu mücadele Macarların ilk defa Avrupa coğrafyasının siyaset sahnesinde görünmeleri bakımından da önemlidir. Ayrıca II. Basileios devrinde sonuca bağlanacak Bizans ile Bulgarlar arasındaki uzun soluklu savaşlar için de bir başlangıç teşkil etmiştir.

44) X. yy. başlarında denizlerde Araplara karşı verdikleri mücadeleler, Bizans açısından ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

Bizans'ın, Makedonya Hanedanının iktidara gelmesinin ardından başlayan yükselişine rağmen donanmasının Akdeniz ve Ege'deki muhataplarına karşı kesin üstünlük kurması için bir süre daha beklemesi gerekmiştir. Zira her ne kadar dengelerin Bizans lehine dönüşüne işaret eden emareler olsa da Müslüman Arapların taarruz gücü henüz kırılmamıştı. Nitekim Sicilya'da uzun süreden beri devam eden Müslüman taarruzları adanın büyük kısmının elden çıkmasına sebep olmuştu. Akınlarını İtalya içlerine kadar genişleten saldırganlara karşı Papa VIII. Johannes'in Alman İmparatorluğu ve Bizans arasında kurmak istediği ittifaktan da kesin bir netice alınmamıştı. Nihayetinde 902 senesinde imparatorluğun Sicilya'da elinde kalan son şehir durumundaki Taormina da Müslümanlar tarafından zapt edilmişti. Sicilya'nın kaybının yanında Girit, Tarsus ve Trablus'tan hareket eden Müslüman deniz güçleri sürekli olarak Bizans'a ait Yunan kıyılarını tahrip ediyorlardı. Hatta 904 senesinde

İstanbul'dan sonra imparatorluğun en büyük şehri olan Selanik düşmüş ve sonrasında ciddi şekilde tahrip edilmişti.

Donanmanın ertesi sene Amiral Himerios komutasında başlayan karşı taarruzu kısa süre için de olsa durumu dengeler gibi görünmüştü. Ancak sağlanan bir takım başarılarla karşın 911'de sonuçsuz kalan Girit kuşatmasının akabinde geri dönmekte olan Bizans filosunun iki ayrı Müslüman donanması tarafından imha edilmesi daha önceden elde edilen bazı kazanımların da kaybedilmesine yol açmıştı.

Öte yandan Müslümanlar, Akdeniz'de Bizans'ın dışında kendi aralarında da mücadele ediyorlardı. Nitekim 919 yılında Tarsus'tan hareket eden Abbasî gemileri bölgeye sokulan bir Fâtımî filosunu mağlup etmişti. Bu türden çatışmalar donanması imha edilmiş olan Bizans'a nefes almak imkânı tanımaktaydı. Öyle ki 924'de yeniden Ege Denizi'nde boy gösteren deniz gücü, Trablus Emîri'nin filosunu Limni yakınlarında tahrip ettiği gibi emîri de öldürmeyi başarmıştı. Tarsus'daki donanma komutanının da aynı tarihlerde ölümüyle birlikte Bizans, Ege Denizi'nde kesin olarak üstünlük sağlamaya muvaffak olmuştu. Bir sonraki dönem ise artık gücünü toparlayan İmparatorluk donanmasının muhataplarına karşı başlattığı taarruzlara sahne olacaktı.

45) Ruslar hangi tarihten itibaren Bizans ordusunda istihdam edilmeye başlanmıştır?

Daha öncesinde belirtildiği üzere ilk kez III. Mikhael zamanında İstanbul önlerinde görünen Ruslar 907 senesinde Novgorod Prensi Oleg idaresinde bir kere daha saldırgan niyetlerini ortaya koymuşlardı. İçlerinde Türklerin de yer aldığı farklı Rus kabilelerinden oluşan 200 gemilik bu güç şehir önlerinde geldiğinde Bizanslıların, Haliç'i zincirlerle kapattığını görmüştü. Sonrasında karaya çıkan Ruslar çevreyi yağmalayıp insanları öldürmeye başlamışlardı. Zor durumda

kalan dönemin İmparatoru VI. Leon saldırganlara haraç vermek ve İstanbul'daki Rus tacirlerin korunmasını ön gören bir anlaşma yağmaya mecbur kalmıştı.

Söz konusu anlaşmanın bir diğer önemli maddesi ise Rusların, İmparatorluk ordusunun bundan sonra yapacağı seferlere katılmak hakkını elde etmesiyle ilgiliydi. Nitekim çok geçmeden 700 kişilik bir birlikle Bizans donanmasının gerçekleştirdiği deniz seferlerine katılmaya başlamışlardı. Bunlar zamanla İmparatorluk ordusu içinde büyüyecek Rus Varg Alaylarının da ilk çekirdeğini oluşturacaktı. II. Basileios devrinde Bardas Phokas isyanın bastırılmasında Kiev Prensi Vlademir'in gönderdiği destek kuvvetlerin büyük yardımı olmuştu. Yine aynı imparatorun 994 ve 999 senelerindeki Kuzey Suriye seferleri'nde de Ruslar ciddi etkinlik göstermişlerdi. II. Basileios devrindeki diğer askerî harekâtlara da katılan Ruslar daha sonrasında kurulan İmparatorluk Muhafız Alaylarında (Varg Alayları) hizmet etmeye devam etmişlerdir. Nitekim 1038 tarihinde Georgios Maniakes komutasında Sicilya'nın Müslümanlardan geri alınması için çıkılan seferde bir Varg Alayı Bizans saflarında savaşmıştır. Bahse konu birlikler sonraki dönemlerde hatta Malazgirt Savaşı'nda dahi Bizans Ordusu saflarında savaşmayı sürdürmüşlerdir.

46) Bulgar Çarı Symeon, Bizans İmparatorluğu'na karşı takip ettiği politikasını hangi temeller üzerine bina etmiştir?

Symeon gençliğinde İstanbul'da yetişmiş ve buranın ihtişamı kadar imparator unvanının içerdiği anlamlar konusunda da ilk elden bilgi sahibi olmuştu. Dolayısıyla onun, Bizans ile alakalı düşüncelerinin temelinde Ostrogorsky'nin tabiriyle *etnik ve bölgesel bakımdan sınırlı bir Bulgar İmparatorluğu değil*

eski Bizans'ın yerine yeni ve cihanşümül bir imparatorluk tesis etmek fikri vardı.

Bu hedefini gerçekleştirebilmek için ise VI. Leon'un 912'deki ölümünden sonraki gelişmelerden mümkün olduğunca istifade etmeye çalışmıştır. İlk önce yeni İmparator Aleksandros'un yıllık haracı ödemeyi kesmesi üzerine Bizans'a savaş açmıştır. Fakat daha harekete geçmeden Aleksandros'un ölüm haberinin gelmesi üzerine derhal bir siyaset değişikliğine gitmeyi çıkarları adına daha uygun görmüştür.

Öyle ki o sırada tahta henüz yedi yaşında bir çocuk olan VII. Konstantinos çıkmıştı. Bu durum ona savaşın dışında diplomasi yoluyla istediklerine ulaşabilmek imkânını bahşetmişti. Zira Symeon, Bizans'a karşı savaş meydanlarında kazanılacak bir zaferin hedefine ulaşmak için yeterli gelmeyeceğini biliyordu. Ayrıca bunu başarsa bile İstanbul'u koruyan surların aşılmasının güçlüğünün de farkındaydı. Dolayısıyla kendisi için en uygun hareket tarzını yani diplomasi yolunu seçmişti. Ancak yine de ordusuyla birlikte geldiği başkentin surları önünde bir güç gösterisinde bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Bulgar ordusunun çarları ile birlikte İstanbul surları önünde boy gösterdiği sırada yeni imparatorun adına idare İstanbul Patriği'nin başkanlığındaki bir naipler heyeti tarafından üstlenilmişti. Bunların içine düşükleri korku hali de surlar önünde beklemekte olan Symeon'un istediklerini almasını kolaylaştırmıştı. İki taraf arasında sürdürülen görüşmelerin neticesinde Symeon bizzat İstanbul patriğin elinden Bulgarların İmparatoru olarak taç giymesinin yanında kızlarından birini VII. Konstantinos ile evlenmesini kabul ettirmek suretiyle Bizans'ın idaresinde de etkili olabilmek imtiyazını elde etmişti. Fakat başarısını kutlamak için daha erken olduğunu dönüş yolunda aldığı bir haberle acı şekilde öğrenmişti. Çünkü onun İstanbul önlerinden ayrılmasından hemen sonra niyabet heyeti

değişmiş ve yeni gelenler evvelkilerin yaptıkları anlaşılmayıp ret etmişlerdi. Böylece Symeon en baştaki tercihinə dönerek savaşmaya karar vermişti. Ancak 914'den 918'e kadar geçen süreçte İmparatorluğun Balkanlardaki arazisini baştanbaşa çığnemeşine karşılık hedeflerine ulaşmaktan çok uzak kalmıştı.

Bütün bunların üstüne VII. Konstaninos'un kendi kızı yerine donanma komutanı Romanos Lakapenos'un kızıyla evlenmesi Symeon'un bütün planlarının suya düşmüştü. Çünkü Romanos, onun yapmak istediklerini içeriden ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan elde ederek imparatorluk baş danışmanı olmuştu. Kısa süre sonra da müşterek imparator olarak taçlandırılmıştı. Bulgar hükümdarı bütün kızgınlığıyla son bir kez daha silahlı mücadele yoluna başvurdu ise de kazandığı zaferler ona, İstanbul surları önünde hiçbir fayda sağlamamıştı. Nihayetinde Romanos Lakapenos ile yaptığı görüşmelerin ardından Bulgar İmparatoru unvanı ile yetinmek zorunda kalmıştı (923).

47) Bizans'ta X. yy. da güçlenmeye başlayan büyük arazi sahiplerine karşı imparatorluk idaresi ne gibi önlemler almıştır?

Ortaçağ Bizans askerî yapısının temelini teşkil eden Thema Sisteminin çekirdeğini *stratiotes* adı verilen küçük arazi sahibi askerler oluşturmaktaydı. Bunlar kendilerine verilen yerin ölçğine göre savaş zamanlarında teçhizatlarıyla birlikte orduya katılmakla yükümlü idiler. Ayrıca yine kırsalda yerleşmiş arazi sahibi bağımsız bir köylüler sınıfı mevcuttu. Haklarını belirlemek ve korumak üzere de II. Iustinianos (685-695) döneminde *Köylüler Yasası* adıyla bir kanun çıkarılmıştı. Çünkü imparatorlar merkezî yönetimlerinin en temel şartı olarak köylü sınıfının varlık ve etkinlerinin korunması gerektiğini düşünüyorlardı.

Öte yandan bütün önleme çabalarına karşın X. yy.'a gelindiğinde *kudretliler* olarak bilinen büyük arazi sahibi soyluların

kazanımları stratiotes ve köylüler (*fakirler*) karşısında sürekli şekilde artmaktaydı. Kıtlıklar, giderek ağırlaşan vergi yükümlülükleri ve diğer ekonomik güçlükler bahse konu iki sınıfın mensuplarının mülklerini çok düşük fiyatlara kudretlilere satmaları sonucunu doğurmuştu. İşte bu durumun üstesinden gelmek adına X. yy.daki imparatorların hemen hemen hepsi küçük toprak sahiplerini korumak gayretinde olmuşlardır. Sadece VI. Leon, halef ve seleflerinin aksine büyük arazi sahiplerinin gayrimenkul satın almalarını serbest bırakan bir tutum izlemiştir.

Mamafih onun kudretlilere tanıdığı serbesti de fazla uzun sürmemiştir. Zira durumun merkezî idare için sıkıntılı bir hal aldığını gören Romanos Lakapenos, söz konusu arazi satışıyla alakalı yasağı yeniden yürürlüğe koymuştu. Olası bir satış durumunda ise önceliğin yakın akrabalar ve komşulara tanınması kuralını da karara bağlamıştı. Aksi bir durumda ise kudretliler satın aldıkları mülkü bedelsiz geri verdikleri gibi hazineye de para ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Benzer şekilde Nikephoros Phokas (963-969) da stratiotes mülklerinin satışını kısıtlamak için 12 libre altın değerinin altındaki mülklerin satışını tamamıyla yasaklamıştı. Ioannes Çimiskes (969-976) ise soyluların hizmetinde çalışan ya da manastıra kapanan köylüler ve stratioteslerin gerekirse zor kullanılarak eski yerlerine iadesini ön gören bir kanun çıkarmıştı. Hatta sonrasında bu kişilerin başka bir bölgede yerleşimine de müsaade edilmemişti.

Bizans İmparatorluğu'na son ihtişamlı dönemini yaşatan II. Basileios da büyük toprak sahibi asalet sınıfı tarafından çıkarılan ve tahtını tehdit eden isyanların sonrasında seleflerinin aldıkları kararları daha da sertleştirmişti. Bu türden alım-satımlarda on senelik zaman aşımı şartını da kaldıran II. Basileios her halükarda toprağın eski sahibine iadesini hükme

bağlamıştı. Ayrıca vergilerini ödeyemeyen köylülerden alınacak paranın tahsilini de büyük arazi sahiplerinin üzerine yüklemişti.

İmparatorların, büyük toprak sahipleri aleyhine X. yy. boyunca gösterdikleri bütün bu çabalar muhataplarının yükselişini yavaşlatmış olmasına karşın tamamıyla engelleyememiştir. Nitekim Makedonya Hanedanının sonrasında başlayan Soylu Memurlar Sınıfı döneminde dengeler tamamıyla değişmiştir. Buna savaşlar ve yaşanan toprak kayıpları da eklendiğinde zaman içinde Thema Sistemi ve alt birimleri olarak stratiotesler de ortadan kalkmıştır.

48) Bizans İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik hayatında Lonca Teşkilatının nasıl bir yeri vardır?

Bizans İmparatorluğu dâhilinde faaliyet gösteren çeşitli meslek gruplarının her birinin kendilerine ait loncaları bulunmaktaydı. Üyelerine sağladıkları avantajların dışında bunların asıl fonksiyonu esnaf ve zanaatkârları merkezî yönetimin siyasal ve iktisadî denetimi altında tutmaktı. Bilhassa İstanbul halkının iâşesinin düşük maliyetlerle sağlanmasına çok büyük dikkat gösterildiğinden bu işi yapan yerli tüccarların devletin kontrolü altında tutulması önemli bir gereklilikti.

Loncalardaki esnaf gruplarını oluşturan kişilere *sodales* (dernek üyesi) ya da Grekçede arkadaş, yoldaş manasına gelen *taire* denilmekteydi. Loncaya girmekte ırsiyet geçerli bir şart olmayıp hiç kimse birden fazla loncaya da giremezdi. Her sanayi kolunda lonca; çalışma şartlarını ve üreticilerini, satış fiyatlarını, elde edilecek karları tespit etmekten sorumluydu. Bizans loncaları kendi başkanlarını seçmek hakkına sahip olmalarına karşın bunun vali tarafından onaylanması gerekirdi. Ayrıca valinin izni olmaksızın hiçbir loncanın kurulmasına müsaade edilmezdi. Lonca ile üyeleri arasında sıkı bir sosyo-ekonomik bağ mevcuttu. Yönetim, üyeleri için gerekli bütün hammaddeleri

sağlayıp eşit şekilde dağıtmakla yükümlüydü. Mensuplarından birinin iflası durumunda kendisine ortak kazançtan tazminat ödenirdi. Ayrıca üyelerinin her birinin emeklilik hakkı mevcuttu. Loncalardaki ilgili yasaları çiğneyenlere saç kazıma, kırbaçlama ya da meslekten atılma gibi cezalar verilebilmekteydi. Öte yandan erkeklerin tekelindeki bu kuruluşlarda Palaiologoslar devrinden itibaren kadın esnaflarında yoğunluk kazanmaya başladıkları görülmektedir. Bunlar daha çok yiyecek-içecek ticareti ve dokumacılık yaparlardı.

Loncaların, Bizans ekonomisindeki en önemli görevlerinden biri de fiyat artışlarına engel olmaktı. Böylelikle gıda maddelerini üreten köylülerin aracılardan eline düşmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu konudaki bütün denetim yetkisi ise *Eparkhos* adlı devlet görevlisine aitti. Loncalar onun onayı ile mensuplarına çeşitli yasaklar koyabilirlerdi. Örneğin İstanbul'daki balık satıcılarının avlanmaları yasaklanmış olup bunlar satacakları balıkları belli iskelelerden alabilirlerdi. Aynı şekilde kasaplar hiçbir şekilde şehrin dışından hayvan alıp kesemezdi. Hayvanların alınıp-satılması ve kesilmesi için belli yerler tahsis edilmişti. Alım-satım, üretim v.s konularla ilgili bütün bu yasaklamalar *Eparkhos Kitabı* adlı eserde tafsilatlı bir şekilde verilmiştir.

IX. yy. da İstanbul'da mevcut loncaların sayısı 23'ün üzerindeydi. Ancak bu dönemde Lonca mensuplarının çalışma alanları konusunda bir takım sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştı. Nitekim esnaf ve zanaatkârlardan çok azı kendilerine ait iş yerlerinde çalışıyorlardı. Dükkânların birçoğu kilise vakıflarının elindeydi. Bunların haricindekileri ise aristokratlar ya da yüksek rütbeli devlet memurları sahiplenmişti. Esnaf ve zanaatkârlar buralarda kiracı durumundaydı. Kira ödemek istemeyenler de eşleri, çırakları ve işçileriyle birlikte kendi evlerinde mesleklerini icra ederlerdi.

49) Bizans'ın idari geleneğinde Eparkhoslar ne gibi görevler üstlenmişlerdir?

Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde bir şehri idare kişiler için daha çok *praefectus* tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Şehirdeki her türlü meselelerin hallinden sorumlu bu kişiler yerlerini zaman içinde Eparkhoslara bırakmışlardır. Bilhassa IX. yy. ve sonrasında literatürde eparkhos adının yerleştiği görülmektedir. Hatta bu unvana sahip yöneticilerin görevlerini içeren *Eparkhos Kitabı* da X. yy.'a aittir. Eparkhos özellikle de İstanbul içerisinde ciddi bir imtiyaza ve görev tanımlamasına sahipti. Öyle ki VII. Konstantinos Porphyrogennatos'un deyiimiyle *Şehrin Babası* konumundaydı. İmparatorluktaki 60 yüksek mevki arasında 18. sırada yer alan Eparkhos aynı zamanda saray görevlilerinden biri olarak kabul edilmesine karşın mor renk giyme hakkına sahip değildi. Ancak toga veya tunik giyebilirdi.

Eparkhoslar, *Questor* (hukuktan sorumlu kişi, bir anlamda Adalet Bakanı) ile birlikte hukukî meselelerde imparatorun en büyük yardımcıları konumunda idiler. Ancak zaman içinde onun görev tanımlaması olarak *Questor*'un da önüne geçtiği görülmektedir. Uygulamalar konusunda İstanbul'un ayrıcalıklı bir yeri vardı. Zira bu şehir bütün imparatorluktaki sistemin bir aynası niteliğindeydi. Eparkhoslar şehirdeki güvenlik ve asayişin sağlanması, sivil ya da ceza mahkemelerinde yargıçlık yapmak yine temyiz mahkemelerine başkanlık etmek, cezaların infazının denetlenmesi, ticarî ve sanayi faaliyetlerin yanında loncaların kontrolünü elinde bulundurmaktaydı. Ayrıca imparatorlarının İstanbul'da gerçekleştireceği halka açık eğlencelerin, dinî bayramların ve imparator ya da yüksek rütbeden bir soylunun ölümü halinde cenaze törenlerinin düzenlenmesi görevini de üstlenmişti. Şehre gelen buğdayın ve mısır'ın muhafazası,

ekmek olarak ahaliye dağıtımının organize edilmesi de onun gsorumluluğu altındaydı.

Eparkhosların genelde bütün imparatorlukta ama özelde bilhassa başkent İstanbul'daki geniş yetki ve sorumlulukları üzerinden sürdürülen idarî anlayış ile adı geçen görevlinin üstün konumu XIII. yy.'a kadar devam etmiştir.

50) Ortaçağ Bizans toplumunda balığın nasıl bir yeri vardır?

Eski Roma toplumunda olduğu gibi balık günlük bir öğün olarak Bizans'ta da önemli bir yere sahipti. Balıkçılık bilhassa başkentte mühim mesleklerden biriydi. Bu sebeple de ziraai faaliyetlerin anlatıldığı ve VII. Konstantinos tarafından derlenen *Geoponika* adlı külliyyatın 20. kitabı balıkçılık aktivitelerine ayrılmıştır. Kitapta balıkların yakalanması, cinsleri, balık havuzlarının kurulması, içindekilerin beslenmesi, ahtapot ve mürekkep balığı gibi yumuşakçaların yanısıra kerevit, kalamar, midye, istakoz gibi kabuklular hakkında da bilgiler vermektedir. Dönemin en bilinen türleri ise lüfer, mersin, palamut, uskumru, kefal, levrek, çipura, turna, istavrit, yılan balığı, kılıç balığı ve ton balığı idi. Burada adını zikrettiğimiz VII. Konstantinos ise aynı zamanda ahçılık hususunda maharetli tek Bizans İmparatoru'dur.

Bizans devrinde balıkların avlanması sırasında günümüzdeki metotların yani ağ, olta, zıpkın ve sepet gibi yöntemlerin dışında gece balık çekmek için ışık kullanılırdı. Balıkçı gemilerine grippos deniliyordu. Ticarî balıkçılık genelde ağlarla icra edilmekte olup devlet kontrolünde sürdürülmekteydi. Balıkçıların loncaları eparkhosların sıkı denetimine bağlıydı.

VI. Leo'nun (886-992) balıkçılık konusunda en yüksek verimi almak için bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Adı geçen imparator hazırlamış olduğu kanun kitabı içerisinde balık

ağları arasındaki mesafenin en az 350 metre olması kanun haline getirilmiştir. Böylelikle fazla balık avlanmasının önüne geçilmesi, denizdeki balık potansiyelini azaltacak uygulamalardan kaçınılması hedeflenmiştir. Diğer taraftan balıkçılar avladıklarını direkt olarak tüketiciye satamazlardı. Balıkların, İstanbul'a Konstantinus Forumu ile Lausus Sarayı arasında ve Mese Caddesi (günümüzdeki Divanyolu)'ndeki balık pazarına getirilmesi gerekmektedir. Burada satış ile tüketilemeyen ürün tuzlanıp kurutulurdu. Balığın, Bizanslıların sofrasındaki yeri siyasî gelişmelere paralel olarak da zaman içinde artmıştır. Nitekim yaşanan toprak kayıpları neticesinde tarımsal aktivitelerin azalması balığın öğün anlamında daha fazla ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Balık bir öğün ya da avlanma anlamında bir meslek olmanın dışında Bizans sanayisinde, sanatında ve dini litürjisinde önemli bir yere sahipti. Örneğin balık tutkalı erken dönemlerde ilaç yapımı ve kozmetik sanayinde kullanılmaktaydı. Yine büyük balıkların kemikleri çömlek yapımında bu ürünlerin şekillendirilmesindeki yardımcı metallerden biriydi. Sosyal hayatın da içinde yer aldığından ötürü duvar resimlerinde, mozaiklerde, cam ve maden eşyalarında sürekli olarak kullanılan figürlerden biri olmuştur. Özellikle de yunus figürünün dinî mozaik ve çizimlerin yanında sosyal mekânlarda örneğin hipodromda da kullanıldığı görülmektedir.

Bütün bunların haricinde balığın ilk dönem Hristiyanları arasında çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekmektedir. *Ichthys* (Ichthus) eski Yunancada balık anlamına gelmekte olup ayrıca ilk Hristiyanlar arasında birbirlerini tanımak üzere kullanılan gizli kesişen iki yay sembolünü ifade etmek üzere kullanılmaktaydı. Yine kelimenin harflerinin *Iesous Christos Theou Uios Soter* (İsa Mesih, Tanrı'nın seçilmiş oğlu) cümlesindeki kelimelerin baş harflerine denk gelmesinden

ötürü Hz. İsa'nın sembolü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Hıristiyanlar için vaftizin, ölümsüzlüğün ve yeniden doğumun da bir ifadesidir.

51) Ortaçağ Bizans toplumunda kadının nasıl bir yeri ve statüsü vardır?

Ataerkil Bizans toplumunda ikinci sınıf roller üstlenmelerine karşın kadının aile yapısı içindeki yöneticilik vasfı kabullenilmiş durumdaydı. Çocukların yetiştirilmesi ve ev işleri tamamıyla kadınların sorumluluğundaydı. Yüksek sınıfa mensup kadınlar evlerinin dışında yüzlerini peçeyle örtmek mecburiyetindeydiler. Bu konudaki yaptırım evde erkek konuklar bulunduğu sırada da geçerli olup kadınlar söz konusu yasağın dışına nadiren çıkabiliyorlardı. Ayrıca evde kadınların yanında hadımlardan başka yabancı erkek bulunmasına müsaade edilmezdi. Dışarıya çıkıldığı takdirde ise yanlarında kendilerine eşlik edecek birilerinin olması gerekmektedir.

Eğitim konusunda kızların yetiştirilmesine erkek çocukları kadar önem verilmezdi. Erkek çocukları evde eğitim alıyor ise kızlar da zaman zaman bundan istifade edebilirdi. Ancak kız çocuklarının yükseköğretim hakkı olmadığı için istisna teşkil edenler ancak özel hocalar vasıtasıyla eğitimlerini sürdürebilirlerdi. Mamafih bu sadece soylular ve aristokrat sınıflara mensup kız çocukları için geçerli bir durumdu.

Herşeye rağmen toplumda çalışan kadınlar da bulunmaktaydı. Nitekim din dışı konularda yazılmış kitapların minyatürlerinde yün eğiren, tezgâhlarda dokuma yapan, bahçe ve tarlada çalışan, süt sağan, omzunda su taşıyan kadınların resmedildiği görülmektedir. Yine hayat kadınları, aktristler, dansözler ve cenaze törenlerinde ağıtçılık yapan kadınlar da Bizans toplum yaşantısının birer üyesi idiler. Soylu kadınlar sosyal statüleri dolayısıyla diğer hemcinslerine karşı biraz

daha avantaj sahibiydiler. Haliyle de daha seçkin meslekler ve uğraşlarla ilgilenmek fırsatını yakalayabilmışlardır. Bunlar arasından yazar, kaligraf, kitapsever, sanat hamisi ve manastır kuruculuğu yapan çıkmıştır.

Dünyevî meslekler dışında kilise hizmetinde yaşamlarını rahibe olarak sürdüren pek çok kadının varlığı da bilinmektedir. Özellikle eski imparatoriçeler eşlerinin ölümünün sonrasında genelde bir manastıra çekilerek hayatlarının kalan kısmını rahibe olarak geçirmişlerdir. Örneğin; Aleksios Komnenos'un kızı Anna Komnena ve eşi İrene Dukakina Komnena, imparatorun ölümünden sonra yerini alan Ioannes'e karşı komplo düzenledikleri için manastıra kapanmaya mecbur bırakılmışlardır.

Son olarak toplumdaki bütün hemcinslerinden farklı statüdeki saray kadınlarını ve imparatoriçeleri de zikretmek gerekmektedir. Bunlar arasında İmparatoriçe İrene (797-802), Nika sırasında kaçmaya kalkışan I. Iustinianos'u mücadele etmeye ikna eden Theodora (ö.548), uzun süren uğraşları neticesinde oğlu Aleksios Komnenos'a tahtı kazandırmayı başaran Anna Dalessena, günümüze *Alexiad* gibi çok önemli bir kaynak eser bırakan Anna Komnena gibi kadınları saymak mümkündür.

52) Bizans toplumunda evlilik ve aile konularına nasıl bakılıyordu?

Bizans'ta kilise, kadın ve erkek arasındaki evlilik bağına büyük önem vermiştir. Buna rağmen gerek kilise yasalarında gerekse imparatorluk kanunlarında boşanma her iki tarafa da tanınmış bir haktır. Diğer taraftan kilise ikinci evlilikleri tasvip etmese bile bununla ilgili bir yasak getirmemişti. Üçüncü ve dördüncü evlilikler ise kişilerin ağır cezalarla karşılaşmalarına hatta aforoz edilmelerine sebebiyet vermekteydi.

Toplumda evlilik yaşı kızlarda 12 erkeklerde ise 14 olarak belirlenmişti. Ancak kızlar zaten evlenmeden önce son derece

kısıtlı bir yaşam sürdüklerinden eşlerini seçmek gibi lüksleri de yoktu. Evliliğe kadar babada olan vesayet bunun sonrasında eşe geçmekteydi. Evliliğin ilk adımı olarak görülen nişan akdi de son derece önemli sayılmaktaydı. Nişanın bozulması halinde bunu yapan taraf para cezası ödemeye mecbur bırakılırdı. Nişandan sonra düğün günü kararlaştırılır ve akrabaya, yakın çevreye davetiyeler gönderilirdi.

Düğünde ise müzisyenlerin eşliğinde gelini evinden alan damat burada ona bir kemer ve nikâh yüzüğünü hediye ederdi. Daha sonra üzerlerine atılan pirinç ve diğer saçlar eşliğinde kiliseye gidilip davetlilerin huzurunda nikâh kıyılırdı. Ardından da gelin evinde davetlilere bir ziyafet verilirdi. Köy düğünlerinde gelin ve damadın başlarına kâğıttan ya da çiçeklerden yapılmış taçlar konulurdu. Evlilik yüzükleri/taçları ise birbirine kurdele ile bağlanırdı.

Gelin, baba evinden yanında *drohoma* denilen çeyizini getirirdi. Bunun kadın adına korunması yasalarla güvence altına alınmıştı. Kadın erken öldüğü takdirde eşi, onun drahomasını çocuklarına bırakmak zorundaydı. Kadının eşinden daha çok yaşaması durumunda ise çocuklarının vasisi olarak eşinin mallarının idaresini üstlenmek ve aileyi yönetmek hakkına sahipti.

53) Bizans'ın yemek kültürü hakkında neler söylenebilir?

Bizans'ın yüzlerce yıllık tarihine uygun zengin bir mutfak kültürü vardı. Öyle ki etliler, deniz ürünleri, çorbalar, sebzeler başta olmak üzere birçok yemek çeşidi bu kültürün tatlarını oluşturmaktaydı. Zira birbirinden farklı ülkelerin ticarî mallarının yanında meyve, sebze ve baharatları İstanbul pazarlarına akmaktaydı. Ancak bu soru dâhilinde söz konusu yemekler ile alakalı genel bilgi vermek bile çok güçtür. Yine de herşeye rağmen Bizans mutfak kültürünün zenginliği gözler önüne

seren Andrew Dalby'nin *Bizans'ın Damak Tadı* adlı eserinde yer alan aylık bir diyet listesinden burada bahsetmeye çalışacağız. Çünkü söz konusu diyetin varlığı ve çeşitliliği bile Bizans mutfağının zenginliğini ortaya koymaktadır.

Eserin müellifi Ocak ayı ile alakalı verdiği oldukça geniş bir liste ile giriş yapmaktadır. Buna göre (özet olarak); ay içinde yenilecek et (kırmızı ve beyaz), balık ürünlerinin tüketiminde baharatlar ve soslar kullanılmalıdır. Balıklarda karagöz ve çipura gibi büyük olanlar tercih edilmelidir. Sebzelerden lahana, havuç, pırasa, şalgam zeytinyağı ve balık sosuyla çeşnilendirerek bütün bünyeler için hazırlanabilir. Daha kuvvetli bünyeler karabiber, hintsümbülü tarçın, karanfil, ayfındığı reçinesi ile karıştırılmış kuru çorba içebilir. Bunun yanına kereviz, fındık turbu, sedef otu, nane yenebilir. Meyvelerden ise kuru üzüm, badem, antep fıstığı, çam fıstığı, daha sağlam bünyeliler için ayva marmelatı ve biraz limon yenebilir. Yemeğin dışında Ocak ayı diyetinde dört banyo, sodyum karbonatlı sabunlar, yumurta sarısı ve çeşitli bitkilerin harmanlanmasından oluşan vücut losyonları ve son olarak da cinsel ilişki önerilmektedir.

Şubat ayında pazı ve yabanî sebzelerden uzak durulması, pırasa, kereviz, dereotu ve sarımsak dışında hiçbir sebze çorbasının içilmemesi önerilmektedir. Yine baharatlarla marine edilmiş etler ve deniz kabuklularının yenebileceği söylenmektedir. Sonrasında ise Ocak ayı diyetindeki söylenenlerin uygulanması istenmiştir. Mart ayında yiyeceklerde makul ölçüde tatlı kokuların kullanılması, ekşi ve acıdan uzak durulması, pulsuz balıkların yenmesi öğütlenmektedir. Sebzelerde de mideye rahatsızlık verenlerden kaçınılması söylenirken bu defa ayda altı banyo, hafif kokulu şarap ve makul ölçüde cinsel ilişki önerilmektedir.

Nisan ayında yine acı tatlardan sakınılması, yağlı etlerin tercih edilmesi istenmekte ve domuz etinden, kuru bakliyattan, kuru meyvelerden uzak durulması söylenmektedir. Mevsim

balıklarının dışında taze sebzeler önerilmektedir. Ayrıca ay boyunca sekiz banyo yapıp yine makul ölçüde cinsel ilişki tavsiye edilmektedir. Mayıs ayında özellikle sakatattan, lifli, kuru, ekşi ve yapışkan gıdalardan uzak durulması, çeşitli çorbaların içilmesi söylenmektedir. Bu ayda makul derecede tatlı tüketiminin dışında bir önceki ayın tavsiyelerine uyulması istenmektedir.

Haziran ayında sabah kalkıldığında su içilmesi, öğle vaktine kadar kısa bir oruç tutulması, soğuk yiyeceklerle öncelik verilmesinin yanında acı ve kuru tatlardan, çorba içmekten uzak durulması söylenmektedir. Tavuk ve balıkların dışında erkek hayvanların etlerinin tercih edilmesi tavsiye edilmektedir. Balıklarda da yağlı balıkların yenmesi ve deniz kabuklularından uzak durulması istenmektedir. Ay boyunca losyon kullanılmayacak sekiz banyonun dışında cinsel ilişkiden uzak durulması öğütlenmektedir. Temmuz ayı da sarı safraya hükmettiği için cinsel münasebetten, aşırı içki ve yemekten uzak durulmalıdır. Etlerin ve sebzelerin sirke ile tüketilmesi, meyvelerden nemli (erik, şeftali, üzüm, kavun) olanlarının yenmesi, havuç çorbası dışında çorba içilmemesi söylenmektedir.

Yeşil safraya hükmeden Ağustos'ta ise yoğun öz suyu olan yapışkan sebzelerden uzak durulması, kanatlı hayvan etlerinin tüketimi, yassı ve yağlı balıklar yenmesi tavsiye edilmektedir. Kuru meyveler yerine taze olanlar yenmelidir. Kara safraya hükmeden Eylül ayında her türlü acı yiyeceğin yenebileceği etlerden ise genel olarak uzak durulması, mevsim balıklarının ve meyvelerinin tercihi, beyaz, güllü ve zeytinyağ renkli şarap içimi tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu ayın listesinde losyon kullanarak yapılacak sekiz banyonun yanısıra cinsel ilişki bulunmaktadır.

Ekim ayının kısa listesinde acı yiyecekler ve pırasadan mamul yemek ve çorbalar tavsiye edilirken balıklardan, tuzlama

etten, yapışkan sebzelerden uzak durulması öğütlenmektedir. Kasım ayında gerekmedikçe banyo yapılması ve vücudun yağlanması istenmez iken geyik, yaban domuzu, keçi etinden de uzak durulmalıdır. Acı tatlar, baharatlı yemekler, mevsim balıkları, kuru gıdalar, pırasa ve ebegümeci yenebilir. Yine bu ayda yıllanmış hafif ve kokulu şaraplar, boy otu çorbası içilmesi ve cinsel ilişki önerilmektedir. Aralık ayındaki liste ise Kasım'ın bir benzeri gibidir. Sadece bu ayda lahana ve hindiba yenmemelidir. Losyonlu sekiz banyo, şarap ve sodyum karbonat ile yıkandıktan sonrada cinsel ilişki tavsiye edilmektedir.

Bizans mutfağındaki çeşitliliği ortaya koyan bu diyetle balık nerede ise her ayın listesinde yer alırken bazı aylarda çeşitli sebze ve etlerin yenmemesi istenmektedir. Yine mevsim dönümlerindeki aylarda acı ve ekşi yiyeceklerin yenilmemesine dair öğütte ilgi çekicidir. Bir diğer husus ise banyonun genelde losyonlarla yerine uygulanması tavsiyesidir. Fakat bazı aylarda banyo yapılmaması önerisi ise gayet sıradışı durmaktadır. Yine burada baharatlarla terbiye edilmiş et ve diğer yiyecekler de aylara göre aktarılmıştır.

54) Bizans toplumundaki ilköğretim faaliyetleri nasıl yürütülüyordu?

Bizans İmparatorluğu'ndaki eğitim iki farklı temel üzerinden sürdürülmüştür. Bunlardan ilki kilise tarafından verilmekte olan dinî eğitim diğeri ise eski Yunan-Roma geleneğinden gelen öğretmenler tarafından sürdürülen ve imparatorluğun da desteklediği din dışı eğitim idi. Kırsal bölgelerdeki ahalinin çocuklarının yetiştirilmesi için açılanların dışında yetimler ve fakir çocukları için pek çok okul açılmıştır. Aristokrat veya orta sınıfa mensup aileler ise çocuklarının eğitimi için özel hocalar tutarlardı.

Ülke dâhilindeki ilköğretim faaliyetlerin ilk adımı annenin verdiği bilgilerle ailede atılırdı. Sonrasında okula başlayarak burada okuma-yazma ve gramer öğretilirdi. Yine çocukların küçük yaştan itibaren *İncil*'i okuması ve öğrenmesi istenmekteydi. Bir ileri safhada ise üst düzey gramer, sentaks (sözdizimi) ile eğitime devam edilir ve eski Yunan klasikleri okutulmaya başlanırdı. Öyleki öğrencilerin *İlyada Destanı*'ndan günde 50 dize ezberlemesi ve bunlarla alakalı görüşleri de okuması istenmekteydi. Yine retorika yani konuşma sanatı ilköğretimde verilen dersler arasındaydı. Okuldaki son yıllarda ise felsefe, aritmetik, geometri, müzik ve astronomi eğitimi verilmekteydi.

Dinî eğitim kilisenin elindeydi. İmparatorluk içinde patrikliğe bağlı piskoposlukların her birinin kendisine ait din okulu mevcuttu. Kilise ve manastırlardaki eğitimin dışında bir diğer önemli nokta da buralardaki kütüphanecilik faaliyetleriydi. 476'da halk kütüphanelerinin kapatılmasından sonra kilise ve manastırlardaki kütüphaneler daha fazla önem kazanmıştı. Kiliselerde verilen eğitimlerde yer alan hocalar dönemleri içerisinde oldukça etkin ve ünlü kişilerdi. Dinî eğitim veren okullardaki müfredat, diğerleriyle aynı olup tek farklılık dinî eğitim verilmesiydi.

Öte yandan talebeler genelde erkek çocuklarından oluşmaktaydı. Kızlar daha çok ailelerinin maddî gelirlerine göre evlerinde özel dersler almak ya da erkek kardeşlerinin aldığı eğitime ortak olmak hakkına sahiptiler. Bahsi geçen kurumlardan mezun olan öğrenciler için bir sonraki safhada ise yükseköğrenim faaliyetleri idi.

55) Bizans toplumu ölümü nasıl algılamış ve buna bağlı olarak nasıl mezarlar inşa ettirmişlerdir?

Toplumların dinî inançları onların sosyo-ekonomik, kültürel hayatını etkilediği gibi mensup oldukları dine ve mezhebe göre

de ölüm sonrası yaşam ile alakalı düşüncelerini, bununla ilgili ritüellerini de etkilemektedir. Her zaman ve her şartta Büyük Roma'nın mirasını sürdürmek iddiasında olan Bizans'ta, Hıristiyanlığın kabulü ile birlikte bir takım ciddi farklılıklar da görülmektedir. Bütün semavi dinlerin özelliği olarak bahse konu din de ölüm ve sonrasını asıl ve sonsuz yaşama geçiş şeklinde algılanmıştır. Ahiret anlayışını gösterir şekilde eski Yunanda ölümler şehri (nekropol) denilen mezarlıklar Bizans döneminde uyuma yeri (koimetarion) adını almıştır. Ancak toplum içerisinde zaman zaman kendisini gösteren heyezanların, bu çerçevede dünyanın sonunun geldiğine dair kehanetlerin, salgın hastalıkların ve askerî bazı olumsuz gelişmelerin tesiriyle ölüm algısı insanların zihninde daha korkutucu bir hale gelmiştir.

Cenaze işlemlerine bakıldığında ise ölünün hemen hemen bizim inancımıza yakın uygulamaların (ykanma, farklı olarak yağla ovulma, kefenlenme, yine farklı olarak insanların görmesi için sergilenme ve nihayetinde defin) sonrasında gömüldüğünü görmekteyiz. Fakir ya da alt seviyedeki insanların genelde beyaz kefenle defnedilmesine karşın soylular, imparatorluk ailesi mensupları ya da zenginler ise mevkilerine göre elbiselerle toprağa verilirlerdi. Din adamlarının özellikle de yüksek rütbedekilerin kilise içindeki mezar odalarına gömüldüğü de bilinmektedir. İznik Ayasofya Kilisesi (günümüzdeki Orhan Camii) ve Mardin Deyrüzzaferan Manastırı'ndaki bu türden odaları örnek verebiliriz. İmparatorlar ise bugünkü Fatih Camii'nin yerinde inşa edilmiş olan Havariyyun Kilisesi (burası Ayasofya'dan sonra en büyük ikinci kilise idi) çevresinde imparatorlara ait bir mezarlık da bulunuyordu. I. Konstantinos'dan başlayarak XI. yy.'ın başlarına kadar burada birçok din büyüğü, imparator ve imparatoriçenin defnedildiği bilinmektedir. Sonrasında ise imparatorlar ve ailelerine kilise içerisinde ya da hemen hazire-sinde gömülme imtiyazı verilmiştir. Nitekim Khora Manastırı

(bugünkü Kariye Camii)'nda İmparator Aleksios'un küçük oğlu Isaakios Komnenos'un dışında Palaiologoslardan da imparatorlar da dâhil birçok kimse bu manastıra gömülmüştür. Palaiologosların gömüldüğü bir başka dinî yapı ise Theotokos (Meryem Ana) Kilisesi (Bugünkü Fenari İsa Camii) idi.

Mezar tiplerine bakıldığında ise *Arcosolium* (bir kemer içinde üste ve yanda birer kapaklan sınırlandırılmış şekilde ölen kişinin kemiklerinin muhafaza edildiği), *kripta* (kilisenin en kutsal mekânın zeminin altında), *Prakklesion* (sonradan eklenmiş gömü odaları) gibi kilise içine definler söz konusudur. Bunların dışında kiliselerin yakınlarındaki definlerde görülen tonoz mezarlar, imparatorların gömüldüğü *mausoleum* adı verilen mezar binaları, normal veya fakir halkın defnedildiği etrafı kiremit veya tuğla ile çevrelenen defin den sonra başına haç şeklinde bir mezar taşı konulan mezarlar da diğer defin türleri meydana getiriyordu.

56) Makedonya Hanedanı döneminde Doğu'da Müslümanlara karşı gerçekleştirilen mücadeleler nasıl sonuçlanmıştır?

Bizans askerî gücünün yükselişe geçtiği X. yy.'da gerek batıda ve gerekse doğuda gerçekleştirilen seferlerle imparatorluk sınırları oldukça genişletilmişti. Müslümanlar üzerine başlatılacak harekâtların öncesinde heretik sayılan Pavlikanların bertaraf edilmesi Bizans ordularına daha rahat hareket etmek imkânı vermişti. Bunun akabinde başlayan seferler neticesinde de imparatorluğun sınırları Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye kadar dayanmıştı. 879 senesinde Tarsus'daki Müslüman garnizonun saldırılarını durduran Bizans birlikleri akabinde Malatya ve Maraş civarına kadar ilerleyerek adı geçen şehirleri yağmalamıştı. Bunlardan Malatya sınırındaki önemli merkezlerinden

biri olup her iki tarafın da zaptı ya da elde tutulmasına büyük önem atfettiği bir şehirdi.

VI. Leon 900 senesinde Doğu Anadolu'da sürdürdüğü diplomatik ilişkiler çerçevesinde buradaki Ermeni prensliklerini Bizans yüksek hâkimiyetini kabule ikna ettiği gibi daha güneyde sağlanan toprak kazanımları sonrasında Mezopotamya Themasını kurmuştu. 915'de Müslümanların önemli sınır şehirlerinden biri olan Tarsus'un yanı sıra Samsat ve Maraş, Bizans birlikleri tarafından ele geçirilmişti. Ioannes Kurkuas'ın Doğu Ordularının Komutanı olmasından sonra imparatorluğun bölgedeki baskısı daha da hissedilir bir hale gelmişti. 938 yılında Seyfüddevle b. Hamdan karşısında alınan ağır mağlubiyet dahi bunu engelleyememişti. Neticede 943-44 senelerinde birbiri ardına Meyyafarikin, Amid, Dara, Nusaybin, Urfa Bizans orduları tarafından ele geçirilmişti. Seyfüddevle ve onun kurduğu Halep merkezli Hamdanîler herşeye rağmen önemli bir engel teşkil etmeye devam etmişlerdi. Onların gösterdiği mücadele azmi ve direniş Bizans'ın Ortadoğu'nun içlerine doğru ilerlemesini de engellemekteydi.

Makedonyalılar döneminde hanedana üye olmasa da ortak imparatorluk makamını elinde tutan Nikephoros Phokas 963'de iktidara gelmesinin akabinde derhal doğuda yeni bir Bizans taarruzu için hazırlıklara girişti. Onun başlıca hedeflerinden biri de Hamdanîlerin uzun zamandan beri devam eden direnişini kırmaktı. Öncelikle geçiş yolunun üzerindeki Kilikya bölgesi kontrol altına alındı. Hemen sonrasında 968'de Antakya ele geçirildi. Aynı yıl Halep zaptedildi. Durum tamamıyla Bizans'ın lehine dönmüş görünüyordu. Öyle ki uzun süreden beridir İmparatorluk ordularının önünde engel teşkil eden Hamdanîlerin merkezine dahi girilmiş ve bu devlet tabi hale getirilmişti. Böylece Bizans, Kuzey Suriye'deki en önemli güç unsuru olduğunu ispatlamıştı.

Durum kazanımları geliştirmek adına gayet müsait görünüyordu. Ancak buradaki önemli soru daha ileri gidip gitmemek konusunda tercih yapmaktı. Gelişmelere bakıldığında Makedonya hanedanına mensup imparatorların daha güneye inmek konusunda pek istekli olmadıkları görölmektedir. Nitekim Ioannes Çimiskes (ortak imparator) devrinde Kudüs'e doğru ilerleyen Bizans ordusu Sayda'nın zaptından sonra daha fazla ilerlemeyip geri dönmüştü. Çimiskes uzun zamandan hatta Herakleios devrinden sonra Suriye'nin içlerine bu denli girebilen tek Bizans imparatoruydu. Onun halefi II. Basileios ise daha çok Doğu Anadolu ve Kafkaslar ile ilgilenmeyi tercih etmişti. Hatta bölgede hâkim durumdaki Ermenilere topraklarına karşılık İç Anadolu'da yer gösterilmek suretiyle kontrol bütünüyle ele alınmıştı. Aynı dönemde Kuzey Suriye'deki İmparatorluk otoritesi de devam etmekteydi.

Ancak bütün bu kazanımlar II. Basileios'un ölümünden kısa bir süre sonra ortaya çıkan yeni gelişmeler neticesinde elden çıkacaktı. Zira doğudan yeni ve potansiyel sahibi bir güç bölgenin siyaset sahnesinde görünmek üzereydi. 1015 yılında Çağrı Bey idaresinde Doğu Anadolu'da görünen Türkmenler, 1040'da Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte giderek daha da artan sayılarla Anadolu sınırlarına yığılmaya başlamışlardı. Gerek bunların yaptıkları akınlar ve gerekse düzenli Selçuklu ordularının seferleri neticesinde Makedonya Hanedanına mensup imparatorların, Anadolu ve Kuzey Suriye'de kazandığı üstünlük kısa sürede yitirilecekti.

57) İmparatoriçe Theophono, Bizans tarihi içerisinde nasıl bir yere sahiptir?

Makedonya hanedanından II. Romanos'un eşi olan Theophono'nun asıl adı Anastaso'dur. Bu hanım, Bizans tarihçilerinin eserlerinde genelde olumsuz bir bakış açısıyla tasvir edilir.

Babasının bir meyhane işlettiğine dair aktarılan anlatıların dışında ailesiyle alakalı başka bir bilgi yoktur. Kendisini gören II. Romanos tarafından alıkonulmuş ve ardından da onunla evlenmiştir. Kaynaklar sürekli olarak entrikacı kişiliğinden bahisle onu, kayınpederi VII. Konstantinos ve hatta eşi II. Romanos'un ölümlerinden sorumlu tutmaktadır. Ancak söz konusu suçlamaların gerçekliği hususunda herhangi bir kanıt yoktur.

Theophono eşinin ölümünün sonrasında henüz küçük yaştaki oğulları Basileios ve Konstantinos'un tahttaki haklarını korumak üzere dönemin ünlü genarallerinden Nikephoros Phokas ile evlenmiştir. Bu sayede tahta çıkan Phokas, genç prenslerin hükümlerlik haklarının korumak için söz vermiştir. Kaynaklardan bazıları ise Phokas'ın tahta çıkışını Theophono ile aralarındaki gizli aşk ilişkisine bağlamaktadır. Ancak kısa süre önce eşini ve oğlunu kaybeden Nikephoros'un münzevi bir yaşam için yemin ettiği ve dolayısıyla Theophono ile evliliklerinde karı-koca ilişkilerinin olmadığı da yine kaynaklarca aktarılmaktadır.

Başlangıçtaki anlaşmaya rağmen bir süre sonra yeni eşinin, oğullarını hadım ettirerek tahtı kardeşine bırakmak istediğini öğrenen Theophono, Phokas'ın kuzeni Ioannes Çimiskes ile görüşerek kendisine başka bir müttefik arayışına girmişti. Nihayetinde bu ikili Theophono'nun, imparatoru öldürmek üzere saraya girecek Çimiskes ve diğer suikastçilere yardımcı olması konusunda anlaşmışlardı. Ancak planın başarıyla uygulanmasına rağmen Theophono için işler pek de umduğu gibi gitmemişti. Nitekim İstanbul Patriği, Ioannes Çimiskes'i Ayasofya'da taçlandırmak için onun sürgüne gönderilmesini şart koşmuştu. Bunun üzerine Theophono, Nikephoros Phokas cinayetinde işbirlikçi olmaktan sorumlu tutulup Marmara Adasına gönderilmişti. Bir ara kaçıp İstanbul'a geldi ise de

bu defa da Armenikon Themasındaki Damidea Manastırına sürülmüştü. Daha sonradan oğlu II. Basileios'un 976'da tahta çıkışını müteakip yeniden saraya dönme şansını yakalasa da siyasette aktif olmasına müsaade edilmemiştir. Mamafih kaynaklarda; II. Basileios'un saltanatının başlarındaki Bardas Sklerios İsyanı sırasında Gürcülerle olan diplomatik ilişkilerin onun tarafından idare edildiğine dair bir kayıt da mevcuttur. İmparatoriçe Theophono 976 yılında İstanbul'da ölmüştür.

58) Makedonya Hanedanı döneminde Bulgaristan'daki Rus varlığı problemi nasıl çözüme kavuşturulmuştur?

Bizans, Çar Symeon ile 923 yılında yapılan anlaşmanın akabinde Bulgarlara haraç ödemeye başlamıştı. 966 yılına gelindiğinde ise Symeon'un halefi Peter'in düşmanca bir tutum içerisine girmesi üzerine dönemin hükümdarı Nikephoros Phokas bu verginin tahsilini talep için İstanbul'a gelen Bulgar elçilerini hakaretlerle geri yollamıştı. Daha sonra Bulgar topraklarına giren Bizans ordusu bazı şehir ve kaleleri tahrip etse de asıl niyeti Doğu'daki meselelerle ilgilenmek olan Nikephoros, Balkanlardaki bu sorununu farklı bir yoldan halletmek istemişti

Dolayısıyla Kiev Knezi Svyatoslav'a gönderilen elçiler 1.500 altın karşılığında onu, Bulgarlara saldırmaya ikna etmişlerdi. Bizans'ın yüzyıllarca rakiplerine karşı sürdürdüğü genel siyaseti içerisinde değerlendirebileceğimiz sözkonusu fiil (düşmanını bir başka düşman ya da güç ile meşgul etmek) bu defa farklı bir şekilde neticelenmişti. 967 yılında Bulgar topraklarına giren Svyatoslav, Danube Nehri kenarındaki pek çok şehri ve hemen sonrasında da başkent Preslav'ı ele geçirmişti. Rus prensi Bizans ile yaptığı anlaşma çerçevesinde bölgeye gelmiş olsa da ani bir karar ile Bulgar topraklarında kalmaya karar vermişti.

Beklenmedik bu durum karşısında Nikephoros daha evvelinde yaptığı gibi bu kez de Peçenekleri, Svyatoslav'a karşı kıışkırtmıştı. Sonuçta ana yurduna karşı Bizans tarafından tahrik edilmiş Peçenek saldırısını püskürtmek zorunda kalan Rus prensi geri dönmek zorunda kalmıştı. Ancak olanlar onu iki sene sonra bu kez daha güçlü şekilde Bulgar topraklarını işgal etmekten alıkoyamamıştı. Hatta daha da ileri giderek Bizans arazisine girmesi onun yeni hedefinin ifşası niteliğindeydi. Tehdidin giderek büyümesi üzerine imparatorluk tahtının yeni sahibi Ioannes Çimiskes kara ordusu ve donanma ile birlikte Svyatoslav'ın üzerine yürüdü. Eski Bulgar çarını da yanına alan İmparator, Preslav'a çekilmiş olan muhatabını zorlu bir kuşatmanın nihayetinde teslim almayı başardı. Bir daha Bulgar topraklarına ayak basmamak, Bizans'ın Kırım'daki arazilerine saldırmamak ve gerektiğinde asker yardımında bulunmak şartlarını kabule zorlanan Rus Knezi bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. Buna karşılık Bizans da aradaki eski ticaret anlaşmasının yürürlükte kalmasını kabul etmişti. Ancak Svyatoslav dönüş yolunda muhtemelen yine imparatorluk tarafından teşvik edilen Peçeneklerin saldırısına uğrayarak öldürüldü. Böylece Bizans diplomasinin istemeyerek de olsa ortaya çıkardığı Balkanlardaki Rus sorununu güç kullanımı ve diplomasi yoluyla çözümlenmiş oldu.

59) II. Basileios döneminde Ruslarla olan münasebetlerin Bizans'ın siyasî-askerî tarihine ne gibi yansımaları olmuştur?

Bizans İmparatorluğu'nun Ruslarla olan ilişkileri, ikincilerin İstanbul ve çevresine yaptıkları 860 ve 907 tarihli saldırılarla başlamıştır. Sonrasında verilen ticarî imtiyazlar yoluyla münasebetlerin ekonomik anlamda geliştirilmesine çalışılmıştır. Söz konusu ilişkilerin diğer bir yönünü ise Ortodoks misyonerlerin

Rus coğrafyasındaki faaliyetleri oluşturmaktadır. Kiev Prensesi Olga'nın 957'deki İstanbul'u ziyareti sırasında Hristiyanlığı kabulünün de bu konuda etkili olduğu düşünülebilir. Mamafih prensesin yeni bir din tercihinine karşın Ruslar bir süre daha eski pagan inançlarında kalmayı sürdürmüşlerdir. Hatta adı geçen hanımın oğlu Svyatoslav'ın, Bulgaristan'ı işgali ve imparatorluğu tehdidi iki taraf arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ise de durum yukarıda da aktarıldığı üzere Bizans'ın lehine sonuca bağlanmıştır(971).

Öte yandan II. Basileios 976'da tek başına iktidarın dizginlerini eline almasından sonra her fırsatta güçlerini azaltmaya çalıştığı büyük soylu ailelerin çıkardıkları isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Öyle ki iktidarının ilk senesinde bunlardan biri olan Bardas Skleros'un çıkardığı isyanı Phokas ailesine mensup diğer Bardas'ın sayesinde bastırmayı başarmıştı. Bardas Skleros ise Abbasî halifesinin yanına kaçmıştı. Fakat 987 yılında II. Basileios'un Bulgarlara yenilmesini fırsat bilerek yeniden harekete geçmişti. Bu kez Bardas Phokas da onunla birlikte hareket ediyordu. Ancak bir süre sonra iki asi arasında anlaşmazlık çıkmış ve Bardas Phokas adaşını hapsederek tek başına İstanbul üzerine yürümüştü. Herhangi bir destek olmaksızın muhatabına karşı koyması imkânsız görünen II. Basileios eldeki tek çareye başvurarak Rusları yardıma çağırmıştı.

O sıralarda Vareglerin yardımıyla kardeşi Yarapold'u bertaraf edip Kiev tahtını ele geçiren Vladimir, imparatorun çağrısına 6.000 Vereg-Rus savaşçısı göndererek karşılık vermiştir. 988'de İstanbul'a ulaşan bu yardım ordusu, II. Basileios'un asileri mağlup ederek tahtını sağlama almasını sağlamıştır. Böylece yakın geçmişte Bizans ordusunda hizmet vermeye başlayan Rus-Vareglerin yukarıda da ifade edildiği üzere ilerleyen dönem içerisinde imparatorluk muhafız kitalarında istihdam edilmelerinin yolu açılmıştır. Bundan çok daha önemlisi ise yardım

karşılığında Prens Vladimir'e, imparatorun kardeşi Anna ile evlendirilmesi sözünün verilmesidir. Ancak II. Basileios'un sonradan kardeşini göndermekten vazgeçtiği görülmektedir. Vladimir'in buna Kırım'daki Khersones'i ele geçirerek karşılık vermesi, imparatorun bir kere daha düşünmeye sevketmiş ve Rus prensinin Hıristiyanlığı kabul etmesi şartıyla kardeşini göndermek zorunda kalmıştır. Akabinde zaten uzun zamandan beri üç büyük semavi dini incelediği söylenen Vladimir, Kiev Prenslığının kazanacağı uluslararası saygınlığı da düşünerek Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Evliliğin gerçekleşmesinden sonra onun gayretleriyle Ortodoks mezhebi Kiev başta olmak üzere bütün Rusya'da çok daha hızlı bir şekilde yayılmıştır. Burada İstanbul'a bağlı bir kilise oluşturulmuştur. Rusların, Ortodoks Hıristiyanlığa kazandırılmaları Bizans'ın dinî nüfuz sahasını genişlettiği gibi İstanbul Patrikliğinin, Papalığa karşı verdiği ökümeniklik (evrensellik) mücadelesinde elini güçlendirmiştir. Öte yandan Rusların arasında Ortodoksluğun yayılmasındaki gayretleri nedeniyle Prens Vladimir 1015 yılındaki ölümünden sonra İstanbul Patrikliği tarafından aziz ilan edilmiştir.

60) II. Basileios döneminde Bulgaristan'ın ilhakı nasıl gerçekleştirilmiştir?

Balkanlara yerleşmelerinden itibaren Bulgarların buradaki varlığı, Bizans için her zaman ciddi bir tehdit teşkil etmiştir. İki tarafın ortak geçmişinde; V. Konstantinos gibi düzenlediği sistematik seferlerle Bulgarları zayıflatan imparatorların mevcudiyetine karşın imparatorluğun, Bulgarların haraçgüzarı olduğu dönemler de azımsanmayacak kadar fazladır. Son olarak Rusların Kiev Prensi Svyatoslav'ın işgaline karşı Ioannes Çimiskes'in 971 yılındaki seferiyle Bulgaristan tamamıyla itaat altına alınmıştır. Ancak bu durum çok uzun sürmemiştir.

II. Basileios döneminin başlarında Bizans'ın iç isyanlarla uğraşmasını fırsat bilen Makadonya'daki yerli Bulgar hâkimlerinden Samuel yeni ve büyük bir isyan hareketi başlatmıştır. Eski Tuna Bulgar Devleti'nin sınırlarından daha batıda Make-donya'nın Ohrid şehrini merkez edinen isyancılar uzun yıllar Bizans'ı uğraştırmışlardır. İki taraf arasındaki mücadelelerin uzamasındaki başlıca sebep ise Bulgarların askerî anlayışından kaynaklanmaktaydı. Coğrafi şartlar da onların benimsedikleri sistem için oldukça elverişliydi. Nitekim Bulgarların temel askerî gücü ağır zırhlı süvarilerden oluşmaktaydı. Haliyle askerî stratejilerini de kendi üstünlüklerine göre oluşturmuş-lardı. Onların ana hareket planı yavaş hareket eden Bizans ordusuna karşı uygun mevkiele pusular kurmak ve geceleri yapılan baskın tarzındaki savaşlar ile muhataplarını mağlup etmek şeklindeydi. Bununla birlikte evvelki dönemlerde yine bu süvari gücünün etkinliği sayesinde kazandıkları meydan savaşları da azımsanmayacak kadar fazlaydı.

Nitekim II. Basileios 986 yılında Samuel üzerine gerçekleştirdiği ilk seferinde Serdika'da pusuya düşürölerek ağır bir mağlubiyete uğratılmıştı. Bunu takip eden periyotta Skleros ve Phokas ailelerinin çıkardığı isyan hareketi Bizans'ı bir süre kendi kabuğuna çekilmek zorunda bırakmıştı. İç meselelerin dışında İmparatorluğu, Bulgarlara karşı verdiği mücadelesinde zorlayan bir diğer husus da neredeyse bütün tarihleri boyunca mecbur kaldıkları iki cephele birden savaşmak gerçeğiydi. Öyle ki II. Basileios'un 30 seneyi aşan iktidarı sırasında gerçekleşen Bizans-Bulgar mücadeleleri, güneydeki Fatımîlerin saldırıları, Doğu Anadolu ve Kafkaslardaki meselelere müdahale zorun-luluğu nedeniyle zaman zaman kesintiye uğramıştı.

Çar Samuel de bu durumdan elden geldiğince faydalanmaya çalışmıştır. Zira birliklerinin kuşatma savaşlarında kullanılan silahlar konusunda oldukça ciddi eksiklikleri mevcuttu.

Dolayısıyla şehirleri daha çok açlık ya da ihanet yoluyla ele geçirebildiklerinden uzun zamanlara ihtiyaç duymaktaydı. İşte II. Basileios'un çıktığı Doğu seferleri de buna fırsat tanımaktaydı. Nitekim 997 yılında imparatorun yokluğundan istifade ile Teselya'ya giren Samuel, Beroa Kalesini ele geçirip civarı ağır bir yağmaya maruz bırakmıştı. Ancak dönüş yolunda Nikephoros Uranus komutasındaki Bizans birliklerince pusuya düşürülmüş ve hayatını dahi güçlükle kurtarmıştı.

Öte yandan Bulgarlara diz çöktürmeye kararlı olan II. Basileios'un askerî harekâtlarında oldukça sistematik şekilde hareket ettiği görülmektedir. Örneğin düşmanın merkezi Makedonya ile buranın doğusunda kalan ana Bulgar topraklarının bağlantısını kopartmak için özellikle gayret göstermiştir. Bu amaçla 1001 senesinde başlattığı ve bir sonraki yılda devam eden askerî harekât sırasında Serdika bölgesindeki temel direnme noktalarını, Pliska, Preslav ve Vidin'i ele geçirmiştir. Samuel, Vidin'i kurtarmak için imparatorun dikkatini dağıtmak üzere Edirne'ye kadar bütün Bizans topraklarını yağmalasa da şehri almak hususunda ısrarcı olan muhatabını engelleyememiştir. II. Basileios'un kesin netice almak için gösterdiği kararlı tutum zaten Bizans askerî gücü, silah ve savaş taktikleri karşısında zayıf kalan Bulgarların daha hızlı şekilde takatten düşmesini sağlamıştır.

İmparatorluk Ordusu tarafından Bulgarlara vurulacak kesin darbe ise Samuel ve birliklerinin 1014 yazında Struma bölgesindeki geçitlerde sıkıştırılmasının ardından gelmiştir. Çok ağır bir mağlubiyete uğrayan Bulgar Çarı kaçmayı başarsa da askerlerinden yaklaşık 14.000 kişi esir edilmiştir. Düşmanına korku salmak isteyen II. Basileios, esirlerin hepsinin gözlerine mil çektirdikten sonra her yüz kişiden birinin tek gözünü sağlam bırakarak bunları Prilep'de bulunan Samuel'e göndermiştir.

Bulgar Çarı böyle bir tablo karşısında kalp krizi geçirmiş ve iki gün sonra da ölmüştür.

Gösterdiği sertlik nedeniyle *Bulgar Kasabı (Boulgaroktonos)* unvanını alan II. Basileios için rakibinin bu şekilde ölümünün ardından kalan Bulgar topraklarını ele geçirmek daha kolay bir iş haline gelmiştir. Samuel'in halefleri de birbirine düşünce 1018 yılı itibarıyla Bulgaristan'a tamamen boyun eğdirilmiştir. Böylece Bizans İmparatorluğu, Makedonya Hanedanı döneminde doğuda olduğu gibi batıda da sınırlarını ciddi ölçüde genişletmiştir.

61) Bizans, Doğu Anadolu'daki Ermeni topraklarını neden ilhak etmiştir?

II. Basileios zamanında yapılan seferler, imparatorluğun sınırlarını batıda Tuna'ya, doğuda ise Kuzey Suriye'ye kadar genişletmişti. O sıralarda Doğu Anadolu bölgesinde bağımsız Ermeni krallık ve beylikleri bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlileri Ani ve Vaspurakan krallıkları idi. Uzun süre Bizans ve daha sonra da Müslümanların idaresi altında yaşayan Ermeniler X. yy. başında İslam Devleti'nde yaşanan zafiyeti iyi bir şekilde değerlendirerek bağımsızlıkları elde etmeyi başarmışlardı.

Bununla birlikte içte ve dışta gelişen bazı olaylar bölgedeki Ermenileri siyasî anlamda rahatsız etmişti. Özellikle 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey idaresinde Doğu Anadolu'ya gerçekleştirilen Selçuklu akını döneme ait kaynaklardan da açık şekilde takip edilebilen ciddi bir karmaşa meydana getirmişti. Atlarının üzerinde süratle hareket eden, geriye doğru ok atan, farklı bir giyim tarzına sahip Selçuklu akıncıları kendileriyle mücadele etmekten aciz kalan Ermenileri oldukça korkutmuştu.

Selçuklu saldırılarının yanında Bagratuni Hanedanından I. Gagik'in 1020'deki ölümü sonrasındaki siyasî karmaşa durumun daha da kötüleştirilmesine yol açmıştı. O sıralarda Bulgar

meselesini halletmiş bulunan II. Basileios tüm dikkatini doğu sınırları üzerine dışarıdan gelebilecek olası bir saldırıya tedbirler almak hususunda yoğunlaştırmıştı. İmparator böyle bir durum vukuunda savunma düzeninin bizzat kendisi tarafından alınmasını istemekteydi. Ermenilerin içine düştükleri zorluklar da onun için bir fırsat teşkil etmişti. Dolayısıyla muhataplarına ellerindeki yerlere karşılık İç Anadolu'da topraklar vermek teklifinde bulunmuştu. Bunun kabul edilmesinin ardından Thema Sistemine dâhil edilen Doğu Anadolu bölgesinde gerekli siyasî ve askerî düzenlemeler de hemen yapılmıştı. İç Anadolu bölgesine yerleşen Ermeniler ise bir müddet sonra daha aşağıya Kilikya bölgesine inmeyi tercih etmişlerdi.

62) Makedonya Hanedanının kadın üyeleri Zoe ve Theodora, Bizans tarihi içerisinde nasıl bir rol üstlenmişlerdir?

II. Basileios'un 1025'de ölümünün ardından ilk olarak kardeşi Konstantin iktidarı ele almıştı. Fakat o da üç sene sonrasında hayatını kaybettiğinde hanedandan geriye sadece yaşı geçmiş üç kızı kalmıştı. Kardeşlerden en büyüğü Evdokia kilise hizmetine girmişti. Diğer ikisi arasında daha genç olan Theodora da gönülsüz davranınca tahta bir hükümdar sağlamak üzere Zoe, Romanos Argyros ile evlendirilmişti. Öte yandan Theodora ve Zoe arasında da ciddi bir geçimsizlik mevcuttu. Nitekim Theodora, General Konstantin Diogenes ile birlikte eniştesi imparatora karşı düzenlediği bir komplo girişimi sonrasında ablası tarafından manastıra kapatılmıştı.

Bir imparatoriçe olarak Zoe çok geç yaşta elde etmiş olduğu statü ve zenginliği sonuna kadar korumak için bütün gücüyle çabalamıştır. Öyle ki bu uğurda ilk eşini yaşantısını kısıtladığı için aşığı Mikhael ile birlikte öldürmekten çekinmemiştir. Romanos'un öldürüldüğü günün akşamına Zoe ile evlenen

Mikhael (IV.) imparatorluk makamının yeni sahibi olmuştur (1034). Bununla birlikte eşinden beklediği ilgiyi göremeyen ve hatta odasında göz hapsine alınan imparatoriçe ona ve iktidarın asıl iplerini elinde bulunduran ağabeyi Ioannes Orphanotrophos'a karşı başarısız bir komplo girişiminde bulunmuştur. Bu sebeple de bir süre gözetim altında tutulmuştur. Ancak imparatorun sara hastalığından müzdarip olması dolayısıyla tahta yeni bir aday bulmak için varlığına duyulan ihtiyaç nedeniyle tekrardan ön plana çıkmayı başarmıştır. Zoe, Ioannes'in de teşvikiyle imparatorun yeğeni Mikhael Kalaphates'i evlat edinmiştir. 1041 senesinde IV. Mikhael öldüğünde bu zat V. Mikhael adıyla onun yerini almıştır. Fakat tahtın yeni sahibinin oradaki mevcudiyet nedenini unutarak Zoe'ye karşı tavır alması kısa sürede kendi sonunu hazırlamasına sebebiyet vermiştir. Zira Bizans ahalisinin zihninde geçmişte yaşanan ihtişamlı devirler dolayısıyla Makedonya hanedanına karşı bağlılık ve sadakat hisleri mevcudiyetini korumaktaydı. Bu nedenle Zoe'nin aşağılanması ve manastıra kapatılmak istenmesine karşı oluşan tepki bir isyana yol açmış ve neticede V. Mikhael tahttan indirilerek gözlerine mil çekilmiştir.

V. Mikhael'in hallinden sonra Zoe'nin evlendirilmesi yerine kardeşi Theodora ile birlikte imparatorluğu idare etmeleri kararı alınmıştır. Ancak bu uygulama çok geçmeden ikilinin birbirlerine düşmeleri dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Dönemin ünlü fikir adamı ve tarihçisi Mikhael Psellos söz konusu periyodu *hayatımızda ilk defa olarak Harem Dairesinin bir imparatorluk konsey salonuna dönüştüğünü gördük* sözleriyle ifade etmektedir. Birbirinden nefret eden iki imparatoriçenin aynı anda hüküm sürmelerinin imkânsızlığı anlaşılınca 64 yaşındaki Zoe senatör Konstantinos Monomakhos ile evlenmiştir (1042). Yeni eşinin de öncekiler gibi kendisine karşı ilgisiz kalmasına rağmen herhangi bir kısıtlamada bulunmaması

Zoe tarafından yeterli görülmüştür. Bu sebeple de siyasetle ilgilenmek yerine 1050 senesindeki ölümüne kadar sakın ve lüks içinde bir yaşam sürmekle iktifa etmiştir.

Görüldüğü üzere Makedonya Hanedanının halk nezdinde sağladığı meşruiyet duygusunun tesiriyle Zoe ve Theodora bir çeyrek asır iktidarın kimin elinde olacağının belirleyicisi olmuşlardır. Ancak burada bilhassa Zoe'nin ölçülülükten uzak tutumu dikkat çekicidir. Nitekim Psellos, onu *altın tozu ile dolu bir denizi bir günde tüketebilecek biri* olarak tanımlamaktadır. Diğer taraftan Zoe saltanattaki geçişi sağlayan miras haklarının dışında siyasette etkili olamamıştır. Theodora ise 1055 yılında IX. Konstantinos Monomakhos'un ölümünü müteakip bir sene kadar imparatorluğu idare etmiş ise de 1056 yılındaki ölümüyle Makedonya Hanedanı da tarihe karışmıştır.

63) Bulgaristan'ın ilhakından sonra Bizans'ın, Balkanlardaki yeni muhatabı kim olmuştur?

Bulgarların mağlup edilmesi ve topraklarının zaptı Bizans'ın Balkanlardaki durumunu oldukça kuvvetlendirmişti. Ancak bölgedeki Slav unsurları sürekli bir hareketlilik içinde olduklarından ötürü rahatsızlık vermeye devam ediyorlardı. Ayrıca Tuna Nehri'nin kıyılarına dayanan imparatorluk sınırlarının öteki ucunda yeni tehdit unsurları ortaya çıkmıştı. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları takip ederek Tuna boylarına inen Peçenekler, 1048 yılından itibaren Bizans topraklarını yağmalamaya başlamışlardı. Aslında Peçeneklerle ilişkiler çok daha evveline dayanmaktaydı. Onlar uzun süre Rusların, Karadeniz'e inmelerine mani oldukları gibi Bulgaristan'ı işgal edip Bizans'ı tehdit eden Rus Prensi Svyatoslav'ı öldürmüşlerdi (972). Ancak Rusların ve doğudan gelen Oğuzların tazyikinin artması neticesinde batıya doğru çekilmek zorunda kalan Peçeneklerin Bizans ile münasebetlerinde de keskin bir değişimin yaşanması

kaçınılmaz olmuştu. Bu sebeple de Tuna'nın güneyine inerek imparatorluğa ait Bulgaristan, Makedonya ve Trakya'yı tahrip etmeye başlamışlardı.

Öte yandan taraflar arasındaki ilişkiler her zaman savaş şeklinde cereyan etmiyordu. Nitekim birbirlerine karşı da sürekli mücadele halindeki Peçeneklerden zayıf olan taraf Bizans'ın hizmetine girmekteydi. Bunlar imparatorluk ordusunda istihdam edilmekte idiler. Örneğin rakibi Turak'tan kaçarak Bizans'a sığınan Peçenek başbuğlarından Kegen aynı zamanda Hristiyanlığı da kabul etmişti. Kısa süre sonra rakibi de bu dine girmişti (1048). Diğer taraftan Peçenekleri takiben Tuna'nın güneyine inen Oğuzlar (Uz) da 1065 yılı itibarıyla Balkanlardaki siyasi keşmekeşe dâhil olmuşlardı. Böylece Bizans, Peçeneklerin dışında Oğuzların ve hatta onların arkasından gelen Kumanlara karşı Balkanlardaki topraklarını korumak mecburiyetinde kalmıştı.

Bizans için böyle durumlarda silahlı mücadelenin dışında muhataplarıyla anlaşma yapmak ya da bir rakibin diğerinin üzerine yönlendirilmesi seçenekleri her daim göz önünde tutulmaktaydı. Bu sayede zayıf düşürülen tarafın kalan potansiyelini de kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanabilmekteydi. Nitekim Bizans ordusu bu şekilde sınırlardan geçip sığınma talebinde bulunan Türk unsurlarını kimilerini de Hristiyanlaştırmak suretiyle kendi bünyesinde istihdam etmekteydi. Bahse konu yeni unsurlar Balkan sınırlarının korunması kadar Anadolu'ya akınlara başlayan Selçuklu Türklerine karşı da kullanılmışlardır. Ancak kimi zaman beklentilerin dışında bir takım gelişmeler de yaşanmıştır. Nitekim 1050 senesinde Selçukluların üzerine sevk edilen 15.000 kişilik bir Peçenek birliği kendi ırkdaşlarıyla savaşmak istememişlerdi. Sonrasında İstanbul'a gelip Rumeli tarafına geçmek istediklerinde boğazdaki gemilerin kaldırıldığını

görmüşlerdi. Ancak bu onları durdurmamış ve atlarını denize sürerek karşı kıyıya çıkıp yurtlarına dönmüşlerdi.

64) Soylu Memurlar Sınıfı'nın hâkimiyeti sosyo-ekonomik anlamda Bizans'ı nasıl etkilemiştir?

Bizans imparatorları çok uzun zamandan beri büyük arazi sahibi asillerin, köylüler ve stratioteslerin aleyhine büyümesinin önüne geçilmesini bir devlet politikası haline getirmişlerdi. Ancak Soylu Memurlar Sınıfı'nın iktidara gelmesiyle birlikte söz konusu uygulama tamamen rafa kaldırılmıştır. Diğer taraftan Makedonya Hanedanı döneminde özellikle fetihler yoluyla imparatorluğun nüfusu büyük bir artış göstermişti. Öyle ki şehirlerde de en az kırsal alanlardaki kadar hızlı bir büyüme yaşanmıştı. Örneğin İstanbul'un nüfusu iki katına çıkarak 200.000 kişiye ulaşmıştı. Bütün bunların kıtlıklar, salgın hastalıklar ve istilalar nedeniyle meydana gelen önemli sayıdaki insan kaybına rağmen olduğu düşünüldüğünde imparatorluğun nüfus potansiyeli daha rahat şekilde anlaşılacaktır.

Mevcut nüfusun ağırlıklı kısmının kırsalda meskûn olması evvelki imparatorların onları büyük toprak sahiplerine karşı korumak konusundaki politikalarının temel nedenini teşkil etmiştir. Zira bu insanlar ve toprağa bağlanan stratiotesler Bizans ekonomisinin, vergi düzeninin ve askerî teşkilatının temelini meydana getirmekteydiler. Nitekim sürdürülen politikalar ve yapılan fetihlerin neticesinde 775'lerde 1,9 milyon altın olan vergi miktarı II. Basileios'un 1025'deki ölümü sırasında 5,9 milyon altına kadar yükselmişti. Fakat bu rakamlar ve dolan hazine adı geçen hanedanın bakiyeleri dönemindeki aşırı harcamalar ve değişen vergilendirme kanunları nedeniyle kısa sürede azalmaya başlamıştı.

Zira artık iktidarı ellerinde bulunduranlar önceki imparatorların yıllardır güçlenmelerini engellemeye çalıştıkları

asillerle aynı saflardan geldikleri için vergilendirme konularında onların aleyhine fiillerde bulunmaları zaten mümkün değildi. Nitekim ilk olarak köylülerin ödeyemedikleri vergilerin büyük arazi sahiplerince karşılanmasını içeren *allelengyon*, soyluların ısrarlarıyla kaldırılmıştı. Yine kudretlilerin, köylülerin ve stratioteslerin mülklerini satın almalarıyla alakalı yasaklama da göz ardı edilmeye başlanmıştı. Bu gelişme güç şartlar dolayısıyla topraklarını satmaya zorlanan köylülerin zamanla büyük arazi sahiplerinin yarı kölesi haline gelmelerine yol açmıştı. Daha da vahimi ise bunların devletin kontrolünden çıkarak soyluların eline düşmelerine neden olmuştu. Kiliselerin yanında soylulara tanınan söz konusu vergi muafiyetleri imparatorluğun ekonomik bünyesinde ciddi bir krizi ve Bizans para birimi nomismanın değerinin düşmesini de kaçınılmaz kılmıştı. Böylece Makedonya Hanedanını güçlü kılan ve merkezîyetçiliği kuvvetlendiren sosyo-ekonomik düzen bozulmuştu. Artık imparatorluk bir yandan bahsi geçen zafiyetler ile uğraşırken diğer taraftan da kısa süre sonra kendisini gösteren yeni düşmanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştı.

65) Makedonya Hanedanı zamanında yeniden Akdeniz'in başlıca unsurlarından biri haline gelen Bizans donanmasının vurucu gücünü hangi gemi ya da gemiler oluşturmaktaydı?

Büyük Roma'nın, Pön Savaşlarıyla (M.Ö.264-146) birlikte Akdeniz'de kurduğu hegemonyanın neticesinde bu sular, onlar için mare *nostrum* (bizim deniz) haline gelmişti. Roma'nın, barbar istilaları ile sarsıldığı dönemin başlarında dahi korumayı başarabildiği bu üstünlük yaşanan Doğu-Batı bölünmesi ve yeni gelenlerin de denizciliği öğrenmesiyle kısa süreli de olsa bir sıkıntı yaşamıştı. Bununla birlikte Roma'nın batıdaki yarısının yıkılmasından sonra onun mirasını devam ettirmeye

alışan Bizans'ın, batıda yeniden etkinlik kurmak çabalarının en önemli destekçilerinden biri de donanma gücü olmuştur. İmparator I. Iustinianus'un birbiri ardına gönderdiği orduları Batı seferlerine taşıyan donanma buralarda kurulacak hki-miyetin başlıca unsurlarından olmuştur. Mamafih sonraki dönem içerisinde imparatorluğun doğu sınırında beliren yeni bir rakip, onun Akdeniz'deki hâkimiyetini ellerinin arasından çekip almıştır. Müslümanlar, Suriye ve Mısır'ı ele geçirmelerinin sonrasında buralarda Yerli Hıristiyanların yardımıyla inşa ettik-leri donanmalarıyla yüz-yüzelli senelik periyotta Akdeniz'deki önemli adaları birer birer zapt edip üstünlüğü tamamiyla ele geçirmişlerdir. Ancak Bizans'ta 976 yılı itibarıyla Makedonya hanedanının iş başına gelmesiyle söz konusu üstünlük yine uzun bir mücadelenin nihayetinde geri kazanılmıştır.

Bizans'ın, Akdeniz'deki üstünlüğü yeniden ele almasında en büyük katkıyı sağlayan silah ise *dromon* adı verilen kürek ve yelkenlere sahip bir çeşit kadirga olmuştur. Aslında söz konusu gemi türünün V. yy.'dan itibaren hatta daha erken zamanlardan Roma donanmasında ve Akdeniz'deki varlığı bilinmektedir. Eski Yunanca'daki hız ve hızlı gitmek manasına gelen *dromos* kelimesinden adını almıştır. Yapı olarak ise *liburnae* veya *li-burni* adı verilen hafif ve hızlı İllirya kıyılarındaki gemilerden etkilenmiştir. İlk rnekleri tek kürekli yapıda ve liburnae'lere göre daha hızlı idi. Sonrasında ise bunların iki sıralı (*bireme*) ve üç sıra (*trireme*) kürekli versiyonları Akdeniz'de boy gs-termeye başlamıştır. Dromonların ortaya çıkışlarından sonra gösterdikleri bir diğer değişim ise tekli kare yelken tipinden (bu arada tek sıra kürekli dromonlarda da tekli üçgen yelkenler de görülebiliyordu) ift direkli üçgen yelkene geçmeleridir.

Makedonya Hanedanı devrindeki dromonlar genelde çift sıra küreğe sahip gemilerdi. Yine de kaynaklar söz konusu d-neme ait üç sıra küreğe sahip gemilerden de bahsetmektedir.

VIII. yy.'dan itibaren görünmeye başlanan çift sıra kürekli gemilerin her bir tarafında 25 adet kürekçi (toplamda 100) yer almaktaydı. Geminin uzunluğu ise 32 metre idi. Gemi-lerde savaşçıların yanında silah anlamında günümüzdeki alev püskürtücü silahların mantalitesinde çalışan Rum Ateşi (ön tarafta ve orta güvertenin her iki yanında) bulunurdu. Yine koruma sağlamak adına eski dönem gemilerinde de olduğu üzere iki tarafa kalkanlar asılırdı. Geminin üzerine savaşçılar için 28 metrelik bir platform yer almaktaydı. Bunun çevresi tahta plaka ya da kalaslarla çevrilirdi. Savaşçılar platformdan düşman gemilerine yaptıkları ok ve mızrak atışlarının dışında ağır taşlar, demirler atarlardı. Bunlar için güvertede küçük tipte balista ve mancınıklar yer alırdı. Özellikle balistalar bir anti personel silahıydı. Aynı zamanda karşı geminin gövdesini delmek için de kullanılabilmekteydi. Yine dromon'un merke- zine yerleştirilen *geranion* adı verilen vinç ile gemiler birbirine yaklaştığında düşman gemilerinin üzerine yanıcı maddeler atılmaktaydı. Diğer taraftan düşman gemisine bordolamak için çengeller, kancalar ve merdivenler söz konusu vinç yardımıyla da kullanılabilmekteydi.

Bizans donanması özellikle de VII. Konstantinos'un kayın- pederi, eski amiral ve ortak imparator I. Romanos Lakapenos (920-944) zamanında yapılan çalışmalar sayesinde büyük bir güce sahip olmuştu. Dromonların yukarıda aktardıklarımızın dışında keşif yapmak ve mesaj taşımak için kullanılan *galeai* adı verilen daha küçük ve hızlı tipleri de Bizans donanmasında hizmet vermektedir. *Chelandion* (Müslümanlarda *Şelendi*) adlı gemiler ise X. yy. içinde zaman zaman dromon olarak tarif edilseler de daha çok yük ve personel taşımak için kullanılan gemilerdi. Yine iki sıra kürekli ve 100 kürekçiye sahip 30-35 metre uzunluğunda idiler. Toplam yük kapasiteleri ise 125

ila 150 ton arasında idi. İki katlı oldukları için üst taraftaki askerlerin düşmanla savaşabilmek imkânları vardı.

66) Bizans'ta Pronoia Sistemi ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıkmıştır?

Pronoia, Bizans İmparatorluğu'nda vergi haklarının geçici süreyle kişi ya da kurumlara devredilmesini içeren bir sistemdir. Herakleios'un kurduğu thema yapılanması Soylu Memurlar Sınıfı döneminde ciddi bir yıpranmaya maruz kalmıştı. Bunun neticesinde IX. Konstantinos Monomakhos zamanında pronoia ortaya çıkmıştı. Bahse konu sistemde themanın aksine olarak toprak ya da vergi gelirleri kişiye ömrü hayat kaydıyla verilmekte olup herhangi bir şekilde mirasçılara devredilmesi yasaklanmıştı. Bu husus sistemi Avrupa'daki feodal anlayıştan ayıran en önemli fark durumundaydı. Ayrıca batıdaki uygulamanın tamamıyla aksine imparatorluğun egemenliğindeki topraklar üzerindeki idarî hakları da korunmaktaydı.

67) Makedonya Hanedanının sonrasında Bizans askerî teşkilatında paralı askerlerin sayısının artması ne gibi sorunlar ortaya çıkarmıştır?

Thema Sistemi'nin zamanla etkinliğini yitirmesi imparatorluk ordusunun yerli asker ihtiyacının karşılanması hususunda büyük bir zafiyete yol açmıştı. Ayrıca yeni dönemde değişen bazı anlayışlar neticesinde ordu ikinci plana itilmişti. İmparatorlar giderleri kırmak ya da herhangi bir isyan ihtimalini engellemek adına asker sayısında indirimle gitmişlerdi. Ancak bu durum zamanla büyük boşluklar oluşmaya doğurunca eksikliği gidermek için Rus Vareglerin yoğun bir şekilde orduda istihdamına girişilmişti. Bunların yanında Normanlar, Franklar ve Saksonlar, Balkan sınır boylarındaki Türkler de Bizans Ordusu içindeki yabancı unsurlar arasında yerlerini almışlardı.

Böylece Herakleios döneminden beri kendi öz kaynaklarına dayanan Bizans askerî gücü doğuda ve batıda ortaya çıkacak yeni tehditler öncesinde milliyet ve vatan hissiyatından yoksun askerlere mahkûm olmuştu.

Nitekim 1071 sonrasında; Anadolu'da Selçuklular ve Türkmenlerle yapılan mücadelelerin yanında Norman, Frank paralı askerlerinin itaatsizleriyle ve çıkardıkları isyanlarla da uğraşmak zorunda kalınmıştı. Hatta söz konusu unsurlardan birinin çıkardığı isyanı (Urselus Baillion) bastırmak için Türklerden yardım istemek gibi bir ironi ile yüzleşilmişti. Sebep oldukları bütün sıkıntılara rağmen Bizans'ın bu türden askerlere günden güne artmakta olan ihtiyacı daha sonrasında Haçlı Seferlerini başlatan mazeretlerden birini teşkil etmiştir.

68) Bizans İmparatorluğu'nda hâkim sülalelerin etnik menşeyi ve ortaya çıktıkları coğrafya konusunda nasıl bir dağılım söz konusudur?

Büyük Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olan Bizans, Latin aslından gelmesine karşın yer aldığı coğrafyanın da etkisiyle zaman içinde Grekleşmiştir. Buna karşın daha evvelinde de bahsettiğimiz üzere idarecileri ve ahalisi kendilerini her zaman Romalı olarak görmüşlerdir. Diğer yandan toprakları üzerinde yaşayan farklı etnik kimlikler de zaman zaman yönetimde ve hatta imparatorluk makamında bulunmak başarısını gösterebilmişlerdir. Kurucular olarak niteleyebileceğimiz Büyük Konstantinos'un (306-337) ailesinin egemenliği Iulianos'a (361-363) kadar devam etmiştir. Bunlar Roma/Latin kimliğini devam ettirmiştir. Sonrasında gelen Theodosios (379-395) ile başlayıp Marcianus (450-457) ile sona eren Theodosios Hanedanı da Roma/Latin aslını korumuştur.

Akabinde ilk defa İstanbul Patriği'nin elinden taç giyen I. Leon'un (457-474) adını taşıyan Trakya asıllı imparatorlar

iktidara gelmiştir. Bu zatın unvanı da *Büyük Trakyalı* idi. I. Leon günümüzde Romanya, Moldova, Bulgaristan topraklarından bir bölümünü içeren ve önemli bir Roma eyaleti olan Dakya (Daçya)'dandı. Kendisi askerî menşeyli olup aslında dönemin ünlü komutanı Aspar tarafından imparatorluk makamına getirilmişti. Onun kurduğu sülale I. Anastasios (491-518) ile birlikte sona ermiştir. Diğer taraftan adı geçen aile içerisinde I. Leon'un damadı olarak imparatorluğu yöneten İsauria (günümüzde Mersin ile Mut arasında kalan dağlık bölge) asıllı Zenon da (474-475 ve 476-491) yer almaktadır.

Bir sonraki Iustinianos Hanedanı da Balkan topraklarındaki günümüzde Dalmaçya kıyılarını kapsayan İllirya Eyaleti'nden çıkmıştır. Bir köylü çocuğu olan ve sonrasında orduya katılan I. Iustinos (518-527), selefi I. Anastasios'un varis bırakmadan ölümü üzerine iktidarı ele geçirmiştir. Bu hanedanın en önemli ve adı bilinen hükümdarı I. Iustinianos (527-565)'dur.

Yine kurucusunun adıyla bilinen Herakleios hanedanı ise İslam fetihlerinin başladığı dönemde Bizans İmparatorluğu'nun idaresini üstlenmiştir. Herakleios, Kartaca Eksarhı olduğu sırada Phokas'ın (602-610) yönetimini sonlandırarak iktidar makamına gelmiştir. Ostrogorsky, onu Bizans tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olduğunu ifade etmektedir. Kaynaklarda Herakleios'un Ermeni aslından geldiğine dair bilgiler yer almaktadır.

Herakleios hanedanı sonrasındaki 711-717 yılları arasındaki karmaşa döneminde Philippikos (711-713) adlı yine Ermeni aslından bir hükümdar Bizans tahtında oturmuştur. 717 yılında ise İsauria menşeyli III. Leon (ö.741) iktidara gelmiştir. Adı geçen hanedan döneminde Emevîlerin gerçekleştirdiği son İstanbul kuşatması da başarısızlığa uğratılmıştır. Bizans'ta dinî anlamda ciddi karışıklıklara yol açan İkonoklazma Dönemi de bunlar zamanında başlamıştır. Adı geçen aileye damat olan

Ermeni asıllı Artabasdos (III. Leon'un damadı) kısa süreliğine kayınbiraderi V. Konstantinos'u bir darbe ile tahttan indirmeyi başardı ise de aradan çok zaman geçmeden yerini kaybetmiştir.

802-812 arasındaki kısa zaman diliminde kendisi, oğlu ve damadının yer aldığı hanedanlığın banisi I. Nikephoros Hristiyan Arap (Gassani) asıllı bir aileye mensuptur. Bu zat Bizans'ın tek gerçek kadın imparatoriçesi İrene (802-803)'yi tahttan indirip onun yerini almıştır. 820-867 yılları arasında ise Bizans tahtında Amorion (Afyon ve çevresi) sülalesinden imparatorlar oturmuştur. II. İkonoklazma dönemi bu hanedandan Theophilos (829-842) zamanında sona ermiştir. Yine Bulgarların Ortodoks Hristiyanlığı kabulleri de aynı döneme rastlamaktadır.

867-1056 yılları arasını kapsayan periyot Bizans'ın en güçlü hanedanının iş başında olduğu zaman dilimini içermektedir. Bu sülale Makedon kökenli I. Basileios tarafından kurulmuştur. Ancak adı geçen imparatorun torunu VII. Konstantinos dedesini anlattığı *I. Basileios'un Hayatı* adlı eserinde atalarının Ermeni asıllı olduğunu I. Leon (457-474) zamanında Makedonya taraflarına yerleştirildiklerini yazmıştır. Bu bilgi sonraki kaynaklar tarafından da tekrarlanmasına karşın I. Basileios ve onun kurduğu hanedan yaşadıkları eyaletin adı ile anılmıştır. Diğer taraftan bazı Arapça eserlerde onların Slav aslından geldiği de ifade edilmektedir.

Genelde soylu memurlar sınıfına mensup imparatorların başta olduğu kısa bir ara dönemin sonrasında iktidara gelen Dukaslar 1059-1081 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Aslında bunlar da yerel soylu ailelerden birinden neşet etmiş olup anavatanları Paphlagonia (Bartın, Amasra ve çevresi) eyaletiydi. Ailenin üyeleri bunun öncesinde de Bizans'ta valilik ve komutanlık yapmışlardır. Adı geçen hanedanın dört imparator üyesinden ikisi gerçek anlamda bu aileden gelirken

Romanos Diogenes ve Nikephoros Botaniates ise ölen ya da tahttan indirilen selefinin yerine (onun eşiyle evlenerek) imparatorluk makamına oturmuşlardır. (Romanos Diogenes ve Nikephoros Botaniates).

Bizans'ın son güçlü dönemine imza atan Komnenoslar ise 1081 yılında sahip oldukları tacı 1185 yılına kadar başlarından çıkarmamışlardır. Onlar da Paphlagonia ve asker kökenli bir aile idi. Komnenoslardan tacı devralan Angeloslar da yerli soylu ailelerden birine mensuptular. XII. yy.'a kadar önemsiz bir aile konumundayken Komnenoslar ile akrabalık kurmaları neticesinde imparatorlukta önemli mevkileri işgal etmeye başlamışlardır. Akabinde son Komnenoslu İmparator Andronikos'un (1183-1185) bir ayaklanma neticesinde öldürülmesinin ardından da iktidara gelmişlerdir.

İznik Rum İmparatorluğu'nun kurucusu hanedanı Laskarisler de yine önemsiz bir aile olmalarına karşın Angeloslar ile yaptıkları evlilik neticesinde güçlenmişlerdir. 1204 sonrası dönemde İstanbul'u, Haçlı işgalinden kurtaracak hareketin temelleri de İznik'de bu ailenin kurucusu Theodoros Laskaris tarafından atılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun son hâkim sülalesi olan Palaiologoslar ise asker kökenlidir. Bunlar XI. yy. ve sonrasında kendilerini göstermeye başlamışlardır. Hanedanın kurucusu Mikhael Palaiologos önceleri Laskarislerden IV. Ioannes'in naipliğini yapmış ve 1261 yılı itibarıyla da bütün iktidarı eline almıştır. İmparatorluğun kadim başkenti, onun döneminde Haçlılardan geri alınmıştır. Ailenin son üyesi XI. Konsantinos, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi sırasında şehri savunurken ölmüştür.

BATIDAN GELEN KARDEŞLER

(Selçukluların Ortaya Çıkışından Haçlıların,
İstanbul'u İşgaline Kadar)

1) IX. Konstantinos dönemi Bizans-Selçuklu ilişkileri açısından nasıl bir önem taşımaktadır?

1040 Dandanakan Zaferi sonrasında İran coğrafyasında kurulan Büyük Selçuklu Devleti çok geçmeden batı yönünde geniş çaplı bir fetih harekâtına girişmiştir. Selçukluların bu konudaki temel hedeflerinden biri de Bizans İmparatorluğu'nun elindeki Anadolu coğrafyası olmuştur. Fakat muhataplarının Makedonya Hanedanı zamanındaki güçlü duruşu Selçukluları yapacakları askerî harekâtlar hususunda daha temkinli olmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla söz konusu seferlerin başlangıcında onları yıpratmak adına daha çok göçebe Türkmen unsurlarından istifade edilmiştir. Buradaki temel hedef ise Bizans'ın, Anadolu'daki savunma tertibatını zafiyete uğratmak olmuştur. Türkmenlerin akınlarını zaman zaman bizzat Selçuklu sultanlarının katıldığı düzenli kuvvetlerin seferleri takip etmiştir.

1042 yılında İmparatoriçe Zoe ile evlenerek tahta çıkan IX. Konstantinos dönemi iki taraf arasındaki mücadeleler konusunda bazı ilkleri içinde barındırmaktadır. Hasankale Savaşı bunlardan biridir. Selçuklu şehzadelerinden Hasan 1047 yılında Anadolu'ya yaptığı bir akın sırasında Bizans birlikleri tarafından pusuya düşürülüp öldürülmüştür. Bir sonraki yıl

adı geçen şehzadenin intikamını almak üzere İbrahim Yınal ve Kutalmış idaresindeki büyük bir Selçuklu ordusu Doğu Anadolu'ya girmiştir. Bölge valileri Aaron ve Kekavmenos ile Gürcü Prensi Liparit kumandasındaki imparatorluk kuvvetleri de onları karşılamak üzere harekete geçmişlerdir. Nihayetinde iki taraf arasında Hasankale yakınlarında bir savaş gerçekleşmiş ve mücadele Bizans'ın ağır mağlubiyetiyle sonuçlanmıştı. Buradaki mücadele imparatorluğun, Selçuklular karşısında aldığı ilk ciddi yenilgi olmuştur.

Daha sonra toparlanmak için zamana duyulan ihtiyaç nedeniyle IX. Konstantinos, Sultan Tuğrul Bey'e Diyarbakır hâkimleri Mervanîler aracılığı ile haber göndererek barış teklifinde bulunmuştur. Yapılan görüşmelerin sonucunda iki taraf arasında aşağıdaki şartları içeren bir barış anlaşması yapılmıştır.

- 1) İstanbul'da Emevîler döneminden kalma cami ve medresenin tamir edilmesi.
- 2) Burada Fatımîler adına okunan hutbenin Abbasî halifesi adına çevrilmesi.
- 3) Cami mihrabına eski Türk hâkimiyet alametlerinden ve Tuğrul Bey'in de kullandığı ok-yay işaretlerinin işlenmesi.

Bizans ile Selçuklular arasındaki bu ilk diplomatik görüşme kesin neticeli bir anlaşmadan çok kısa süreli bir ateşkes niteliğindeydi. Zira Selçukluların daha önceleri Abbasîlere verilen yıllık verginin kendilerine ödenmesi istekleri imparator tarafından kabul edilmemişti.

IX. Konstantinos bu anlaşmanın getirdiği ara dönemden faydalanarak Anadolu'daki savunma düzeneklerini elden geçirttiği gibi asker sayısını da arttırmaya çalışmıştı. Ancak kısa süre içinde bozulan ateşkesin ardından yeniden başlayan Türkmen akınlarına karşı bu hazırlıkların çok fazla etkisi olmamıştı.

İki taraf arasındaki mücadele Malazgirt'te bölgenin kaderini belirleyecek savaşa kadar devam edecekti.

2) Schisma olayı nedir ve Bizans-Batı ilişkileri üzerinde ne gibi tesirleri olmuştur?

Schisma kelimesi ayrılık anlamına gelmekte olup özelde Ortodoks Kilisesi ile Papalık arasındaki mezhepsel ayrılığın kesinleştiği 1054 senesindeki olaylar zincirini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Taraflar arasındaki ayrılığın geçmişi 451 senesindeki Kadıköy Konsiline kadar dayanmaktadır. Bizans İmparatoru Marcianus'un *sezaropapizm* anlayışı çerçevesinde imparatora bağlı bir kilise oluşturmak ve Batı kilisesinin *eşitler arasında birinci* durumunu ortadan kaldırmak düşüncesi sözü edilen konsil kararları içerisinde hayat bulmuştur. Böylece İstanbul Kilisesi ve Roma'nın eşit statüde olduğu kabul edilmiş ve Ortodoks-Katolik çekişmesi için de ilk adım atılmıştır. Siyasî yönü daha ağır basan bu hamlenin ardından taraflar arasında Kutsal Ruh'un menşei konusundaki *filioque* tartışmaları ile keskinleşen ve daha başka ritüel farklılıklarıyla artan dinî görüş ayrılıkları kendisini göstermeye başlamıştır. Bahse konu durum nihayetinde 1054 senesinde Doğu ve Batı kiliseleri arasında açık bir ayrılığa sebebiyet vermiştir. Gelişmelerin fitilini ateşleyen olay ise Kardinal Umberto başkanlığında bir Roma heyetinin İstanbul'a gelmesi olmuştur. Roma Kilisesinin üstünlüğünü sağlamak kararlılığındaki bu heyet ile dönemin patriği Kerullarios arasındaki görüşmeler neticesiz kalınca Roma heyeti Ayasofya'nın mihrabına Patriği ve çevresindekileri aforoz eden bir metin bırakmıştır. Kerullarios'un da aynı şekilde karşılık vermesiyle iki kilise arasındaki ilişkiler bütünüyle kopmuştur.

Diğer taraftan başlangıçta önemi pek fazla anlaşılamayan söz konusu ayrılık ilerleyen zamanlarda iki taraf arasındaki ilişkilere sürekli bir düşmanlık ve gerginlik olarak yansımıştır.

Haçlı Seferleri dönemindeki karşılıklı nefret yine Bizans'ın güç durumunda kaldığı zamanlarda Avrupa'dan yardım istemesinden önce başlatılan union (kiliselerin birleştirilmesi) çabaları 1054'deki gelişmenin birer sonucudur. Çok daha ilginç olan ise karşılıklı afározların 1965'e kadar devam etmesidir. Bahsedilen yılda Papa VI. Paul'un, İstanbul Patriği I. Athenagoras'ı ziyaretinde iki taraf da afározları kaldırmıştır.

3) Mikhael Psellos, Bizans tarihi içerisinde nasıl bir yere sahiptir?

Bizans ve dünya tarihindeki ilk büyük hümanist olarak gösterilen Mikhael Psellos, filozof ve tarih yazarlığı yönlerinin dışında imparatorluğun gidişatına yön vermesiyle temayüz etmiştir. Bir ara *Schisma*'nın ana figürlerinden Patrik Kerullarios ile arasının açılması üzerine kısa süreliğine kilisede inzivaya çekilen Psellos, IX. Konstantinos'un ölümünü takip eden dönemde geri dönerek siyasette önemli roller üstlenmiştir. İmparatoriçe Thedora'nın 1055-1056 yılları arasındaki kısa saltanatının sonrasında onun yerini alan VI. Mikhael döneminden itibaren siyaset sahnesindeki ağırlığı daha da hissedilmeye başlanmıştır.

İlk önce imparatora karşı ayaklanan General Isaakios Komnenos'a elçi olarak gönderilmiştir. Çok geçmeden generalin saflarına katılan Mikhael Psellos, onun tahtı ele geçirmesindeki hizmetlerinden dolayı başbakanlık makamına getirilmiştir (1057). Yeni imparator ile Patrik Kerullarios arasındaki mücadelede birincinin yanında yer alan Psellos eski rakibinin gözden düşmesini sağlamıştır. İlginç şekilde bir süre sonra Isaakios'a karşı oluşan muhalefetin güçlenmesi üzerine onu makamından çekilmeye ikna eden de yine Psellos olmuştur(1059).

İktidar makamındaki değişikliklere rağmen yerini muhafaza eden Psellos kısa süreliğine imparatora danışmanlık yaptığı

gibi oğlu Mikhael'in de öğretmeni olmuştur. Bu sırada bir ara manastıra çekilmeye zorlansa da imparatorun kardeşi Ioannes ile arasının iyi olması sayesinde yeniden saraya dönmeyi başarmıştır (1063).

Konstantinos Dukas 1067 senesinde öldüğünde Psellos adına işlerin biraz değiştiği görülmektedir. Ölen hükümdarın çocuklarının küçük yaşta olmasından ötürü İmparatoriçe Eudokia, General Romanos Diogenes ile evlenerek (1068) onun imparatorluk makamına geçmesini sağlamıştır. Bu dönemde geri plana itilen Psellos, Romanos'un 1071'de Malazgirt'te uğradığı hezimetin sonrasında siyaset sahnesine tekrardan hızlı bir giriş yapmıştır. Onun da içinde yer aldığı muhalifler, Romanos'un yokluğunda idareyi üstlenmiş olan İmparatoriçe Eudokia'yı manastıra kapatarak VII. Mikhael'i tahta çıkarmışlardır. Öğrencisinin imparatorluk makamına gelmesi Psellos'un yönetimdeki gücünü arttırsa da Logothetes (maliyeden sorumlu yönetici) Nikephoritzes ile girdiği nüfuz çatışmasından mağlup ayrılmaktan kurtulamamıştır. Böylece gözden düşmüş ve hayatının geri kalan kısmını siyasetten uzak bir şekilde geçirdikten sonra 1081 yılı civarında ölmüştür. Mikhael Psellos siyaset arenasındaki güçlü etkisinin dışında tarihçilik yönüyle de bilinmektedir. Kaleme aldığı 976-1077 yılları arasındaki olayları içeren *Khronographia* adlı eseri bu zaman dilimi ile alakalı önemli bir çalışmadır.

4) Malazgirt Savaşı, Bizans tarihi için gerçek bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir mi?

1015-1021 yılları arasında tarihlenen Çağrı Bey'in seferinin sonrasında Anadolu coğrafyasına karşı başlatılan Selçuklu akınları 1040 yılının akabinde çok daha planlı ve programlı bir gidişat kazanmıştır. Anadolu'ya yönlendirilen Türkmenlerin dışında düzenli kuvvetlerin eliyle yapılan ve birbirini takip eden askerî

harekâtlar neticesinde buradaki Bizans askerî gücü ve savunma tahkimatları ciddi şekilde yıpratılmıştır. Dönemin İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in, Türklerin akınlarının önünü almak üzere başlattığı karşı seferlerden biri 1071 yılı Ağustos ayında Malazgirt Savaşı ile neticelenmiştir.

O sırada Mısır'daki Fatımîlere karşı sefer yapmak üzere güneye inmekte olan Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, imparatorun hareketini haber aldıktan sonra Haleb'ten geriye dönerek Malazgirt'te Bizans ordusuyla karşılaşmıştır. Burada yapılan mücadeleyi kaybeden imparator savaşın akşamına Türk askerleri tarafından esir alınmıştır. Akabinde onun, Sultan Alp Arslan ile yaptığı görüşmeleri neticesinde 1.5 milyon kurtuluş akçesi, yıllık 360.000 altın vergi, Bizans'ın elindeki Müslüman esirlerin serbest bırakması, istenildiği takdirde asker desteği sağlaması, Antakya, Urfa, Menbiç ile Malazgirt'in Selçuklulara bırakılması ve imparatorun kızlarından birinin Sultanın oğlu Melikşah ile evlendirilmesi şartlarıyla bir anlaşma yapılmıştır.

Mamafih Romanos Diogenes ve Sultan Alp Arslan'ın kısa süre sonra birbirini ardına ölmeleriyle anlaşma hükümsüz kalmıştır. Bunun üzerine Sultan Melikşah'ın emriyle Türkmen akınları şimdi geçmişin aksine yerleşme amaçlı olarak yeniden başlamıştır. Türkmenlerin kitleler halinde devam eden muhacereti neticesinde Anadolu kısa sürede Türk yurdu haline gelmiştir. Araştırmacılar belki de bu sebeple Malazgirt Savaşı'nın Bizans için büyük bir felaket olduğu görüşü üzerinde nerede ise hemfikirdir. Bunlardan Steven Runciman mücadeleyi *Bizans tarihinin kesin felaketi* olarak tanımlamaktadır. Fakat kısa ve uzun vadede değerlendirildiğinde bu görüşün göreceli kaldığı açıktır.

Anadolu, Bizans'ın en zor zamanlarında yeniden güçlenip toparlanmak adına kuvvet aldığı yer olmuştur. Bir bakıma imparatorluğun öz kaynaklarının toplandığı mekândır. Örneğin

Bizans millî ordusunun temelini oluşturan Thema Sistemi evvela Anadolu'da teşekkül etmiştir. Aynı şekilde Balkanlardaki sınırlarının sürekli değişmesine karşın en güç zamanlarda bile Anadolu her zaman Bizans'ın elinde kalmıştır. Şimdi ise buraya Türkmen yerleşimlerinin başlamasını, imparatorluk adına büyük bir güç kaybı ve felaket olarak nitelendirmek mümkündür. Ayrıca bu bağlamda Malazgirt Savaşı, 1453'e giden yolun da başlangıcı kabul edilebilir.

Diğer taraftan 1071-1453 arasındaki sürecin uzunluğu Bizans'ın zor şartlara rağmen her zaman kendini yenileyebilme ve bir çıkış bulabilme kabiliyetini de unutmamak gerekmektedir. İmparatorluk muhataplarına karşı takip ettiği denge siyaseti ve entrikalarla, bazen umulmadık anlarda gerçekleşen olaylarla daha uzun bir süre varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Örneklemek gerekirse Malazgirt'ten yaklaşık bir çeyrek asır sonra başlayan Haçlı Seferleri, ona bu açıdan beklediği fırsatı vermiş ve Komnenos Hanedanı ile yeniden güçlü bir dönem yaşayabilmiştir. Osmanlılar devrindeki Niğbolu ve Ankara savaşları da diğer örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla da Malazgirt'in Bizans'ın kesin felaketi olduğu tezine her şeye rağmen biraz daha temkinli yaklaşmak daha doğru bir tercih olacaktır.

5) VII. Mikhael dönemi imparatorluğun siyasî ve ekonomik durumu açısından nasıl değerlendirilebilir?

IV. Romanos Diogenes'in Malazgirt'te aldığı mağlubiyetin yansımaları kısa sürede İstanbul'a kadar uzanmış ve imparatorun muhaliflerinin harekete geçmesiyle bir taht değişikliği yaşanmıştır. Romanos'un üvey oğlu VII. Mikhael, ünlü filozof ve tarihçi Mikhael Psellos'un başını çektiği bir grup tarafından iktidara getirilmiştir. Siyaset bakımından oldukça zayıf bir

portre çizen VII. Mikhael'in dönemi yeni bir takım gelişmeler için de başlangıç teşkil etmiştir.

Bu dönemde Malazgirt'te alınan mağlubiyet Bizans için tek talihsizlik olmamıştır. Aynı yıl içinde İtalya'da imparatorluğun elinde kalan son şehir Bari, Normanlar tarafından ele geçirilmiştir. Balkanlarda ise Hırvatistan ve Zeta'da çıkan isyanların dışında Macarlar ve Peçenekler de sınır boylarından içerilere doğru yağma akınlarını sürdürmüşlerdir. Aynı sıralarda Anadolu'da yerleşmeye başlayan Türkmenlerin daha da içerilere doğru hareketlenmeleri giderek zayıflayan Bizans ordusunun güç yetirebileceği bir durum olmaktan çıkmıştır.

VII. Mikhael ise çözüm için elindeki tek seçeneği kullanmış ve Avrupa'dan paralı asker istemiştir. Bu vesileyle İtalya'daki Norman lideri Robert Guiscard ile akrabalık kurmak ve ondan asker desteği almak istemiş ise de tahttan indirildiği için arzusunu uygulabilmek imkânını bulamamıştır. Öte yandan Normanların dışında başka destek arayışları içindeki imparatorun, Papalık ile başlayan yazışmaları ise 1054'deki Schisma'nın sonrasında kopan ilişkilerin yeniden toparlanmasını sağlamıştır.

Zira Papa VII. Gregory ortaya çıkan bu gelişmeyi iki taraf arasında kiliseler birliğinin yeniden tesisi için bir fırsat saymıştır. Mamafih kendisi de Alman İmparatoru IV. Heinrich ile ciddi bir mücadele içinde bulunan Papa'nın hiçbir zaman Bizans'a etkili bir yardım yapabilecek durumu olmamıştır. İmparator VII. Mikhael, Papalıktan beklentilerini karşılayamamasına rağmen Norman Robert Gusicard ile görüşmelere devam etmiştir. Nihayetinde Robert muhatabının yinelenen teklifini kabul etmiş ve kızı ile VII. Mikhael'in oğlu Konstantinos'un evlenmesine onay vermiştir. Ancak iki taraf arasında varılan mutabakat yukarıda da belirtildiği üzere Bizans'ta gerçekleşen taht değişikliği nedeniyle kuvveden fiile geçmek imkânını bulamamıştır.

İç ve dış siyasetteki sıkıntıların haricinde II. Basileios'un ölümünden beri kötü idare edilen ekonominin düzeni söz konusu dönemde artık tamamıyla bozulmuştur. Oluşan zafiyet ilk sinyalinin paranın değerindeki düşüşle birlikte göstermiştir. Hatta bu nedenle alay etmek amacıyla VII. Mikhael'e *parapinakes* (dörtte bir eksik) lakabı verilmiştir. Ayrıca ekonomiden sorumlu Ioannes Orphanotrophos'un hububat ticaretini devlet tekeline almak çabaları ve bunun ortaya çıkardığı pahalılık halk arasında huzursuzluklara yol açmıştır. Sonuçta siyasî başarısızlıklara ekonomideki bozukluklar da eklenince VII. Mikhael'in imparatorluk makamındaki yeri tehlikeye girmiş ve 1078'de çıkan bir isyanın sonunda tahtını Nikephoros Botaneiates'e bırakmak zorunda kalmıştır.

6) Norman lideri Robert Guiscard'ın Bizans için ortaya çıkardığı tehdit nasıl sonlandırılmıştır?

Robert Guiscard, Hauteville ailesine mensup bir maceraperesttir. Ailesi Normandiya'da yerleşmiş olmasına karşın kendisi beş süvari ve 30 yaya askeriyle İtalya'ya gelmiş; cesaret ve talihi sayesinde 1057 yılında Apulia Kontu olmayı başarmıştır. Bunun akabinde İtalya'da kalan son arazilerini de ele geçirmek suretiyle imparatorluğun buradaki varlığına son vermiştir.

VII. Mikhael'in, onunla akrabalık kurmak ve böylece asker yardımını elde etmek konusundaki düşüncesinin tahtan indirilmesiyle neticesiz kaldığından yukarıda bahsedildi. Bu olayı bahane eden Robert böylelikle zaten evvelinden beri içinde mevcut Bizans düşmanlığını şimdi açıktan göstermek üzere etkili bir mazerete sahip olmuştur. Nitekim 1081 yılında ilk hamlesini yapmış ve 30.000 kişilik bir kuvvetle Bizans'ın Balkanlardaki arazisine çıkmıştır. Normanların saldırısı o sırada Türkiye Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleymanşah ile meşgul olan yeni imparator Aleksios Komnenos'u bir tercih yapmak

zorunda bırakmıştır. Askerî gücünü tek bir düşmana karşı toplamak isteyen Aleksios, Normanların daha büyük bir tehdit içerdiğini düşünerek Süleymanşah ile anlaşma yoluna gitmiştir. Böylelikle Bizans'ı doğu yönünde rahatlattığı gibi Normanlara karşı kullanılmak üzere askerî destek elde etmesini de sağlamıştır.

Bunlar olurken Robert Guiscard donanmasıyla Bizans'ın Balkanlardaki kilit noktalarından Draç'ı kuşatmış bulunuyordu. Doğu yönünden gelebilecek saldırılar konusunda rahatlayan Aleksios Komnenos rakibine karşı koyabilmek adına öncelikle bir deniz gücü temin etmenin gereğini anlamıştı. Dolayısıyla da harekete geçmeden önce verdiği bazı ticarî ödünler karşılığında Venediklileri kendi saflarına çekmeyi başarmıştı. Ancak aldığı destek sayesinde Guiscard'ın denizdeki etkinliğini kırmayı başardı ise de Draç önlerinde yapılan savaşta mağlup olmaktan kurtulamadı (Ekim 1082). Muhatabına karşı savaş meydanında çaresiz kalan Bizans imparatoru için tek yol olarak diplomasi kalmıştı. O da ülkeler arası siyaset dengelerini aktif hale getirerek yeni bir hamle yapmaktı. Bu maksatla bir süredir görüştüğü Alman İmparatoru IV. Heinrich'i İtalya'ya saldırmaya ikna etti. Almanların olaya müdahalesi artık İstanbul yönüne ilerlemek hususunda önünde engel kalmadığını düşünen Robert Guiscard'ı, İtalya'ya geri dönmek zorunda bırakmıştı. Buna rağmen ayrılmasının öncesinde oğlu Bohemund idaresindeki bir kısım kuvveti geride bırakmayı da ihmal etmemişti.

Babasının verdiği kuvvetlerle askerî harekâtına devam eden Bohemund başlangıçta üstünlüğünü devam ettirse de Türk yardımcı birliklerinin Bizans adına savaş sahasında görünmesiyle yenilmekten kurtulamamıştı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi ordusundaki askerlerin ücretlerini ödemek konusunda da sıkıntılar yaşamaya başladığından en nihayetinde İtalya'ya geri dönmeye karar vermişti Böylece Aleksios geçirdiği büyük

sıkıntılara karşın topraklarını korumayı başarmıştı. Normanların, Balkan topraklarını terketmesinin ardından da bölgede kaybedilen yerleri almak ve imparatorluğun pozisyonunu toparlamak çok daha kolay olmuştu. Bu arada Robert'in 1085 yılındaki ölümü ve mirasçıları arasında baş gösteren çekişmeler de Norman tehdidinin tamamıyla sonlanmasını sağlamıştı.

7) Sultan Melikşah, İmparator Aleksios Komnenos'a hangi nedenlerle elçi göndermiştir?

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (1072-1092) merkeziyetçiliği daima ön planda tutmuş bir hükümdardır. Dolayısıyla kendi hâkimiyet sahası ve çevresinde özellikle de aynı etnik kimliğe sahip başka bir güç unsuruna müsaade etmemeyi ilke edinmiştir. Büyük Selçuklu ve Bizans arasındaki diplomatik ilişkiler de bu münasebetle başlamıştır. Zira o sırada Anadolu'da, Bizans'ın aleyhine büyümeye başlayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Sultanın bahsi geçen politikasının hedefi olması kaçınılmazdı. Türkiye Selçuklularının mevcudiyetinin her iki taraf için de olumsuz bir durum arz etmesi sebebiyle Sultan, Bizans'a elçi göndermeyi uygun görmüştü. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın, Antakya Seferine çıktığı sırada gerçekleşen bu görüşmelerde Sultan Melikşah, Siyavuş adlı bir elçi vasıtasıyla anlaşma teklifini imparatora iletmişti. O öncelikle her iki tarafın Türkiye Selçuklularına karşı ittifak yapmasını istemekteydi. Ayrıca aradaki ilişkileri kuvvetlendirmek için de İmparator Aleksios Komnenos'un kızını kendi oğullarından birine almayı düşündüğünü bildirmişti. Bunların dışında anlaşmayı kabul ettiği takdirde bazı kıyı şehirlerini Bizans'a bırakacağını söylemişti.

Gelişmelerden anlaşıldığına göre İmparator Aleksios, Sultan'ı bir süre oyalamayı tercih etmiştir. Bu arada annesinin bir Hristiyan olduğunu öğrendiği elçiyi kandırıp tarafına çekerek

kendi planlarını uygulamaya koymuştur. Eliyi ve Sultan'ın mektubunu kullanmak suretiyle Sinop ile çevresini Türklerden teslim almayı başarmıştır. Diğerk yandan muhatabının söz konusu tavrına rağmen Sultan Melikşah'ın hala bir anlaşma yapmak ümidini koruduğu görülmektedir.

Nitekim Sultan ilk teşebbsndeki başarısızlığa rağmen Süleyman şah'ın 1086 yılındaki Ayn's-Saylem Savaşında hayatını kaybetmesinin ardından şansını bir kere daha denemiştir. Bozan idaresinde İznik zerine yolladığı orduyla birlikte Aleksios'a yeni bir mektup daha göndermiştir. Ancak imparator, Büyük Selçuklulara karşı Türkiye Selçuklularının bağımsızlığını korumayı çıkarlarına daha uygun görmüş ve Süleyman şah'ın geride bıraktığı Emir Ebu'l-Kasım'a destek olmayı tercih etmiştir. Bundaki en büyük neden ise sınırlarının hemen yanibaşında güçlü bir unsur görmek yerine zayıfı koruyup tampon olarak kullanmak isteğidir.

8) İzmirk Beyi aka, İstanbul'u ele geçirmek için kimlerle ittifak kurmuştur?

Aslen avuldur boyuna mensup bir akıncı olan aka (akan) Bey, Anadolu'da Bizans ile yapılan mücadeleler sırasında esir düşerek İstanbul'a götürülmüştür. Burada dönemin imparatoru Nikephoros Botaniates'in hizmetine girmiş ve sarayda *protonobilissimos* unvanı ile birlikte çeşitli imtiyazlara sahip olmuştur. Fakat 1081'de Aleksios Komnenos'un iktidarı ele almasından sonra gözden düşmüş ve İzmir Foça'ya çekilerek burada bir donanma inşasına girişmiştir. Onun söz konusu gayretindeki temel düşünce bir süreliğine de olsa yaşadığı İstanbul'u ele geçirebilmektir.

Çaka Bey kısa sürede tamamlanan inşa faaliyetlerinin ardından Urla, Foça, Midilli, Sakız, Sisam gibi adalar ile kıyı şehirlerini aldığı gibi karşısına çıkan bir Bizans donanmasını da

mağlup etmişti. Fakat sadece deniz gücüyle İstanbul gibi çok iyi korunan ve güçlü surlara sahip bir şehri ele geçirmenin mümkün olamayacağını bildiğinden kendisine kara gücü sağlayacak bir müttefik arayışına girmişti. Bu maksatla Bizans'ın, Balkanlardaki arazisini sürekli yağmalarla tahrip eden Peçeneklerle temasa geçmişti. Çaka Bey ayrıca Süleyman Şah'ın ölümü üzerine Türkiye Selçuklularını idare etmeye başlayan Ebu'l-Kasım ile de anlaşmıştı. Bir anda karadan ve denizden güçlü bir ittifakla karşı karşıya kalan Aleksios Komnenos savaş sahasında güç yetiremeyeceği düşmanlarına karşı bir kere daha diplomasi silahını devreye sokmuştu. İlk olarak Çaka Bey'in müttefiki Peçeneklere karşı bunların ihtilafı oldukları Kumanları kendi tarafına çekmişti. Söz konusu ittifak hemen etkisini göstermiş ve birleşik Bizans-Kuman ordusu tarafından Lebunion Ovası'nda baskına uğratılan Peçenekler çok ağır kayıplara uğramışlardı (Nisan 1091).

Peçeneklerin devre dışı kalmasına karşın Çaka Bey hedefinden vazgeçmemiş ve kendisine yeni müttefikler aramaya başlamıştı. Bunun için fazla bir çaba harcaması da gerekmemiş ve osırada henüz Türkiye Selçuklu tahtına çıkmış bulunan I. Kılıç Arslan'ın şahsında aradığını kolayca bulmuştu. Ancak yeni müttefikine kızını vermek suretiyle aradaki bağları kuvvetlendiren Çaka Bey bir kere daha Bizans diplomasisine yenik düşmekten kurtulamamıştır. Çünkü onun yeniden harekete geçip Abdyos'u ele geçirmesi, I. Kılıç Arslan'ın ittifak konusundaki fikirlerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Zira adı geçen şehir, Türkiye Selçuklu Sultanının da hedefleri arasında yer almaktaydı. Bu gelişme Aleksios Komnenos'un, yazdığı bir mektup sayesinde Sultanı gizlice kendi tarafına çekmesini kolaylaştırmıştı. Neticede görüşme yapmak için Kılıç Arslan'ın yanına gelen Çaka Bey, tertip edilen bir ziyafetin sonrasında onun tarafından öldürülmüştü (1095). Böylece

kurduğu donanma ve ittifaklarla İstanbul'u dahi zorlayabilecek duruma gelen bu ilk Türk amiralinin ortaya çıkardığı tehdit Bizans'ın lehine neticelendirilmişti.

9) Anna Komnena, Bizans tarih yazıcılığı içerisinde nasıl bir yere sahiptir?

Kendisi Komnenos Hanedanı'nın kurucusu Aleksios'un, İmparatoriçe İrene'den doğan ilk çocuğudur. Küçüklüğünden itibaren çok iyi bir eğitim almıştır. Aleksios'un ölüm derecesinde hastalandığı sırada annesi ile birlikte onu etkileyerek kardeşi Ioannes'in yerine eşi Nikephoros Brennios'u veliaht seçtirmek istemiştir. Ancak İmparator, onların tüm baskılarına karşın bir anlık dalgınlıklarından ve dışarıda olmalarından istifadeyle elindeki yüzüğü (imparatorluk yüzüğü) oğlunun parmağına geçirmeyi başarmıştır. Mamafih anne-kız bununla da yetinmeyip yeni imparatoru tahttan indirecek bir komploya dâhil olmuşlardır. Tasarladıklarının öğrenilmesinin sonrasında da onun tarafından sürgüne gönderilmişlerdir. Anna Komnena, dönemi için çok önemli bir kaynak olmak vasfına sahip *Alexiad* adlı eserini de bu sürgünü sırasında kaleme almıştır.

Anna'nın kitabı babasının yaptıklarını ve başarılarını aktarmak üzere kaleme alınmıştır. Kendisi söz konusu eseriyle *ilk kadın tarihçi* unvanının da sahibidir. O, tarihçiliğinin dışında Aristoteles ve Platon'un eserlerini okumuş, astronomi, geometri, aritmetik ve müzik konularında da bilgili bir kadındı.

Anna'nın Grekçe olan ve 13 bölümden meydana gelen eseri *Alexiad* yalnızca Bizans tarihi için değil aynı zamanda Türk ve Haçlı seferleri tarihi için de son derece değerlidir. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerini saran karanlık Anna Komnena'nın dışında diğer Bizans ve Yerli Hristiyan tarihçilerin aktardıkları sayesinde biraz olsun aydınlığa kavuşabilmektedir. Öyle ki *Alexiad* ilk Türk amirali kabul edilen

Çaka Bey'in faaliyetleri, Türkiye Selçuklularının ilk zamanları ile alakalı elimizdeki en değerli kaynaklardan biri hatta birincisidir.

Yine bizzat şahit olduğu Halkın Seferi ve I. Haçlı Seferi ile alakalı da değerli bilgiler vermektedir. Babasının sarayında bizzat görüp tanımak imkânını bulduğu Haçlı reisleri ile alakalı *Alexiad*'ta son derece canlı tasvirler yer almaktadır. Bunlar zaman zaman Bizans'ın, Haçlılara karşı takındığı genel olumsuz tavrın etkisiyle bazı subjektif yorumlar içerse de iki tarafın birbirlerine karşı bakış açısını yansıtmaları dolayısıyla çok değerlidir. Nitekim onun eserindeki anlatıların sağlamasını (aynı bakış açısını) Latin kroniklerindeki yazılanlar sayesinde yapmak mümkündür.

10) Haçlı seferlerinin başlamasında Bizans nasıl bir rol üstlenmiştir?

Papa II. Urbanus 1095 Kasım'ında Avrupa toplumunu Haçlı Seferleri için harekete geçiren Clermont Konsili'nde yaptığı konuşmasında iki temel nokta üzerinde durmuştur. Bunlardan bir tanesi *Müslümanların elinde bulunan Hz. İsa'nın kutsal hatıralarıyla dolu Kudüs'ün kurtarılması* diğeri ise Türklerin ilerleyişi nedeniyle zor günler geçiren *Doğulu Hristiyan kardeşlere yardım* edilmesidir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki; Papanın, Doğulu Hristiyan kardeşler sözlerinin muhatabı Bizans İmparatorluğu ve himayesi altındaki Ortodoks Hristiyanlığı idi. Zira Batı dünyasının 451'deki Kadıköy Konsili'nden bu yana Doğu'daki Monofizit ve Nasturi topluluklarla ilişkileri kesilmişti. Dolayısıyla da, Haçlı Seferlerinin öncesinde önce rafizi (sapkın) kabul ettiği bu gruplar ile alakalı hiçbir bilgisi ya da tasarrufu bulunmamaktaydı.

Aslında Bizans'ın 1071'deki Malazgirt Savaşı sonrasında batıdan sürekli olarak yinelediği paralı asker talepleri II. Urbanus'un konuşmasındaki ikinci sloganın çıkış noktasını

oluşturduğu düşünülebilir. Fakat bunun sağlamasını yapmak için taraflar arasındaki ilişkilerin geçmişine bakmak lüzumludur. Papanın sözlerinde yer alan *Türklerin, Bizans'ın elindeki toprakları ele geçirmeleri* Haçlı Seferleri konusunda çalışan araştırmacıların da kabul ettikleri gibi seferlerin başlıca hareket unsurlarından birini teşkil etmektedir. Buna göre Bizans topraklarından sonra sıranın kendisine geldiğini düşünen Avrupa, Türklerin ilerleyişini kendisi adına bir tehdit olarak algılamış ve harekete geçmiştir. Ancak böyle bir algının gerçekliğinin anlaşılması adına Bizans'ın Batı dünyasıyla mevcut ilişkilerine dikkat etmek gerekmektedir. İki taraf arasındaki münasebetlerde ise geçmişten itibaren sürekli bir gerginlik göze çarpmaktadır. Zira Bizans'ın, Büyük Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak sürekli vurguladığı hak talepleri batının yeni hâkimlerinden pek de olumlu bir karşılık bulamamıştır. Buna Kadıköy Konsili sonrasında Ortodoks ve Katolikler arasında her geçen gün kötüye giden ilişkiler de eklendiğinde arada kardeşlikten söz ettirebilecek bir durumun olmadığı aşîkârdır. Papalığın 800 senesinde Avrupa'da Karalonjiyenleri mukabil bir imparator olarak öne çıkartması, Bizans'ın sosyo-kültürel hayat, siyaset ve mezhep olarak batıdan giderek uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu da muhataplar arasında ciddi bir kopukluk meydana getirmiştir. 1054'deki Schisma olayı ise aradaki gerginliğin dışa vurumu ve zirvesi olmuştur.

Diğer taraftan Bizansla olan ilişki durumları dikkate alındığında Türklerin, Ön Asya'da ilerleyişlerinin Avrupa'da bir tehdit algısı meydana getirmiş olabileceği pek imkân dâhilinde değildir. Dolayısıyla Papalığın, Clermont'taki çağrısında yer alan Bizans'a dair atıfların doğruluğu şüphelidir. Gerçekte seferlerin asıl altyapısını hazırlayan siyasî, sosyal ve ekonomik birden fazla sebep mevcuttur. Bunlar arasında Papalığın bütün Avrupa üzerinde siyasî gücü elde etmek çabasının yanında

evrensellik iddialarının tahakkuku için böyle bir seferi fırsat olarak görmesi, Karalönjiyenlerin parçalanmasıyla Avrupa'da başlayan iç mücadelelerin ortaya çıkardığı ekonomik ve buna bağlı olarak kendisini gösteren sosyal zafiyetler, farklı kişisel nedenleri öne çıkarmak mümkündür. Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere Clermont'taki çağrıda öne çıkarılan *Doğulu Hristiyan kardeşlere yardım* şeklindeki sözlerinin bir motivasyon unsuru olmaktan öteye gitmediğini kabul etmek daha doğru olacaktır.

11) İstanbul'a gelen I. Haçlı seferinin liderleri ile Aleksios Komnenos arasındaki görüşmelerde ne gibi kararlar alınmıştır?

Avrupa'dan istediği paralı askerlerin yerine tamamen bağımsız liderlerin emrinde büyük kuvvetlerle karşılaşmak Aleksios Komnenos'u oldukça endişelendirmişti. Zira geçmişten gelen ön yargılar ve düşmanlıklar zihinlerde halen çok kuvvetli bir yer tutmaktaydı. Bu nedenle de taraflar arasında yekdiğere karşı ciddi bir güvensizlik duygusu mevcuttu. Haçlılara karşı kendisini ve tebaasını güvenlik altına almak, gelecekteki siyasî-askerî gelişmelerin Bizans'ın çıkarlarına uygun şekilde çözümünü sağlamak amacıyla İmparator Aleksios Komnenos, muhataplarından vassallik yemini istemeye karar vermişti. Uzun süren görüşmelerin ardından taraflar arasında varılan mutabakata göre Haçlılar yolculukları sırasında eskiden Bizans'a ait bir yeri ele geçirdikleri takdirde burayı imparatora bırakmayı kabul etmişlerdi. Ayrıca verdikleri yemin ile onun yüksek hâkimiyetini de kabulleniyorlardı. Karşılığında ise Aleksios, Haçlıların ikmal ve iaşesini karşılamayı, kılavuzluk hizmeti ve yardımcı kuvvetler sağlamayı üstlenmişti.

Diğer yandan tarafların birbirine karşı duydukları aşırı güvensizlik görüşmelerin oldukça sert geçmesine sebebiyet

vermiştir. Godefroi de Boullion'un kardeşi müstakbel Kudüs Kralı Baudouin bu nedenle çıkan anlaşmazlıkların ardından İstanbul çevresini yağmalamaktan hatta surlara hücum etmekten geri durmamıştır. Aleksios Komnenos, onun saldırılarını savaş tecrübesine sahip birliklerinin yardımıyla durdurabilmiştir. Nihayetinde Haçlı komutanlarının geneli gönüllü ya da gönülsüz söz konusu yemini etmelerine karşın Bohemund'un yeğeni Tankred gibi bazıları da ancak İznik'in, alınmasından sonra bunu yerine getirmişlerdir. Mamefih herşeye rağmen I. Haçlı Seferi'nin ilerleyen safhalarındaki gelişmelerden bu ahidleşmenin şartlarının pek de yerine getirilmediği görülmektedir.

12) Aleksios Komnenos, İznik Kuşatması sırasında Haçlılara destek konusunda neden ağır davranmıştır?

Vassallik yemini etmelerinin sonrasında Anadolu'ya geçirilen Haçlıların ilk hedefi Türkiye Selçuklularının başkenti İznik olmuştu. Sultan I. Kılıç Arslan'ın o sırada doğuda Malatya kuşatmasıyla ilgilenmesini fırsat bilen Haçlılar Nisan ayı içerisinde şehri kuşatma altına almışlardı. Fakat saldırganların kara tarafından şehri şiddetli şekilde tazyik etmelerine karşın müdafiler İznik Gölü sayesinde dışarıyla bağlantı kurmaya devam ediyorlardı.

İmparator Aleksios'un bu durumu bilmesine karşılık herhangi bir müdahalede bulunmamış olması oldukça dikkat çekicidir. Onun söz konusu kayıtsızlığını batıdan gelen misafirlere karşı komşusunun yapacağı hamleyi beklemesine yormak mümkündür. Zira bir önceki Halkın Seferi güçlerinin kötü akıbeti imparatoru bu konuda temkinli davranmaya itmiş olmalıdır. Onun, Haçlıları kendisine mecbur bırakmak ve teklifin karşı taraftan gelmesini beklemek düşüncesi de hareketsizliğindeki bir diğer nedendir.

Nitekim Kılıç Arslan'ın kuşatmadaki başkentini kurtarmak için 16 Mayıs 1097'de yaptığı hamlenin başarısız kalmasının akabinde Aleksios Komnenos, Haçlıları desteklemek konusunda daha cömert davranmaya başlamıştır. Öyle ki o zamana kadar Haçlı ordugâhına gönderilen erzakın miktarı arttırılmış ve yine onların isteği üzerine İznik Gölü'ne gemiler indirilerek şehrin dışarıyla bağlantısı tamamıyla kesilmiştir. Böylece içerideki müdafilerin direnme azimleri kırılmış ve 19 Haziran günü başlayacak Haçlı genel saldırısının hemen öncesinde şehri gizlice anlaştıkları Bizanslılara teslim etmişlerdir.

13) Bizans, Haçlıların gelişinden nasıl istifade etmiştir?

Başlıca hareket noktalarından biri Doğulu Hıristiyan kardeşlere (Bizans'a) yardım olan Haçlıların gelişi gerçekte Bizans'ı hiç de memnun etmemiştir. Zira dönemin görgü şahidi Anna Komnena'nın da ifadelerine yansıyan onların gerçek niyetlerinin İstanbul'u işgal etmek olduğu düşüncesi aslında bütün imparatorluk sakinlerine rahatsızlık veren bir konuydu. Aleksios Komnenos da çıkması muhtemel olumsuzların önünü almak adına bir takım tedbirleri almayı gerekli görmüştü.

Diğer taraftan Haçlıların gelişi her ne kadar beklenmedik ve hoş gitmeyen bir durum olsa da imparator, onların varlığından azamî ölçüde faydalanmayı da ihmal etmemiştir. İstanbul'dan ayrılmalarından önce kendilerine ettirdiği vassallık yemininin içeriği de bunun bir göstergesidir. İmparator böylece kısa süre önce Türkiye Selçukluları tarafından zaptedilip başkent yapılan İznik şehrini kolaylıkla elde etmeyi başarmıştır. Ayrıca Haçlıların gelişi ile Batı Anadolu'ya yerleşmeye çalışan Türklere karşı daha rahat hareket imkânı bulmuş ve burasının bir süre daha Bizans'ın elinde kalmasını sağlamıştır. Haçlıların, Anadolu içlerine girmelerinden hemen sonra harekete geçen Aleksios

Komnenos, Çaka Bey tarafından İzmir merkez olmak üzere kurulan beyliğin üzerine yürüyerek varlığına son vermiştir.

Hepsinden önemlisi ise Haçlıların varlığı ve Türkiye Selçuklularının Anadolu'nun içlerine doğru çekilmesiyle kendisini toparlamak imkânını bulan Bizans İmparatorluğu bütün bu gelişmeleri iyi bir şekilde değerlendiren Komnenos Hanedanı ile son güçlü dönemini yaşamıştır.

14) Bizans ve Haçlılar arasında Antakya sorunu nasıl ortaya çıkmıştır?

İstanbul'da iki taraf arasında yapılan görüşmelerde varılan mutabakat gereğince Haçlılar, sefer sırasında ele geçirdikleri eski Bizans şehirlerini imparatorluk kuvvetlerine iade etmeyi kabul etmişlerdi. İznik bununla alakalı ilk uygulama olmuştu. Sonrasında Aleksios Komnenos, söz konusu kural dâhilindeki diğer zapt edilecek şehirleri teslim almak ve kılavuzluk yapmak üzere General Tatikios kumandasındaki bir Bizans birliğini, Haçlı ordusunun yanına vermişti.

Haçlıların, Anadolu geçişinin son duraklarından biri olan Antakya, Malazgirt sonrasındaki karşılıklar sırasında Bizans'ın elinden çıkmıştı. Burası Hıristiyanlık tarihi için olduğu kadar Doğu Akdeniz kıyılarının en yukarı ucunda bulunan ve stratejik anlamda da büyük bir öneme sahip bir şehirdi. Kasım 1097'de başlatılan kuşatma sırasında Haçlılar özellikle de açlık dolayısıyla büyük sıkıntılara maruz kalmışlardı. Muhasaraya katılacağını söylemesine rağmen bir türlü gelmeyen Aleksios Komnenos'a karşı da onların arasında büyük bir öfkeye sebebiyet vermişti. İmparatora karşı oluşan bu genel memnuniyetsiz o sırada şehir ile alakalı başka planları olduğu anlaşılan Bohemund'un düşündüklerini uygulamaya koymasını kolaylaştırmıştı. Bohemund ilk olarak Aleksios'un Haçlı ordugâhındaki temsilcisi Tatikios'u kendisine bir suikast düzenleneceği

sözleriyle kandırıp kaçtırmayı başarmıştı. Daha sonra ise onun habersizce ordudan ayrıldığını duyurarak kendilerine ihanet ettiğini ve dolayısıyla da artık imparatora edilen vassallık yeminine sadık kalmanın anlamsız olduğunu ilan etmişti.

Bohemund, Bizans temsilcisinin ayrılmasından sonra şehirdeki müdafilerden daha evvelinde temas kurduğu Firuz adlı bir Ermeni dönmesiyle haberleşmiş ve 2 Haziran 1098 gecesini onun savunduğu İki Kız Kardeş Kulesi denilen kesimden Haçlıları şehre sokmayı başarmıştı. Ancak Haçlılar, Antakya'yı ele geçirmelerine karşın kısa süre sonra buraya yardıma gelen Kürboğa idaresindeki bir Türk ordusu tarafından kuşatılmışlardı. Bununla birlikte onu da mağlup etmeyi bilmişlerdi. Antakya üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştiren söz konusu savaşın sonrasında toplanan Haçlı liderleri şehrin idaresini Bohemund'a bırakmışlardı. Ancak Bizans her ne kadar yaşanan gelişmelerin tamamen dışında kalmış olsa da evvelki vassallık anlaşmasının tamamen aksine bu oldu-bittiği hiçbir zaman kabullenmemiş ve Antakya üzerindeki hâkimiyet haklarını her fırsatta yüksek sesle dile getirmiştir.

15) Bizans'ın, 1101 Haçlı Seferlerinin başarısızlığında rolü var mıdır?

Bizans İmparatorluğu ile Batı dünyası arasında kökleri çok daha önceki olaylara dayanan ön yargı ve düşmanlıklar seferler sırasındaki gelişmelerle giderek daha da keskinleşmiştir. Haçlıların uğradıkları başarısızlıkların sorumluluğunu sürekli bir şekilde Bizans'a yüklenmeye çalışılmaları bu durumun temel sebebidir. Örneğin I. Haçlı Seferi'nin hemen öncesinde Türkiye Selçukluları tarafından imha edilen Pierre l'Hermitte'nin idaresindeki *Halkın Seferi* güruhunun kötü akıbetinin nedeni Haçlı kroniklerince Bizans'ın, onları yanlış yollara sevk etmesi olarak görülmüştür. Bu nedenle Bizans İmparatoru

Aleksios Komnenos, I. Haçlı Seferi'nin görgü tanığı bu yazarlar tarafından yapılan *zalim, zorba, düzenbaz, hilekâr, sefil* gibi yakıştırmaların muhatabı olmuştur.

1101 Haçlı Seferleri ise beklentilerin tamamen aksine büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanması açısından seferler tarihinin en dikkat çekici mücadelelerinden biri olmuştur. 1099'da Kudüs'ün alınmasıyla başarılarıyla sonuçlanan ilk seferin kazanımları geliştirmek adına 1101'de harekete geçen toplamda 300.000 kişiden müteşekkil üç ayrı ordu bu seferin askerî gücünü meydana getirmekteydi. Ancak içlerinden hiçbirisi hedeflerine ulaşamamıştır. Bunlar Anadolu geçişi sırasında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile müttefikleri tarafından neredeyse tamamen imha edilmişlerdir. Haliyle ortaya çıkan netice Haçlılar için tam anlamıyla bir felaket ve hayal kırıklığıdır. Böylece onlar, Ortadoğu'daki nüfus ve asker eksiklerini kapatamadıkları gibi Anadolu geçişinin de büyük tehlikeler göze alınmadan başarılamayacağı iyice anlamışlardır. Böylelikle bir anlamda Ortadoğu'daki kaderleri çizilmiş ve bölgede kalıcı olamayacakları anlaşılmıştır.

Öte yandan Haçlılar kendileri adına büyük bir hayal kırıklığı ile neticelenen bu seferlerin sorumluluğunu Bizans'a yüklemekte tereddüt etmemişlerdir. Aleksios, Haçlıların kendilerini yanlış yollara sevk ederek Türklerin eline düşmelerine sebebiyet verdiğini suçlamalarının muhatabı olmuştur. Söz konusu ithamlar haliyle Avrupa'da *Doğulu Hıristiyan kardeşlerine karşı* zaten mevcut öfke ve düşmanlığın daha da büyümesine sebebiyet vermiştir.

Bununla birlikte yöneltilen ithamların aksine Aleksios Komnenos, İstanbul'a gelen Lombardlar, Almanlar ve Fransızlardan oluşan ilk Haçlı ordusuna, I. Haçlı Seferi'nin güzergâhından gitmelerini tavsiye ettiği bilinmektedir. İmparatorun görüşü o sırada İstanbul'da bulunan ilk Haçlı seferinin

kahramanlarından Raymond St. Gilles ve yine bu orduda yer alan Etienne de Blois tarafından da desteklenmiştir. Fakat Haçlı ordusununun ağırlıklı kısmını oluşturan Lombardlar hedeflerini çoktan belirlediklerinden kendilerine yapılan telkinlere kulak asmamıştır. Bunlar imparatorun önerisinin aksine bir süre önce Danişmentliler tarafından esir edilerek Niksar'da hapsedilmiş olan Norman Bohemund'u kurtarmak konusunda ısrarcı davranmışlardır. Bizans'tan bağımsız olarak aldıkları bu kararın sonrasında hiç bilmedikleri yollara sapmak zorunda kalan Haçlılar, Türkler tarafından kolaylıkla imha edilmişlerdir. Dolayısıyla burada Bizans'ın ihanetinden çok Haçlıların söz dinlemezliklerinin yol açtığı bir mağlubiyetin söz konusu olduğu açıkça görülmektedir.

16) Bizans'a karşı ilk Haçlı Seferi ne zaman gerçekleştirilmiştir?

1101 Haçlı Seferlerinin kötü akıbeti Bizans-Batı ilişkilerinin iyiden iyiye gerilmesine yol açmıştı. Bu durum Antakya'daki hâkimiyetinden beklentileri hayal ettiklerinin gerisinde kalan Norman Bohemund için eşsiz bir fırsat teşkil etmişti. Nitekim Danişmentlilerin esaretinden kurtulduktan sonra Urfa Haçlı Kontluğu ile birlikte organize ettikleri Harran Seferinin başarısızlığı (1104) onun, Ortadoğu'daki hayallerinin de sonunu getirmişti. Artık bölgede kalmak düşüncesinden uzaklaştığı görülen kurnaz Norman lideri yeni hedefleri için en müsait hareket noktasının eski düşmanı Bizans olduğunu çoktan fark etmişti. Hâlihazırdaki tepkiler düşünüldüğünde Papayı, Bizans üzerine bir sefere ikna etmek için çok fazla çaba sarf etmeyeceği de aşikârdı. Ayrıca bunun gerçekleşmesi halinde Bizans'ı, Antakya üzerindeki hak taleplerinden feragat ettirmek de mümkün olabilirdi. İşte bu düşündüklerini bir an önce file

geçirmek isteğiyle dolu olarak Antakya'dan ayrılmış ve gizlice Avrupa'ya dönmüştü.

Bunun sonrasında Roma'da Papa II. Pascalis ile yaptığı görüşmelerde *Aleksios Komnenos'un dinsiz olduğunu, diğer din-sizlere yardım ettiğini ve onlarla tam bir işbirliği içine girdiğini* söyleyerek kısa sürede onu, Bizans'ın aleyhine çevirmeyi başarmıştı. Hemen akabinde yine destek aramak üzere papalık temsilcisiyle birlikte yanına gittiği Fransa Kralı'nı da ikna etmiş ve hatta onun kızıyla evlenmişti. Böylelikle hedeflerini gerçekleştireceği askerî gücü kolaylıkla toplamayı başaran Bohemund 1107 senesinin son aylarında harekete geçmişti. İlk olarak Adriyatik kıyısında İmparatorluğa ait en stratejik mevki durumundaki Draç şehrini kuşatmıştı. *Batılı Hristiyan kardeşlerinin* bu defa kendisinin üzerine geldiği haberini alan Aleksios Komnenos ise Bizans donanmasını bölgeye gönderdiği gibi Venediklilerle de anlaşmıştı. Adı geçen İtalyan şehir devletinin çıkarları gereğince Bizans'ın yanında yer alması Bohemund'un memleketiyle olan bağlantısını kesmişti. Diğer taraftan Aleksios, Venediklilerin dışında Türkiye Selçuklularından da yardımcı kuvvetler edinmişti. İkmal hatları kesilen ve destek imkânı kalmayan Bohemund ise günden güne zayıflamaktaydı. Neticede de hiçbir başarı şansının kalmadığını anlayarak teslim olmak zorunda kalmıştı. İki taraf arasında yapılan ve yanında imzalandığı akarsuya nispetle Devol Barışı adıyla bilinen anlaşma gereğince Norman hâkimi hayatı boyunca Aleksios ile savaşmamaya yemin etmişti. Ancak ona bundan daha ağır gelen ise Bizans'ın Antakya üzerindeki yüksek egemenlik haklarını tanıması olmuştu (1108).

Bohemund'un, Papa II. Pascalis'in müsaadesiyle gerçekleştirdiği Draç Kuşatması Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılığı konusunda 1054 senesindeki *schisma*'dan çok daha etkili olmuştur. Öte yandan söz konusu sefer daha 12 yıl önce II. Urbanus'un

yaptığı konuşma ve burada dile getirdiği iki temel söylemin-den birinin (Doğulu Hıristiyan kardeşlere yani Bizans'a yardım) doğruluktan ne kadar uzak olduğunu da göstermiştir. Zira Türklerin ilerleyişine karşı Bizans'a yardıma gelenler şimdi onunla düşman olmuşlardır. Ayrıca yaptıkları saldırıya karşı bu kez de Türklerin Bizans'a yardım etmeleri ortaya oldukça ironik bir durumun çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu ise kardeşlik söylemlerinin mesnetsizliğini gösterdiği gibi batinın, imparatorluğa karşı gerçek duygularının da dışı vurumudur. Aynı şekilde Haçlı Seferleri'nin bir din savaşından çok Doğu-Batı mücadelesi olduğunun da bir ispatı niteliğindedir.

17) Komnenoslar devrinde Bizans ile denizci İtalyan şehir devletleri arasındaki ticarî ilişkileri hangi şartlarda geliştirmiştir?

Bizans İmparatorluğu, Makedonya Hanedanı zamanında Asya ve Avrupa'nın olduğu kadar Akdeniz'in de en büyük güç unsuru haline gelmişti. Ancak II. Basileios'un 1025'deki ölümünden Komnenosların iktidarının başladığı 1081 yılına kadar geçen süreç bu gücün güneş gören kar misali hızlı şekilde eridiğine şahitlik etmişti. İmparatorluk ordusunun zayıflamasının yanında denizlerde maruz kaldığı gerileme en çok Venedik, Ceneviz, Pisa gibi İtalyan denizci şehir devletlerinin işine yaramıştı. Bunlar Akdeniz'de ticarî gayelere yönelik genişleme ve yeni pazarlar elde etmek hususundaki gayretlerini Haçlıların egemen olduğu Doğu Akdeniz sahillerinin dışında Bizans kıyılarına da yöneltmiş durumdaydılar.

Adı geçen devletler, İmparatorluk ile olan münasebetlerini onun mevcut zafiyetleri üzerine bina etmişlerdir. Bu çerçevede Bizans'ın maruz kaldığı istilalarda deniz gücüne duyduğu ihtiyacı çok iyi değerlendirmişlerdir. Diğer zamanlarda ise güçleri nispetinde kurdukları baskı ile kendi ticarî çıkarlarına uygun

imtiyazlar elde edebilmişlerdir. Örneğin Normanların 1081 yılında Bizans'ın Adriyatik kıyılarına çıkarma yaparak başlattıkları istila hareketi, Venediklilerin verdiği destekle başarısızlığa uğratılmıştır (1082). Yine daha sonraki yıllarda onların eline düşen Korfu Adası da Venediklilerin sağladığı destek ile geri alınmıştır. Mamafih İmparatorluğu, düşmanlarının istilalarından kendisini korumasına yardımcı olan bu yardımlar başta Venedik olmak üzere İtalyan denizci şehir devletlerinin ekonomik anlamdaki ciddi ticarî hegomonya kurmalarının da önünü açmıştır. Nitekim 1082 yılında yapılan anlaşma gereğince Venediklilere İstanbul'da imalathaneler ve Galata'da üç farklı iskele verilmiştir. Bizans açısından daha da vahimi ise başkentte dâhil olmak üzere bütün egemenlik sahaları içerisinde muhataplarına tanımak zorunda kaldıkları vergi muafiyeti idi. İmparatorluğun ticaret düzenine büyük bir darbe niteliğindeki bu imtiyazlardan kısa süre sonra diğer İtalyan denizci şehir devletleri de istifade etmeye başlamışlardır. Mesela 1111 yılında İstanbul'a gelen Pisa elçileri, İmparator Aleksios Komnenos'dan mallarını %4 gibi düşük bir vergi oranının ödenmesi karşılığında rahatça pazarlama hakkını elde etmişlerdir. Ayrıca altın ve gümüş ithalatı da hiçbir vergiye tabi tutulmamıştır.

Ioannes Komnenos babasının, Venediklilere zamanının şartları gereğince verdiği imtiyazları uygulamadan kaldırmak için bir teşebbüste bulunmuş ise de gördüğü karşılık dolayısıyla elinden çok fazla bir şey gelmeyeceği gerçeği ile acı bir şekilde yüzleşmişti. Nitekim Venedik donanması Bizans kıyılarını ağır bir yağmaya uğratmış ve Kefalonya Adası'nı da işgal etmişti. Venedikliler ile Pisalıların sonrasında 1142 yılı itibarıyla Cenevizliler de Bizans ticaret sahasında görünmeye başlamışlardı. 1143'de babasının yerine tahta çıkan Manuel Komnenos, Cenevizlilere, imparatorluğun düşmanlarıyla ilişki kurmamaları karşılığında serbest ticaret hakkı ve düşük vergilendirme (%10

yerine %4) imtiyazını vermişti (1155). Yeni imparatorun buradaki amaçlarından biri de muhtemelen Venediklilere karşı Cenevizliler eliyle bir denge oluşturabilmektir.

Öyle ki İmparatorluk toprakları üzerinde kurdukları ticarî hegemonyadan daha fazla pay elde etmek hırsı adı geçen devletlerin zaman zaman birbirlerine karşı mücadele etmesine de yol açmaktaydı. 1157'de İstanbul'daki Ceneviz kolonisi, Pisa, Venedik hatta Bizanslıların saldırısına uğrayarak şehri terk etmeye zorlanmışlardı. Akabinde ancak 1170 senesinde eski haklarını yeniden kazanarak İstanbul'a geri dönebilmişler ise de iki sene sonra tekrardan Venediklilerin benzer bir saldırısına daha maruz kalmışlardı. İmparator Manuel de belirttiğimiz üzere kimi zaman bu devletlerden birine karşı diğerine daha fazla imtiyazlar vermek suretiyle onları birbirine karşı kıskırtmaktaydı. Örneğin Ceneviz ve Pisalılara verilen hakların arttırılması Venediklilerle münasebetlerin gerginleşmesine yol açmıştı. Bunun üzerine 1171 yılında İstanbul'daki bütün Venediklilerin malları müsadere edilmişti.

Komnenoslar devrinde İtalyan şehir devletleriyle yapılan anlaşmalar zaman zaman yenileriyle de geliştirilmiştir. Bununla birlikte Komnenos hükümdarlarının muhataplarına karşı tam bir teslimiyet içinde olduğunu söylemek de yanlıştır. Nitekim kimi zaman aradaki mevcut anlaşmaların aksine bunlardan alınan vergileri arttırma yoluna gitmişlerdir. Örneğin Manuel Komnenos 1166'da Macaristan'a yaptığı seferin dönüşünde ülkesinde bulunan İtalyanlara ağır vergiler yüklemiştir. Aynı imparator 1169'da Pisa ve Cenevizlilerin şehrin içindeki kolonilerini dışarıdaki bir sahaya taşımaya mecbur etmiştir. Fakat bu türden uygulamalar imparatorluğun içinde bulunduğu durum nedeniyle uzun süreli olamamıştır. Diğer yandan İtalyanların, Bizans'ın başkentindeki varlığı kimi zaman şehir ahalisiyle sosyal çatışmaları da tetikleyebilmekteydi. Zira aldıkları

imtiyazlar dolayısıyla takındıkları şımarık tavırlar ve ekonomik anlamdaki üstünlükleri dolayısıyla Rum ahaliyi kendilerinden nefret ettirmişlerdi.

Nihayetinde de bu nefret Komnenosların son üyesi Andronikos Komnenos'un tahtı ele geçirdiği sırada İstanbul'da meskûn Latinlere karşı genel bir tedhiş hareketiyle neticelenmiştir. 1182 yılındaki patlak veren olaylar sırasında sayıları 60.000 ulaştığı söylenen Latin nüfusunun malları yağmalanmış, kaçamayanların büyük kısmı öldürülmüş ya da esir edilmiştir. Venedik yapılanların intikamını ilk önce 1185'de Normanlarla birlikte ele geçirdiği Selaniklilerden sonrasında ise 1204 yılında ise bizzat İstanbul halkından almışlardır.

18) Pronoia Sistemi, Komnenoslar devrinde nasıl bir gelişim göstermiştir?

Soylu Memurlar Sınıfı'nın iktidarında ortaya çıkan Pronoia Sistemi, Komnenoslar ile birlikte içerik bakımından değiştiği gibi gerçek tanımlamasını da bu dönemde kazanmıştır. Başlangıçtaki farklılığına karşın Aleksios Komnenos ile birlikte gerçek anlamda askerî bir sistem haline gelmiştir. Zira themaların çöküşü ve dolayısıyla bunun temellerini oluşturan stratioteslerin yavaş yavaş ortadan kaybolmaya başlamaları asker ihtiyacının karşılanması için yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır.

Bu gereksinimi gidermek için ortaya konulan Pronoia Sistemi'nde devlet her türlü tasarruf hakkına sahip olduğu toprakları asker beslemek karşılığında kişilere vermekteydi. Ancak Pronoia toprakları kişiye ömrü hayat şartıyla verildiği gibi mirasçılara bırakılamaz ve satılamazdı. Öte yandan bu sistem I. Iustinianos'dan beri gelen imparatorların engellemeye çalıştığı feodalleşmenin de açık bir zaferi niteliğindeydi. Zira mülkün dışında üzerinde yaşayan köylüler de pronoia sahibine verilmekteydi. Yarı-hür statüsünde ve mülk sahibine vergi

veren bu köylülere *Paroik* denilirdi. Pronoia sahipleri kendilerine verilen mülklerin büyüklük ve gelirine göre orduya asker yetiştirmekten sorumlu tutulmuşlardı.

Komnenos hanedanına mensup imparatorlar hazır askere duyulan yoğun ihtiyaç dolayısıyla pronoia sisteminin geliştirilip korunmasına büyük önem vermişlerdir. Dolayısıyla onların söz konusu tutumları bir önceki dönemin aksine ordunun her şeyin üzerinde görülmesini sağlamıştır. Pronoia'nın dışında Isakios ve Manuel Komnenos devirlerinde Macarlardan ve Sırlardan elde edilen esirlerin istihdamıyla çok yeterli olmasa da stratiotes arazilerinin yeniden ıslahına gayret edilmiştir. Fakat bu da asker ihtiyacının karşılanması hususunda yetersiz kaldığından mevcut açık yabancı paralı askerlerle giderilmeye çalışılmıştır.

19) Aleksios Komnenos döneminde kadınlar siyasette ne gibi roller üstlenmişlerdir?

Aleksios Komnenos devri Bizans tarihi içerisindeki son yükselişin başlangıcına işaret etmektedir. Aleksios 1081'de iktidara geldikten sonra takip ettiği akıllı siyaset ve fırsatları iyi değerlendirmesi sayesinde imparatorluğu bir anlamda uçurumun kenarından almış ve yeniden bölgenin önemli güç unsurlarından biri haline getirmiştir. Onun, Bizans tarihi içerisinde kendisine yer edinmesini sağlayan ve destek verenler ise ailesinin kadınları olmuştur. Örneğin annesi Anna Dalessena, iktidarı ele almasındaki en önemli figür durumundadır.

Bu hanım Dukas ailesinden önce kısa süre imparatorluk yapmış olan Isaakios Komnenos'un kardeşi Ioannes ile evlenmişti. Isaakios tahtan çekildiği 1059 senesinde yerine kardeşini bırakmak istemiş ise de Ioannes bunu kabul etmemişti. Anna Dalessena'nın eşine yaptığı bütün telkinler de boşa çıkınca imparatorluk makamı Dukas ailesinin eline geçmişti. Anna Dalessena bu tarihten sonra bir ara kiliseye kapandı ise de

sonrasında yeniden dünyevi yaşama dönerek imparatorluk tacını oğlu Aleksios adına elde etmek üzere mücadele etmeye başlamıştı. Amacına ulaşmak için de hiç sevmediği halde siyasî bir ittifak sağlamak üzere oğlunu Dukas ailesinden Irene ile evlendirmişti.

Ardından dönemin İmparatoriçesi Alanlı Maria ile temasa geçerek Aleksios'u evlat edinmesini sağlamıştı. İmparatoriçe, VII. Mikhael'in hallinden sonra evlendiği ikinci eşi Nikephoros Botaniates'in, oğlu Konstantinos'u veliahtlıktan azledeceği endişesi ile Komnenoslarla işbirliğine gitmişti. Bu anlatıdan farklı olarak bazı kaynaklarda Alanlı Maria ile Aleksios Komnenos arasında bir gönül ilişkisinden bahsedilmektedir. Nitekim Aleksios tahta çıktığında annesinin de tesiriyle Maria ile evlenmek istemiştir. Hatta bu nedenle karısı Irene'yi eski sarayda bırakmış, kendisi annesi ve Maria ile birlikte Büyük Saray'a yerleşmiştir. Ancak dönemin patriğinin, üvey anne ile evlatlığı arasındaki bir evliliği kabul etmemesi ve Dukas ailesinin çabaları neticesinde Irene Dukas, İmparatoriçe olarak selamlanmıştır. Buna karşın Maria ve oğlu Konstantinos, Aleksios ile Irene'nin Ioannes adlı oğulları oluncaya kadar sarayda kalmaya devam etmişlerdir.

Anna Dalessena oğlu Aleksios Komnenos tahta çıktıktan sonra da saray ve siyasetteki etkinliğini devam ettirmiştir. Nitekim İmparator aslında eşi Irene'ye ait olan *Augusta* unvanını annesine vermiştir. Böylece Anna Dalessena, oğlunun iktidarında imparatorluğun en önemli siyasî figürlerinden biri haline gelmiştir. Bu durum imparatorun kızı ve babaannesiyle aynı adı taşıyan Anna Komnena tarafından *O (Aleksios) görünüşte egemendi. Beriki (anası) ise egemenliğin kendisine sahipti* sözleriyle ifade edilmektedir. Hatta müellif ilerleyen satırlarında *imparatorluk işlevini anasına bırakmış bulunduğu bu sırada ona gerçek anlamda imparator denemezdi, cümleleriyle babaannesinin otoritesine telmihte bulunmuştur.*

Anna Dalessena geliniyle arasındaki derin nefrete karşın torunu Anna Komnena'nın eğitimini kendi üzerine almıştır.

Zaman içerisinde Alanlı Maria'nın manastıra çekilmesi ve Anna Dalessena'nın 1100 senesindeki ölümü üzerine sahne bu kez de Aleksios'un eşi Irene Dukas'a kalmıştır. Kocasının yanında seferlere katılan Irene, onun ölümüne yakın veliaht Ioannes'in de annesi olmasına karşın kızı Anna'nın eşi Nikephoros Byrennios'u tahta çıkarmak için büyük gayret sarf etmiştir. Hatta ölüm yatağında bile eşine baskı yapmış ise de Aleksios, imparatorluk yüzüğünü oğluna vererek olası bir oldu-bittinin de önüne geçmiştir. Her şeye rağmen kızı ve damadını tahta çıkarmak iddiasından vazgeçmeyen Irene en nihayetinde düzenlediği komplonun ortaya çıkması üzerine oğlu tarafından manastıra kapatılmak suretiyle siyasî hayattan el çektirilmiştir. Kızı Anna da aynı şekilde rahibe olmuş ve hayatının geri kalan kısmında babası döneminin tarihini ele alan *Alexiad* adlı eserini kaleme almıştır.

Aleksios Komnenos döneminin siyasette etkin rol oynayan üç kadın siması Alanlı Maria, Anna Dalessena ve Irene Dukas siyasî faaliyetlerinin yanında kilise ve ilim adamlarının hamisi olmuşlardır Anna Komnena ise kaleme aldığı *Alexiad* adlı eseriyle Bizans tarih yazıcılığının önemli isimleri arasında yerini almıştır.

20) Bizans, Balkan sınırındaki Peçenek tehdidini ne şekilde sonlandırılmıştır?

II. Basileios'un, Bulgar Devleti'ni ortadan kaldırması neticesinde Tuna boylarına kadar uzanan Bizans sınırları, Oğuzların tazyiki ile buralara gelmiş olan Peçeneklerin egemenlik sahasına dayanmıştı. Böylece başlayan münasebetler çerçevesinde Peçeneklerin yaptıkları yağmalar imparatorluk için ciddi bir endişe kaynağı olmuştu. Diğer taraftan bu yeni

rakip ile ilişkilerde savaş ve yağmanın dışında da bir takım gelişmeler yaşanmabilmektedir. Daha evvelinde de söylediğimiz gibi Peçeneklerin kendi aralarındaki iç mücadelelerinde yaşanan kopmalar ya da düşmanlarının şiddetli saldırıları neticesinde bazı Peçenek boyları Bizans'a sığınıyorlardı. Bu gibi durumlarda imparatorluk yeni gelenleri genelde kendi ordusu içinde istihdam etmeyi tercih etmekteydi.

Komnenosların ilk devirlerinde Peçeneklerin, Bizans'ın Balkan topraklarındaki yağmaları yoğun bir şekilde devam etmekteydi. 1087'de Aleksios Komnenos bizzat komuta ettiği bir orduyla başlattığı askerî harekât Silistre yakınlarında Peçenekler tarafından ağır bir mağlubiyete uğratılmasıyla sonuçlanmıştı. Maruz kaldığı yenilgi imparatora bu güçlü düşmana karşı tek başına mücadele etmenin yeterli gelemeyeceğini göstermişti. Dolayısıyla kendisine destek verecek bir müttefik aramaya başlamıştı.

Peçenekler az öne aktardığımız üzere Bizans'a karşı aldıkları galibiyetlerinin öncesinde Kumanlardan yardım istemişlerdi. Ancak onlar yardıma gelmeden muhataplarını mağlup etmişlerdi. Ancak bunun hemen sonrasında savaş meydanına ulaşarak ganimetten pay isteyen Kumanlarla sorun yaşamışlardı. İki taraf arasında çok geçmeden keskin bir düşmanlığa dönüşen bu durum tam da Bizans'ın kullanabileceği türden bir diplomatik silaha dönüşmüştü. Dolayısıyla yapılan görüşmelerden kısa sürede sonuç alınabilmiş ve İmparator Aleksios Kumanları, Peçeneklere karşı savaşmak üzere yanında yer almaya ikna edebilmişti.

Bizans, Kumanlarla anlaştığı sırada Peçenekler de İstanbul'u kaşatmak isteyen Çaka Bey ile bir ittifak yapmışlardı. Meriç kıyısındaki Lebounion'da karargâh kurarak ondan gelecek haberi bekliyorlardı. Fakat tam da bu sırada imparatorun tahrik ettiği Kumanların ani bir saldırısıyla karşı karşıya kalmışlardı.

29 Nisan 1091'de Bizans birliklerinin de desteklediği Kuman saldırısı onlar için ciddi bir yıkım olmuştu. Anna Komnena savaşıla ilgili o günden sonra Bizanslıların, nakaratı *bir gün eksik kaldığından İskitler (Peçenekler) Mayıs'ı göremedi* şeklinde olan bir şarkı söylediklerini ifade etmektedir. Savaşta esir edilen Peçenekler ise Makedonya'daki Mogla şehri civarında askerlik hizmetine mukabil iskân edilmişlerdir.

Maruz kaldıkları bu büyük felaketten sonra Peçeneklerin, Bizans topraklarına yaptığı yağmaların bir süreliğine kesildiği görülmektedir. Ancak 1122'de bu kez Kumanlarla birlikte yeniden topraklarına giren Peçeneklere karşı dönemin imparatoru Ioannes Komnenos bizzat harekete geçmiş ve Beroia şehri yakınlarında gerçekleşen zorlu mücadele Bizans'ın galibiyeti ile neticelenmiştir. Şiddetli geçen muharebe sırasında imparatorun kendisi de bir ok ile bacağından yaralanmıştır. Burada esir alınan Peçenekler daha önce olduğu gibi Bizans ordusunda istihdam edilmişlerdir. Kaçabilenler ise sonraları Macarlar ve Bulgarlar arasında asimile olmuşlardır. Ioannes'in 1122'de kazandığı zafer imparatorluk için Peçeneklerin bir tehdit olmaktan çıkmasını sağlamış ve söz konusu başarı uzun süre Peçenek Zafer Bayramı adıyla kutlanmıştır.

21) Ioannes Komnenos, Anadolu'daki Türklere karşı nasıl mücadele etmiştir?

Malazgirt'in sonrasında Anadolu'da başlayan Türk yerleşimi her ne kadar babası Aleksios devrinde biraz olsun engellenebilmiş ise de sürekli şekilde göç alan Türklerin bölgedeki varlığını tam manasıyla bertaraf etmek mümkün olamamıştır. Ioannes de iktidara geldiğinde devraldığı miraslardan biri de bu mücadeleydi. Onun devrinde Bizans, Anadolu'da Türkiye Selçukluları ve Danişmentliler ile mücadele etmiştir. Bu iki Türk unsuru arasındaki siyasî denge o sıralarda Danişmentliler

lehine görünmekteydi. Zira Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107'deki ölümünün akabinde oğullarından Sehinşah başa geçmiş ise de diğer oğlu Mesud, kızıyla evlendiği Danişmentli Emir Gazi'nin yardımıyla 1116'da tahtı ele geçirmişti. Yeni Türkiye Selçuklu hükümdarın makamını kayınpederine borçlu olduğu gerçeği Türkler arasındaki güç dengelerinin Danişmentlilerin lehine dönmesini sağlamıştı.

Ioannes Komnenos'un Anadolu'daki Türklere karşı yaptığı ilk seferler, onların daha batıya nüfuz etmelerini önlemeye ve yerleşmiş olanların ise çıkartılmasına yönelik gerçekleştirilmiştir. 1119 ve 1120 deki iki askerî harekâtın neticesinde Denizli ve Uluborlu ele geçirildiği gibi bölgedeki Bizans'a ait kale ve tahkimatlar da güçlendirilmiştir. Diğer taraftan Bizans genel stratejisi çerçevesinde muhatapları arasındaki güç dengelerini gözeterak birinin diğerine karşı çok fazla ön plana çıkmamasına özellikle dikkat göstermiştir. Böylece rakiplerini kendisine karşı sürekli zayıf tutmayı amaçlamıştır. Nitekim Ioannes'in, Türkiye Selçuklu tahtı için isyan eden Melik Arap'a karşı önce Sultan I. Mesud'u daha sonra Melik Arap'ı desteklemesi söz konusu stratejinin örneğidir (1126-1127).

Bütün bunların dışında bahse konu dönem içinde farkı gelişmeler de yaşanmıştır. Ioannes 1123'de Kastamonu üzerine yaptığı sefer sırasında kardeşi Isaakios'un organize ettiği bir komplo ile karşı karşıya kalmıştı. Ancak durumdan haberdar olması üzerine Isaakios ve oğlu Ioannes Danişmentlilere sığınmak zorunda kalmışlardı. Daha sonra I. Mesud'un yanına giden ikili Bizans tahtı için destek arayışına girmişler ise de istediklerini elde edemeyince imparatorundan özür dileyerek 1139'da İstanbul'a dönmüşlerdi. Bunlardan Ioannes, imparatorun kısa süre sonra gerçekleştirdiği Niksar kuşatması sırasında bir kere daha onunla bozuşarak Danişmentlilere sığınmıştı. Ardından

Konya'ya gitmiş ve Müslüman olup I. Mesud'un kızlarından biriyle evlenmişti.

İmparator Ioannes ile Anadolu'daki Türk rakipleri arasındaki mücadeleler ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. O bunların dışında kimi zaman muhatapları arasındaki gelişmelere de müdahale ederek varlığını hissettirmek istemiştir. Nitekim 1134'de Emir Gazi'nin ölümünü Danişmentlilerin vesayetinden çıkmak için bir fırsat olarak gören Türkiye Selçukluları, Bizans ile meydana getirdikleri ittifakı buna örnek gösterebiliriz. Ancak Melik Muhammed'in çabaları neticesinde bu birliktelik kısa sürede parçalamış ve Selçuklular yeniden imparatorluğun aleyhine dönmüşlerdir.

Bu arada Türkiye Selçukluları ve Danişmentliler, muhataplarının Balkanlara ya da Kuzey Suriye'ye yaptığı seferlerden fırsat bularak onun topraklarını yağmalamaktan da geri durmamışlardır. Ioannes'in son Suriye seferi sırasında ölümüyle kapanan bu devre ile alakalı yapılacak genellemelerde taraflar arasında bir güç dengesinin mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. Bu sebeple de dengeleri gözetten bir siyasetin varlığı bilhassa dikkat çekmektedir.

22) I. Haçlı Seferi sonrasında Bizans, Ortadoğu'daki Haçlı devletleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olmuştur?

Bizans'ın Komnenoslar devrinde Ortadoğu'daki Haçlı siyasi teşekkülleriyle ilişkilerinin ağırlık noktasını Antakya üzerindeki yüksek hâkimiyet iddiaları oluşturmaktaydı. Aleksios Komnenos'un 1108'de Devol Anlaşmasıyla birlikte bunu Bohemund'a kabul ettirmesine rağmen uygulamaya geçilmesi o dönem için mümkün olmamıştır. Haliyle söz konusu iddianın muhataplara dikte ettirilmesi görevi Aleksios'un haleflerine miras kalmıştır. Mamafih onun ardılları Antakya meselesi konusunda

son derece hassas bir siyaset takip etmek zorunda kalmışlardır. Zira adı geçen şehir üzerine yapılacak bir askerî harekâtın zaten çok da iyi olmayan Bizans-Latin münasebetlerini daha da kötüleştirilmesi olasılığı her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir durumdu. Aynı şekilde tarihi boyunca jeopolitik konumu dolayısıyla sürekli iki cephede birden savaşmak durumunda kalmış imparatorluğun, Antakya üzerine gitmeden hem Batı'daki ve hem de Anadolu'daki sınırlarını güvenlik altına alması gerekiyordu.

Dolayısıyla Aleksios'dan sonra 1118'de tahta çıkan oğlu Ioannes'in, dikkatini Antakya meselesine yöneltmesi oldukça zaman almıştı. Öyle ki onun idaresindeki Bizans ordusu bu iş için güneye yöneldiğinde tarihler 1137 yılını göstermekteydi. Aslında daha evvelinde Ioannes'in önüne meseleyi silahsız çözmek adına bir fırsat geçmişti. Antakya Prinkepsi II. Bohemund'un 1130'da öldürülmesinin ardından şehri idare etmeye başlayan eşi Alice, kendi yönetim haklarını sağlama almak adına imparatora kızı Constance'ı, onun oğullarından Manuel ile evlendirilmesini teklif etmişti. Ancak kısa süre sonra Alice'nin muhalifleri tarafından iktidar uzaklaştırılmasıyla bu evlilik suya düşmüştü.

Haliyle Ioannes de önünde kalan tek seçeneğe yani askerî müdahaleye yönelmek zorunda kalmıştı. Buna karşın gerçekleştirdiği 1137-1138, 1142-1143 tarihli iki seferde de askerî ve siyasî çözümleri hep bir arada düşünmekten geri durmamıştı. Çünkü şehri almak istemesine rağmen atacağı yanlış bir adım batıdaki olumsuz yansımalarını göğüslemek mecburiyetini dikkatli bir şekilde hesaplaması gerekiyordu. Dolayısıyla da Haçlılara, Antakya'ya karşılık başta Halep olmak üzere Müslümanlar üzerine yapacağı seferde ele geçireceği yerleri teklif etmişti. Ancak onun oldukça makul görünen teklifi muhataplarının Bizans antipatisi ve ön yargıları nedeniyle kabul

görmemişti. 1142-1143'de yapılan ikinci seferde ise Antakya Hâkimi Raymond de Poitiers'i kendisine tabi kılmasına karşın Kudüs Kralı Folque ile yaptığı görüşmeler devam ederken hayatını kaybetmesiyle görüşmeler neticesiz kalmıştı.

Antakya meselesinin halli için Bizans ordusu Manuel Komnenos devrinde bir kere daha güneyde boy göstermişti(1158). O sırada şehrin idaresini elinde bulunduran Renauld de Chatillion, imparatorluğa ait Kıbrıs'a karşı ağır bir yağma akını düzenleyerek ada sakinlerinden pek çoğunu öldürmüş ya da esir etmişti. Bu hareketi cezasız bırakmak istemeyen Manuel beraberinde ordusuyla harekete geçtiğinde çaresiz kalan Renauld, ondan bizzat af dilemek ve yüksek hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı. İmparator daha sonra yanına gelen Kudüs Kralı III. Baudouin ile görüşmelerde bulunarak iki taraf arasında akrabalık tesis etmiş ve akabinde de İstanbul'a dönmüştü.

Sonuç olarak bakıldığında Komnenos hükümdarlarının meseleyi kendi çıkarlarına uygun olmakla birlikte batının tepkisini çekmeyecek şekilde çözmek düşüncesini taşıdıkları görülmektedir. Ayrıca Antakya Haçlıları itaat etmelerine rağmen son derece gevşek olan tâbiyet bağıını Bizans ordusunun geri dönüşünün akabinde pek de dikkate almadıkları bir vakıadır. Halli gereken diğer meseleler ve aradaki uzaklık nedeniyle Komnenos hükümdarları da bu konuda çok fazla ısrarcı olmamışlardır. Öte yandan imparatorluğun bölgedeki varlığının şekli de olsa sürmesinin Müslümanlara karşı mücadelede Haçlılara sağlayacağı avantajlar tarafların arasındaki olumsuz ön yargılara kurban edilmiştir.

23) İmparator Manuel Komnenos, II. Haçlı Seferi ordularına karşı Selçuklularla işbirliği yapmış mıdır?

Bizans ile Batı arasındaki düşmanlıkların tezahürleri Haçlı seferleri boyunca farklı şekillerde kendisini göstermiştir.

Bilhassa Haçlılar safında uğranılan başarısızlık ve karşılaşılan zorlukların suçlusu olarak İmparatorluğu göstermek yaygın bir hareket tarzı haline gelmiştir. Karşı tarafta ise idareciler arasında olduğu kadar Bizans ahalisinin zihinlerinde Haçlıların sebebiyet verdiği yıkımların hatıraları her zaman canlı tutulmuştur. Bütün bunlar iki taraf arasındaki ilişkilere karşılıklı güvensizlik ve hatta Bohemund'un, Draç Seferi'ndeki gibi silahlı mücadele olarak yansımıştır.

II. Haçlı Seferi'nde yaşanan bazı gelişmeleri de bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Kaynakların açıkça aktardığına göre Haçlı ordularının hareket haberini alan Bizans İmparatoru Manuel Komnenos o sırada savaştığı Selçuklularla anlaşarak acilen İstanbul'a dönmüştür. Başkentine ulaşan Manuel derhal şehrin surlarını kontrol ve tahkim ettirmiş, ordusunun eksikliklerini gidererek maaşlarını peşin ödemiştir. Yine Haçlılara verilmek üzere ayarı düşük paralar bastırmıştır. Buradan Manuel'in de dedesi Aleksios gibi Haçlıların karar değiştirerek İstanbul'a saldırabilecekleri endişesini taşıdığı anlaşılmaktadır. Onun söz konusu kaygılarında bir süredir çatışma halinde olduğu Sicilya Normanları ile Fransızlar arasındaki ittifakın ortaya çıkardığı stres açık şekilde kendisini hissettirmektedir. Hatta Normanlara karşı İtalya meselesinde müttefiki durumundaki Alman İmparatoru bile sefer sırasındaki istekleri karşılanmadığı takdirde Manuel'i bir sonraki sene daha büyük bir ordu ile gelerek İstanbul'u almakla tehdit edebilmiştir.

İmparator da tüm bunları dikkate alarak gelenleri mümkün olan en kısa süre de İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiştir. Hatta onlara İstanbul Boğazı yerine Çanakkale tarafından karşı kıyıya geçirmek için de bir hayli uğraşmıştır. Daha sonrasında Anadoluya geçen Alman ordusunun yanına verilen kılavuzların bunları terk etmeleri Türklerin, İmparatorluk sınırları içerisinde Fransızlara karşı yaptıkları saldırılar, Rum

ahalinin erzak temini konusundaki menfi tutumları batıdan gelenlere karşı Bizans-Selçuklu ekseninde bölgesel bir ittifakın varlığına yorulmuştur. Nitekim Bizans kaynaklarından Niketas Khoniates'in, *imparatorun, Bizanslılara karşı sefer etmekten ürkmeleri için sürekli bir uyarma olması amacıyla bunlara yapmadığı ve yaptırmadığı hiçbir kötülük kalmadı* şeklindeki yorumu, seferin görgü şahidi Fransız rahip Odo of Deuil'in Bizans'ı ihanet ile suçlayan cümleleriyle örtüşmektedir. Yine Niketas, eserinin bir yerinde İmparatorun *Türklere yazdığı mektuplarla onları, Haçlılara karşı savaşa teşvik ettiğini* gibi kendisinin de *zahiren Haçlılara yardım sağladığını bir taraftan da uygun yerlerde onlara tuzaklar hazırladığını ve birçok batılının bu tuzaklarda hayatını kaybettiğini* söylemektedir.

Sonuç olarak bakıldığında Bizans'ın, Haçlıların geliş maksatları dışında kendisi aleyhine yapabilecekleri olası hareketler konusundaki endişelerinin (Ioannes Kinnamos, *Haçlıların gerçek niyetlerini Romalıların/Bizanslıların topraklarına saldırıp almak ve önlerindeki herşeyi ezmek* olduğunu ifade etmektedir. Yine bir başka yerde *İmparator Manuel'in, Haçlıların Filistin'e gidiş iddialarını şüpheyle değerlendirdiğinden* bahseder.) onları Türkiye Selçukluları ile bir saldırmazlık anlaşması yapmaya ittiği zaten kabul gören bir gerçektir. Diğer taraftan bu ikilinin Haçlılara karşı ortaklığı da kâğıt üzerinde olmasa bile sahada gerçeğe dönüşmüştür. Söz konusu durum ise aralarındaki bütün zıtlıklara rağmen aynı coğrafyayı paylaşan unsurların dışarıdan gelenlere karşı kendiliğinden oluşturdukları bir savunma ve ortaklık anlayışına bağlamak mümkündür.

24) Manuel Komnenos devrinde İtalya Normanlarıyla nasıl mücadele edilmiştir?

Bizans ile İtalya Normanları arasındaki kökeni oldukça eskilere dayanan rekabet ve düşmanlık Manuel döneminde

de devam etmekteydi. Bu sebeple de 1143'de tahta çıkan Manuel, babasının Normanlara karşı Almanlarla yaptığı ittifakın devamına büyük önem vermiştir. Diğer taraftan Normanların Akdeniz'de üstünlük kurma çabalarını kendileri için tehlikeli gören Venedikliler de bu mücadelede Bizans'ın yanında yer almışlardır. Norman Kralı II. Roger de buna karşılık Bizans'ın Ortadoğu'daki Haçlılar üzerindeki baskısından hoşlanmayan Fransa ile ittifak yapmıştır.

Manuel, Almanlar ile aradaki mevcut ilişkileri güçlendirmek adına ilk önce daha babası döneminden kararlaştırdığı şekilde İmparator Konrad'ın baldızı Berta von Sulzbach ile evlenmiştir (1146). Taraflar arasındaki birliktelik II. Haçlı Seferi'nde yaşananlar sebebiyle kısa süreli bir sarsıntı geçirdi ise de sonrasında yeniden aralarında anlaşmaya varabilmişlerdir.

Karşı tarafta ise II. Roger, Bizans'a karşı eline geçen hiçbir fırsatı kaçırmamak için azami gayret göstermiştir. Nitekim Bizans'ın dikkatini, II. Haçlı Seferinin katılımcılarını karşılamak hususunda yoğunlaştırmasından istifade ile Korfu Adasını işgal etmiştir. Daha sonra imparatorluğa ait Thebai ve Korint başta olmak üzere bütün Yunanistan kıyılarını ağır şekilde yağmalamıştır. Bütün bunların yanında Bizans'ın, Balkanlardaki tabilerini isyan için kışkırtmayı da ihmal etmemiştir. Diğer taraftan II. Haçlı Seferi'nde uğradığı hayal kırıklığı ile Bizans'a karşı düşmanlığı bir kat daha artan Fransa Kralı VII. Louis dönüşünden sonra Sicilya Normanlarıyla ittifakına daha sıkı sarılmıştır.

Rakibinin faaliyetlerine ve yapmış olduğu ittifaklara Venedik ile anlaşarak karşılık veren Manuel bu sayede elden çıkan Korfu Adasını geri almayı başarmıştır (1149). Ancak Almanlarla, İtalya üzerine ortak bir saldırı yapmak hususundaki planları Konrad'ın ölümü ve yerine yeğeni Fredrich Barbarossa'nın geçmesiyle tamamen hayale dönüşmüştür. Zira her iki liderin de

düşüncelerini süsleyen cihanşümül bir imparatorluk fikri onları birbirinden uzaklaştırmaya yetmiştir. Buna rağmen 1154'de II. Roger'in ölümünü değerlendiren II. Manuel gönderdiği bir filo ile Ankona ve Tarantum arasındaki bölgede hâkimiyet tesisine muvaffak olmuştur. Fakat yaptığı hamle onu aynı bölgede çıkarları olan Almanlardan daha fazla uzaklaştırdığı gibi benzer endişeleri paylaşan Venediklilerin de pek hoşuna gitmemiştir. Sonuçta durumu iyi değerlendiren Normanlar, Bizans'ın eline geçen yerleri kısa sürede geri aldıkları gibi II. Manuel'de muhataplarıyla anlaşmak ve karşılıklı savaş halini sonlandırmak zorunda kalmıştır (1156).

25) Bizans İmparatorluğu, Balkanlardaki varlığını korumak için Komnenoslar devrinde nasıl bir politika takip etmiştir?

II. Basileios döneminde Bulgarların itaat altına alınmasının akabinde Bizans sınırlarını yeniden Tuna nehrine ve Dalmaçya kıyılarına kadar genişletmişti. İmparatorluk sahip olduğu bu geniş coğrafyaki hâkimiyeti için Macarların ve Normanların siyasî, Venediklilerin ise ticarî çıkarları dolayısıyla yapabilecekleri olası müdahaleler sebebiyle her zaman diken üzerinde olmuştur. Nitekim Komnenosların iktidarının başlarında Norman Robert Guiscard ve oğlu Bohemund tarafından başlatılan istila girişimi, Türkler ve Venediklilerin yine hemen akabindeki Macar Kralı Koloman'ın Hırvatistan'a yaptığı saldırı da Venediklilerin sayesinde bertaraf edilmişti (1097).

Mamafih Aleksios'un 1118'deki ölümünden 1126 yılına kadar geçen süreçte Bizans-Venedik ittifakının geçirdiği sarsıntılar Macarlara yeniden Dalmaçya kıyılarında hâkimiyet kurmak fırsatını vermişti. Durumun vehametini idrak eden yeni İmparator Ioannes verdiği ticarî imtiyazlar yoluyla Venedik ile arasını düzeltmiş ve ardından 1129'da yapılan bir anlaşmayla

da Macarlara üstünlüğünü kabul ettirmişti. Ancak Macarlar, imparatorluğun Balkanlardaki topraklarına karşı gerçekleştirdikleri saldırıları tamamen sonlandırmamıştı. Ioannes'in Doğu politikasına önem vermesi ve batıya karşı ilgisizliği onları bu konuda cesaretlendirmekteydi.

1143'de iktidara gelen Manuel ise babasının aksine Balkan topraklarının önemini iyi bir şekilde idrak etmişti. Bu bağlamda Almanlarla ittifaka büyük değer verdiği gibi Macar kraliyet ailesi içerisindeki taht kavgalarına sürekli müdahale ederek muhataplarını zayıflatmak stratejisini benimsemişti. Manuel'in kararlı politikası sayesinde Macarlar çok geçmeden Bizans'ın Balkanlardaki arazisi için tehlike olmaktan çıkarılmıştı.

Macar tehdidinin ortadan kaldırılması onlar tarafından desteklenen Rascia ve Zeta'daki Sırp Hâkimi Stephan Nemenya'nın uzun süren isyanının da Bizans lehine sonuçlanmasını sağlamıştı. Böylece Manuel'in 1180 yılındaki ölümüne kadar imparatorluğun Balkan sınırları sükûnete kavuşmuştu. Fakat onun elde ettiği kazanımlar ölümünden sonra haleflerinin zayıf idareleri nedeniyle kısa sürede yitirilmişti. Öyle ki daha 1181'de Macarlar, Dalmaçya kıyılarını işgal ederken aynı sene içerisinde Sırp'lar da kesin olarak imparatorluktan ayrılmışlardı.

26) İmparator Manuel hangi nedenlerden ötürü Papalık ile ilişkileri geliştirmek istemiştir?

Bizans-Papalık ilişkileri daha çok kiliseler ayrılığının gölgesinde sürdürülmüştür. Evvelki İmparatorlar, Manuel zamanına gelinceye değin, dinî ve siyasî sebeplerle pek çok defa Papalık ile münasebatta bulunmuşlardır. Manuel ise iktidarı sırasında aradaki ilişkileri hal yoluna koymak ve geliştirmek için büyük bir çaba göstermiştir. Bu durum bütünüyle onun siyasî gayelerine yönelik bir girişimdir.

Zira Manuel, batıya ve burayla ilişkilere değer veren bir imparatordu. Üstelik Bizans askerî varlığının 1154'de Güney İtalya'da tekrardan görünmesini müteakip daha öncesinde I. Iustinianos'un gördüğü Büyük Roma İmparatorluğu hayallerini yeniden görmeye başlamıştı. Bunu gerçekleştirmenin yolunun ise Papalık ile iyi ilişkiler kurmaktan geçtiğini biliyordu. Zihinindeki düşüncelerin de tesiriyle Doğu ve Batı kiliselerinin birleştirilmesi için görüşmelerde bulunmak teklifiyle Papalığın kapısını çalmaya karar vermişti. Ancak başlangıçtaki hevese rağmen Ortodokslar ile Katolikler arasında uzun zamandan beri süre gelen ve Haçlı seferleriyle iyiden iyiye nefrete dönüşen ilişkiler herhangi bir ilerlemenin yaşanmasına müsaade etmemişti. Ayrıca Bizans'ın Avrupa kıtasında yeniden boy göstermesi bölgedeki güç odakları arasında genel bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Bunların yaptıkları ittifak da Bizans'ın, Güney İtalya'daki hâkimiyetinin kısa sürede çökmesine yol açmıştı. Dolayısıyla artık üzerine bina edilecek bir zeminden yoksun kalan Bizans-Papalık münasebetleri sonraki yıllarda da devam etmesine karşın başarısızlığa mahkûm olmuştu (1169).

27) Manuel Komnenos, Türkiye Selçuklularına karşı nasıl bir politika takip etmiştir?

Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107'deki ölümünü takip eden gelişmeler sonrasında Anadolu'da, Danişmentlilerin lehine döndüğü görülen siyasî dengeler I. Mesud'un (1116-1156)'un iktidarının sonlarına doğru tekrardan değişmişti. Manuel Komnenos, Anadolu'da hâkimiyetin tek bir gücün tekelinde olmasının Bizans için ortaya çıkaracağı mahzurların farkındaydı. Ayrıca kitleler halinde gelen Türkmenlerin, Selçuklular tarafından Bizans hududuna yerleştirilmeleri ve bunların yaptığı sınır ihlalleri onun için bir diğer endişe kaynağı idi. Bu nedenle iktidarının başından itibaren Türkiye Selçuklularının gücünü kırmak ve

Türkmenlerin Batı Anadolu'daki Bizans topraklarında yayılmasını engellemek adına bizzat seferler düzenlemiştir. Fakat gösterdiği çabalar Türkiye Selçuklu sultanlarının (I. Mesud ve II. Kılıç Arslan) uyguladıkları stratejiler sayesinde beklenen başarıyı yakalamaktan uzak kalmıştır.

Türkiye Selçukluları kendilerine nispeten sayı ve silah bakımından üstün Bizans ordusunu bir meydan savaşında mağlup etmenin zorluğu dolayısıyla daha çok hareketli bir mücadele tarzını benimsemişlerdir. Buna göre askerî harekâtlar sırasında direkt savaştan mümkün olduğunca kaçınarak ikmal ve iâşe kaynaklarını yok edip sürekli baskınlar vererek Bizans ordusunu yıpratmaya çalışmışlardır. Manuel'in 1146 senesinde Konya üzerine yaptığı sefer onların söz konusu uygulamalarının güzel bir örneğidir. Karşısına çıkan Selçuklu kuvvetlerini mağlup ederek adı geçen şehrin önlerine gelen imparator ve ordusu Sultan tarafından iyice yıpratıldıklarından herhangi bir başarı elde edemeden geri dönmek zorunda kalmışlardır. Türk kuvvetleri de Bizans ordusunun ricatı sırasında saldırılarına devam ederek onlara ağır kayıplar verdirmiştir.

II. Haçlı Seferi'nin sebep olduğu kısa bir sükûnetin ardından İmparator Manuel'in, Türkiye Selçuklularına karşı bu kez de diplomasi yoluyla atağa geçtiği görülmektedir. Sultan Mesud'un 1156'daki ölümü ve yerini oğlu II. Kılıç Arslan'ın almasıyla Türkiye Selçuklu tahtında yaşanan değişiklik de onun hamlesi için önemli bir fırsat teşkil etmiştir. İmparator kendisi gibi Türkiye Selçuklularının gücünden rahatsızlık duyan Danişmentliler ve Suriye'deki Zengilerle bir ittifak meydana getirmiştir. Daha sonra Haçlıların ve Ermenilerin de bu birleşmeye dâhil edilmesiyle siyasî sahada tamamen yalnızlaşan Sultan II. Kılıç Arslan askerî mücadelelerde de başarısızlığa mahkûm olmuştur. Öyle ki düşmanlarının eşgüdüm haline

hareket etmeleri sebebiyle 1160'da Danişmentli Yağıbasan'a karşı başlattığı harekât başarısızlıkla neticelenmiştir.

Bizans'ın başını çektiği bahse konu ittifak karşısında çaresiz kalan Sultan da çözüm bulmak için İstanbul'a Manuel'in yanına gitmiştir. Burada yapılan görüşmeler neticesinde daha öncesinde alınan şehirlerin iadesi, Türkmenlerin imparatorluk topraklarına yaptıkları akınlarının önlenmesi, Selçukluların, Manuel'e gerektiğinde yardımcı kuvvetler göndermesi şartlarını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. İstanbul'dan istediğini elde ederek dönen Sultan II. Kılıç Arslan bunun akabinde kısa sürede Danişmentlilere boyun eğdirmeyi ve Anadolu'da Türk birliği sağlamaya muvaffak olmuştur.

Manuel Komnenos'un, Türkiye Selçuklarına karşı değişen tavrının nedenleri konusunda fatklı fikirler ileri sürmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi ise gerçekleştirilen ittifak nedeniyle Danişmentliler tarafına kaymakta olan güç dengelerini yeniden düzenlemek ve dolayısıyla rakiplerinden birinin diğerine karşı daha fazla güçlenmesine mani olmak düşüncesidir. Diğer taraftan imparatorun, Balkan sınırında giderek büyüyen Macar tehdidi dolayısıyla arkasında kendisini alıkoyacak bir güç bırakmamak adına böyle bir anlaşmaya onay verdiği de düşünülebilir. Dolayısıyla yeni bir siyaset geliştirmek ve Sultan ile anlaşmak Manuel Komnenos'a bir zorunluluk olarak görünmüştür. Ancak iki taraf arasında 10 yıl kadar devam eden barış Türkmenlerin, Batı Anadolu'daki Bizans arazisindeki faaliyetlerinin artması üzerine yeniden bozulmuştur. İmparator Manuel'in meseleye kesin bir çözüm bulmak adına yeniden başlattığı askerî seferler ise 1176'da Myriokephalon'da uğradığı ağır bir mağlubiyetle neticelenmiştir.

28) Komnenoslar devrinde Bizans İmparatorluğu'nun Fransızlarla münasebetleri ne şekilde gelişmiştir?

Haçlı seferlerine katılan batılı unsurların ağırlıklı kısmı Fransa Krallığı'nın tabilerinden oluşmaktaydı. Hatta Kral I. Philippe'nin kardeşi Hugh de Vermondois, I. Haçlı Seferi'ne bizzat katılmıştı. İmparator Aleksios Komnenos adı geçen prensi iyi bir şekilde karşılamış ise de diğer liderlere yaptığı gibi ondan da kendisine vassallık yemini etmesini istemişti. Aldığı zengin hediyeler karşısında başı dönen Hugue da, onun bu isteğini kabul etmişti. Adı geçen zatin 15 Temmuz 1099'daki Kudüs'ün zaptı sırasında halen Haçlı ordusunda olduğu bilinmektedir.

1101 Haçlı Seferlerinde uğranılan hayal kırıklığını, sorumluluğu Bizans'ın üzerine atarak aşmaya çalışan Avrupa'daki siyasî çevrelerin arasında Fransa Kralı başı çekiyordu. Nitekim Papa II. Paschalis'in de desteği ile imparatorluğa karşı bir ordu toplamaya başlayan Antakya'nın Norman Kontu Bohemund'un güvendiği diğer bir isim de Kral I. Philippe olmuştur. Yaptığı yardımların dışında Bohemund'u kızı Constance ile evlendiren kralın, o sırada Avrupa'yı saran Bizans karışıklığından etkilendiği açıktır. Bohemund-Constance evliliğinden Antakya Haçlılarının ikinci kontu II. Bohemund dünyaya gelmiştir. Mamafih bütün beklentilere ve verilen desteğe karşın Bohemund'un gerçekleştirdiği sefer beklentileri karşılmaktan uzak kalmış ve kendisi de İmparator Aleksios ile Devol Barış Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

Fransa Krallığı-Bizans ilişkileri bunun sonrasında kısa bir sessizlik dönemine girmiştir. Söz konusu durum 1147-1148 yılları arasında gerçekleştirilen II. Haçlı Seferine kadar devam eder. O sıralarda Urfa'nın Aralık 1144'de İmadeddin Zengi tarafından fethi Avrupa'da uzun zamandır küllenmiş Haçlı ruhunun yeniden canlanmasına sebebiyet vermiştir. Fransa Kralı VII. Louis de bu arada haçı kabul ederek güçlü bir ordu

ile doğruya doğru harekete geçmiştir. Onun başlangıçta herhangi bir olumsuz görüşe sahip olmamasına karşın Fransız ordusu içerisinde başını Langres Piskoposu Godefroi'nin çektiği bir grup, Bizans'a karşı şiddetli bir düşmanlık besliyorlardı. Bunlar bütün sefer boyunca her vesileyle kralı kışkırtmaları geçmişten gelen düşmanlığın halen devam ettiğini bize göstermektedir. Fakat VII. Louis gerek tabilerinin telkinlerine ve gerekse ittifak kurup birlikte Bizans'ın üzerine gitmeyi teklif eden Sicilya Kralı II. Roger'in teklifine şimdilik kulak tıkamayı tercih etmiştir.

Bununla birlikte yapılan seferin kötü akıbeti kralın söz konusu teklif ve telkinlere meyiletmesini kolaylaştırmıştır. Öyle ki 1149'da Ortadoğu'dan ülkesine dönerken II. Roger'i de ziyaret etmiş ve iki taraf Bizans üzerine bir Haçlı Seferi düzenlenmesi konusunda mutabakata varmışlardır. İşin ilginç noktalarından biri de Papa III. Eugenius ile Bernard de Clairvaux'un da bu kararı desteklemesidir. Böylece zaten uzun süreden beridir İtalya meselesi yüzünden Bizans ile mücadele eden Sicilya Normanları nihayetinde kendilerine güçlü müttefikler bulmayı başarmışlardır. Ancak bu arada Bizans da boş durmamış ve Haçlı seferinden dönen Alman Kralı III. Konrad ile yaptığı anlaşma sayesinde kendisini güvence altına alabilmiştir. (Böyle bir işbirliği daha öncesinde Kral Lothar ve Ioannes Komnenos arasında da yapılmıştı.) Zira Almanların, İtalya üzerindeki hak iddiaları sebebiyle Normanlarla bir araya gelmeleri pek mümkün değildi. İşte bu husus Sicilya Normanları ile Fransızların, yaptıkları ittifakı tamamıyla pasifize etmeye yetmişti. Hatta işi bir adım daha ileri götüren İmparator Manuel saldırıya geçerek Normanlar tarafından kısa süre önce işgal edilen Korfus Adası'nı geri almayı başarmıştı (1149). Diğer taraftan Sicilya Normanlarıyla yapılan anlaşmanın sonuçsuz kalmasına karşın Fransızlar, Bizans düşmanlığı konusundaki ısrarlarını devam ettirmişlerdir. Nitekim İstanbul 1204 yılında bunların ağırlıkta

olduğu bir ordu tarafından zaptedilip yağmalanmış ve akabinde burada bir Latin İmparatorluğu kurulmuştur.

29) Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u ziyaretinde ne gibi gelişmeler yaşanmıştır?

1155'de babasının ölümünün akabinde Türkiye Selçuklu tahtına çıkan II. Kılıç Arslan iktidarının daha başında güçlü bir düşmanlar ittifakıyla karşı karşıya kalmıştı. Danişmendliler, Bizans İmparatorluğu ve Zengileri bir araya getiren bahse konu ittifakın tek amacı Türkiye Selçuklularını her yönden sıkıştırıp zayıflatmaktı. Bu şekilde çepeçevre sarılmış olan II. Kılıç Arslan'ın kurtulmak adına yaptığı hamleler sürekli şekilde diğer taraftan başlatılan bir saldırı dolayısıyla akamete uğruyordu. Sultanın nikâhına aldığı Saltuklu beyinin kızının gelin alayının Konya'ya gelirken yolda Danişmentli Yağlıbasan tarafından kaçırılması müttefiklerle, onun arasındaki savaşın fitilini ateşlemişti. Sultan böyle bir hakaret karşısında derhal Danişmendliler üzerine yürüdü ise de Bizanslıların müdahalesi ile geri adım atmaya mecbur olmuştu. Mevcut durumla tek başına baş edemeyeceğini anlayan II. Kılıç Arslan da meseleyi diplomasi yoluyla çözmek için girişimlerde bulunmaya karar vermişti. O da bunun için en uygun kişinin İmparator Manuel olduğunu düşünerek İstanbul'a gitmeye karar vermişti.

Sultan maiyetiyle birlikte Bizans'ın başkentine geldiğinde İmparator tarafından çok iyi karşılanmıştı. Şehirde kaldığı sürece onuruna çeşitli ziyafetler ve eğlenceler düzenlenmişti. Manuel de cömertliği ve zenginliği ile muhatabını etkilemek adına elinden gelen bütün gayreti göstermekteydi. Onun söz konusu tavrı belli bir takım düşüncelere dayanmaktaydı. Öncelikle Anadolu'daki iki rakibinden birinin diğerine üstünlük sağlaması imparatorluğun yüzyıllara dayanan genel siyasetine

tamamıyla ters bir durumdu. İki düşmanın bir denge halinde birbirini yıpratması Bizans'ın çok daha işine gelen bir durumdu.

Öte yandan Macarlar üzerine bir sefere çıkmaya hazırlanan Manuel bu süreçte arkasında bıraktığı arazilerinin Selçuklular tarafından rahatsız edilmesini de istemiyordu. Haliyle Sultan II. Kılıç Arslan'ı iyi karşılayıp onunla anlaşmakta tereddüt göstermemiştir. Ancak imparatorun dikkate almadığı nokta Danışmendlilerin, Selçuklular karşısında ne kadar dayanabileceği sorusuydu. Bunun cevabı kısa süre içinde Türkiye Selçukluları tarafından verilmiş ve Bizans yönünden rahatlayan Sultan II. Kılıç Arslan derhal Danışmendliler üzerine yürüyerek onları ağır bir mağlubiyete uğratmıştı. Böylece Anadolu'da üstünlük tamamıyla Türkiye Selçuklularının eline geçmişti.

30) Myriokephalon Savaşı, Bizans İmparatorluğu açısından nasıl bir anlam ifade etmektedir?

Manuel Komnenos'un Macarlar ile yaptığı mücadeleler nedeniyle Anadolu meselelerinden uzak kalması Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan tarafından iyi bir şekilde değerlendirilmiştir. Nitekim bu periyotta Türk milli birliği sağlayan Sultan daha sonra dikkatini imparatorluk toprakları üzerine yöneltmiştir. Ancak iki taraf arasında 1162'de yapılan anlaşmanın varlığı nedeniyle açıktan bir savaş ilanı yerine Anadolu'ya gelen Türkmenleri Bizans sınırına yönlendirmek suretiyle hamle yapmayı tercih etmiştir. Ayrıca bu mücadelenin öncesinde başlattığı diplomasi hareketiyle Zengi hükümdarı Nureddin Mahmud ve Alman İmparatoru Frederich Barbarossa'yı siyaseten kendi tarafına almayı bilmiştir.

Sultanın, Türkmenler eliyle yaptığı hamlenin Bizans adına ortaya çıkardığı sıkıntıların gündengüne büyümesi İmparator Manuel'in konuyla ilgili şikâyetlerine sebebiyet vermişti. Fakat Sultanın, Türkmenlere söz geçiremediği mazeretini öne

sürmesiyle iki taraf arasında savaşın çıkması kaçınılmaz hale gelmişti. Harekete geçen Bizans ordusu 1173-1175 yılları arasında Batı Anadolu'ya giren Türkmenleri buradan uzaklaştırmayı başarmış ise de kesin bir sonuç elde edememişti. Öte yandan İmparator Manuel'in yanındaki Danişmentli ailesi mensupları ve Sultanın kardeşi Şahinşah'ı ona karşı kullanmak teşebbüsü de sonuçsuz kalmıştı.

Nihayetinde kesin sonuç almak isteyen İmparator 1176'da büyük bir ordu ile sefere çıktı. Ancak Sultan'dan gelen barış tekliflerini dikkate almayıp yürüyüşüne devam eden Manuel, Myriokephalon denilen yerde Türklerin kurduğu pusuya düşmekten kurtulamadı. Burada 7 Eylül'de gerçekleşen savaş Bizans ordusunun ağır bir mağlubiyetiyle sonuçlandığı gibi bu kez imparator, Sultan'dan barış istemek zorunda kaldı. Yapılan anlaşmanın ardından da yanına verilen üç Selçuklu emîrinin refakatine rağmen Türkmenlerin saldırıları altında güçlkle İstanbul'a dönebildi.

Myriokephalon'da uğranılan bozgun Haçlı Seferlerinin başlamasıyla birlikte Bizans'ın Anadolu'daki Türklere karşı kazandığı hareket üstünlüğünün de sonunu getirmiştir. Öyle ki, Türklerin, Anadolu'dan çıkartılması ümitleri tamamıyla suya düşmüş ve her geçen gün daha da batıya doğru ilerleyen Türkmenlere karşı imparatorluk sınırları artık korunmasız hale gelmiştir. Manuel'in, Myriokephalon'dan 1180'deki ölümüne kadar geçen süreçte Türkmenlere karşı yaptığı küçük çaplı müdahaleler de etkisiz kalmıştır. Hepsinden önemlisi ise Myriokephalon Savaşı ile güçlü devlet olmak vasfını kaybeden Bizans bundan sonra düşmanlarının saldırıları karşısında gittikçe sınırları daralan ve kendi kabuğuna çekilmiş bir halde varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

31) Bizans'ta Komnenosların hâkimiyeti nasıl sona ermiştir?

Manuel Komnenos'un 1180 senesindeki ölümünün ardından yerine 12 yaşındaki oğlu Aleksios geçmişti. Annesi Antakyalı Maria'nın niyabet ettiği bu çocuğun iktidarı aile içinde bir güç mücadelesinin patlak vermesine zemin hazırlamıştı. Yönetiminde etkili olmak adına yapılan ve Komnenosları gittikçe zayıflatan söz konusu rekabetten yeni imparator ile aynı adı taşıyan Protesebastus Aleksios galip ayrılmayı başarmıştı. Ancak başkent ahalisinin Latin asıllı olduğu için öteden beri Maria'ya karşı duyduğu nefret şimdi kısa zamanda idare konusundaki yetersizliğini kanıtlayan Aleksios'a yöneltilmişti. Yeni yönetimin bütün bunlardan habersizmiş gibi Latin taraftarı bir politika izlemesi de söz konusu nefretin şiddetini arttırmaktaydı.

Nihayetinde muhalifler o sırada Karadeniz kıyısındaki Ünye'de sürgünde bulunan ailenin en yaşlı ve tecrübeli üyelerinden Andronikos'u İstanbul'a davet ederek bir isyan başlatmışlardı. Üzerine gönderilen orduyu kısa bir müsademenin ardından mağlup edip kendi saflarına çeken Andronikos Mayıs 1182'de başkente ulaşmış ve çok geçmeden de iktidarı ele geçirmişti. Bunun hemen öncesinde onun, şehrin surları dışında karargâhını henüz kurduğu bir sırada buradaki Latinlere karşı harekete geçen ahali büyük bir katliam gerçekleştirmişti.

Kontrolü ele geçiren Andronikos başlangıçta II. Aleksios'un naibi olarak hareket etmesine karşın çok geçmeden önce Antakyalı Maria'yı ardından da çocuk hükümdarı öldürerek tahtta tek başına kalmıştı. Bu sırada 65 yaşında olan Andronikos, imparatorluğun bozulan idarî yapısını düzeltmek için oldukça sert tedbirlere başvurarak işe başlamıştı. Yaptığı uygulamalar sayesinde vergi memurlarının suistimalleri ve rüşvet neredeyse tamamen sona ermişti. Ancak onun, imparatorluğun temel direği haline gelmiş büyük toprak sahibi soylulara karşı başlattığı

tedhiş ve baskının yanında Latinlere gösterdiği düşmanlık iktidarına karşı tepkilerin oluşmasına yol açmıştı.

İçteki bu duruma karşılık Andronikos hiç değilse dış siyasette düşmanlarını azaltmak adına Macarlar ve Venediklilerle dostluk kurmak çabaları da sonuçsuz kalmıştı. Hatta Macarlar 1183'de Sırplarla birlikte harekete geçerek Bizans'ın, Balkanlardaki arazisini ciddi şekilde tahrip etmişlerdi. Aynı dönemde aile üyelerinden Isaakios Komnenos'un Kıbrıs'ta başına buyruk hareket etmeye başlaması da imparatorluğun, Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti için büyük bir kayıp olmuştu.

Nihayetinde Normanların 1184'de Draç'ı alarak başlattıkları taarruzun Bizans'ın ikinci büyük şehri Selanik'in kaybıyla sonuçlanması hem Andronikos'un hem de onun şahsında Komnenos hanedanının da sonunu hazırlamıştır. Başkent İstanbul'da yükselen tansiyon Angelosların teşvik ettiği ahalinin o sırada şehirden kaçmaya çalıştığı anlaşılan Andronikos'u linç etmesiyle sonuçlanmıştır (Eylül 1185). Böylece 1081'den beridir Bizans İmparatorluğunu idare eden ve ona parlak bir dönem yaşatan Komnenos hanedanının egemenliği de son bulmuştur.

32) Angelos Hanedanı zamanında Balkanlarda hangi gelişmeler yaşanmıştır?

1185 yılında Komnenoslardan tahtı teslim alan II. Isaakios Angelos'un iktidarı, Norman istilasının püskürtülmesi ve Macarlarla yapılan barış dolayısıyla iyi bir şekilde başlamıştı. Fakat Bulgaristan'da baş gösteren yeni gelişmeler imparatorluğun, Balkanlardaki hâkimiyetinin üzerine kara bir bulut gibi çökmekte gecikmemişti. Yerel soylulardan Petro ve Asen adlı iki kardeş, II. Isaakios'a yaptıkları pronioia istekleri olumsuz yanıt alınca vergi yükü büyük oranda arttırılmış Bulgar ahalisini isyana sevk etmekte tereddüt etmemişlerdi. İmparator kalkışmayı bastırmak üzere bizzat harekete geçmesine rağmen

Sırplardan ve Kumanlardan da destek alan asiler karşısında kesin bir başarı elde edememişti.

1187'de Anadolu'da çıkan bir isyanı bastırmak zorunluluğu Isaakios'u, Bulgaristan'daki asilerle kısa süreli de olsa uzlaşmak zorunda bırakmıştı. Ancak kardeşleri Kaloyan'ı rehin vermek suretiyle Bizans Ordusu'nun bölgeden ayrılmasını sağlayan Petro ve Asen bunun sonrasında muhalif tavırlarını sürdürmeye devam etmişlerdi. 1189'da yeniden Bulgaristan'a dönme fırsatını yakalayan II. Isaakios kardeşlerden Asen'i Tırnova'da kuşatmıştı. Fakat bir Kuman ordusunun müdafilere yardıma geldiği haberi üzerine düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başlayan Bizans ordusu, Bulgarların kurdukları tuzaklar nedeniyle büyük zayiata uğramışlardı.

1192'de asi kardeşlerin birbirine düşmesi üzerine Konstantinos Angelos kumandasında buraya gönderilen Bizans ordusu başlangıçta başarı kazanmasına rağmen adı geçen zatin isyanı her şeyi bir anda tersine çevirmişti. Kalkışmanın kısa sürede bertaraf edilmesine karşın 1194'de Arkadiopolis'de Bulgarlara karşı alınan yenilgi Serdika şehrinin kaybına sebebiyet vermişti. Bir sonraki yıl Macar Kralı Bela'nın da yardımıyla asileri iki taraftan sıkıştırmak isteyen II. Isaakios kardeşi Aleksios'un çıkardığı bir isyanın kurbanı olmuş ve tahttan indirilerek gözlerine mil çekilmişti.

Bununla birlikte Bizans'ın dıştaki mücadelelerde yakasını bırakmayan talihsizlikler Asen ve Peter'e de sirayet etmiş ve her ikisi de birbiri ardına öldürülmüştür. Ancak bu onların, Bulgaristan'ın bağımsızlığı için başlattıkları hareketi bitirmemiş aksine isyan kardeşleri Kaloyan tarafından çok daha güçlü şekilde devam ettirilmiştir(1197). İmparatorluğun, Bulgaristan'daki hâkimiyet iddiaları 1204'de Latin işgaliyle birlikte kesin olarak nihayet bulmuştur.

33) Bizans İmparatorluğu, III. Haçlı Seferlerinde nasıl bir rol üstlenmiştir?

Komnenosların sükûtuyla birlikte yaşanan güç kaybı Bizans'ı siyasette de ikinci sınıf roller üstlenmeye mahkûm etmiştir. Bunun en güzel örneğini III. Haçlı Seferi sırasında yaşanan gelişmelerden gözlemlemek mümkündür. Selahaddin Eyyubî'nin 1187'de Kudüs'ü fethinin Avrupa'da ortaya çıkardığı heyecan dalgası yeni bir Haçlı seferinin de fitilini ateşlemiştir. Papalığın teşviki ile haçlı yemini eden İngiliz ve Fransız kralları arasındaki savaşı sonlandırıp hazırlıklara başlamışlardır. Sefere çıkmaya karar veren Alman İmparatoru Frederich Barbarossa kara yolunu tercih ederken iki kral denizden kutsal topraklara varmak üzere harekete geçmişlerdir.

Frederich'in ordusuyla birlikte harekete geçtiği haberi zaten içeride ve dışarıda zor günler geçirmekte olan Bizans'ta büyük bir telaşa sebebiyet vermiştir. Zira öteden beri Haçlılara karşı var olan güvensizlik tekrardan İstanbul'un tehdit altında olabileceği şeklindeki kuşku ları gün yüzüne çıkarmıştır. Karşı taraftaki Frederich de, daha önceden Selahaddin ile yaptıkları görüşmeler dolayısıyla Bizans'ın aleyhte bir tavır almasından kuşulanmaktaydı.

Alman imparatorunun, II. Isaakios hakkındaki düşüncelerinde yanılmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştı. Nitekim muhataplarının niyetleri konusunda endişelerinin devam ettiği anlaşılan imparator, onların Balkanlardaki ilerleyişini bölgedeki önemli dağ geçitlerini tutmak suretiyle engellemek istemişti. Ayrıca durum hakkında Selahaddin'i bilgilendirmiş ve Eyyubî hükümdarı da yeğeni Tuğtekin komutasındaki bir birliği, Frederich'i karşılamak üzere kuzeye göndermişti. Öte yandan II. Isaakios'un hamlesi güçlü Alman ordusunda kısa bir duraksama ve öfkenin dışında pek bir etki meydana getirmemişti. Üstüne İstanbul'a gelen Alman elçilerinin alıkonulması öfkeyi

daha da keskinleştirmişti. Almanlar geçitleri zor kullanılarak aşmalarının ardından Bizans topraklarını ağır bir şekilde yağmaladıkları gibi Edirne'yi de ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine muhatabına karşı silahlı mücadeleyi sürdürmenin daha vahim neticeler doğuracağını anlayan II. Isaakios acilen barış istemek zorunda kalmıştı. Karşı tarafta Frederich'in de bir an önce Kudüs'e ulaşmak isteği onun, Bizans'a karşı daha fazla ileri gitmesini engellemiştir. Nihayetinde iki taraf arasında 1190 Şubat'ında varılan anlaşma gereğince kendilerine boğazı geçmek için gemiler tahsis edilen Alman Ordusunun Anadolu'ya girmesiyle II. Isaakios da rahat bir nefes almıştır. Almanlara karşı verilen bu mücadele Bizans'ın III. Haçlı Seferi'ndeki yegâne faaliyeti olmuştur.

34) Mısır üzerine yapılması düşünülen Haçlı seferi neden İstanbul üzerine yönlendirilmiş ve nasıl sonuçlanmıştır?

III. Haçlı Seferi sonrasında Avrupa'daki siyasî çevrelerde Kudüs'ün yer aldığı Filistin toprakları dışında başka yerlerin de hedef alınabileceği düşüncesi dillendirilmeye başlamıştı. Bu fikir sahiplerinin söylemlerinden kastettikleri ise jeopolitik konumu dolayısıyla büyük bir öneme sahip olan Mısır'dı. Diğer yandan Avrupa'da Doğu'ya karşı ilgi azalmış olmasına rağmen bütünüyle de sonlanmış değildi. Nitekim Papa III. Innocentus'un yaptığı Haçlı çağrısı Champagne Kontu III. Thibaud ve Blois Kontu I. Louis'in şahsında ciddi bir karşılık bulmuştu (1199). Bu ikiliye daha sonra Flandre Kontu IX. Baudouin, Boniface de Montferrat gibi soylular da katılmıştı. Haçlı reisleri aralarında yaptıkları toplantı neticesinde Mısır'ı hedef seçmişlerdi. Kendilerini buraya götürmek için de 85.000 gümüş mark karşılığında Venediklilerle anlaşmışlardı. Varılan

mutabakata göre paranın bir sene içinde (1202 Haziran ayına kadar) ödenmesi şart koşulmuştu.

Öte yandan Eyyubî Sultanı el-Melik el-Adil, Haçlıların yeni hedefi konusunda çoktan bilgilendirilmişti. Devletin en önemli parçasını oluşturan Mısır'ın bu şekilde hedef haline gelmesini istemeyen Sultan, Venedik ile anlaşmak üzere elçilerini göndermişti. İki taraf arasında yapılan görüşmeler sonrasında Venedikliler, Eyyubî kıyı şehirlerinde kendilerine tanınacak ticarî imtiyazlar karşılığında seferin yönünü değiştirmeyi üstlenmişlerdi.

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Haçlıların lideri Thibaud'un ölümü üzerine görevini Boniface de Montferrat devralmıştı. Bir senenin sonunda Haçlılar için Venediklilere taahhüt ettikleri meblağın ödeme günü geldiğinde 36.000 gümüş mark tutarında bir açık ile muhataplarının karşısına çıkmışlardı. Onların seferin maliyetini karşılamak hususundaki yetersizlikleri Venedik için çifte fırsat teşkil etmişti. Öyle ki el-Melik el-Adil ile yaptıkları gizli anlaşmanın gereğini yerine getirme şansını yakaladıkları gibi Macarlarla ihtilaf halinde oldukları Adriyatik Denizi'nin kuzey ucundaki Zara kentinin zaptı için de kendilerine müttefik bulmuşlardı.

Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Venedik Docu Enrico Dandolo, Haçlı liderlerine Zara şehrini zapt etmek hususunda kendisine yardımcı oldukları takdirde borçlarını ertelemeyi önermişti. Ayrıca buradan elde edecekleri ganimetlerle sefer masraflarını da çıkarabileceklerini söylemişti. Çaresizlik içindeki Haçlılar, Venedik'in teklifini kabul ederek Zara üzerine yürümüşlerdi. Ancak bütün bunlar yaşanırken adı geçen şehrin, Katolik ve Papaya bağlı Macar Krallığının toprağı olduğu gerçeğı göz ardı edilmişti. Olaylar Kasım 1202'de şehrin hücumla alınıp yağmalanması üzerine Papanın Venedik ve bütün Haçlı ordusunu aforoz etmesiyle ironik bir hal almıştı. III. Innocentus daha

sonradan Haçlıların üzerindeki aforozunu kaldırdı ise de Doc Enrico Dandalo ve Venediklileri bundan ayrı tutmuştu.

Bütün bunların üzerine Zara'da, Haçlı ordusuna katılan bir ziyaretçi gidişatın daha da ilginç hale gelmesine yol açmıştı. İmparator II. Isaakios'un kendisiyle birlikte hapsedilen oğlu Aleksios kaçmayı başardıktan sonra Almanya'ya eniştesi İmparator Philippe von Schwaben'in yanına gitmişti. Daha sonra onun tarafından Haçlı ordusunun reislerinden Boniface ile tanıştırlan Bizans prensi tahta çıkmasına yardım ettikleri takdirde Haçlılara 200.000 gümüş mark ödeme yapacağını ve sefere 10.000 asker ile destek verip gerekli erzakı temin edeceğini taahhüt etmişti. Ayrıca karşı tarafı ikna etmek konusunda etkili olacağını düşündüğü kiliseler arasındaki birleşmeyi sağlamak sözünü vermeyi de ihmal etmemişti. Haçlı reisleri bu teklifini kaçırılmayacak bir fırsat telakki ederek ona yardım etmeye karar vermişlerdi. Nihayetinde Nisan 1203'de Zara şehrini boşaltarak Venedikliler ile birlikte İstanbul'a doğru yelken açmışlardı.

Haçlıların Haziran 1203'de şehir önlerinde görünmeleri ahali arasında paniğe yol açmıştı. Aynı endişeleri taşıyan ve gelenlere karşı koyamayacağını anlayan III. Aleksios Angelos da makamını terk ederek başkentten ayrılmıştı. Böylece IV. Aleksios hiçbir güçlüğü uğramadan babası II. Isaakios ile müşterek imparator olarak taç giymişti (Ağustos 1203). Bunun sonrasında sıra Haçlılara verilen sözlerin tutulmasına gelmişti. Ancak ne Bizans hazinesi ne de ordusu Aleksios'un, Haçlılara yaptığı taahhütleri karşılayabilecek durumda değildi. Diğer taraftan halk nefret ettikleri Haçlıları şehirlerinin önüne kadar getirdiği için ona karşı seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Çok geçmeden bir isyan patlak vermiş ve Aleksios tahttan indirilip öldürülmüştü. Asiler daha sonra V. Aleksios Murztzuphulos adlı bir şahsı imparator yapmışlardı (Şubat 1204). Fakat bu

gelişmeler şehrin dışında bulunan Haçlıları pek de memnun etmemişti. Bekledikleri parayı alamadıkları gibi Bizans tah-tına kendilerine muhalif birinin oturmasını bir tehdit olarak algılamışlardı. Bu nedenle aralarında yaptıkları toplantının ardından İstanbul'a saldırmaya karar vermişlerdi. Haçlılar 9 Nisan'da yaptıkları ilk saldırıda başarılı olamadıysa da 12 Nisan'da gerçekleştirilen genel bir taarruzun neticesinde şehre girmeyi başarmışlardı.

Bizans'ın başkentinin bu şekilde saldırganların eline düş-mesinden sonra iki taraf arasındaki nefretin son perdesi şehrin sokaklarında yaşanmaya başlanmıştı. Haçlılar tarafından üç boyunca yağmalanan şehirde büyük katliamlar icra edildiği gibi kutsal mekânlar ve din adamları da bunun dışında tu-tulmamıştı. Yağma ve katliamlar bittikten sonra 16 Mayıs'ta Ayasofya'da toplanan Haçlı liderleri Flandre Kontu IX. Bau-douin'i kral seçerek İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu'nun kurulduğunu ilan etmişlerdi.

35) 1204 faciasının sonrasında Bizans İmparatorlu-ğunun mirası nasıl paylaşılmıştır?

İstanbul'un, Latinler tarafından işgali ve bunu takip eden katliamların ardından galipler elde ettikleri ganimetin nasıl paylaşılacağı konusu üzerinde yoğunlaşmışlardı. Olayların görgü şahidi Villehardouin'e göre çalınanlar ve Venediklilerin payı hariç Haçlıların eline geçen meblağ 400.000 mark gümüş ve 10.000 binek hayvanı idi. Müellifin ganimetin Venedikliler ve Haçlılar arasında eşit paylaşıldığı şeklindeki ifadesinden anlaşılacağı üzere birincilerin hissesine de bu miktarın aynısı düşmüştü. Ayrıca Haçlılar evvelki borçları için de kendi pay-larından 50.000 mark ödeme yapmışlardı. Maddî paylaşımın sonrasında sıra Bizans topraklarına gelmişti.

Bu noktada sefere liderlik yapan Boniface de Montferrat ile Flandre Kontu IX. Baudouin arasında ciddi bir rekabet mevcuttu. İkili arasındaki çekişmenin son noktasını koymak ise Venediklilere düşmüştü. Doc Enrico Dandolo, muktedir Boniface yerine daha silik bir şahsiyet olan IX. Baudouin'i desteklemesiyle seçimin sonucu belli olmuştu. Böylece Baudouin 16 Mayıs tarihindeki toplantının ardından İstanbul'un ilk Latin imparatoru seçilmişti. Trakya, Kuzeybatı Anadolu, Boğazlar ile çevresi, Midilli, Sakız, Sisam gibi Ege adaları da ona bırakılmıştı. Kendisine verilen Anadolu topraklarını kabul etmeyen Boniface de Montferrat, Selanik merkez olmak üzere Makedonya'nın bir kısmı ve Teselya'yı almıştı. Yine Pelaponesos'da Boniface'ye bağlı Guillaume de Champlitte ve Godefroi Villehardouin idaresinde Akhaia Prinkepsliği kurulmuştu.

Venedik ise yapılan paylaşımda aslan payını almıştı. Nitekim daha kuşatma başlamadan Haçlılarla yapılan anlaşma gereğince İstanbul'un 3/8'nin onlara verilmesi kararlaştırılmıştı. Şehrin zaptından sonra buna patriklik makamı ve belediye işlerinin sorumluluğu da eklenmişti. Ayrıca Girit Adası, Gelibolu, Marmara Ereğlisi, Tekirdağ, Edirne'de onların payına düşmüştü. Ancak hepsinden daha önemlisi Venedik, Latin İmparatorluğu'na vassallık yükümlülüğünden muaf tutulmuştu.

Bizans İmparatorluğu'nun gerçek mirasçıları ise kendilerine İznik ve Trabzon merkez olmak üzere iki sığınak bulmuşlardı. Komnenos hanedanının son temsilcisi I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David, İstanbul'un Latinler tarafından işgal edildiği sırada daha evvelden yanına kaçtıkları Gürcü Kraliçesi Tamara'nın da desteği ile Trabzon'u ele geçirmişlerdi. III. Aleksios Angelos'un damadı Theodoros Laskaris şehrin düşmesinin sonrasında Anadolu'ya kaçanların yardımıyla İznik'te tutunmayı başarmıştı. Yunanistan'ın Adriyatik kıyılarındaki Epiros'da ise Mikhael Angelos egemen olmuştu.

36) İstanbul'da kurulan Latin İmparatorluğu neden uzun ömürlü olamamıştır?

Bizans ile seferler öncesine kadar uzanan düşmanlıklarının hesabını 1204 senesinde kesen Haçlıların, İstanbul'da kurdukları siyasî teşekkülün ilk imparatoru Flandre Kontu IX. Baudouin olmuştu. Mamafih 16 Mayıs 1204 itibarıyla kuruluşu ilan edilen Latin İmparatorluğu, selefinin jeopolitik konumdan kaynaklı yaşadığı bütün aksaklıkları da miras almıştı. Üstelik daha da kötüsü Balkanlarda ve Anadolu'da tamamen düşmanlarla çevrilmiş olan İstanbul Haçlılarının kendilerine destek verebilecek bir nüfus potansiyelleri de bulunmuyordu. Bizans ticaret rotaları ve merkezleri Venedikliler tarafından alındığı için bunlardan istifade edebilmek şansları da yoktu. Dolayısıyla miras aldıkları kader daha en başından ibaren kendisini göstermekte gecikmemişti. Nitekim Latin İmparatorluğu'nun kurulduğu senenin sonlarında Haçlıların Anadolu üzerine başlattıkları sefer önceleri başarıyla ilerlemesine karşın Bulgar tehdidi sebebiyle yarıda bırakılmıştı. Üstüne Bulgarlara karşı yapılan harekât sırasında IX. Baudouin'in esir düşmesi ve zaten sayısal anlamda yetersiz askerî gücün yitirilmesi işleri daha da kötüleştirmişti. Ağabeyinin yerini alan Henri durumun vehameti iyi bir şekilde idrak etmişti. Bu sebeple durumu biraz olsun toparlamak adına yerli Grek aristokrasisi ile barışarak onlara bazı haklar tanımıştı.

Mamafih iki cephede birden mücadele kâbusu onun da peşini bırakmamış ve 1206 yılında İznik Rumlarına üzerine yaptığı seferi bir kere daha Bulgarların saldırısı üzerine sonlandırmak zorunda kalmıştı. Herşeye rağmen Henri 1216 yılındaki ölümüne kadar elden geldiğince sahip olduklarını koruyup güçlendirmeyi başarmıştı. Fakat ardılları onun işbirlik ve kudretine sahip değillerdi. Üstelik İstanbul Latin İmparatorluğu, Asya ve Avrupa'daki düşmanları bir tarafa Avrupa'daki mezhepdaş

ve ırkdaşlarının ilgisizliğinden de müzdarıptı. Üstüne maddî durum gitgide kötüleşmiş ve Latinler zaten rakamsal anlamda çok küçük olan askerî güçlerini dahi finanse edebilmekte zorlanmaya başlamışlardı. Öyle ki yeni İmparator Baudouin yardım istemek üzere gittiği Avrupa'da, Bizans Kilisesine ait bazı hazinelerle yine İstanbul'da bulunan kimi kutsal emanetleri satmak zorunda kalmıştı. Bunlardan elde ettiği paralar asker anlamında kısa süreliğine bir rahatlık sağladıysa da sonrasında maddî sıkıntılar bütün şiddetiyle tekrardan başlamıştı.

İstanbul Latinlerinin az da olsa destek aldıkları Venedikliler de İstanbul'un zaptından kısa süre sonra İznik Rumları ile anlaşmışlar ve ticaret üzerinden yürüttükleri eski tarafsız politikalarına geri dönmüşlerdi. Elbetteki, Bizans'ı yeniden diriltmek çabası içindeki İznik Rumlarının, Venediklilere tamamen güvenmesi gibi bir şey söz konusu bile olamazdı. Ancak Venediğin denizlerdeki gücünün yanında diplomatik ağırlığı bu durumu gerekli kılmaktaydı. Ayrıca başkentlerini ve miraslarını geri almak isteyen İzniklilerin bir debiz gücünün desteği olmadan bunu başarmaları imkânsızdı. Onların bu ihtiyacı Venediklilerden etkin bir destek beklemek ümitlileri olmayan İznik Rumlarını Cenevizlilere yaklaştırmıştı. Neticede İznikliler kısa bir süre önce Venedikliler tarafından Ortadoğu'daki liman şehirlerinden çıkarılan Cenevizlilerden aldıkları desteğin yanında biraz da talihleri sayesinde 1261 yılında askerî gücü yok denilebilecek kadar az, ekonomisi çökmüş Latinlerden İstanbul'u geri almayı başarmışlardı.

SADECE İSİMDE KALAN BİR İMPARATORLUK

(İstanbul'un Haçlılardan Kurtarılmasından
Bizans'ın Yıkılışına Kadar)

1) İznik Rum Devleti'ni kuran I. Theodoros Laskaris, Türkiye Selçuklularına karşı nasıl bir politika takip etmiştir?

İstanbul'un kaybının sonrasında İznik'te kurulan siyasî teşekkül her ne kadar kısa süre sonra imparatorluk unvanını alsa da bunun içini doldurabilecek kudretten yoksundu. Latinlerin dışında, Karadeniz kıyısı boyunca batıya doğru ilerlemekte olan Trabzon Rumlarının tehdidi karşısında daha başından sıkıntı içine düşmüştü. Latinlere karşı mevcudiyetini, Trabzon Rumlarına karşı ise Bizans tahtı üzerindeki meşruiyetini müdafaa etmek zorundaydı. İşte bütün bunlar I. Theodoros Laskaris'i, Türkiye Selçuklularına karşı barışçıl bir politika izlemeye yönlendirmişti. Benimsediği siyasetin faydalarını görmek için çok beklemesi de gerekmemişti. Türkiye Selçuklu tahtında bulunan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile yaptığı anlaşmanın akabinde İstanbul'daki Haçlılarla ittifak halindeki David Komnenos'u mağlup ederek geri çekilmeye mecbur etmişti.

Böylece İznik-Türkiye Selçuklu ittifakı daha en başında meyvesini vermiş ve I. Theodoros Laskaris'i, Bizans tahtındaki iddiaları konusunda rakipsiz bırakmıştı. Nitekim Trabzon

Rumlarının Karadeniz kıyılarındaki egemenlik arayışlarını buradaki ticarî çıkarları için tehlikeli gören Türkiye Selçukluları 1214 yılında Sinop'u ele geçirmişlerdi. Böylece Trabzon Rumları batıyla irtibatı tamamen kopmuş, hâkimiyet sahaları Trabzon ve çevresiyle sınırlı bir güç olarak kalmışlardı.

Diğer taraftan İznik Rumlarıyla, Türkiye Selçukluları arasındaki iyi ilişkiler zaman zaman ciddi sarsıntılar da geçirmiştir. Öyle ki I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, İstanbul'daki Latinlerle yakınlaşmasından endişelenen İzniklilerin karşı hamlesi iki tarafı karşı karşıya getirmiştir. Bu gelişmenin neticesinde 1211'de Alaşehir'de yapılan mücadele Türkiye Selçuklu sultanının ölümüyle sonuçlanmıştır. Ancak muhatapları daha fazla kızdırmak istemeyen Theodoros Laskaris barış için Konya'ya elçiler göndermekte acele etmiştir. Ardından da Türkiye Selçuklularının yeni hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'un onayı ile taraflar arasında yeniden barış yapılmıştır. Latinlere karşı arkasını güvence altına almak ve iki cephede savaşmamak üzerine bina edilen İznik Rumlarının Türkiye Selçuklularına yönelik bu politikası I. Theodoros'un 1222'deki ölümünün sonrasında halefi Ioannes Vatatzes (1222-1254) tarafından da aynı şekilde devam ettirilmiştir.

2) İznik Rumları, İstanbul Latinlerinin, Bulgarlarla mücadelelerinden nasıl istifade etmişlerdir?

Haçlıların, İstanbul'u kuşattıkları dönemde Bulgar hükümdarı Kaloyan (1197-1207) hemen yanı başında gelişen olayların dışında kalmak istemediğinden saldırganlara destek vermeyi teklif etmişti. Ancak bu önerisinin ret edilmesi onu ve devletini yeni kurulan İstanbul Latin İmparatorluğu'nun hasmı durumuna sokmuştu. Dolayısıyla da yeni komşularına saldırıp gücünü göstermek adına bir bahane aramaya başlamıştı. Latinlerin idaresinden hoşnutsuzluk duyan Trakya'daki Rum ahalinin

daveti ona beklediği fırsatı vermişti. Bulgar çarının harekete geçtiği haberini alan İstanbul'daki Haçlılar da mevcut askerî güçleriyle şehirden ayrılmışlardı. Fakat Edirne yakınlarında rakipleriyle karşı karşıya geldiklerinde ortaya çıkan netice onlar için tam bir felaket olmuştu (1205). İmparator IX. Baudouin esir düşmüş ve hayatını Bulgar zindanlarında tamamlamıştı.

İstanbul Haçlılarının aldığı bu darbenin zamanlaması İznik Rumları için büyük bir talih olmuştu. Çünkü kısa bir süre önce Louis de Blois idaresindeki Haçlı kuvvetlerinin saldırısı karşısında Bitinya bölgesindeki şehirlerin birçoğunu kaybetmişlerdi. Şimdi elden çıkan topraklarını geri aldıkları gibi kendisine güveni artan I. Theodoros Laskaris imparator unvanını kullanmaya başlamıştı.

Anlaşılabileceği üzere Bizans'ın en kötü kâbusu şimdi de haleflerinin (Haçlıların) başını ağrıtmaya başlamıştı. Ayrıca nüfus ve ekonomik yetersizlikleri onlar adına durumu daha da vahim hale getirmekteydi. Haçlıların içine düştükleri çaresizlik İznik Rumları için önemli bir fırsat olmuştu. Zira Haçlıların, İstanbul'daki varlıklarını daha fazla geliştiremeyeceği aşikârdı ve İznikliler bu sebeple hedeflerine ulaşmak konusunda daha da ümitvar hale geliyorlardı.

3) Epiros Rum Despotluğunun Bizans'ın mirasını elde etmek çabaları nasıl sonuçlanmıştır?

Rum Despotluğu'nun kurucusu Mikhael Komnenos Dukas (1205-1215)'dir. Bu zat başlangıçta Selanik Kralı Boniface de Montferrat'ın hizmetinde iken onu terk ederek Epiros'a gitmiştir. Daha sonra buranın valisinin kızıyla evlenmiş ve çok geçmeden de şehirdeki hâkimiyeti ele geçirerek Latinlere karşı mücadeleye başlamıştır. Boniface'nin 1207'de Bulgarlar tarafından öldürülmesi de onun için önemli bir fırsat teşkil etmiştir. Selanik Krallığı topraklarına giren Mikhael başlangıçta

başarılı olsa da İstanbul Latin İmparatoru Henri'nin müdahalesi üzerine geri çekilmek ve ona bağlanmak zorunda kalmıştı. Öte yandan İstanbul Patriği'nin, Theodoros Laskaris'i Bizans'ın yasal temsilcisi ilan etmesi üzerine Mikhael dinî bakımdan Roma'daki Papa III. Innocentius'a tabi olmuştu. Buna rağmen ele geçirdiği Latinlere karşı zalimce davranışları nedeniyle Papa tarafından aforoz edilmişti.

Onun 1215'deki ölümünün ardından yerini alan kardeşi Theodoros, despotluğun, Bizans'ın mirası üzerindeki hak iddialarını en güçlü şekilde vurgulayan kişidir. Henri'nin 1216 senesindeki ölümünün akabinde imparatorluk makamına getirilen Pierre de Courtenay'ı esir etmesiyle adını duyurmuştur. Yine aynı yıl içerisinde Bulgarlardan Ohrid şehrini almıştır. En büyük başarısını ise 1224'de Selanik'i zaptedip buradaki Haçlı krallığına son vermesiyle elde etmiştir. Böylece kendisine güveni iyice artan Theodoros imparatorluğunu ilan etmiştir (1227).

Epiros'un sınırlarını sürekli olarak büyütmesi İstanbul Latinlerinin varlığı için her geçen gün daha büyük bir tehlike haline gelirken Anadolu'daki İznik Rumları da bir başka tehdit unsuruymuştu. Ancak işte tam bu noktada iki güçlü düşmanın arasındaki rekabet Latinlere kısa bir soluklanma imkânı tanımıştır. Öyle ki İznik Rumlarının Anadolu'nun sonrasında Trakya'da başlayan ilerleyişi, Epiroslular tarafından durdurulmuştur. Ancak bunun sonrasında avantajı tamamen eline geçiren Despot Theodoros'un, İstanbul hedefine ulaşması artık an meselesi haline gelmiştir.

Mamafih İstanbul üzerine son hamleyi yapmadan evvel arkasını güvence altına almak isteği bir kere daha olayların seyrini değiştirmiştir. Zira Çar İvan Asen'in idaresindeki Bulgarların varlığı, onu olası bir İstanbul kuşatmasında arkadan saldırıya uğramak konusunda endişelendirmekteydi. Bu yüzden şehir üzerine yürümeden önce 1230'da Bulgar topraklarına

girmişti. Fakat Epiros ordusu, Klokotnica'da İvan Asen tarafından mağlup edilmiş ve ağır kayıplara uğramıştı. Theodoros'un esareti durumu daha da kötüleştirmişti. Gözlerine mil çekilen imparatorun yerini alan ardıllarının hiç biri onun cevvaliyetini gösterememişti. Bu ise Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihyası hedefinde İznik Rumlarının tek başına kalmalarını sağlamıştı.

4) III. Ioannes Vatatzes devrinde İznik Rumları hangi gerekçelerle Papalık ile union (Kiliseler Birliği) için görüşmeler yapmıştır?

1054'de gerçekleşen schisma ile birlikte Doğu ve Batı kiliseleri arasında yaşanan kopma Bizans imparatorları tarafından çeşitli dönemlerde başlatılan görüşmelerle onarılmak istenmiştir. Ancak birleşme konusundaki bu hamleler genelde bir takım siyasî ve askerî beklentilerin gölgesinde kalmıştır. III. Ioannes tarafından Papa IV. Innocentius (1243-1254) ile başlatılan *union* görüşmelerindeki temel hedef de Latinlerin işgali altındaki İstanbul'un kan dökülmeden ele geçirilmesini sağlamak olmuştur. Ancak imparator ve papanın birbirine yakın tarihlerde ölmeleriyle söz konusu çalışmaları sonuçsuz bırakmıştır.

5) İznik Rum İmparatorluğu, Moğol İstilasından nasıl etkilenmiştir?

Moğolların Tuna boylarında ve daha sonra Anadolu'da görülmeleri söz konusu bölgelerdeki devletlerin siyasî hâkimiyetleri için tehlike çanlarının çalmasına sebebiyet vermişti. İznik Rum İmparatoru III. Ioannes Vatatzes de 1242 tarihinde Moğolların ilerleyiş haberinin gelmesi üzerine Teselya Seferi'ni yarıda keserek geri dönmüştü. Öte yandan Moğollar 1243'de Türkiye Selçuklularını Köse Dağı Savaşı'nda mağlup ederek bir anda Anadolu'nun da hâkimi durumuna gelmişlerdi.

İstilacıların kendi topraklarına yönelmesinden endişe eden İznik İmparatoru, Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile anlaşma yapmakta acele etmişti. Hatta iki hükümdar Menderes kıyısındaki Tripolis'de (Yenicekent) bizzat bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuşlardı.

İmparator ayrıca ülkesinin doğu sınırlarının korunması ve buralardaki tahkimatların ikmalinin sağlanması için kalelerin yakınlarına köyler kurdurmuştu. Sonrasında yaptıklarıyla da yetinmeyerek yeni asker alımlarıyla ordusunu büyötmeye çalışmıştı. Örneğin Moğolların önünden kaçan Kumanları *stratiotes* olarak Menderes Vadisi ve Kütahya çevresine yerleştirmişti. Ancak aldığı bütün bu tedbirlere gerek kalmamış ve Moğol kumandanı Baycu Noyan'ın daha batıya ilerlemeyerek Anadolu'dan ayrılmasıyla biraz olsun rahatlamıştı.

Bunun sonrasında İznik Rumları için yeni siyasî durumun kendileri adına ortaya koyduğu avantajlar daha açık şekilde görölmeye başlanmıştı. Nitekim böylelikle kısa süre öncesinde Selçukluların, İstanbul Latinleriyle yaptıkları ittifakın üzerinde oluşturduğu tehdit de kendiliğinden ortadan kalkmıştı. Aynı şekilde Bulgarları da kendilerine tabi kılan Moğollar, İzniklileri İstanbul konusunda rekabet ettikleri son rakiplerinden de kurtarmışlardı. Diğer taraftan onlar da Moğolların gelişiyile birlikte Latinler üzerinde kurdukları baskıyı gevşetmek zorunda kalmışlardı.

Siyasî gelişmelerin yanında Moğollar tarafından tahrip edilen Selçuklu ülkesindeki tarımsal faaliyetlerin durma noktasına gelmesi de İznik Rumları için ekonomik anlamda önemli bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Zira yaşanan yiyecek sıkıntısı Selçukluları, İznik Rumlarının pazarlarına yönlendirmişti. Buralarda yapılan ticaret sırasında mallarını değerlerinin çok üzerinde satan Rumlar böylelikle ciddi kazançlar elde etmişlerdi. Öyle ki ürettikleri yumurtaları Türklere satarak büyük paralar

kazanan yumurta üreticileri minnetlerinin bir nişanesi olarak İmparatoriçe için değerli taşlar ve incilerle süslü *yumurta tacı* adı verilen görkemli bir taç yaptırmışlardı.

İznik Rumları bu şekilde Moğolların geliştinden azami ölçüde faydalanmalarına karşın hiçbir zaman kendilerini tam anlamıyla güvencede hissedememişlerdir. Endişeleri onları Türkiye Selçuklularıyla aralarındaki ilişkileri her zaman iyi tutmaya yönlendirmiştir. Nitekim 1256 yılında Balkanlar üzerine sefere çıkan II. Theodoros Laskaris, Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un Moğollarla yaptığı savaşta yenildiği haberi üzerine süratle geri dönerek onunla bir araya gelmekte acele etmiştir. Bu ikili arasındaki iyi ilişkiler sonrasında da sürmüş ve imparator tahtını kardeşine kaptıran II. İzzeddin'e destek olmak üzere onun emrine 400 kişilik bir yardımcı birlik göndermiştir.

Görüleceği üzere İznik Rum İmparatorluğu, Moğolların gelişlerinden duydukları endişeye karşın bunun ortaya çıkardığı avantajlardan istifade etmekten geri durmamışlardır. Moğol tehdidi karşısında İstanbul hayallerini bir süreliğine tehir etseler de İznikliler onların direkt saldırısına muhatap olmadıkları için kendilerini şanslı sayabilmişlerdir.

6) III. Ioannes Vatatzes, İznik Rum İmparatorluğu'nun ekonomik refahı için ne gibi tedbirler almıştır?

III. Ioannes, İznik Rumlarını siyasî-askerî anlamda gerçek gücüne ulaştıran ve İstanbul Latinleri başta olmak üzere bunu bütün komşularına da kabul ettirmiş bir imparatorudur. Ayrıca söz konusu başarılarını ekonomik reformlarla birleştirmek uzak görüşlülüğünü de gösterebilmiştir. Onun bu konudaki temel hareket noktası iktisadî anlamda imparatorluğun ana kaynaklarıyla kendisine yetebilmesi olmuştur. Dolayısıyla ülkesinde

tarım ve hayvancılığın geliştirilmesine büyük önem vermiş ve kurdurduğu çiftliklerle bizzat kendisi örnek teşkil etmiştir. Ayrıca yerli ürünlerin kullanımını teşvik ederek Venedik ve Cenevizlilerin ekonomik hegemonyasını kırmaya çalışmıştır. Bu amaçla dışarıdan gelen lüks tüketim mallarının satın alınmasını da yasaklamıştır. Ayrıca Moğollar nedeniyle Türkiye Selçuklu ülkesinde meydana gelen iktisadî çöküntü, üretilen malların dış pazarlara ihracı konusunda İznik Rumlarının önüne büyük imkânlar çıkarmıştır. Alınan bütün bu tedbirler ve yapılan uygulamalar sayesinde İznik Rum İmparatorluğu, 1204 öncesinde Bizans'ın sahip olduğundan çok daha sıhhatli ekonomik şartlara kavuşabilmiştir.

7) İznik Rumlarının, İtalyan denizci şehir devletleriyle münasebetleri nasıl gelişmiş ve neticelenmiştir?

Venedik, İstanbul'un 1204 yılında Latinlerin eline düşmesinin baş mimarıydı. Buna rağmen I. Theodoros Laskaris yeni kurduğu İznik Rum İmparatorluğu adına siyasî ve ekonomik bir açılım sağlamak için 1219'da onlara bir *chrysobull* (kırmızı mürekkeple yazılıp altı mühürlenmiş imparatorluk belgesi) vermekten geri durmamıştı. Söz konusu belge kopan ikili ilişkileri yeniden başlatabilmek adına yapılan bir jestten ibaretti. Anlaşma Venedikli tacirlere İznik topraklarında serbest ticaret ve vergiden muafiyet hakkı tanımaktaydı. Buna rağmen Venedik, İznik Rumlarının, İstanbul'a karşı gerçekleştirdiği saldırı ve denizden abluka girişimlerini engellemeye devam etmişti. İznik Rumlarının 1235 ve 1241 yıllarındaki bu türden iki girişimi Venedikliler tarafından önlenmişti. Yine Venedikliler 1238'de Rumlar tarafından ciddi şekilde baskı altına alınan İstanbul'daki Haçlılara ödünç para vermek suretiyle maddî destekte bulunmuşlardı.

Venedik'in söz konusu tavrı İznik Rumlarını kendilerine farklı siyasî ortaklar aramaya yönlendirmişti. Doğal olarak rotalarını onların en büyük rakibi durumdaki Cenevizlilere çevirmişlerdi. Ortak düşmana karşı oluşturulan söz konusu birliktelik 1261'de imzalanan Nymphaion Anlaşması'yla perçinlenmişti. Buna göre dönemin imparatoru VIII. Mikhael Palaiologos, Venedik'e karşı denizlerde sağlayacakları askerî desteğe karşılık Cenevizlilere, İznik topraklarında vergi ve gümrük muafiyeti tanıyacaktı. Ayrıca İznik Rum İmparatorluğu'na ait şehirlerde Cenevizlilere birer pazar yeri tahsis edilecekti. Bunların dışında anlaşma, İstanbul'un yeniden zaptı konusunda Cenevizlilerin, İznik Rumlarına desteğini ön görmekteydi. Ancak VIII. Mikhael anlaşmayı imzalanmasından dört ay sonra buna dahi gerek kalmayacak derecede kolay bir şekilde İstanbul'u ele geçirmeyi başarmıştı.

8) Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihyasına Batı dünyası nasıl tepki vermiştir?

Bulgar sınırına keşif için gönderilen Aleksios Strategopulos adlı bir kumandan küçük bir savaş birliği ile yanından geçtiği sırada İstanbul'un neredeyse tamamen savunmasız olduğunu farketmiş ve yaptığı ani baskınla şehri ele geçirmişti (Temmuz 1261). Bunun akabinde VIII. Mikhael'in bir ay sonra gelip Ayasofya'da taç giymesiyle Bizans İmparatorluğu yeniden ihya edilmişti. Elbette ki bu durum Avrupa ile küllenmiş eski düşmanlıkları da tekrardan alevlendirmişti. Nitekim Sicilya Krallığı'nın, Bizans'a karşı düşmanlığı, değişen idarecilerine rağmen baki kalmıştı. O sırada adayı yönetmekte olan Alman İmparatoru II. Frederick'in gayri meşru oğlu Manfred (1258-1266) babasının aksine Bizans'a karşı düşmanca bir politika takip etmeye başlamıştı. Papalık da benzer duygular içinde olmasına karşın Almanların, İtalya'daki varlığına duyduğu

tepki nedeniyle şimdilik bir tehlike arz etmiyordu. Bu durum Bizans için bir talih vesilesi olmuştu. Zira papalık dinî pozisyonu sayesinde imparatorluğa karşı Avrupa'da ortak bir hareketi yönlendirebilecek yegâne güç durumundaydı.

Ancak Fransa Kralı IX. Louis'in kardeşi Charles d'Anjou'nun 1266'da Sicilya'yı işgal etmesiyle durum bütünüyle Bizans'ın aleyhine dönmüştü. Çünkü Charles'in gelişi, Papanın hazzetmediği İtalya'daki Alman varlığını sonlandırmıştı. Çok geçmeden Charles d'Anjou'nun, (Papa IV. Clemens ile ittifak halinde) İstanbul'dan kovulan son Latin İmparatoru II. Bau-douin ile bir dostluk anlaşması yapmasıyla tehlikenin ilk sinyali verilmişti. Akhaia Prinkepsliği de Sicilya'nın yeni hâkiminin saflarına katılmakta gecikmemişlerdi. Bizans'ın, Cenevizlilerle yakınlaşmasından rahatsızlık duyan ve bu nedenle İstanbul'daki ticarî çıkarları zedelenen Venedik'in de Charles'ın ittifakına katılması hiç de uzak bir ihtimal değildi. Nitekim VIII. Mikhael 1265'de bunu engellemek adına Venediklilere yeni bir anlaşma teklifinde bulunmuş ise de beklediği karşılığı alamamıştı. Gelişmeler üzerine imparator 1268'de Cenevizlilerle yeni bir anlaşma yaparak onların Galata'ya yerleşmelerine müsaade etmişti. Bizans'ın hamlesi başlangıçtaki teklifi kabul etmemeyen Venedik'i endişelendirmeye yetmişti. Dolayısıyla bu pazardan uzaklaşmayı istemeyen Venediklilerin isteği ile onlarla da beş senelik bir anlaşma yapılmıştı. Böylece Bizans'a muhalif ittifaka katılmalarının da önüne geçilmişti.

Balkan cephesinde de kurulan akrabalık bağları sayesinde belli oranda bir sükûnet sağlanmıştı. VIII. Mikhael yeğeni Maria'yı Bulgaristan Hâkimi Konstantinos Tich ile evlendirerek onu da kendi saflarına çekmişti. Ancak imparatorun kendisine müttefik bulmak konusundaki bütün çabaları her daim Papalığın yapacağı tek bir hamle ile sonuçsuz kalmak tehlikesiyle karşı karşıya idi. Ayrıca Charles d'Anjou 1269 yılında Macaristan ve

Sırbistan'ı kendi ittifakına dâhil ederek Bizans'a karşı cepheyi genişletmişti. Bu durumu daha da kötüleştiren ise Bulgaristan'ın bir süre sonra Bizans'ın saflarından ayrılarak karşı tarafa geçmesi olmuştu.

Diplomasi yoluyla istediklerini elde etmekten uzak kalan VIII. Mikhael muhatapları harekete geçmeden evvel yeni ve kesin sonuç alınabilecek bir hamle yapmak zorunluluğunda olduğunu anlamıştı. Bizans'ın mevcut askerî ve ekonomik gücünün diğer çözümler için yeterli gelmeyeceği aşikârdı. Bu nedenle eldeki en etkin kozunu kullanmaya yani kiliselerin birleştirilmesi adına papalık ile görüşmelerin sıklaştırılmasına karar vermişti.

9) VIII. Mikhael Palaiologos'un Papalık ile gerçekleştirdiği union ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

Bizans İmparatorluğu yeniden ihyasına karşın geçmişteki gücünün çok gerisindeydi. Dış tehditler dolayısıyla günden güne daralan sınırlarının yanı sıra Venedik ve Cenevizlilere verilen ticarî imtiyazlar neticesinde zayıflayan ekonomik gücü ne imparatorluğun ne de askeriye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdaydı. Bütün bu zafiyetleri ortadan kaldırabilecek yeni politikalara ihtiyaç duyulmaktaydı. Mamafih eldeki mevcut imkânlar dâhilinde kullanılabilecek bir tek *union* (kiliseler birliği) için papalık ile müzakerelere girişmek kalmıştı. VIII. Mikhael de bu kozunu sonuna kadar kullanmaya karar vererek Papa IV. Clemens (1265-1268) ile *union* için yazışmaya başladı.

Zira Sicilya Kralı Charles d'Anjou'nun, Bizans aleyhine kurduğu ittifak günden güne güçlenmekteydi. Ancak imparator kesin bir çözüme varmak yerine daha çok muhatabını oyalamak gayesiyle hareket ediyordu. Bu arada IV. Clemens'in 1268'deki ölümünün sonrasında yerine birinin seçilmesine kadar oldukça uzun süre geçmiş ve nihayetinde 1271 senesinde

X. Gregorius papalık makama oturmuştu. Bizans İmparatoru da hiç vakit kaybetmeksizin, bir tebrik mektubu göndererek kiliselerin birleştirilmesi ve dinsizlere karşı başlatılacak bir mücadelede destek vermek konusundaki samimi duygularını ifade etmişti. Fakat yeni papa sert bir dille onu ve İstanbul patriğini düzenlenecek ilk konsile katılmaya davet etmişti. X. Gregorius'un üslubunun sertliğini belirleyen husus elbette ki Charles d'Anjou'nun, Bizans'a karşı mevcut tehdidiydi. Elinde çok fazla bir seçeneği kalmayan VIII. Mikhael, ünlü tarihçi Georgios Akropolites başkanlığındaki bir heyeti Temmuz 1274'de toplanan II. Lyon Konsili'ne göndermek zorunda kalmıştı. Neticede Bizans heyeti orada bulunanların huzurunda Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul ettiklerini ilan etmişlerdi.

Bizanslı ruhanilerin geneline ve ahaliye ters düşmek uğruna gerçekleştirilen söz konusu birleşme kısa vadede diplomatik beklentileri karşılamış ve Sicilya Kralı'nın saldırısı engellenmişti. Fakat 1281'de Charles d'Anjou taraftarı IV. Martinus'un papalık makamına geçmesiyle rüzgâr tamamen tersine dönmüştü. Yeni papa tarafından Sicilya Kralı'nın isteği doğrultusunda aforoz edilen ve diğer Hristiyan hükümdarlarla teması yasaklanan VIII. Mikhael için sonuç tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Üstelik uzun zamandan beridir kendisine saldırmak için bekleyen rakibinin önünde artık hiçbir engel kalmamıştı.

Buna rağmen *Sicilya İkindisi* adıyla bilinen bir isyan hareketi ve asileri destekleyen Aragon Kralı'nın harekete geçmesiyle Charles'in hem Sicilya'daki hâkimiyeti hem de Bizans üzerindeki baskısı son bulmuştu. Papalığın olumsuz tavrı ise 1282'de VIII. Mikhael'in yerini alan oğlu II. Andronikos nezdinde benzer bir karşılık bulmuştu. Yeni Bizans imparatoru tahta çıkar çıkmaz unionu reddetmiş ve böylece kiliselerin birleştirilmesi görüşmeleri kesin bir hüsrarla son bulmuştu. Diğer taraftan Bizans bu olaylar vesilesiyle bir oyalama ya da

destek arama aracı olarak kullandığı union silahının etkinliğini test etmek imkânını elde etmişti.

10) İlhanlı-Memluk-Altınorda siyaset üçgeninde Bizans İmparatorluğu nasıl bir diplomasi takip etmiştir?

Moğolların 1243 sonrasında Anadolu’da başlayan hâkimiyeti Bizans için doğrudan bir tehdit teşkil etmese de III. Ioannes Vatatzes 1253’de Mönge Kağan’a gönderdiği elçiler vasıtasıyla bağlılığını bildirmişti. VIII. Mikhael de daha 1260 yılında İznik’te, Hulâgû ile bir anlaşma imzalamıştı. Yine 1262 yılında Tebriz’e ulaşan Bizans elçileri burada İlhanlı hükümdarıyla mahiyeti bilinmeyen bir anlaşma yapmışlardı. Özellikle imparator bahse konu sefaretin gizli tutulması için büyük çaba göstermişti. Çünkü İstanbul’un yeniden ele geçirilmesinin ardından Bizans’ın siyasî ve ekonomik gereksinimleri önemli ölçüde değişmişti.

Bunun en büyük nedeni ise kuzeydeki Moğol Altınorda Devleti ile Mısır’daki Memlukların, İlhanlılar aleyhine kurdukları ittifak ve ticaret bağlantısıydı. Memluklar asker açısından kendisine gerekli kaynağı kuzey bozkırlarından, Altınorda sayesinde karşılıyorlardı. Ancak İlhanlıların, Anadolu’ya egemen olmalarıyla birlikte iki müttefikin ticarî bağlantıları tehlikeye girmişti. Bizans İmparatoru VIII. Mikhael başkenti İstanbul’un adı geçen iki devlet arasındaki alışverişte ne kadar önemli olduğu anlamıştı. Karadeniz’den, İstanbul’a oradan da Mısır’a uzanan deniz yolunun aktif hale getirilmesi Bizans için büyük bir ekonomik öneme sahipti. Dolayısıyla VIII. Mikhael bir yandan kızını İlhanlı hükümdarı ile evlendirmek suretiyle onunla yakınlaşmaya çalışırken diğer taraftan da Memluk-Altınorda ticarî ilişkilerinden azami ölçüde istifade etmenin yollarını aramaktaydı. Ancak herşeye rağmen İlhanlılara karşı korkusu ağır bastığından Altınorda’ya giden Memluk elçilik heyetini uzun

süre İstanbul'da alıkoymuştu. Öyle ki Altınorda Hanı elçilerin bırakılması için bir kuvvet sevk edince imparator kendisine dikte edileni yerine getirmeye mecbur kalmıştı.

Sonrasında İlhanlılar karşısındaki mağlubiyetin ardından Bizans'a kaçan II. İzzeddin Keykavus'un burada hapsedilmesi Altınorda kuvvetlerinin ikinci kez Bizans topraklarında görünmesine yol açmıştı (1262). İmparator bir kere daha boyun eğmek ve sabık sultanı serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Yapılan ikinci sefer ile birlikte Bizans'ın kapattığı deniz ticaret yolu da yeniden açılmıştı. 1265'de bu kez Bulgaristan Hâkimi Konstantin Tich'in daveti üzerine harekete geçen Altınorda kuvvetleri daha öncesinde olduğu gibi muhataplarını mağlup etmeyi başarmışlardı.

Sonuç olarak bakıldığında Bizans her ne kadar toprakları üzerinden gerçekleştirilen Memluk-Altınorda ticaretinden payına düşeni almak istemiş ise de İlhanlıların varlığı nedeniyle bunun tam aksine bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Fakat Altınorda Devleti'nin askerî gücü karşısındaki yetersizliği istediklerini yapmasına engel olmuştur.

11) Pronoia Sistemi, Palaiologoslar devrinde nasıl bir değişime uğramıştır?

İmparatorluğu idare eden son hanedan olan Palaiologoslar zamanında Pronoia uygulaması geniş ölçüde devam ettirilmiştir. Ancak ordunun neredeyse tamamının paralı askerlerden oluşması sebebiyle bunlar da sisteme dâhil edilmiş ve kendilerine hizmet karşılığında toprak verilmiştir. VIII. Mikhael dönemindeki uygulamaya bakıldığında yüksek meblağlarda aristokratlara ait pronoialar olduğu gibi düşük sosyal ve ekonomik statüye sahip askerlere ait 24-26 *hyperpyra* değerindeki pronoia arazilerinin mevcudiyetine tesadüf edilmektedir. Pronoia sahipleri kendilerine verilen araziye iyi bir şekilde değerlendiremezlerse

burası ellerinden alınırdı. VIII. Mikhael tahta çıktıktan sonra askerin daha iyi savaşmasını temin etmek üzere sistemde önemli bir değişikliğe giderek pronioia sahiplerinin ellerindeki araziye varislerine aktarılmasına müsaade etmiştir. II. Andronikos ise bunu sadece kişinin oğullarına değil bütün mirasçılarına bırakılabileceğini karara bağlamıştır. Yine Palaiologoslar devrinde yaşanan toprak kayıpları sonrasında kilise arazileri de istimlak edilerek pronioia arazisine çevrilmiştir.

Özellikle Anadolu'da XIV. yy. başlarında Türklerin, Bizans'ın aleyhine toprak kazanımları buralardaki pronioia sahibi Bizans askerleri için maddî ve manevî anlamda büyük bir yıkım olmuştur. Böylece durumu zaten giderek kötüleşmekte olan Bizans ordusunun savaş gücü daha da zayıflamıştır. Bu durum 1305'de Katalanlara karşı Apros Savaşı'nda yaşanan mağlubiyette ve 1329'da Osmanlıya karşı kaybedilen Pelekanon Savaşı'nda neticeye önemli ölçüde etkide bulunmuştur. Ayrıca XIV. yy.'ın ortalarında Sırp Krallığı'nın Bizans'ın aleyhine büyümesi neticesinde imparatorluk ordusuna bağlı pronioia sahibi bazı askerler bu devletin hizmetine girmişlerdir.

Bizans İmparatorluğu'da olumsuz şartların sonucunda bozulan Pronioia Sistemi bunu örnek alan Osmanlıların ilk dönemlerinde de uygulamada kalmıştır. Nitekim onlar, Anadolu'da ve Balkanlarda ele geçirdikleri Bizans arazilerinde sistemi kaldırmak yerine kendilerine göre tadil ederek kullanmayı tercih etmişlerdir.

12) II. Andronikos döneminde Bizans Ordusu'nda ne gibi değişimler yaşanmıştır?

Bizans için İstanbul'un geri alınması sayı ya da silah gücüyle değil sadece tesadüflere bağlı olarak gerçekleşmişti. Ancak herşeye rağmen bu durum yeni dönemin imparatorları için gelecekte yapabileceklerinin sınırlarını gösteren bir uyarıcı

niteliğindeydi. Ordu, tarihinin her döneminde Bizans'ın güç ve vakarının taşıyıcısı olmuştu. Fakat 1261 sonrasındaki duruma bakıldığında ordunun artık geçmişte yaşananların hatırlarıyla avunacağı açıkça ortaya çıkmıştı. VIII. Mikhael döneminde özellikle Balkanlardaki başarılı askerî harekâtlar dolayısıyla nispeten hissedilmeyen bu durum II. Andronikos ile birlikte açıkça kendisini göstermişti.

II. Andronikos 1282'de tek başına tahta çıktığında Bizans, askerî anlamda bütün cephelerde gerilemekteydi. Anadolu'daki Türk ilerlemesinin yanında Balkanlarda Sırpların saldırıları karşısında sınırlar hızlı bir şekilde daralıyordu. Dolayısıyla imparatorluk artık taarruz değil savunma konusunda kendisini geliştirmesinin gerekliliğinin farkına varmıştı. Ancak giderek ağırlaşan ekonomik durum çok büyük askerî güçlerin istihdam edilmesine imkân tanımamaktaydı. Dolayısıyla biraz da zorunlu olarak II. Andronikos ordudaki mevcut rakamları daha da azaltmak zorunda kalmıştı. Zira Palaiologos devri tarihçilerinden Pachymeres'in *adamlarımız kendilerine verilen ücretlerin yettiği ölçüde Türklere kafa tutmayı başarsalar da, topraklarında gerekli düzenlemeleri yapamadıklarından her gün geri çekilerek sınırlarını düşmanlara bırakmak zorunda kalıyorlardı*. Yine başka bir yerde *adamlarımızın maaşları, her zaman olduğu gibi belirlenen zamanda ödendiği sürece bu direniş yani sınır savunmacılarımızın Türklere karşı mücadelesi sürdü* şeklindeki cümleleri Bizans Ordusu'nun içinde bulunduğu durumu açık şekilde ortaya koymaktadır.

Bu ise haliyle savunma pozisyonunda kalmayı en akıllıca tercih durumuna getirmekteydi. II. Andronikos da mevcut durumu doğru şekilde idrak ederek gelişen Türkmen akınlarına karşı müstahkem mevkiiler inşası ve bunların tahkimini temel strateji olarak belirlemişti. 1283'de Tralleis (Aydın)'ın yeniden inşası onun bu çabalarına örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan

kara ordusundaki değişimin yanında 1285 yılı itibarıyla Bizans donanmasında da sayısal anlamda azalmaya gitmiştir. Dönemi anlatan kaynaklarda bu olay savunma harcamaları ve kara sınırları için çok fazla masraf gerektiği mazeretiyle aktarılmaktadır. II. Andronikos böylesine bir karar alırken denizlerdeki eksikliğini müttefiki olan Cenevizliler vasıtasıyla gidermeyi düşünmüştür. Fakat bu durum ilerleyen dönemlerde Bizans'ı çok daha güç durumlara sokmuştur. Alınan bütün tedbirlere karşın ordudaki düşüş daha sonraki zamanlarda da devam etmiştir. Savaşlarda yaşanan mağlubiyetlere bağlı zafiyetlerin yanında hoşnutsuz generallerin ya da Türkmen beylerine kızlarını vermek suretiyle onlarla ittifak yapan valilerin çıkardıkları isyanlar Bizans ordusunu ciddi ölçüde yıpratmıştır.

Ordunun bir diğer unsuru olan paralı askerler ise kendilerine ödenen yüksek meblağlara karşın güvenilmez unsurlardı. Nitekim Türklerin akınlarına karşın II. Andronikos tarafından 1303 yılı itibarıyla Bizans hizmetine alınan Katalan paralı askerler kısa süre içinde silahlarını imparatorluk kuvvetlerine çevirmekten çekinmemişlerdi. Bütün bunların ışığında II. Andronikos'un imkânlar ölçüsünde almak istediği tedbirlerin artık Bizans'ın takatini aşan gelişmelerin tesiriyle yetersiz kaldığını söylemek mümkündür.

13) İlk Bizans-Osmanlı ilişkileri nasıl başlamıştır?

Bizans, Anadolu'da gittikçe daha batıya doğru ilerleyen Türkmen akınlarına karşın aldığı bütün tedbirlerin sonuçsuz kaldığı gerçeğiyle kısa zamanda yüzleşmişti. Batı Anadolu'nun bu şekilde kaybının dışında Söğüt ve Domaniç civarına yerleşen Kayı boyuna mensup Türkmenler çok geçmeden İmparatorluk için daha ciddi bir tehdit unsuru olduklarını ispatlayacaklardı. Zira etrafı diğer Türkmen beylikleri ile çevrili durumdaki

Kayılar gelişmek adına tek çıkış noktalarının Bizans toprakları olduğunun farkındaydılar.

Babası Ertuğrul Gazi'nin ölümünün ardından beyliğin başına geçen Osman Gazi topraklarını genişletmek için Bizans'a karşı planlı bir gaza politikası başlatmıştı. Kayılar, tahkimatlı yerleşim yerlerinden mümkün olduğunca sakınarak bölgedeki ulaşımı sağlayan geçitleri tutmaya özen gösteren bir plan çerçevesinde harekete geçtiler. Böylece yerleşim yerlerinin birbirleriyle olan bağlantısını kopartıp zayıflatarak buraları zapta hazır hale getirdiler. Bizans Ordusunun gelişmelere müdahale etmek için yapığı hamleyi 1286'da bertaraf eden Osmanlılar hemen sonrasında Karacahisar'ı fethetmişlerdir. Akabinde Osman Gazi'nin, Bafeus (Koyunhisar) Savaşı'nda Muzalon kumandasındaki 2000 kişilik Bizans kuvvetlerine karşı aldığı galibiyet adının daha iyi duyulmasını temin etmiş ve Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen Türkmenler, onun hizmetine girmeye başlamıştır. Öyle ki kısa bir süre içinde yapılan katılımlarla emrindeki kuvvetin sayısı 5.000 kişiye ulaşmıştır.

1303'de komşu Bizans tekfurlarının birleşik ordusunu Dimbos Savaşı'nda mağlup eden Osman Gazi ertesi yıl içerisinde Leblebücü Hisarı, Lefke, Mekece, Akhisar, Geyve ve Tekfurlarını'nı ele geçirmiştir. Ancak İznik ve Bursa gibi önemli şehirlere direk saldırmak yerine buraları uzun süre abluka altına alıp zayıf düşürmek stratejisinden vazgeçmemiştir. Nitekim söz konusu taktik sayesinde adı geçen şehirler Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi zamanında kolayca ele geçirilmiştir. Bunlardan Bursa 1326'da, İznik 1331'de, İzmit ise 1337'de Bizans adına elden çıkmış ve Anadolu'da imparatorluğun elinde sadece Alaşehir, Karadeniz Ereğli başta olmak üzere birkaç şehir kalmıştır.

14) Bizans İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kendisini gösteren iktisadi çöküntü sosyo-ekonomik hayatı nasıl etkilemiştir?

Günden güne daralan sınırlar ve buna paralel vergilerin azalması dış devletlere taahhüt edilen haraç yüküyle birleştğinde Bizans için oldukça zorlayıcı bir durum ortaya çıkmaktaydı. Ayrıca artık tamamen Venedik ve Cenevizlilerin elinde olan ticaret, dış güçlerin devam eden saldırıların yanında içeride çıkan isyanlar, yapılan seferlerin maddî yükü ekonomiyi içinden çıkılmaz bir hale getirmişti. Üstelik imparatorluğun kalbi İstanbul, Haçlılardan bir harabe halinde geri alınmıştı. Zira bunlar varlıklarını devam ettirmek adına şehirdeki tüm zenginlikleri ve değerli eşyaları satmışlardı. Başkentin yeniden imar edilmesi gerekliliğinin dışında ordunun ihtiyaçları imparatorluğun elindeki diğer bölge ve şehirlere ağırlaştırılmış vergiler olarak yansımaktaydı.

Malî durumun giderek kötüleşmesi bilhassa Bizans'ın altın para birimi *hyperpyron*'da yaşanan değer kaybında kendisini göstermekteydi. Bu paranın içindeki altın miktarı Ioannes Vatatzes devrinde 16, VIII. Mikhael devrinde 15 ve nihayet II. Andronikos döneminde 14 karat'a kadar düşürülmüştü. Bizans parasının değer kaybı çok daha tehlikeli bir gelişmeyi tetiklemişti. Venediklilerin 1284'de darp ettikleri *duka* olarak bilinen saf altın sikke kısa zamanda *hyperpyron*'un yerini alarak Akdeniz dünyasındaki ticarete kullanılan anapara birimi haline gelmişti.

Diğer taraftan zaten ağır olan vergi yükünün yanına yenilerinin eklenmesi ahalinin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları daha da artmıştı. Nakdî olanların yanında halka *sitokrithon* (buğday-arpa vergisi) adıyla ürünün belli bir bölümünün imparatorluğa verilmesini içeren yeni bir vergi vazedilmişti. Bu arada vergiler sadece halktan değil eskiden beri mevcut bazı

muafiyetlerinin kaldırılmasıyla büyük arazi sahiplerinden de alınmaya başlamıştı. Gümrük gelirleri ise İtalyan denizci şehir devletlerinin çeşitli şekillerde elde ettikleri imtiyazlar nedeniyle yok denecek kadar azalmıştı. Yine bazı yiyecek ürünlerinin satış tekeli de bunların eline geçmişti. Ayrıca kimi aristokrat ve zenginler vergi sorumluluğundan kaçmak adına ellerindekileri birikimlerini Haçlıların, Venedik ya da Cenevizlilerin hâkimiyetindeki yerlere nakletmeleri de ekonominin kötü gidişatı hızlandırmıştı.

Ekonomik durumun sosyal hayata yansması da aynı ölçüde iç karartıcı idi. Bunun yanı sıra 1347-1348'deki yaşanan veba salgını da ciddi bir sarsıntıya sebebiyet vermişti. Yaşanan ölümler dolayısıyla zanaat ve ticaretin merkezi olan şehirlerdeki nüfus önemli ölçüde azalmıştı. Herşeye rağmen oluşan nüfus kaybı Türkler tarafından fethedilen bölgelerden kaçan ya da kırsaldan gelen insanlar ile takviye edilmişti. Ancak bu kez de şehirlerdeki mevcut nüfusa erzak sağlamak konusundaki yetersizlikler açlık ve karaborsacılığın ortaya çıkmasına sebebiyet vermişti. O sırada ünlü Katalan Kumpanyası ile birlikte İstanbul'da bulunan Muntaner adlı yazar halkın içinde bulunduğu olumsuzlukları *biz İstanbul'da iken Türkler yüzünden Anadolu'dan kaçıp gelen insanlar İstanbul'un çöp yığınları arasında, aç ve sefil bir şekilde hayat sürmeye çalışıyorlardı. Her çeşit yiyeceğin bulunduğu büyük bir pazarın mevcudiyetine rağmen Tanrı aşkına bile olsa hiçbir Yunan onlara en ufak bir şey vermiyordu.* şeklindeki cümleleriyle açık şekilde yansıtmaktadır.

15) II. Andronikos, İtalyan şehir devletlerine karşı nasıl bir politika takip etmiştir?

Son dönemlerde yapılan anlaşmalar çerçevesinde verilen imtiyazlar Bizans ticaretinin neredeyse tamamının Venedik ve

Cenevizlilerin eline geçmesine yol açmıştı. Ancak imparatorluk ile münasebetlerini ticarî çıkarları çerçevesinde şekillendiren bu iki devletin arasında büyük bir rekabet mevcuttu. Mama-fih Bizans'ın, onların söz konusu durumundan istifade etmek için yaptığı cılız teşebbüsler etkin bir sonuç getirmekten uzak kalmıştı. 1261 yılı sonrasında kendilerine daha yakın duran Cenevizlilerin uygunsuz davranışları İstanbul'dan Karadeniz Ereğli'sine sürülmelerine yol açmıştı. Fakat hemen ardından başlayan ekonomik baskılar neticesinde dönemin imparatoru VIII. Mikhael kısa süre sonra onları İstanbul surlarının hemen dışındaki Galata'ya yerleştirmek zorunda kalmıştı (1267).

II. Andronikos zamanında ise Bizans tamamıyla Cenevizlilerden yana bir tavır takınmıştı. Öyle ki masrafları kısmak isteyen yeni imparator donanmasını sayı olarak azaltıp karasularının korunmasını tamamıyla müttefikinin eline bırakmıştı. Bu durumun Cenevizlilere en büyük getirisi ise Venedik'in Ege Denizi'nin güneyindeki üstünlüğüne karşın kuzeydeki adalar, Marmara Denizi ve Karadeniz'de kontrolün bütünüyle ele alınması olmuştu.

1294'de iki cumhuriyet arasında çıkan savaş sırasında Galata'daki Ceneviz kolonisinin tahrip edilmesi üzerine II. Andronikos olaya müdahil olarak İstanbul'daki Venediklileri hapsettirmişti (1296). Ancak denizlerde Cenevizlilere üstünlük sağlayan Venedikliler, kolaylıkla İstanbul önlerine gelip şehir ve çevresini ağır şekilde yağmalamışlardı. Herşeye karşın safını değiştirmeyen imparator, Venedik filosunun ayrılmasının akabinde onların, İstanbul'da yaşayan yurttaşlarının mallarına el koyarak Cenevizlilerin Galata'daki zararlarını (80.000 altın) tazmin yoluna gitmişti.

Öte yandan iki cumhuriyetin 1299'da karşılıklı tazminat haklarından vazgeçtiklerini ifade eden bir anlaşmayla aralarındaki savaşı sonlandırmaları Bizans'ın denizlerde tamamen

korunmasız kalmasına yol açmıştı. Nitekim Venediklilerin 1301'de İstanbul ve çevresine denizden yaptıkları şiddetli saldırı yalnız kalmış olan II. Andronikos'u barışa zorlamaya yetmişti. İmparator, muhataplarının daha evvelden İstanbul'da uğradıkları zararı tazmin etmeyi kabul ettiği gibi Kea, Santorini, Serifos, Amorgos gibi adaları da onlara bırakmıştı(1302). Ayrıca Venedik bu anlaşmayla Bizans topraklarında daha öncesinde kaybettiği bütün ticarî haklarını da geri kazanmışlardı. Cenevizliler ise durumdan istifadeyle Galata çevresindeki yıkılmış istihkâmları onararak burayı sağlam bir surla çevirmişlerdi. Ortaya çıkan mevcut tablo her iki cumhuriyetin de mücadelenin tek kaybeden tarafı durumdaki Bizans üzerindeki ekonomik hegemonyalarını güçlendirmesi olmuştu.

16) Bizans-Katalan ilişkileri hangi şartlarda başlamış ve nasıl sonuçlanmıştır?

Türklerin, Batı Anadolu'daki ilerleyişini tek başına durduramayacağını anlayan İmparator II. Andronikos sorunu paralı askerler vasıtasıyla çözmek istemişti. Ancak evvelki örnekler bu konuda çok fazla bir başarı imkânı olmadığına işaret etmekteydi. Nitekim daha önce babası döneminde bu meseleyi halletmek üzere Alan paralı askerler ile anlaşılmasına karşın herhangi bir muvaffakiyet sağlanamamıştı. Herşeye rağmen Andronikos bir deneme daha yapmak istiyordu. O sıralarda Roger de Flor adlı bir komutanın emrinde savaşan ve *Katalan Kumpanyası* olarak bilinen bir grup paralı asker Anjoular ile Aragonlar arasında Sicilya için yapılan mücadelenin akabinde işsiz kalmışlardı. Bunlar, II. Andronikos'un hizmetine girmek için gönderdikleri elçinin müspet bir cevapla dönmesi üzerine 2500'ü süvari 5000'i yaya olmak üzere 7500 kişilik (Katalan Kumpanyası'nın katılımcılarından biri olan Ramon Muntaner

kroniğinin bir başka yerinde bu sayıyı 1500 süvari, 4000 yaya olarak vermiştir) bir kuvvetle İstanbul'a gelmişlerdi.

II. Andronikos büyük umutlar beslediği bu savaşçıların reisi Roger de Flor'a *megas duks* unvanı verdiği gibi aynı zamanda onu yeğeni ile evlendirmişti. İstanbul'daki ikametleri sırasında Galata'da meskûn Cenevizlilerle çatışan Katalanlar daha sonra Kapıdağ Yarımadası'na geçirilmişlerdi. Bu arada 2000 Rum da savaşmak üzere onlara katılmıştı. Katalanlar kısa süre içinde o civarda bulunan Türklerle karşı ciddi üstünlük sağlamışlardı. 1303 kışını yarımada da geçirdikten sonra ilkbaharda yeniden harekete geçip Alaşehir yakınlarında karşılarına çıkan Türk kuvvetlerini bir kere daha mağlup etmeyi başarmışlardı. Bunu müteakip Ayasluğ, Tire, Manisa gibi Batı Anadolu şehirleri galipler tarafından yapılan yağmalardan nasibini almıştı. Katalanlar bu türden faaliyetlerinde Rum ya da Türk farkı gözetmek kaygısını taşımadıklarını göstermişlerdi. Öyle ki Manisa'nın, imparatorluğa ait bir şehir olması dahi onları durduramamıştı.

Katalanların milliyet ya da din ayırt etmeden yaptıkları yağmalar, imparatorlukla aralarında başlayacak huzursuzlukların da habercisi olmuştu. Nitekim daha sonra çıkan bir isyanın bastırılması için İstanbul'a çağırılan Roger de Flor ile imparator arasında ödemelerin zamanı konusunda anlaşmazlık baş göstermişti. Bu sırada Katalan Kumpanyası Anadolu seferinde kendilerine katılan 3000 Türk savaşçısıyla birlikte kışlamak üzere Gelibolu'ya çekilmişti. Zaten gergin olan ipler Roger de Flor'un, II. Andronikos'un oğlu IX. Mikhael tarafından sarayda öldürtülmesi ile tamamen kopmuş ve Katalanlar, Bizans'ın aleyhine dönmüşlerdi. Üzerlerine gelen IX. Mikhael'in kumanda ettiği bir orduyu mağlup ettikten(1305) sonraki iki yıl boyunca Trakya topraklarını ağır bir yağmaya maruz bırakmışlardı. Bunlar kendilerine merkez olarak Gelibolu'yu seçmişlerdi. Ancak 1308 yılına doğru aralarındaki çekişmelerin artmasının

yanısıra Bizans'ın da üzerilerindeki baskıyı yoğunlaştırması neticesinde Gelibolu'yu terk etmek zorunda kalmışlardı. Bu gelişmelerin akabinde Kuzey Yunanistan'a çekilen Katalanlar Atina'da 1311'den 1380'e kadar sürecek bir yönetim kurmayı başarmışlardı.

Sonuç olarak bakıldığında Batı Anadolu'da etkinlik kazanmaya başlayan Türk yerleşimlerini engellemek için Bizans tarafından çağırılan Katalanlar başlangıçtaki başarılı faaliyetlerine karşın kısa bir süre sonra imparatorluk için büyük bir tehdit unsuru haline gelmişlerdir. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak misalindeki gibi bir durumla karşı karşıya kalan II. Andronikos ise Katalanların kendi içlerindeki anlaşmazlıklarından istifade ederek uzun ve zorlu bir mücadelenin neticesinde onları topraklarından çıkartmayı başarmıştır.

17) II. Andronikos devrinde yaşanan iç mücadele nasıl sonuçlanmıştır?

Yaşanan dış saldırılar karşısında gerilemek zorunda kalan Bizans'ın kendi içinde yaşadığı çatışmalar dolayısıyla her geçen gün daha da hızlı bir şekilde uçurumun eşiğine doğru gitmekteydi. Nitekim dede ile torun arasında yaşanan iktidar kavgası artık tamamıyla isimden ibaret olan imparatorluğa dıştaki saldırılardan daha fazla zarar vermişti. III. Andronikos 1316 yılında dedesi tarafından babası IX. Mikhael ile birlikte ortak imparator ilan edilmişti. Fakat genç Andronikos'un yaşayış tarzı kısa zamanda babası ve dedesini rahatsız etmeye başlamıştı. Bununla birlikte aile bireylerin arasındaki asıl gerginlik III. Andronikos'un bir rakibini ortadan kaldırmak üzere gönderdiği adamlarının yanlışlıkla kardeşi Manuel'i öldürmeleri neticesinde patlak vermişti. O sırada zaten hasta olan IX. Mikhael bu aile faciası nedeniyle üzüntüden hayatını kaybetmiş ve dede II. Andronikos da torununu azletmişti.

Ancak durumu kabullenmeyen III. Andronikos başta Ioannes Kantakuzenos olmak üzere etrafında toplanan genç aristokratların da desteği ile Trakya'da dedesine karşı isyan bayrağını açmıştı. İmparatorluğun dış saldırılar karşısındaki acziyetinden, giderek ağırlaşan vergilerden hoşnutsuzluk duyan Trakya aristokrasisi ve ahalisi de bu mücadelelerde asilerin tarafında yer almayı tercih etmişlerdi. Elbette ki onların bahse konu seçimlerinde kendilerine taahhüt edilen genel vergi muafiyetinin de önemli payı vardı. Dolayısıyla mücadele 1320'de İstanbul üzerine yürümeye başlayan asilerin lehine sonuçlanacakmış gibi bir görüntü çizmekteydi. Nitekim II. Andronikos da asilerden Syrgiannes Palaiologos'un annesi aracılığı ile muhataplarına barış teklif etmek zorunda kalmıştı. Sonuçta yapılan anlaşmaya göre Trakya'nın torun Andronikos'un İstanbul ve kalan diğer arazinin ise dede Andronikos'un elinde kalması kararlaştırılmıştı (1321).

Fakat kısa bir süre sonra Syrgiannes Palaiologos'un yapılan anlaşmadan kaynaklı memnuniyetsizliği ve II. Andronikos'un tarafına geçmesi durumun tekrardan karışmasına yol açmıştı. Ancak yeniden başlayan ve altı ay süren iç savaş sırasında torun Andronikos maddî sıkıntıya düşmesine karşın Ioannes Kantakuzenos'un desteği ile yine galip gelmesini bilmişti(1322). Dedesi tarafından 1325 tarihinde bir kere daha ortak imparator ilan edilen III. Andronikos 35.000 altınlık bir tahsisat ve birliklerinin maaşlarının da imparatorluk hazinesinden ödenmesi hakkına sahip olmuştu.

1327 yılına gelindiğinde ise dede ile torun Andronikosların arası bir kere daha açılmıştı. Ancak bu defa Sırbistan ve Bulgaristan hâkimleri de olaya iştirak etmişlerdi. Sırlar II. Andronikos'un tarafında yer alırken Bulgarlar da III. Andronikos'u destekliyorlardı. Müttefiklerinden aldığı 3000 süvari desteğinin yanı sıra imparatorluğa bağlı şehirlerin birer birer itaati ile güç

kazanan III. Andronikos 1328 yılında başkent İstanbul üzerine yürümüştü. Torununa karşı artık herhangi bir başarı şansı kalmadığını anlayan II. Andronikos makamını terketmiş ve hayatının kalan kısmını bir manastırda tamamlamıştı.

Dede ile torunun arasındaki bu taht mücadelesi zaten dış saldırılar karşısında zorlanan imparatorluk için mevcut kötü tabloyu tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. Ayrıca tarımsal faaliyetlerin durma noktasına gelmesi, mücadelelere katılan askerlere yapılan ödemeler, dıştaki düşmanların haraç ödemeleriyle sakin tutulması gerekliliği de ekonomiyi ciddi şekilde bozmuştur. Yine Bizans'ın kendi içindeki bir taht mücadelesine uzun süreden beri ilk defa dış unsurların da müdahil olması imparatorluğun içine düştüğü zafiyeti açıkça gözler önüne sermekteydi. Bunun yanında Bizans halkı ve aristokrasinin kendileri için felaketli geçen zor dönemlerin ardından eski yönetime karşı genç ve farklı vaatlerde bulunan III. Andronikos'u tercih etmeleri de dede ile torun arasındaki mücadelenin dikkat çekici yönlerinden biri olmuştur.

18) III. Andronikos devrinde hukuksal alanda hangi reformlar yapılmıştır?

İktidarı tek başına ele geçirmesinin sonrasında III. Andronikos, yakın çalışma arkadaşı Ioannes Kantakuzenos'un da destek ve tavsiyeleriyle bir takım idarî, hukuksal düzenlemelere girişmiştir. Öncelikle hukuktaki yozlaşmayı ve rüşveti önlemek amacıyla yeni yargıç atamaları yapmıştır. Daha önce dedesi tarafından oluşturulan senatör ve din adamlarının yer aldığı 12 kişilik yüksek yargı heyetinde ortaya çıkan suistimallerden ötürü bir takım değişiklikler yapmayı da zorunlu görmüştür.

İlk olarak üye sayısını ikisi din adamlarından ikisi ise devlet yöneticilerinden olmak üzere dörde indirmiş ve bunları daha geniş yetkilerle donatmıştır (1329). Bu yetkilerden en önemlisi

ise heyetin aldığı kararların kesin nitelikli olmasıydı. Üyelerinin gösterilen bütün ihtimama rağmen suistimallerine devam etmeleri ciddi bir hayal kırıklığına sebep olsa da Yüksek Yargıçlar Heyeti, imparatorluğun yıkılışına kadar varlığını korumuştur.

Bunların dışında merkezîyetçi anlayışın giderek ortadan kalkmasının bir yansıması olarak şehirlerdeki genel hâkimlerinin yanında mahallî genel hâkimler de ortaya çıkmıştır. Ayrıca sadece III. Andronikos'a değil Palaiologoslar devrine has bir karakteristik ise kilisenin hukuk sahasında ve alınan kararlarda önceki devirlere göre daha fazla etkinlik sağlaması olmuştur. Öyle ki imparatorluğun hukuk kurumlarının yanında kilisenin kendi içinde üyelerinden meydana gelen yeni bir mahkeme de bu devirde ortaya çıkmıştır.

19) III. Andronikos, Balkanlardaki Bizans topraklarını korumak adına kimlerle mücadele etmiştir?

XIV. yy.'a gelindiğinde iyice güçten düşmüş olan Bizans için imparatorluk adının dışında geçmişten gelen bir diğer miras iki cephede savaşmak zorunluluğu olmuştur. Nitekim bahse konu dönemde Anadolu'da Türklerin ilerleyişi bütün hızıyla devam ederken, Balkanlarda yeni kurulan Sırp ve Bulgar devletleri hâkimiyet sahalarını genişletmek hususundaki ihtiyaçlarını Bizans arazisinden gidermek üzere saldırıya geçmişlerdi. Dolayısıyla III. Andronikos da iktidarının başlarından itibaren Türklerle olduğu kadar bu devletlerin yaptıkları saldırılarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

Bunu yaparken ordusunun zafiyeti dolayısıyla diplomasiyi ön planda tutmayı gerekli görmüştü. Başvurduğu çarenin etkinliği kısa sürede anlaşılmış ve Bulgarları kendi saflarına çekmeyi başarmıştı. Fakat Bulgar Çarı Mikhael Şişman'ın, Sırp Kralı Stephan Duşan ile yaptığı savaşı ve hayatını kaybetmesinden sonra ani bir siyaset değişikliğe gitmekten de kendisini

alamamıştı. Nitekim Bulgarlarla yaptığı anlaşmayı bozduğu gibi Mesembria ve Anchialos başta olmak üzere bazı sınır kalelerini ele geçirmişti. Mamafih Ivan Aleksandr Stracimir'in 1331'de Bulgar tahtına çıkmasının ardından ele geçirdiği yerleri iadesi ve eski sınırın korunmasını kabul eden bir anlaşma yapmaya mecbur kalmıştı.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi aynı yıl içinde Sırp tahtında gerçekleşen değişim işleri bütünüyle Bizans'ın aleyhine döndürmüştü. Soylular tarafından tahttan çekilmeye zorlanan babası Stephan Decanski'nin yerini alan Stephan Duşan'ın ilk icraatlarından biri Bizans'a karşı Bulgarlarla ittifak yapmak olmuştu. Hemen ardından saldırıya geçen Sırp'lar, kendilerine sığınan Bizans asilzadelerinden Syrgiannes Palaiologos'un da yardımıyla Ohrid, Prilep, Kastoria, Strumica gibi Makedonya şehirlerini birer birer ele geçirmişlerdi(1334). III. Andronikos, haini öldürtmeyi başarsa da Sırp'ların zapt ettiği toprakları geri alması mümkün olmamıştı. Nihayetinde yukarıda adı geçen şehirleri düşmanlarına bırakan bir anlaşma yapmış ve bu sayede hiç değilse onların daha fazla ilerlemesini engelleyebilmişti.

Balkanlardaki kötü gidişat içerisinde İmparator III. Andronikos'un hanesine yazılabilecek tek olumlu olay ise Teselya'nın kuzey tarafı ve Epiros'un imparatorluk sınırları içine dâhil edilmesi olmuştu. Buralardaki ayrılıkçı Rum idarecilerin zaman içerisinde güçten düşmeleriyle III. Andronikos çok fazla bir güç sarf etmeden adı geçen yerleri almayı başarmıştı (1337).

20) Bizans, III. Andronikos zamanında Batı Anadolu'daki Türk beylikleriyle neden ittifak yapmak istemiştir?

Batı Anadolu'ya yerleşen Aydınoğulları, Saruhanogulları, Menteşeoğulları gibi Türk beylikleri faaliyetlerini sadece karada sürdürmemişler ve kendilerine güçlü donanmalar inşa ederek

denizlere de hâkim olmaya çalışmışlardır. Bunların imparatorluğa ait adalar ve Anadolu kıyıları için ortaya çıkardıkları tehditlere III. Andronikos ilk olarak donanmasını geliştirip kıyı tahkimatlarını güçlendirerek cevap vermek istemiştir.

Bununla birlikte Bizans, Ege adalarında sadece Türklerle değil burada kendisine bağlı hâkimlerin çıkardıkları isyanlarla da uğraşmıştır. Örneğin İzmir ve Sakız Adası'nı idare eden Martino Zaccaria, imparatorun kendisine karşı niyetlerine güvenemediği için Aydınoğlu Umur Bey ile bir anlaşma yapmıştır. Ancak bir süre sonra bölgeye gelen III. Andronikos, Sakız Adası'nı yeniden ele geçirmiş ve aynı yıl içinde Saruhan ile Aydınoğulları beylerinin desteği sayesinde adı geçen Cenevizli valinin elindeki Foça'yı da almıştır (1329).

Diğer taraftan III. Andronikos, İstanbul'a dönmeden önce Anadolu beyleriyle ittifak yapmak için görüşmelerde bulunmuştu. Bunlardan Saruhan beyi bizzat kendisi gelirken Aydınoğlu Mehmet Bey gönderdiği elçiler vasıtasıyla imparatorla anlaşmıştı. Batı Anadolu'daki denizci Türk beylikleriyle yaptığı diplomasi ile Venedik ve Cenevizlilerin elindeki Ege adalarında yeniden kontrolü sağlamaya çalışmaktaydı. Bu beyliklerin desteğini ya da hiç olmazsa tarafsız kalmalarını sağlamayı düşünmüştü. İkinci adım olarak ise mümkün olduğu takdirde onları kendisiyle birlikte Osmanlı'a karşı savaştırabilmeyi planlamaktaydı.

Fakat Türk beyliklerine karşı Avrupa'da planlanan Haçlı Seferi ittifakının toplandığı haberi üzerine III. Andronikos bir ikileme düşmüş ve sonrasında kendisi de bu ittifaka katılmayı tercih etmişti. Böylece Türklerle başlatmak istediği iyi ilişkiler daha ilk adımda bozulmuştu. Gelişmeler üzerine Umur Bey emrindeki donanma ile Sakız Adasını yağmalamış hemen sonrasında da Gelibolu üzerine bir sefer düzenlemişti. Umur Bey 1332 ve 1333 senelerinde de Ege Denizi'ndeki adalarda ve Yunanistan'da yağmalarına devam etmişti.

Karşı tarafta ise III. Andronikos, Cenevizlilere nazaran çok daha güvenilir kabul ettiği için Türk beylikleriyle yeniden anlaşmak istemiş ve karşılıklı yapılan elçilik teatisinin neticesinde muhataplarını ikna etmeyi başarmıştır. İttifak bir öncekinde olduğu gibi İtalyanlar ve Osmanlılara karşı yapılmıştır. Ayrıca imparator yardımlarına karşılık Umur Bey'e 100.000 altın vermeyi taahhüt etmiştir. Bunun yanında görüşmelerde hazır bulunan Ioannes Kantakuzenos ile Umur Bey arasında gelecekteki olaylarda çok istifade edeceği iyi bir dostluk kurulmuştur (1337).

Yapılan bu anlaşmanın sonrasında Umur Bey, imparatorun isteği üzerine Balkanlarda isyan eden Arnavutlar ve onlara yardıma gelen Tatarlara karşı bir sefer düzenlemiştir. İsyanı bastıran Umur Bey bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra ülkesine dönmüştür. Onun, Bizans ile olan iyi ilişkileri III. Andronikos'un 1341'deki ölümünden sonra da sürdürmüştür.

21) Osmanlı Devleti'nin büyümesine karşı Bizans İmparatorluğu ne gibi tedbirler almıştır?

Osmanlıların sürekli kendi aleyhine topraklarını genişletmesi karşısında çaresiz kalan Bizans için Bursa'nın 1326 senesindeki kaybı felaketi tamamlayıcı bir etki yapmıştı. III. Andronikos iktidara geldikten hemen sonra Osmanlıların, İzmit Körfezi'ne doğru yayılmasını engellemek adına sefer hazırlıklarına başlamıştı. Fakat 2000 kişilik ordusu Palekanon denilen mevkiye Orhan Bey tarafından idare edilen Osmanlı kuvvetleri karşısında ağır bir mağlubiyete uğramaktan kurtulamamıştı (1329).

Pelekanon Savaşı bir Bizans imparatoru ile Osmanlı beyinin savaş meydanındaki ilk karşılaşmaları olmuştu. Mücadelenin akabinde Bizans'ın Bitinya bölgesinde Osmanlıya karşı kurmaya çalıştığı bütün direniş çökmüştü. Nitekim bölgenin ve Bizans İmparatorluğu'nun en önemli şehirlerinden biri durumundaki

İznik 1331'de Osmanlıların eline geçmişti. Muhatabına karşı artık savaş meydanlarında herhangi bir şansı kalmadığını anlayan III. Andronikos barış teklifinde bulunmuştu. Yapılan görüşmelerin sonrasında varılan mutabakata göre Bitinya bölgesinde elinde kalan yerler için Osmanlılara 12.000 altın haraç ödemeyi kabul etmişti.

Pelekanon'da alınan mağlubiyet günden güne nitelik ve nicelik açısından zayıflayan Bizans ordusunun artık hiçbir şekilde savaş meydanlarında Osmanlıların ilerleyişine karşı koyamayacağını açıkça göstermişti. Ayrıca bu barışın akabinde Orhan Bey'in 1336 yılında Karesi Beyliği'ni ilhakı Bizans'ın Batı Anadolu ile bağlantısını tamamıyla kesmişti. Öte yandan söz konusu gelişme imparatorluğun, Trakya'daki toprakları adına endişelenmeye başlaması hususunda bir uyarı niteliği taşımaktaydı.

22) Hesychasm nedir? Bizans'ın XIV. yy.daki sosyo-politik hayatına nasıl etkide bulunmuştur?

Hesychasm ilk olarak IV. yy. da Mısır'da ortaya çıkmıştır. Mısırlı kilise babaları kelimeyi toplum veya kilise yaşamından ayrı olarak inzivaya çekilmek ve tefekküre dalmak şeklinde tarif etmişlerdir. Buradaki önemli hususlardan biri de *Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih Efendimiz, ben günahkâra Merhamet eyle* şeklindeki *İsa Duasının* gün boyu okunmasıydı. Böylelikle tefekkürdeki kişinin Hz. İsa'nın havarilerin Tabor Dağı'nda gördükleri ilahî ışığa ulaşacağı düşünülmekteydi. Bu haliyle Hesychasm'ı Hristiyan mistizmi olarak nitelemek de yanlış değildir.

Aslında XIV. yy.'da sınırları daralan, ekonomisi bozulan, salgın hastalıklarla boğuşan, sosyal çalkantılar, içte çekişmeler ve dışta gelen saldırılarla bunalmış Bizans toplumunda mistik bir anlayış olarak Hesychasm'ın yaygınlık kazanması tesadüf

değildir. Hareketin merkezi ise Ortodoksluğun en önemli mekânlarından biri durumundaki Athos Dağı olmuştur. Diğer yandan toplumda bunlara karşı gruplarda ortaya çıkmakta gecikmemiştir. Nitekim Hristiyanlık içine girmiş Eskiçağ felsefesi ruhunu savunan Barlam'ın, Hesychasm'ın sofuluk prensibine ve teolojik ideallerine karşı başlattığı sözlü saldırılar neticesinde toplumda son derece sert bir karşıtlık başlamıştır. İlk olarak Gregorius Palamas isimli bir din adamı, Barlam ile açıktan herkesin önünde bir tartışmaya girmiş ve kazanmıştır. Ancak bu toplum içindeki münazaaları bitirmeye yetmemiştir. Çatışmaları nihayete erdirmek adına 1341'de İstanbul'da düzenlenen konsil ise Hesychasm taraftarlarının üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

Fakat konsilden hemen sonra III. Andronikos'un ölümü işlerin bir anda tersine dönmesine yol açmıştır. Yeni hükümdar V. Ioannes çocuk yaşta olduğu için ona niyabet eden heyetin üyelerinden Patrik Ioannes Kalekas, Gregorius Palamas'ın düşmanlarından biriydi. Adı geçen patriğin aleyhte faaliyetleri sonucunda Palamas hapse atılmış ve aforoz edilmiştir. Merkezdeki gelişmeler böyle iken niyabet heyeti ile bozuşan Ioannes Kantakuzenos da kendisini Dimetoka'da imparator ilan etmişti. Palamas'ın İstanbul'da maruz kaldığı durum dolayısıyla Hesychastlar da onun yanında saf tutmuşlardı. Bunlar 1347'ye kadar sürecektir yeni iç savaş döneminde mücadelenin sosyal yönünü belirleyen ana unsur olmuşlardı.

Öte yandan Patrik Kalekas ile aynı tarafta yer almasına karşın İmparatoriçe Anna da Hesychasm'e sempati duymaktaydı. Ancak başlangıçta Patriğin politikalarına boyun eğmek zorunda kalmıştı. Ancak ilerleyen zamanlarda Palamas'ı serbest bıraktığı gibi 1351 konsilinde Hesychasm'i imparatorluğun resmi ideolojilerinden biri haline getirilmiştir. Sonrasında Kalekas'ı da görevden alarak yerine Isodore'u patriklik makamına çıkarmıştır.

1354'de VI. Ioannes Kantakuzenos'un tahtan çekilmesinin ardından Hesychasm muhalifleri bir kere daha şanslarını denemelerine karşın başarılı olamamışlardı. Nitekim bunların 1360'da Tırnova'da düzenledikleri konsil, daha evvelki 1351 konsilinin kararlarını onaylamanın dışında başka bir iş yapamamıştı. Böylece Hesychasm, Bizans'ın dinî yaşamı içerisindeki yeri ve önemini korumaya devam etmişti.

23) Bizans'ta (1341-1347) yılları arasındaki iç savaş sırasında Ioannes Kantakuzenos'un Türklerle kurduğu ittifak ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

III. Andronikos Palaiologos'un 1341 yılındaki ölümü üzerine yerini henüz 10 yaşında bulunan oğlu Ioannes almıştı. Ona niyabet etmek görevi ise eski imparatorun en yakın çalışma arkadaşı olarak Ioannes Kantakuzenos'a bırakılmıştı. Bununla birlikte Kantakuzenos başından itibaren Ana İmparatoriçe Anna Savoy ve Patrik Ioannes Kalekas'ın başını çektiği bir grubun muhalefetiyle karşı karşıya idi. Aynı dönemlerde Balkanlarda Sırlar ve Bulgarlar da durumdan faydalanmak üzere Bizans sınırlarına doğru harekete geçmişlerdi.

Ioannes Kantakuzenos, Trakya'ya saldıran bir Türk akıncı grubunu püskürttükten sonra Bulgarlara karşı da Aydınoğlu Umur Bey ile anlaşma yoluna gitmişti. Bu ittifak etkisini göstermekte gecikmemişti. Aydınoğulları filosunun Danube Nehri'nin Karadeniz'e dökülen ağzında görülmesiyle birlikte Bizans topraklarına girmiş olan Bulgarlar püskürtülerek barış yapmaya zorlanmışlardı. Naip Kantakuzenos ayrıca diplomatik maharetleri sayesinde Sırlar ve Osmanlılarla da anlaşma yapmayı başarmıştı. Ancak elde ettiği bütün kazanımlara rağmen İstanbul'da kendisine karşı oluşan muhalefetin güçlenmesini engelleyememişti. Nitekim 1341 yılının sonlarında başkentten

ayrıldığında bunlar derhal harekete geçerek onun naiplikten azledildiğini ilan etmişlerdi.

İmparatoriçe ve Patrik başkanlığındaki muhalefetin bu hamlesi üzerine Ioannes Kantakuzenos, Dimetoka'da birlikleri tarafından imparator ilan edilmişti. Böylece 1341-1347 yılları arasında devam edecek iç savaş dönemi başlamıştı. Yeni durum karşısında Sırplarla ittifak yapan Ioannes Kantakuzenos bu birlikteliğin beklentilerini karşılayamadığını görünce daha önceden dostu olan Aydınoğlu Umur Bey'i yardımına çağırmıştı. Birbiri ardına üç kez Kantakuzenos'a destek veren Umur Bey son seferinde komutası altındaki 29.000 kişilik bir orduyla bölgeye gelmişti. Ancak başlayan aşırı soğuklar dolayısıyla çok fazla bir şey yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştı (1342).

Diğer taraftan Umur Bey'in gerek Ege Denizi'ndeki faaliyetleri ve gerekse Kantakuzenos'a yardımı Batıyı rahatsız etmişti. Bu nedenle 1343 yılında Aydınoğullarına karşı Papalık, Venedik, Ceneviz, Kıbrıs Krallığı ve Rodos Şövalyelerinin katıldığı bir ittifak oluşturulmuştu. İstanbul'daki yönetim de Umur Bey-Kantakuzenos ittifakını zayıflatmak söz konusu olduğundan bu birliğe dâhil olmuştu. Haçlıların 1344'de Sahil İzmir'i almaları Umur Bey'in denizlerdeki faaliyetleri durdurdu ise de o, Saruhan oğulları topraklarından geçerek müttefikine yardım etmeyi sürdürmüştü. 1345'de 20.000 kişilik bir kuvvet ve Saruhanoğlu Süleyman Bey ile birlikte Rumeli'de geçen Umur Bey, Bulgarların üzerine gitmişti. Ancak Süleyman Bey'in ani ölümü dolayısıyla geri dönmek zorunda kalmıştı.

Umur Bey, Ioannes Kantakuzenos'u desteklemek adına son kez 1345 senesinde Rumeli'ye geçmişti. Zira Haçlılara karşı mücadelesi nedeniyle bir daha bu fırsatı bulamayacaktı. Fakat halen desteğe ihtiyacı olan Kantakuzenos, Umur Bey'in de tavsiyesiyle Orhan Gazi ile anlaşmıştı (1346). İki taraf arasında kurulan akrabalık bağlarıyla güçlendirilen bu ittifakın

neticesinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ndeki ilk faaliyetleri de başlamıştı. Osmanlı birliklerinin yardımı sayesinde Kantakuzenos, Trakya'daki Bizans arazisinde bütün kontrolü eline almayı başarmıştı. 1349'da Süleyman Paşa'nın komutasında yardıma gelen 20.000 kişilik bir Türk ordusu Kantakuzenos'un, imparatorluğun ikinci büyük şehri Selanik'i ele geçirmesini sağlamıştı.

1352 senesine gelindiğinde Ortak İmparator V. Ioannes Palaiologos'un kendisine karşı Sırp ve Bulgarlardan yardım alması üzerine Ioannes Kantakuzenos bir kere daha Osmanlılara başvurmuştu. Fakat bu kez gelişmeler farklı bir seyir takip etmiş ve onun düşmanlarını Dimetoka önlerinde mağlup eden Süleyman Paşa civardaki sahipsiz Çimbi Kalesini tahkim ederek buraya yerleşmişti. Kantakuzenos'un kaleye karşılık önemli miktarlarda para teklifine rağmen Süleyman Paşa burayı bırakmamıştı. Böylece Osmanlılar, Rumeli'nde çok kısa süre sonra başlayacak fetih hareketleri için önemli bir üs sahibi olmuşlardı.

O zamana kadar sadece Anadolu'da bir tehdit durumundaki Türklerin şimdi Rumeli'nde yerleşmeleri, bunun sorumlusu olarak görülen Ioannes Kantakuzenos'a karşı tepkileri arttırmıştı. Nihayetinde artan baskılara dayanamayan Ioannes, tahtı bırakarak bir manastırda inzivaya çekilmek zorunda kalmış ve V. Ioannes Palaiologos imparatorluk makamında tek başına kalmıştı.

24) Bizans İmparatorluğunda 1341-1347 seneleri arasındaki iç savaşta Selanikli Zelotlar nasıl roller üstlenmişlerdir?

V. Ioannes adına devleti yöneten heyetin, Megas Duks Ioannes Kantakuzenos ile rekabeti yukarıda ifade edildiği üzere Bizans içerisinde büyük bir iç savaşa sebebiyet vermişti.

Mücadelelerin giderek şiddetini arttırmasıyla sosyal ve iktisadî hayatta ciddi sıkıntılar baş göstermişti. İmparatorluğun İstanbul'dan sonraki ikinci büyük kenti durumundaki Selanik de bundan nasibini almıştı. Şehir ticarî açıdan önemli bir merkez olup yoğun bir nüfusu içinde barındırmaktaydı. Fakat iç savaş dolayısıyla ticaretin durma noktasına gelmesi ahalisinin yönetime karşı seslerini yükseltmelerine sebebiyet vermişti.

Diğer taraftan Selanik Valisi Theodoros Synadenos bütün hızıyla devam eden iç savaşta bir Kantakuzenos'un destekçilerinden biriydi ve şehri ona bırakmayı düşünüyordu. Ancak kısa süre sonra çoğunluğunu denizciler ile liman işçilerinin oluşturduğu ve kendilerine *zelotlar* diyen bir grubun çıkarttığı ayaklanmayla karşı karşıya kalmıştı. Bunlar valiyi ve soyluları hızlı bir şekilde bertaraf ederek idareyi ellerine almışlardı. Zelotların reisi Michael Palaiologos kazandığı bu başarının sonrasında İstanbul'daki naipler heyetinin önemli simalarından Aleksios Apokaukos ile iletişime geçmişti. O da bir donanma eşliğinde şehre gelerek burada oğlu Ioannes'i bırakıp geri dönmüştü. Böylece Ioannes Apokaukos ve Michael Palaiologos *archon* unvanıyla şehri birlikte yönetmeye başlamışlardı. Fakat çok geçmeden Ioannes'in, Mikhael'i öldürtmesi üzerine zelotlar bir kere daha ayaklanarak bu kez de İstanbul hükümeti temsilcilerine ve taraftarlarına karşı saf tutmuşlardı (1345). Bunlar şehirde iktidarı ellerine almakta zorlanmamışlardı.

Böylece iki taraftan da uzaklaşan Zelotlar, Selanik şehrini kendi adlarına yönetmeye başlamışlardı. Öte yandan Hesychasm'e de karşı olan Zelotlar, Ioannes Kantakuzenos'un, İstanbul'daki idare ile anlaştıktan sonra buraya gönderdiği Georgios Palamas'ı da şehre sokmadılar. Ancak yine de merkezden atanan Alexios Laskaris Metochites'in şehirdeki varlığını kabullenmek zorunda kaldılar. Yaklaşık sekiz yıl boyunca Selanik'i idare etmeye devam eden Zelotların şehirdeki hâkimiyeti Sırp Kralı

Stephan Duşan'ın baskıları, veba salgını ve kendi aralarındaki çekişmeler dolayısıyla gittikçe zayıflamış, 1350'de Metochites, Zelot lideri Andreas Palaiologos'u şehirden kaçmaya mecbur etmiştir. Geride kalanlar ise yakalanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Onların siyasî varlığının sona ermesinin ardından müşterek imparatorlar V. İoannes Palaiologos ve İoannes Kantakuzenos yanlarında Palamas olduğu halde törenle şehre girerek burada Bizans hâkimiyetini yeniden tesis etmişlerdir.

25) Savoylu Anna'nın Bizans'ın son dönem siyasî hayatında nasıl bir yeri vardır?

Savoy Kontu Amadeo'un kızı olan Anna, Bizans İmparatoru III. Andronikos'un ikinci eşidir. Kocasıyla birlikte Şubat 1325'de Ayasofya'da taç giymiştir. İtalyan maiyeti ile birlikte Bizans Sarayı'na gelen Anna zaman içinde imparatorluğun önemli siyasî figürlerden biri haline gelmiştir. Eşinin Avrupalı yaşam tarzını benimsemesindeki en önemli etkenlerden biri olmasına karşın onun yakın arkadaşı İoannes Kantakuzenos ile mevcut dostluğunu da her zaman kıskanmıştır. Belki de bu husus III. Andronikos'un 1341'deki ölümünden kısa süre sonra patlak verecek iç savaşın gizli nedenlerinden biri olmuştur. İoannes Kantakuzenos bu süreçte onun ile henüz dokuz yaşındaki oğlu V. İoannes'in haklarını korumaya kararlı bir görüntü çizirken (daha da önemlisi imparator olmak hususunda hiçbir hırslı bulunmazken) Anna bir anda Patrik Kalekas ve Aleksios Apokoukas ile ittifak yapmıştır.

Savoylu Anna burada Kantakuzenos'un muhalifleri tarafından kandırılan bir kurban portresi çizmektedir. Ancak karşılıklı kutuplaşma ve İstanbul'daki Kantakuzenos'a yakın kişilere karşı başlatılan takibat neticesinde patlak veren iç savaş sırasında da elinden gelen gayreti göstermekten geri durmamıştır. Nitekim bu vesile ile Bizans tarihinin en utanç

verici fiillerinden birinin faili olmak talihsizliğine uğramıştır. İç savaşın maliyetini karşılamak üzere imparatorluk mücevherleri 30.000 altına rehine vermiştir. Venedik'teki St. Marco Kilisesi hazine bölümünde tutulmaya başlanan bu değerli eşyalar bir daha geri alınamamıştır. Mücevherlerin ardından sıra saraydaki altın ve gümüş tabaklara, kiliselerde mevcut eski ikonalara gelmiştir. Aynı süreçte imparatorluk Venedik ve Cenevizlilere karşı da ağır bir borç yükünün altına girmiştir.

Anna, Ioannes Kantakuzenos'un, Türklerden (Aydınolu Umur Bey, Saruhanlılar ve Osmanlılar) aldığı desteği Avrupa'dan yardım almak için bir vesile kılmak istemiş ise de papalıktan çağrısına etkin bir yanıt alamamıştır. Hatta bu gaye ile Patrik Kalekas ve Aleksios Apokoukas da dâhil olmak üzere Bizanslı ahalinin union istediği şeklindeki söylemleri de bir işe yaramamıştır. Daha sonrasında güçlenen Kantakuzenos'a karşı çok fazla direnemeyen Savoylu Anna, onun iyi niyeti sayesinde oğlunun imparatorluk haklarını ve kendi makamını korumayı başarmıştır (1347). İlerleyen dönem içerisinde Selanik'te ikamet eden oğlunun yanına giden ve Venedikliler ile Sırp Hâkimi Stephan Duşan arasındaki kimi görüşmelere nezaret eden Anna, 1365'deki ölümüne kadar da burada kalmıştır.

Savoylu Anna'nın kendi dönemi içerisinde Bizans İmparatorluğu için olumlu ile olumsuz fiillerinin birbirine yakın gittiği siyasî kariyerine dışında kuzeni Yeşil Şövalye adıyla da bilinen VI. Amadeo, 1366 yılı yaz aylarında donanması ile birlikte harekete geçerek Osmanlıların elindeki Gelibolu'nun imparatorluk adına geri almayı başarmıştır.

26) Son Bizans imparatorlarının Papalık ile yaptıkları Union görüşmeleri nasıl sonuçlanmıştır?

VIII. Mikhael'in, Sicilya hükümdarı Charles de Anjou'ya karşı destek sağlamak amacıyla Papalık ile başlattığı union

görüşmeleri 1274'deki Lyon Konsili'nde şekli bir başarı ile sonuçlanmıştı. Bununla birlikte Bizans tebaasının genelinde Katoliklere karşı mevcut derinleşmiş kin unionun, kuvveden fiile geçmesini engellemişti. Nitekim evvela 1281'de Papa IV. Martinus, imparatoru aforoz ederek iki taraf arasındaki anlaşmayı temelinden sarsmıştı. Daha sonra VIII. Mikhael'in 1282'deki ölümünün ardından onun yerini alan oğlu II. Andronikos'un unionu kabul etmediğini bildirmesiyle taraflar arasındaki bağlantı uzun bir süre için kopmuştu.

XIV. yy.'ın ikinci yarısına gelindiğinde Bizans, Osmanlıların Rumeli'deki toprak kazanımları dolayısıyla her iki yönden bu devletin baskısına maruz kalmıştı. Daha da kötüsü mevcut durumuyla Osmanlıya karşılık verecek güçten yoksun olma-sıydı. Bu gidişat çerçevesinde Bizans imparatorları olayları akışına bırakarak artık çok yakınlaştığı hissedilen muhtemel inkirazlarını beklemek yerine ellerindeki son silahı yani *unionu* bir kere daha devreye sokmayı tercih etmişlerdi. Ancak artık geçmişinin gölgesinde yaşayan ve tamamıyla bir enkaz haline gelmiş imparatorluğun, batıda ne kadar muhatap alınacağı da dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntıydı.

Nitekim V. Ioannes Palaiologos 1354'de tek başına iktidara geldikten sonra Papa'ya yaptığı ilk teklifinde ciddi bir hüsrana uğramıştı. Onun asker ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması şartıyla altı ay içinde bütün Ortodoksları, Roma'ya bağlayacağı şeklindeki sözleri karşı tarafı pek etkilememişti. Hatta im-paratorun, oğlu Manuel'i, Papalık nezdine rehin göndereceğini ifade etmesi de durumu değiştirmemişti(1365).

Çaresizlik V. Ioannes'i çok daha radikal bir karar almaya itmişti. Böylece o, Bizans tarihinde bir ilk olarak Osmanlı'nın artan baskısına karşı destek aramak ve union konusunda görüş-meler yapmak üzere 1366 yılında Macar Kralı Layoş'un yanına gitmişti. Ancak müzakereler başarısızla sonuçlandığı gibi geri

dönüşü sırasında Bulgarların sıkıştırdığı Ioannes ancak Savua Kontu Amadeo'nun yardımıyla İstanbul'a dönebilmişti. İmparatorun 1369-1371 yılları arasında Papalık ve Venedik'e yaptığı ziyaretlerden de bir sonuç çıkmamıştı. Onun neticesiz kalan bu teşebbüsü daha sonra yerini alan oğlu II. Manuel tarafından 1399 yılında bir kere daha tecrübe edilmişti. Ayrılmadan önce yerine yeğeni VII. Ioannes'i bırakan II. Manuel'in Venedik, Paris, Londra başta olmak üzere birçok Avrupa kentine yaptığı ziyaretler de benzer bir hüsrarla sonuçlanmıştı.

Bununla birlikte Osmanlıların 1402'de Timur karşısında uğradıkları mağlubiyet, Bizans için bir rahatlama vesilesi olmuştu. Fakat mevcut zafiyetler göz önüne alındığında bu konuda iyimserliğe kapılmanın yersiz olduğu aşikârdı. Nitekim kısa sürede toparlanan Osmanlılar, II. Murad'ın saltanatıyla birlikte tekrardan İstanbul surlarının önüne kadar gelmişlerdi. O sırada imparatorluk tahtında oturan VIII. Ioannes'in yeniden union için yollara düşmekten başka bir seçeneği kalmamıştı. Sonuçta çaresiz imparator 1439 yılı Temmuz ayında Ortodoksluğun ileri gelen ruhanî liderlerinin de refakatinde Floransa'daki bir katedralde Papanın evrensellik iddialarını kabul ettiğini ilan etmişti. Ancak bu yine şahsî bir tercih olmaktan öteye gitmemişti. Yüzyıllarıdır devam eden düşmanlıkların nefretlerini iyice keskinleştirdiği Bizans halkının ve ruhanilerinin şiddetli itirazları unionu daha başından geçersiz kılmaya yetmişti.

Ayrıca Bizans halkının zaten malum olan geleneksel reddiyelerinin dışında Hristiyanlığı kabul ettikleri tarihten beri İstanbul Patrikliğine bağlı kalan Rus kilisesi de bunu bir ihanet saymıştı. Ruslar tepkilerini İstanbul'un tayin etmiş olduğu Patrik İsodor'u, azledip hapse atarak göstermişlerdi. Dolayısıyla Bizans için olaylar *Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak* misalindeki gibi gelişmişti. Ancak elinden başka bir şey gelmeyeceğini bilmenin getirdiği çaresizliğin içindeki

Bizans imparatorları son nefeste de aynı denemeyi yapmaktan kendilerini alıkoyamayacaklardı.

Nitekim Osmanlı Sultanı II. Mehmed'in başlattığı kuşatma hazırlıkları üzerine İmparator XI. Konstantinos bir kere daha Avrupa'dan destek arayışlarını union teklifiyle güçlendirmek istemişti. Ancak o da hiçbir şeyin değişmediği gerçeğinin dışında yakın maiyetinin *İstanbul'da Latin Serpuşu görmektense, Müslüman sarığı görmeyi tercih ederim* sözlerinin muhatabı olmak zorunda kalmıştı.

27) Osmanlı ile Sırlar arasındaki Çirmen Savaşı, Bizans İmparatorluğunu nasıl etkilemiştir?

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemeye başlaması Bizans'ın dışında bölgedeki diğer devletleri de rahatsız etmekteydi. Bunlardan biri olan ve Stephan Duşan'ın 1355'deki ölümünden sonra zayıflayan Sırp Krallığı farklı bölgelerde hüküm süren hanedan üyeleri arasında paylaşıldığından tam bir siyasî karmaşanın içine düşmüştü. Sırp liderlerden Serez Hâkimi Ioannes Uglyeşa kardeşi Prilep Hâkimi Vukaşin ile birlikte Osmanlı ilerleyişini durdurmak için kendilerine müttefik bulmak arayışına girmişti. Bu arada Filibe ve Gümölcine'nin Osmanlılar tarafından zaptı Bizans'ın, Sırbistan ve Bulgaristan ile bağlantısını da tamamen kesmişti.

Herşeye rağmen Uglyeşa ve Vukaşin, V. Ioannes ile temasa geçerek Osmanlıya karşı ittifak teklif etmişlerdi. Ancak Bizans'ın böyle bir ittifaka askerî gücüyle katılması pek mümkün görünmüyordu. Haliyle karşı tarafta Uglyeşa'nın hâkimiyetindeki bölgede İstanbul Patrikliğinin haklarını kabullenmesi de çok fazla bir anlam ifade etmemişti. Nihayetinde ittifak arayışlarından bir sonuç alamayan iki kardeş Osmanlılara karşı tek başlarına harekete geçmek zorunda kalmışlardı. Ancak 26 Eylül 1371'de Çirmen'de gerçekleşen savaş Osmanlıların kesin

zaferiyle sonuçlanmış ve Uglyeşa savaş meydanında öldürülmüştü. Vukaşin ise sağ kurtulmasına rağmen dönüşünde mailyeti tarafındna gerçekleştirilen suikastta hayatını kaybetmişti.

Çirmen Savaşı, Balkanların kaderini değıştiren bir mücadele olmuştur. Öyle ki Osmanlılar adına burada kazanılan zafer 1453'deki fethin şartlarını hazırlamıştır. Nitekim çok geçmeden Sırbistan ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin tabileri arasına girmiş ve Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyeti güçlenmiştir. Böylelikle Bizans'ın, Osmanlıların baskısı karşısında bu taraftan herhangi bir destek imkânı kalmamıştır. Öte yandan Bizans da durumdan istifade etmekten geri durmamış ve Uglyeşa'nın memleketi Serez'i ele geçirmiştir. Bu ise uzun bir periyotun sonrasında imparatorluğun kendi hâkimiyet sahasının dışında elde ettiğı istisnâî toprak kazanımlarından biri olmuştur.

28) Osmanlı Şehzadesi Savcı Bey ile Bizans Prensi Andronikos'un babalarına karşı başlattıkları isyan nasıl sonuçlanmışır?

Osmanlı-Bizans münasebetleri dâhilinde yaşayan istisnai olaylardan biri de I. Murad'ın oğlu Savcı Bey ile V. Ioannes'in oğlu Andronikos'un birlikte babalarına karşı tahtı ele geçirmek adına başlattıkları isyan hareketidir. Bunlardan Andronikos'un babasına karşı muhalefeti daha eskilere dayanmaktaydı. Nitekim 1369-1371 yılları arasındaki Avrupa ziyareti esnasında Venedik'te mahsur kaldığında onun yardım çağrılarına tamamen kulaklarını tıkamıştı. V. Ioannes ancak küçük oğlu Manuel'in yardımıyla ülkesine dönebilmişti.

V. Ioannes 1373 senesinde tabilik-metbuluk ilişkileri çerçevesinde I. Murad'ın, Candaroğulları üzerine yaptığı sefere katılmak üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Diğer tarafta ise Osmanlı hükümdarı sefere çıkmadan önce küçük oğlu Savcı'yı yerine Bursa'da vekil olarak bırakmıştı. Kaynakların ifadesine göre I.

Murad davranışlarından şüphelendiği oğlunu denemek için ona böyle bir görev vermişti. Çok geçmeden şüphelerinde haksız olmadığı da anlaşılmıştı. Nitekim Savcı Bey maiyetindekilerin de teşvikiyle babasına isyan etmişti. Bu sırada Andronikos da aynı şekilde İstanbul'da babasına karşı harekete geçmişti. Hedeflerinin ortak oluşu prens ve şehzadenin birbirleriyle işbirliği yapmasını kolaylaştırmıştı.

Gelişmeleri haber alan I. Murad ve V. Ioannes derhal geri dönerek asi oğullarının üzerine yürümüşlerdi. Rumeli tarafına kaçan asilerin yakalanması için Osmanlı kuvvetleri, Bizans gemileriyle karşı kıyıya geçirilmişti. Osmanlı Ordusu Pikridion denilen yerde asilerle karşılaşmıştı. Savcı Bey karargâhını babasının ordusunun saldırılarını engelleyecek bir dağ geçidi yakınlarında kurmuştu. Bu şekilde hücumla geçmenin büyük kayıplara yol açabileceğini düşünen I. Murad geceleyin oğlunun karargâhının yakınlarına giderek oradaki kumandanlara isimleriyle seslenmiş ve onları itaate davet etmişti. Sultan'ın bu hareketi meyvesini vermiş ve ertesi gün Savcı Bey'in ordusu savaşımadan dağılmıştı. Dimetoka'ya kaçan şehzade ise yakalanarak gözlerine mil çekilmiş ve bir süre sonra da öldürülmüştü. V. Ioannes böyle bir cezayı uygulamak istemese de Osmanlı hükümdarının baskısıyla oğlu ve çocuk yaştaki torununun gözlerine kızgın sirke döktürmüştü. Andronikos ve oğlu Ioannes bu sebeple bir süre geçici körlük geçirmişler ise de sonrasında görme duyularını yeniden kazanmışlardı.

29) Bozcaada Meselesi nasıl ortaya çıkmış ve çözümlenmiştir?

İmparator V. Ioannes'in, Osmanlı tehdidine karşı yardım bulmak amacıyla yaptığı Avrupa seyahati sonuçsuz kaldığı gibi Bizans'ın geçmişteki büyüklüğüne yakışmayacak bir takım gelişmelere de yol açmıştı. İmparator gezisinin masraflarını

karşılayamadığı için Venedik Cumhuriyeti'nden borç almak zorunda kalmıştı. Onun durumundan yararlanmayı düşünen Venedik, Ege ve Marmara denizleri arasında bağlantıyı sağlayan, dolayısıyla Karadeniz ticaret yolunu da kontrol eden Çanakkale Boğazı'nın hemen ön tarafındaki Bozcaada (Tenedos)'yı istemişti. Bunun karşılığında ise 30.000 düka altını, altı nakliye gemisi ve daha evvelen Ioannes'in annesi tarafından kendilerine borç karşılığı rehine bırakılmış mücevherleri iade etmeyi taahhüt etmişti. Çaresiz kalan Bizans İmparatoru muhataplarının isteğini kabul etmiş olmasına rağmen İstanbul'daki oğlu Andronikos adada gözü olan Cenevizlilerin de desteğini alarak anlaşılmayı uygulamaktan imtina etmişti. Bu sebeple Venedikliler tarafından rehin tutulmaya başlayan Ioannes diğer oğlu Manuel'in çabalarıyla zor da olsa İstanbul'a dönebilmişti.

Babası ile arası bozulan Andronikos bir süre sonra yukarıda da aktarıldığı gibi Osmanlı şehzadesi Savcı Bey ile birlikte isyan çıkarmaya yeltendi ise de başarısızlığa uğramış ve gözlerine kızgın sirke dökülüp hapsedilmişti. Diğer taraftan Venedik ile Ceneviz arasında Bozcaada meselesi yüzünden ciddi bir rekabet başlamıştı. İmparatorun, Venediklilere mütemayil olduğunu düşünen Cenevizliler kendilerine yakın hissettikleri Andronikos'u hapisten kaçırmışlar ve Osmanlıların da desteği ile onu Bizans tahtına çıkarmayı başarmışlardı(1376). Ancak çok geçmeden bu kez Venediklilerin yardımıyla hapisten kaçan Ioannes yine Osmanlıların desteğini alarak makamını yeniden geri alabilmişti (1379).

Öte yandan Venedikliler, Andronikos'un iktidara gelmesiyle Bozcaada konusunda Cenevizlilerin ön plana çıktığını düşünerek onun iktidarının başında burayı işgal etmişlerdi (1376). Fakat bu durum iki denizci devlet arasında 1381'e kadar sürecek olan uzun süreli ve değişken talihli bir savaşa sebebiyet vermişti. Nihayetinde Savua Kontü Amadeo'nun aracılığı ile adanın

her iki cumhuriyete de ait olmaması, silah ve tahkimatlardan arındırılması, ahalisinin de başka adalara tehciri şartlarıyla bir anlaşma yapılabilmisti.

Burada dikkati çeken husus ise kendisine ait bir ada üzerinde diğer devletler savaş aralarında anlaşma yaparken Bizans'ın hiçbir şekilde muhatap kabul edilmemesiydi. Nitekim Bozcaada üzerindeki Venedik-Ceneviz Savaşı'nı sonlandıran 1381 tarihli Torino Anlaşması'nda delege dahi bulunduramamıştı. Hatta bunlar yetmezmiş gibi imparatorluk, Bozcaada'nın kaybının dışında kısa süre önce yeniden hâkimiyet kurduğu Gelibolu'yu da tekrardan Osmanlı'ya bırakmak zorunda kalmıştı.

30) Osmanlı Devleti'nin Yıldırım Bayezid döneminde İstanbul'a karşı başlattığı abluka nasıl sonuçlanmıştır?

Osmanlıların Rumeli'nde başlayan fetih hareketi sonrasında Bizans artık tamamen İstanbul ve çevresine hapsedilmişti. Onun için daha kötüsü bunu aşmak adına yapabileceği hiçbir şey olmayışı idi. Durumun farkında olan Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid muhatabına artık son darbenin vurulması gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle 1391 senesinden Timur tehdidinin ortaya çıkışına kadar geçen süreçte İstanbul'u sıkı bir ablukaya almıştı. Ayrıca aynı süreçte şehir, Osmanlı Orduları tarafından yapılan kuşatmalara da maruz kalmıştı. Bunlardan ilki Yıldırım'ın yanındaki II. Manuel'in babasının ölüm haberini alması üzerine kaçarak İstanbul'a gelmesi ve Bizans tahtına çıkması sebebiyle gerçekleştirilmişti (Şubat 1391). Onun tavrına sinirlenen Osmanlı hükümdarı, İstanbul'u muhasara etmişti. Kısa süren bu kuşatma II. Manuel'in itaat etmeyi ve haraç ödemeyi kabulü üzerine sona erdirilmişti. Zira aynı yılın Haziran ayı içerisinde II. Manuel kumandasındaki

birliklerle İsfendiyaroğullarına karşı yapılan bir Osmanlı seferinde yardımcı kuvvet olarak iştirak etmişti.

Diğer taraftan Osmanlı ile Bizans arasında sürekli değişkenlik gösteren tabilik-metbuluk ilişkileri gerginliklerin zaman zaman azalsa da devam etmesini sağlamaktaydı. Bu da Osmanlıların, Bizans'ın başkenti üzerindeki baskı ve abluka faaliyetlerine devam etmesi sonucunu ortaya çıkarmaktaydı. Zira aklında her daim bu şehri ele geçirmek olan Osmanlı hükümdarı saldırı yoluyla güçlü surları aşmanın zor olacağını bunun gerçekleştirildiği takdirde ise ağır kayıplara uğranılacağını bilmekteydi. Dolayısıyla da şehri açlığa maruz bırakarak düşürmeyi hedeflemişti. Hatta bu amaçla tazyiki arttırmak üzere 1395'de boğazın en dar noktasına Anadolu Hisarını (Güzelce Hisarı) yaptırmıştı. Böylelikle günden güne şiddetlenen abluka Bizans ahalisinin direncini de ciddi anlamda düşürmüştü. Öyle ki onların içine düştükleri açlık ve sefalet yüzünden Rusya'daki ahali, erzak ve para yardımı göndermek için hükümdarlarına başvurmuşlardı.

Ancak Balkanlardaki hâkimiyetini tehdit eden bir Haçlı Ordusu'nun geldiği haberi Yıldırım'ı bir kere daha ablukayı bırakmaya mecbur etse de 1396'da Niğbolu'da Haçlılara karşı büyük bir zafer kazanan Osmanlılar yeniden şehri tazyik etmekte geçikmemişlerdi. Zorlanmaya başlayan şehir, Mareşal Boucicaut'un emrindeki küçük bir birlikle gelişiyse biraz nefes almak imkânına kavuşmuş ise de bu Osmanlı ablukasını tamamen sonlandıramamıştı. İmparator II. Manuel giderek kötüleşen durum dolayısıyla Mareşal Boucicaut'un da tavsiyesi ile yeğeni VII. Ioannes'i yerine bıraktıktan sonra destek aramak üzere bizzat Avrupa'ya gitmişti(1399). Mamafih ziyareti sırasında etkili bir yardım sözü almayı başaramamıştı. Bu arada abluka altındaki İstanbul'da açlık nedeniyle umutsuzluk son safhasına ulaşmıştı. Artık düşmesi an meselesi haline gelen şehir, Yıldırım'ın dikkatini doğu sınırında baş gösteren Timur tehlikesini

bertaraf etmeye yönlendirmesiyle rahat bir nefes alabilmişti. Osmanlı padişahının 1402’de Ankara Savaşı’nda Timur karşısında aldığı mağlubiyet ablukanın da sonunu getirmişti.

Bizans, Yıldırım Bayezid tarafından gerçekleştirilen uzun süreli abluka ve kuşatmalardan surlarının sağlamlığı dışında Osmanlılarda henüz bunları yıkabilecek teknolojilerinin olmaması sayesinde kurtulabilmiştir. Ayrıca bu dönem içinde müdafilerin yanında olan şans faktörü de artık imparatorluk unvanı sadece bir isimden ibaret olan Bizans’ın ömrünü 50 yıl daha uzatmıştır.

31) Bizans kendisine sığınan Osmanlı şehzadelerinden diplomatik anlamda nasıl istifade etmiştir?

XIV. yy.’ın sonlarına doğru Bizans İmparatorluğu, Osmanlı’nın günden günde büyüyen kudretine karşı koymak imkânını tamamen yitirmiş durumdaydı. Güvenliğini İstanbul surlarının sağladığı erişilmezliğe teslim etmesine rağmen bir yandan da yüzyıllar boyunca ustalaşmış olduğu diplomasi sanatını her zaman devrede tutmaya özen göstermekteydi. Bu konuda Papalık ve Avrupa devletleri ile yapılan *uninon* görüşmeleri ilk sırada yer almaktadır. Fakat Ankara Savaşı sonrasındaki gelişmeler ve Osmanlı Devleti’nde başlayan taht kavgaları Bizans için çok daha etkili kullanabileceği bir başka diplomasi yolunun da önünü açmıştır.

İlk olarak Fetret Dönemi mücadeleleri sırasında kardeşlerine karşı üstünlük elde etmek isteyen Yıldırım’ın oğullarından Süleyman Çelebi, İstanbul ve çevresindeki bazı yerleri Bizans’a teslim etmişti (1403). Ayrıca küçük kardeşi Kasım ve kız kardeşi Fatma’yı da imparatora rehin bırakmıştı. Böylece Bizans savaş meydanlarında yenmeye güç yetiremeyeceği muhatabına karşı kullanabileceği önemli bir şantaj silahı elde etmiş oluyordu. Diğer taraftan II. Manuel, Fetret Devri boyunca Yıldırım Bayezid’in

şehzadeleri arasında sürekli saf değiştirerek Osmanlı Devleti içindeki mücadeleleri körüklemek istemişti. Nitekim önceleri Süleyman Çelebi'ye destek verirken daha sonra ona karşı Musa Çelebi tarafına geçmişti. Akabinde ise Musa Çelebi'ye karşı Çelebi Mehmed'i desteklemişti.

Yine Düzmece Mustafa olayı Bizans'ın söz konusu siyasetinin en açık örneklerinden birini teşkil etmektedir. Yıldırım Bayezid'in şehzadelerinden biri olan Mustafa Çelebi, Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmüş ise de bir süre sonra salıverilmişti. Daha sonra Rumeli'ne geçen Mustafa Çelebi burada kardeşi Çelebi Sultan Mehmet'e karşı saltanat iddiasında bulunmuştu. Bu arada bizzat Sultan tarafından ortaya çıkardığı tehdidi azaltmak amacıyla düzmece olduğu şeklinde bir şayiye etrafa yayılmıştı. 1416 yılında isyanı başlatan Mustafa Çelebi, kardeşinin üzerine geldiğini öğrenince yanındaki Aydınoğlu Cüneyd Bey ile birlikte Bizans'a ait Selanik şehrine sığınmış ve bütün ısrarlara rağmen teslim edilmemişti.

Osmanlı'ya karşı eline önemli bir politik koz geçtiğini düşünen İmparator Manuel, Mustafa Çelebi ile Cüneyd'i teslim etmesinin imkânsız olduğunu, ancak serbest kalmalarına da rıza göstermeyeceğini bildirmişti. Daha sonrasında Sultan Çelebi Mehmed kardeşinin serbest bırakılmaması adına Bizans'a yıllık 300.000 akçe ödemeyi kabul etmişti. Burada daha da ilginç olan ve II. Manuel'in niyetini ortaya koyan şey ise anlaşmada Osmanlı sultanının ölümü halinde *kendi yararının gerektirdiği doğrultuda ve Mehmed'in varislerinin tutumuna göre davranmakta özgür olacağını* ifade etmesidir. Nitekim gerçekten de Sultan'ın 1421'deki ölümüne kadar Mustafa Çelebi'yi hapiste tutan Bizans, Osmanlı'da yeni bir taht kavgası ortaya çıkarmak adına onu salıvermişti. Aydınoğlu Cüneyd beyi de yanına alan Mustafa Çelebi başlangıçta bazı başarılar elde etse de sonuçta Edirne civarında yakalanmış ve asılarak idam edilmişti (1422).

Bizans kendisine sığınan bir Osmanlı şehzadesini muhatabına karşı siyasî bir koz olarak kullanmak düşüncesini burada açıkça ortaya koymuştur. Şehzadenin bilhassa taht değişikliği sırasında salıverilmesi karşı tarafta bir iç savaş çıkartmak ve oluşacak ortamdan kazanımlar elde etmek amacına yönelikti.

Benzer bir durum II. Mehmed'in tahta çıkışı sırasında da yaşanmıştır. Son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos o dönemde İstanbul'da bulunan Orhan Çelebi'nin ağzından Karamanoğullarına mektup yazarak onları, Osmanlıya karşı kıskırtmıştır. Ancak bu girişim bir fayda vermediği gibi aksine II. Mehmed'i iyice kızdırmıştır. Öte yandan XI. Konstantinos bununla da yetinmeyerek daha Karaman seferi sırasında Orhan'a verilen 300.000 akçelik tahsisatın yükseltilmesi aksi takdirde serbest bırakılacağı tehdidinde bulunmuştu. Sultan muhatabının isteğine cevabını kısa süre sonra başlattığı İstanbul kuşatması ile verirken Orhan Çelebi bu muhasara da emrindeki 600 Türk askeri ile şehri savunurken yakalanıp öldürülmüştü.

32) İtalyan denizci şehir devletleri son zamanlarını yaşayan Bizans'a karşı nasıl bir tavır içinde olmuşlardır?

Bizans İmparatorluğu'nun yer aldığı coğrafyanın ticarî önemi onu her zaman Venedik ve Cenevizlilerin ilgisini çeken bir konumda olmasını sağlamıştır. Diğer taraftan bahse konu ilgi taraflar arasında ticarî ve siyasî etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Mamafih Bizans'ın bu durumdan pek de kârlı çıktığını söylemek mümkün değildir. İmparatorluk zaman zaman içine düştüğü siyasî-askerî sıkıntılar karşısında adlarını zikrettiğimiz devletlere başvurmuştur. Fakat isteğine karşılık yapılan yardımlar sayesinde kısmen sağlanan ferahlamaya rağmen Bizans ticaret sahasında verdiği imtiyazlar sebebiyle ekonomik (sanayi, ticaret, tarım) anlamda her geçen gün daha

bağımlı hale gelmiştir. Üstelik üzerindeki yükümlülüklerden kurtulmak adına kimi zaman yaptığı hamleler başarısızlıkla neticelenmiş ve karşılığında çok daha büyük bedeller ödenmek zorunda kalmıştır. Bununla alakalı yaşanan toprak kayıplarını ve ekonomi sahasında daha da belirgin hale gelen dışa bağımlılığı örnek göstermek mümkündür. Ayrıca 1107-1108 yılları arasında Bizans üzerine düzenlenen Haçlı Seferi'nin bertaraf edilmesi için Venedikten alınan yardımın sonrasında onlara verilen imtiyazlar ve bundan kurtulmak adına Komnenosların yaptıkları beyhude teşebbüsler de eldeki bir diğer önemli misaldir. 1204 ve sonrasında da Venediklilerin, Bizans'ın mirasından bilhassa ticaret anlamında aslan payını aldığı bilinmektedir.

İmparatorluğun son hanedanı Palaiologoslar zamanında da söz konusu döngünün çok fazla değişmediğini müşahade etmek mümkündür. Nitekim Akka'da yaşanan savaştan sonra adı geçen şehirden kovulan Cenevizliler yukarıda da ifade edildiği üzere Mikhael Palaiologos ile Venediklilere karşı bir anlaşma (Nymphoeum Anlaşması) yaparak İstanbul'un geri alınması için ona yardım etmeyi üstlenmişlerdir. Elbetteki yapılacak yardımın karşılığında Bizans topraklarında bir takım ticarî imtiyazlara sahip olabilmek hakkını da kazanmışlardır. Bir diğer ifade ile Bizans eskiden Venediklilerle olan bağıını bu devleti başından atabilmek ve başkentini geri alabilmek adına şimdi Cenevizlilerle kurmakta bir sakınca görmemiştir. Hatta Cenevizlilerin yardımına gerek kalmadan başkentini geri almalarına karşın imparator yapılan anlaşmada üzerine düşen mükellefiyetleri yerine getirmekte ısrarcı davranmıştır.

Söz konusu durum zaman içinde Bizans'ı donanma ve bilhassa ticarî açıdan tamamen bağımlı hale getirmiştir. II. Andronikos'un Venedik'e karşı Ceneviz ile kader birliği etmek teşebbüsü de tam manasıyla hayal kırıklığı ile neticelenmiştir. Zira iki cumhuriyet arasında 1294'de başlayan savaşa sözde müttefikinin saflarında

katılan Bizans iki sene sonrasında bir anda kendisini Venedik'e karşı yalnız başına bulmuştur. Cenevizliler bir anda Venedik ile anlaşma yapmaya karar verdiklerinde ikincilere karşı tek başına mücadele için yeterli gücü bulunmayan Bizans üç taraflı bu savaşın tek kaybedeni olmuştur. Öyle ki kendisine müttefik edindiği Cenevizliler aradaki anlaşmaya rağmen Sakız Adası ve Foça'ı zaptetmekte hiçbir tereddüt göstermemişlerdir. Üstelik iki İtalyan cumhuriyetine verilen kapitülasyonlar ile Bizans ekonomisi tamamıyla bunlara bağımlı hale gelmiştir. Böylece Venedik ve Cenevizliler, imparatorluğa bağlı limanlarda tam gümrük muafiyeti elde etmişlerdir.

III. Andronikos'un 1341'deki beklenmedik ölümü sonrasında imparatorluğun iç bünyesinde başlayan iç savaş mevcut durumu daha da kötüleştirmişti. Zira Cenevizlilerin günden güne artan tahakkümü Palaiologos idaresinin gücünü aşmaktaydı. Donanmasının 1348'de adı geçen cumhuriyet tarafından büyük ölçüde imhası neticesinde Bizans denizlerden tamamıyla çekilmek zorunda kalmıştı. Bu ise Ege'de sahip olduğu adaların hâkimiyetinin elden çıkmasına zemin hazırlamıştı. İmparatorluk suları artık İtalyanların rahatça dolaştığı hatta birbirleriyle savaşa tutuştuğu bir saha haline gelmişti. Öyle ki 1352 senesindeki Venedik-Ceneviz Deniz Savaşı, İstanbul açıklarında gerçekleşmişti. Yine Bizans mülkü olan Bozcaada'nın kimin olacağı sorusu da bu iki denizci devlet arasında yeni bir mücadelenin başlamasına yol açmıştı.

Venedik ve Cenevizlilerin denizler üzerinden kurdukları askerî ve ekonomik baskılarına Osmanlıların karadan sıkıştırması da eklendiğinde İmparatorluğun beklenen sonuna giderek yaklaştığı iyice aşikâr hale gelmişti. Osmanlı Sultanı II. Mehmet'in Nisan 1453'de başlayan kuşatması sırasında Cenevizliler son nefesini vermekte olan eski kurbanlarına üç

kadırgalık yardım gönderseler de bu hiçbir şeyi değiştirmemiş ve 29 Mayıs 1453’de şehir Osmanlıların eline geçmişti.

33) Osmanlı Hükümdarı II. Mehmed tarafından gerçekleştirilen İstanbul muhasarasına taraflar nasıl hazırlanmıştır?

Babasının 1451 yılındaki ölümünün ardından Osmanlı Devleti’nin başına geçen II. Mehmed’in en büyük ve öncelikli amacı İstanbul’un fethi olmuştur. Yeni Osmanlı sultanı hedefinin büyüklüğünü ve güçlü tahkimatlarını da dikkate alarak ciddi hazırlıklara başlamıştır. Onun bu konudaki gayretlerini diplomatik ve askerî hazırlıklar olarak iki ayrı kategoride ele almak mümkündür. II. Mehmed kendisinden önceki sultanlar tarafından gerçekleştirilen kuşatmaların zaman zaman Avrupa’dan harekete geçen Haçlılar dolayısıyla yarıda kaldığını çok iyi biliyordu. Dolayısıyla harekete geçmeden evvel giriştiği diplomatik münasebetler ile Bizans’ı siyasî anlamda yalnız bırakmak istemişti.

Osmanlı Sultanı’nın diplomatik girişimleri Veziriazam Çandarlı Halil Paşa eliyle başlatılmıştı. Evvelen olası bir kuşatmada en yakın tehdidi oluşturacak Macarlar ile eski anlaşma üç senelik mhletle yenilenmişti. Daha sonra Sırplar ve Bosnalılar da, Osmanlı politikasının takipçisi haline getirilmışti. Yine Cenevizlilerle geçmişten gelen iyi ilişkilerin yanında Venediklilerle de Karaman seferi dönüşünde ticarî bazı imtiyazları içeren bir anlaşma yapılmıştı. Anadolu tarafında ise Karamanoğulları yapılan bir sefer ile devlete tabi kılınp devre dışı bırakılmıştı.

Bunun sonrasında başlayan askerî hazırlıklar ise çok daha tafsilatlı bir şekilde sürdürülmüştür. Sultan, Karaman seferi dönüşünde Çanakkale Boğazı’nın Frenk gemileriyle kapatılmış olduğunu görünce Anadolu Hisarı’nın bulunduğu yere yönelmişti. Buradan karşıya geçtikten sonra hisarın tam karşısına yeni bir

hisar inşası için emir vermişti. Dört ay gibi kısa sürede bitirilen bu hisara Boğazkesen adı verilmişti. Akabinde iki hisarın önüne kendileriyle bağlantılı şekilde becce adı verilen küçük hisarlar yaptırılarak buralara topar yerleştirilmişti. Böylece Bizans'a, Karadeniz tarafından gelebilecek buğday nakliyatının ve diğer desteklerin de önü kesilmişti.

Diğer taraftan Sultan muhasara silahlarının hazırlanmasına bizzat kendi yaptığı çizimlerle iştirak etmişti. Saruca Paşa, Muslihiddin Usta, Macar Urban ve Cenevizli Donar gibi topçu ustalarına çeşitli ebatlarda topar dökürtmüştü. Özellikle Urban tarafından dökülen *Şahi* adlı büyük top 670 kiloluk mermiler atabilmekteydi. Yine kuşatmada kullanılmak üzere hücum kuleleri inşa edilmiş ve Gelibolu tersanelerinde sayısı 400 gemiyi bulan bir donanma hazırlanmıştı. Ayrıca lağımclar da (aralarında 300 Sırp madenci de yer almaktaydı) orduya dâhil edilmişti. Yeniçeriler, Tımarlı sipahiler ve diğer unsurların da katılımıyla ordu mevcudu 100.000-120.000 arasında bir rakama ulaşmıştı. Kuşatmanın başlamasından hemen önce Mora üzerine gönderilen Osmanlı akıncıları da, imparatorun buradaki kardeşlerinden yardım almasını engellemek amacıyla bölgenin altını üstüne getirmişlerdi.

İmparator XI. Konstantinos da Osmanlıların muhasara niyetleri kesinleştiğini anlayınca aynı şekilde diplomatik yollarla destek arama çabasına girişmişti. Ancak Macarlar ile yaptığı görüşmelerden kesin bir netice elde edememişti. Papalık ile münasebetler ise union şartına bağlıydı. 1452 yılında İstanbul'a gelen Papalık temsilcisi Kardinal İsadör'un başkanlığında Ayasofya'da yapılan ayinle kiliselerin birleşmesi ilan edilmiş ise de bu durum askerî destek anlamında Bizans'ın beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştı. Hatta amaçlarının tamamen aksine Patrik Gennadios ve Megas Duks Notaras'ın güçlü muhalefetiyle karşılaşmıştı.

Herşeye rağmen Bizans'a destek olmak üzere farklı ülkelerden küçük birlikler kuşatmanın evvelinde İstanbul'a gelmişlerdi. Papa'nın, Kardinal İsadör ile birlikte gönderdiği 200 okçu, Cenevizli Guistiniani'nin emrindeki 700 kişi, Şehzade Orhan kumandasındaki 600 Türk askeri yine farklı zamanlarda gemilerle Ceneviz ve İspanya'dan yaklaşık 1500 asker daha şehri savunmak üzere gelmişlerdi. Bunların toplam mevcudu 8000-9000 arasında idi. İmparator ayrıca şehrin surlarını tahkim ettirmiş ve kuşatmadan hemen önce kara tarafındaki kapıları ördürmüştü. Deniz tarafındaki surlar ise Haliç'in girişine çekilen büyük bir zincir ile korunmaktaydı.

Kuşatma iki tarafın yaptığı bu hazırlıkların nihayetinde 6 Nisan 1453 günü başlamıştı. Bizans kuvvetleri önlerindeki derin hendekle korunan çifte surlarının büyük toparlarla dövülmesine rağmen güçlü bir direniş gösteriyorlardı. Bu sırada üç Ceneviz kadırgasının denizdeki ablukayı aşarak İstanbul'a gelmeleri de müdafilerin motivasyonunu arttırmıştı. Karşı tarafta ise Osmanlı Sultanı karadan sürekli yinelenen hücumlarından netice alamayınca yeni bir cephe açmak amacıyla gemilerini karadan yürüterek Haliç'e indirmişti. Böylece savaş azmi artan Osmanlı kuvvetleri 29 Mayıs günü başlayan genel bir taarruzun sonrasında şehri ele geçirmiş ve son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos da mücadeleler sırasında öldürülmüştü. Fethin ardından şehre girip Ayasofya'da Cuma namazı kılan II. Mehmed, Fatih unvanını alırken Bizans İmparatorluğu da nihayetinde tarihe karışmıştı.

34) Dünyanın en uzun ömürlü imparatorluklarından birinin merkezi olan İstanbul kuruluşundan II. Mehmed tarafından fethine kadarki süreçte nüfus anlamında nasıl bir gelişim takip etmiştir?

Ortaçağ şehirlerinin gelişiminde belli bir takım temel ölçütler mevcuttur. Şehrin dinî bir merkez olması, ticaret

yollarına yakınlık, verimli ve sulak bir arazide yer alması, savunma anlamında sağlam tahkimatlara sahip olması bunlardan bazılarıdır. Ancak belki de hepsinden de önemlisi dönemin önemli siyasî güç unsurlarından birine başkentlik yapmasıdır. Büyük Roma İmparatorluğu'nun merkezi Roma, Abbasîler dönemi İslam Devleti'nin merkezi Bağdat buna en güzel iki örneği teşkil eder. Bizans İmparatorluğu'nun merkezi olarak da İstanbul kuruluşundan itibaren çeşitli yönleriyle insanların ilgisini çekmiş ve sürekli olarak göç almıştır. Şehrin kurucusu Büyük Konstantinos'un bu konuda en başından itibaren yaptığı teşvikler de nüfus artışında önemli rol oynamıştır. Nitekim söz konusu teşviklerin dışında o dönemde Gothların ve Hunların saldırı tehdidi dolayısıyla insanların İstanbul'un surlarının güvenliğine sığınmaları da nüfusu aşırı şekilde yükseltmiştir. Nitekim V. yy. içerisinde şehrin nüfusu 300.000 sayısını aşmış durumdaydı. Bu ise haliyle yiyecek ve su sıkıntısını beraberinde getirmekteydi. Bahse konu sıkıntılar ise zamanla salgın hastalıkları ve kitle ölümlerinin yaşanmasına sebebiyet verebiliyordu. Başta veba olmak üzere yaşanan salgınlar, maruz kalınan kuşatmalar şehrin nüfusunda dönemsel keskin düşüşleri de beraberinde getirmekteydi. Mesela Emevîlerin Süleyman b. Abdülmelik (ö.717) devrinde gerçekleştirdikleri son kuşatma hareketi sırasında yaşanan güçlükler, çıkan bir veba salgını ile birleştiğinde İstanbul tam manasıyla bir hayalet şehir görünümünü almıştır. VIII. yy. boyunca devam eden depremler ve salgınlar nüfustaki azalmayı tetiklemiştir. Söz konusu dönemde İstanbul'daki insan sayısı 50.000 rakamının altına kadar gerilemiştir. Bunun üzerine şehre Yunanistan ve Ege adalarından insanlar getirilmiş ve böylece nüfusun artırılmasına çalışılmıştır.

Daha sonrasında kentin nüfusu IX. yy.'dan itibaren siyasî güçlenmeye paralel şekilde artış göstermiştir. Öyle ki Komnenoslar

devrinde şehir tekrardan 200.000-250.000 arası sayıları görmüştür. Haçlıların işgalinden önce bu rakam 400.000'lere yaklaşmıştır. Ancak imparatorluğun 57 senelik sürgününde yani Latin İmparatorluğu devrinde nüfus tekrardan ciddi bir düşüş yaşamıştır. Palaiologoslar 1261 yılı itibarıyla imparatorluğu yeniden canlandırmış iseler de İstanbul bir harabeye dönmüş ve nüfusu da azalmıştır. Nitekim şehrin Osmanlılar tarafından fethinden kısa bir süre öncesinde buradaki nüfusla alakalı verilen rakamların 30.000 ile 50.000 rakamları arasında değişmesi de bunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında başlangıçtan fethe kadar olan süreçte İstanbul'un, Bizans'ın siyasî anlamda güçlenmesi ve uyguladığı politikalar çerçevesinde ciddi artışlar yaşadığını söylemek mümkündür. Ancak veba salgınları, depremler, yaşanan kuşatmaların getirdiği zorluklar, zaman zaman yaşanan techirler, Latin İstilasası gibi sebepler de şehrin nüfusunu olumsuz yönde etkilemiş ve bir hayli aşağılara çekmiştir.

35) Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasının Türk ve dünya tarihindeki yansımaları nasıl olmuştur?

1000 yıldan daha uzun bir süre dünya siyaset arenasında varlığını sürdürebilmiş Bizans İmparatorluğu'nun nihayete ermesi herşeyden önce yeni bir çağın habercisi olduğu gibi başarının sahibine de *Fatih* unvanını kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin birbirinden ayrı olarak genişleyen iki parçası da bu fetihle birleşmiştir. Hz. Peygamber'in, şehrin zaptıyla alakalı müjdesine muhatap olan Fatih Sultan Mehmet bundan sonra Roma İmparatoru unvanını da almıştır. Zira o artık imparatorluğun merkezi olan İstanbul'un hâkimidir. Ayrıca yeni başkentlerini ona ulaşımı sağlayan boğazları denizden korumak ve deniz ticaretinde ön plana çıkmak isteyen Osmanlılar daha güçlü bir donanma oluşturmak için çalışmaya başlamışlardır.

Bunun neticesinde evvela Karadeniz, uzun vadede ise Akdeniz bir Türk Gölü haline getirilmiştir. Diğer taraftan fethe karşı duruşu ve Bizanslılardan rüşvet aldığı iddiaları neticesinde Çandarlı'nın idamı, Osmanlı Devleti'nde Türk aslından gelen vezirlerin tasfiyesinin ilk işareti olmuştur. Bundan sonra söz konusu makamda devşirme aslından gelenler ön planda olmuştur.

İstanbul'un, Fatih Sultan Mehmet tarafından zaptı ve Ortodoksların yine bu hükümdar tarafından himaye görmesiyle Hıristiyanlık içerisindeki union (kiliselerin birleştirilmesi) düşüncesinin uygulanması da imkânsız hale gelmiştir. Osmanlı ordusundaki ateşli silahların o zamana değin dünyadaki en muhkem tahkimatlarına sahip İstanbul surlarını kolayca tahrip etmesi savaş ve kuşatma tekniklerinin gelişiminin de habercisi sayılabilir. Zira bu tarihten sonra dünya ordularında ateşli silahlar çok daha ön planda olmaya başlayacaktır.

Diğer taraftan Bizans'tan kaçan bilginlerin Avrupa'da taşıdığı bilgi birikimi buradaki Rönesans hareketinin de ana motivasyon unsuru olacaktır. Ayrıca Osmanlı'nın yavaş yavaş denizlerde de söz sahibi olması, İtalyan denizci şehir devletleri ve bilhassa Venedik ile uzun süreli bir çekişmeyi de beraberinde getirmiştir. Ticaret yollarının aynı şekilde Osmanlı'nın hâkimiyetine geçmesi üzerine yeni güzergâhlar arayışına giren Avrupa milletlerinin bu çabaları coğrafi keşifleri de önünü açmıştır.

BİZANS İMPARATORLARI LİSTESİ

İmparator	Konum	Hanedan	Hâkimiyet Dönemi
I. Konstantinos (Büyük)	Kurucu	Konsantinos	324-337
Konstantios	Erkek Çocuk	Konsantinos	337-361
Iulianos	Kuzen	Konstantinos	361-363
Iovianos	Komutan		363-364
Valens	Kardeş (Batı Roma İmparatoru Valentinianos)		364-378
I. Theodosios (Büyük)	Kayınbirader	Theodosios	379-395
Arkadios	Erkek Çocuk	Theodosios	395-408
II. Theodosios	Erkek Çocuk	Theodosios	408-450
Markianos	Damat (Arkadios)	Theodosios	450-457
I. Leon	Komutan	Leon	457-474
II. Leon	Torun	Leon	474
Zenon	Damat (I. Leon)	Leon	474-475
Basiliskos	Kayınbirader (I. Leon)	Leon	475-476
Zenon (ikinci defa)	Damat (I. Leon)	Leon	476-491
I. Anastasios	Damat (I. Leon)	Leon	491-518
I. Iustinos	Komutan	Iuistinianos	518-527
I. Iustinianos (Büyük)	Yeğen	Iuistinianos	527-565
II. Iustinos	Yeğen	Iuistinianos	565-578
I. Tiberios Konstantinos	Evlatlık	Iuistinianos	578-582
Maurikios	Damat	Iuistinianos	582-602
Phokas	Komutan (alt rütbe)		602-610
Herakleios	Vali	Herakleios	610-641
III. Konstantinos ve Heraklonas	Erkek Çocuk	Herakleios	641
Heraklonas	Erkek Çocuk	Herakleios	641

II. Konstans	Yeğen	Herakleios	641-668
IV. Konstantinos	Erkek çocuk	Herakleios	668-685
II. Iustinianos	Erkek Çocuk	Herakleios	685-695
Leontios	Asi		695-698
II. Tiberios	Asi		698-705
II. Iustinianos (ikinci defa)	Erkek Çocuk	Herakleios	705-711
Philippikos	Komutan		711-713
II. Anastasios	Katip		713-715
III. Theodosios	Vergi Memuru		715-717
III. Leon	Komutan	Isauria-Suriye	717-741
V. Konstantinos	Erkek Evlat	Isauria-Suriye	741-775
IV. Leon	Erkek Evlat	Isauria-Suriye	775-780
VI. Konstantinos	Erkek Evlat	Isauria-Suriye	780-797
Irene	Eş (IV. Leon) Anne (VI. Konsantinos)	Isauria-Suriye	797-802
I. Nikephoros	Bürokrat		802-811
Staurakios	Erkek Evlat		811
I. Mikhail Rangabe	Damat (I. Nikephoros)	Amorion	811-813
V. Leon	Strategos	Amorion	813-820
II. Mikhail	Strategos	Amorion	820-829
Theophilos	Erkek Çocuk	Amorion	829-842
III. Mikhail	Erkek Evlat	Amorion	842-867
I. Basileios	Komutan	Makedonya	867-886
VI. Leon	Erkek Evlat	Makedonya	886-912
Aleksandros	Erkek Evlat (I. Basileios) (Ortak İmparator)	Makedonya	912-913
VII. Konstantinos	Erkek Evlat (VI. Leon)	Makedonya	913-959
I. Romanos Lakapenos	Ortak İmparator (VI. Leon)	Makedonya	920-944
II. Romanos	Erkek Çocuk (VII. Konsantinos)	Makedonya	959-963

II. Nikephoros Phokas	Ortak İmparator (II. Basileios)	Makedonya	963-969
I. Ioannes Çimiskes	Ortak İmparator (II. Basileios)	Makedonya	969-976
II. Basileios	Erkek Çocuk (II. Romanos)	Makedonya	976-1025
VIII. Konstantinos	Erkek Çocuk (II. Romanos)	Makedonya	1025-1028
III. Romanos Argyros	Damat (VIII. Konstantinos)	Makedonya-Soylu Memur	1028-1034
IV. Mikhail	Damat (VIII. Konstantinos)	Makedonya	1034-1041
V. Mikhail	Evlatlık (Zoe)	Makedonya	1041-1042
Zoe ve Theodora	Kız Çocuk (VIII. Konstantinos)	Makedonya	1042
IX. Konstantinos Monomakhos	Damat (VIII. Konstantinos)	Makedonya-Soylu Memur	1042-1055
Theodora (ikinci defa)	Kız Çocuk (VIII. Konstantinos)	Makedonya	1055-1056
VI. Mikhail	Bürokrat		1056-1057
I. Isaakios Komnenos	Komutan	Komnenos	1057-1059
X. Konstantinos Dukas		Dukas	1059-1067
IV. Romanos Diogenes	Komutan (VII. Mikhael'in üvey babası)	Dukas	1068-1071
VII. Mikhail Dukas	Erkek Çocuk (X. Konstantinos Dukas)	Dukas	1071-1078
III. Nikephoros Botaneiates	Komutan		1078-1081
I. Aleksios Komnenos	Komutan	Komnenos	1081-1118
II. Ioannes Komnenos	Erkek Çocuk	Komnenos	1118-1143
I. Manuel Komnenos	Erkek Çocuk	Komnenos	1143-1180
II. Aleksios Komnenos	Erkek Çocuk	Komnenos	1180-1183
I. Andronikos Komnenos	Kuzen (I. Manuel)	Komnenos	1183-1185
II. Isaakios Angelos	Komutan	Angelos	1185-1195
III. Aleksios Angelos	Erkek Kardeş	Angelos	1195-1203

II. Isaakios (ikinci defa) ve IV. Aleksios Angelos	Baba/Oğul	Angelos	1203-1204
V. Aleksios Murtzuphlos	Komutan		1204
I. Theodoros Laskaris	Komutan	Laskaris	1204-1222
III. Ioannes Vatatzes	Damat (I. Theodoros Laskaris)	Laskaris	1222-1254
II. Theodoros Laskaris	Erkek Çocuk	Laskaris	1254-1258
IV. Ioannes Laskaris	Erkek Çocuk	Laskaris	1258-1261
VIII. Mikhail Palaiologos	Komutan	Palaiologos	1259-1282
II. Andronikos Palaiologos	Erkek Çocuk	Palaiologos	1282-1328
III. Andronikos Palaiologos	Torun (II. Andronikos)	Palaiologos	1328-1341
V. Ioannes Palaiologos	Erkek Çocuk	Palaiologos	1341-1391
VI. Ioannes Kantakuzenos	Komutan (Ortak İmparator)		1347-1354
IV. Andronikos Palaiologos	Erkek Çocuk	Palaiologos	1376-1379
VII. Ioannes Palaiologos	Kuzen (III. Andronikos'un oğlu)	Palaiologos	1390
II. Manuel Palaiologos	Kuzen (V. Ioannes'in oğlu)	Palaiologos	1391-1425
VIII. Ioannes Palaiologos	Erkek Çocuk	Palaiologos	1425-1448
XI. Konstantinos Palaiologos	Erkek Kardeş	Palaiologos	1448-1453

BİBLİYOGRAFYA

- Adıvar, A. A., “Bizans’ta Yüksek Mektepler”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, cilt:5 sayı: 8, 1953, s. 1-54.
- Altan, Ebru, *II. Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003.
- Altınay, A. R., *Bizans İmparatoriçeleri*, İstanbul 2003.
- Angelov, Dimitar, *İmperial İdeology and Political Thought in Byzantium 1204-1330*, Cambridge 2007.
- Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt’in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Asbridge, Thomas, *Haçlı Seferleri*, trk. trc. Ekin Duru, İstanbul 2010.
- Avcı, Casim, *İslam Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003.
-, “Malazgirt Savaşı Öncesi Bizans İmparatorluğu”, *Alp Arslan ve Malazgirt*, ed. Erdoğan Merçil, İstanbul 2014, s.17-32.
- Ayönü, Yusuf, *Katalanların Anadolu Ve Trakya’daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2009.
-, “Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *TÜRKLER*, VI, Ankara 2002, s.598-617.
- Barker, John V., “Late Byzantine Thessalonike: A Second City’s Challenges and Responses”, *Dumbarton Oaks Papers*, no:57, *Symposium on Late Byzantine Thessalonike*, Washington 2003, s.5-33.
- Başkan, Yahya, “Yıldırım Bayezid ve Bizans İmparatoru II. Manuel”, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı:12 (2014), s.381-395.
- Baştav, Ş., *Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir (1261-1461)*, Ankara 1989.
- Byzantines and Crusaders in Non Greek Sources 1025-1204*, ed. Whitby, Mary, Oxford 2007.
- The Byzantine Imperial Acts to Venice, Pisa and Genoa, 10th - 12th Centuries*, Atina 1975.

Cahen, Claude, *The Formation of Turkey, The Seljukids Sultanate of Rum, Eleventh to Fourteenth Century*, Edinburg 1988.

....., *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, trk. trc. Yıldız Moran, İstanbul 1994.

....., *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, trk. trc., Mustafa Daş, İstanbul 2010.

The Cambridge History of Byzantine Empire, 500-1492, ed. Jonathan Shephard, Cambridge 2008.

Cameron, Alan, *Circus Factions, Blues and Greens at the Rome and Byzantium*, Oxford 1976.

Cameron, Averil, *Bizanslılar*, trk. trc. Özkan Akpınar, İstanbul 2008.

Charanis, Peter, "Bizans İmparatorluğu'nda Bir Devlet Politikası Olarak Techir", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, trk. trc., Mustafa Alican, c.XXVI, Sayı:1, Temmuz 2011, s.259-275.

....., "The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 3, No. 2 (1961), s.140-154.

....., "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", trk. trc. Melek Delilbaşı, *Belleten*, XLVIII (191-192), Ankara 1984, 523-535.

....., "The Byzantine Empire in the Eleventh Century", *A History of the Crusades*, I, chf. ed. K.M. Setton, Wisconsin 1969-1989, s.177-219.

Çetinkaya, Haluk, "Doğu Roma'da Hayır İşleri ve Kurumları", *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*, ed. Murat Aslan-Ferit Baz, İstanbul 2018, s.195-203.

....., "Roma ve Bizans İmparatorluklarında Ölüm Algısı ve Mezar Türleri", *MSGSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:3, Bahar 2011, s.18-38.

....., "Bizans Uygarlığı'nda Toplumsal Sınıflar ve Mezarları", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Arkhe Dergisi*, sayı: 9, yıl: 2019, s.65-69.

Çoban, Bekir Zakir "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etikisi Tartışması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.VIII, sayı:4, Aralık 2008, s.117-145.

....., "Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm", *Milel ve Nihal*, 10 (2), 2003, s.13-27.

- Çoğ, Mehmet, “İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında “Pavlikanlar” Üzerine Bir Değerlendirme”, *FÜ. İlahiyat Dergisi*, 13/2, Elazığ 2008, s.73-87.
- Dalby, Andrew, *Bizans’ın Damak Tadı*, trk. trc. Ali Özdamar, İstanbul 2012.
- Daş, Mustafa, “Bizans Dönemi İstanbul’unda Hukuk Sistemi”, *Kültür Başkenti İstanbul*, yay. haz. Fatma Yücel, İstanbul 2010, s.110-121.
- Dawson, Timothy, *Bizans Piyadesi, Doğu Roma İmparatorluğu 900-1204*, trk. trc. Gürkan Ergin, İstanbul 2011.
- Demir, Doğan Mert, *Selâhaddîn’in Gemileri, Selâhaddîn Devrinde Akdeniz’de Eyyûbî Deniz Kuvvetleri*, İstanbul 2019.
- Delilbaşı, Melek, “Osmanlı-Bizans İlişkileri” *TÜRKLER*, IX, Ankara 2002, s.122-132.
- Demirkent, Işın, *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005.
-, *Bizans Tarihi Yazıları Makaleler - Bildiriler - İncelemeler*, İstanbul 2005.
-, *Bizans İmparatorluğu Dönemi İstanbul 330-1453*, İstanbul 1998.
-, *Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi*, trk. trc. A. Göke Bozkurt, İstanbul 2006.
- Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, ing. trc. H.J. Magoulias, Detroit 1975.
- “The Eastern Roman Empire, 717-1453”, *The Cambridge Medieval History*, ed. J.R. Tanner, C. R. Pervite-Orton, Z.N. Brooke, Cambridge 1923.
- The Economic History of Byzantium, from the Seventh through to Fifteenth Centuries*, I, ed. Angeliki E. Laikou, Washington 2002.
- Elam, Nilgün, “Babalar ve Oğullar, IV. Andronikos Palaiologos ve Savcı Çelebi İsyanı (1373)”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 49 cilt: 30 (2011): 29-73.
- Emiroğlu, Haluk, “Roma Hukuku’nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis ve Türkiye’de Hukuk Resepsiyonu”, *AÜ, Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.51, sayı:3, 2002, s.85-96.
- Eyice, Semavi, *Ayasofya*, I,II,III, İstanbul 1984.

Garland, Lynda, *Byzantine Empresses, Women and Power in Byzantium ad.527-1204*, Londra 2002.

Garrood, William, "The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo 959-965", *Anatolian Studies*, vo.58 (2008), s.127-140.

Geanakoplos, Deno J., "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapızın Sorunu ve Yeniden Düşünmek", *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan, İzmir 2011, sayı: 9, sayfa:169-198.

George Akropolites, *the History*, ing. trc., Ruth Macrides, New York 2007.

Gönenç, İsmail, "Yedinci ve Sekizinci Yüzyıllarda Hıristiyanların İslamiyete Karşı Tutumu", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:10, sayı:36, Bahar 2001, s.287-298.

Haldon, John, *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565-1204*, Londra 1999.

....., *Bizans Tarih Atlası*, İstanbul 2007.

Harris, Jonathan, *Byzantium and the Crusades*, New York 2007.

Heyd, W., *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, trk. trc. E.Z. Karal, Ankara 2000.

Honigmann, E., *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trk. trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.

Ian Heath, *Bizans Orduları, 900-1461*, trk. trc. Buket Bayrı, İstanbul 2014.

Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.

İnalçık, Halil, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades" *The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire, Essay on Economy and Society*, İndiana, s.309-341.

İnanan, Filiz - İnanan, Burak Evren, "Bizans Döneminde Balıkçılık Aktiviteleri ve Mozaiklerde Görülen Balık Türleri", *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt. 19, sayı:35, yıl: 2018, s.527-554.

Husey, Joan M., "Byzantium and the Crusades 1081-1204", *A History of the Crusades*, II, chf. ed. K.M. Setton, Wisconsin 1969-1969, s. 123-152.

- Ivanov, İvelin, "Tsar Samuel Against Emperor Basil II Why Did Bulgaria Loose the Battle With the Byzantine Empire at the Beginning of the 11th century", *Studia Ceranea* 1, 2011, s. 205-212.
- Jacoby, David, "Encounter of Two Societies, Western Conquerors and Byzantines in the Peloponnosus After the Fourth Crusades", *The American Historical Review*, vo:28, no:4 (1973), s.873-906.
- Kaçar, Turan, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt:20, sayı:1, Temmuz 2005, s.135-155.
- Keçiş, Murat, "Bizans Döneminde İstanbul'un Kent Yönetimi", *Antik Çağ'dan XXI. yy.'a Büyük İstanbul Tarihi*, III, *Siyaset ve Yönetim* 2, ed. Feridun M. Emecen-Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, s.18-37.
- Kamalov, İlyas, "Altınorda-Bizans Münasebetleri (1261-1453)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı:4 (2005), s.3-20.
- Kaya, Abdullah, "Doğu'daki Roma'nın Bizanslaştığı Devir, I. Justinianos Dönemi, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, Cilt: 37, Sayı: 2, s.17-40.
- Kazhdan, P.A., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I-IV, New York 1991.
-, "Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century", *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. Angeliki E. Laiou-Roy Parviz Mottahedeh, Washington 2001.
- Konstam, Angus, *Byzantine Warship vs Arap Warship, 7th-11th Centuries*, 2015.
- Köroğlu, Gülgün, "İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları", *Osmanlı Bankası, Arşiv ve Araştırma Merkezi*, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html, 13 Aralık 2006.
- Law and Society in Byzantium; Ninth-Twelfth Centuries*, ed. Angeliki E. Laiou – Diter Simon, Washington 1994.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2013.
- Koç, Yunus, "Bizans Döneminde İstanbul Nüfusu", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla, Büyük İstanbul Tarihi*, III, *Siyaset ve Yönetim-2, Demografi*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, s.458-466.

- Köprülü, M. F., "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar". *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, sayı:1, İstanbul 1931, s.165-313.
- Küçükspahioğlu, B., "Haçlı Seferlerinin Başından 1204'e Kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Plânları". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 42, 2005, s.47-64.
- Kyriakidis, Savvas, *Warfare in the Late Byzantium 1204-1453*, Leiden 2011.
- Lailou, Angeliki E.-Cecile Morrison, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007.
- Law and Society in Byzantium, Ninth Twelfth Centuries*, ed. Angeliki E. Lailou - Dieter Simon Washington 1994.
- Lemerle, P., *Bizans Tarihi*, trk. trc., Galip Üstün, İstanbul 1994.
- Lightfoot, Christopher, "Trade and Industry in Byzantine Anatolia: The Evidence from Amorium", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 61 (2007), s. 269-286.
- Lilie, Johannes-Ralph, *Byzantium and Crusader States 1094-1204*, ing. trc. J. E. Ridings, Oxford 1993.
- Luttwak, Edward N., *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, trk. trc., M. Efe Tuzcu, İstanbul 2012.
- Majeska, George, P., "The Emperor in his Church: Imperial Ritual in the Church of St. Sophia", *Byzantine Court Culture From 829 to 1204*, ed. Henry Maguire, Washington 1997, s.1-12.
- Maleterra, Geoffrey, *The Deeds of Count Roger of Calabria and Sicily and his Brother Duke Robert Guiscard*, ing. trc., Kenneth Baxter Wolf, Michigan 2005.
- Mango, Cyril, *The Oxford History of Byzantium*, Oxford 2002.
-, *Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu*, trk. trc., Gül Çağalı Güven, İstanbul 2016.
- Markopoulos, Athanasios, "in Search for Higher Education in Byzantium" *Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines*, L, 2013, s.29-42.
- Mayendorff, John, "Bizans'ın İslam Anlayışı", *SÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:6, 2002, s.21-46.
- McLees, Necteria, "Byzantine Bride-Shows and the Restoration of Icons, A Tale of Four Iconophile Empresses", *A Journal of Orthodox Faith and Culture*, Vol:XIII, no:4, s.33-69.

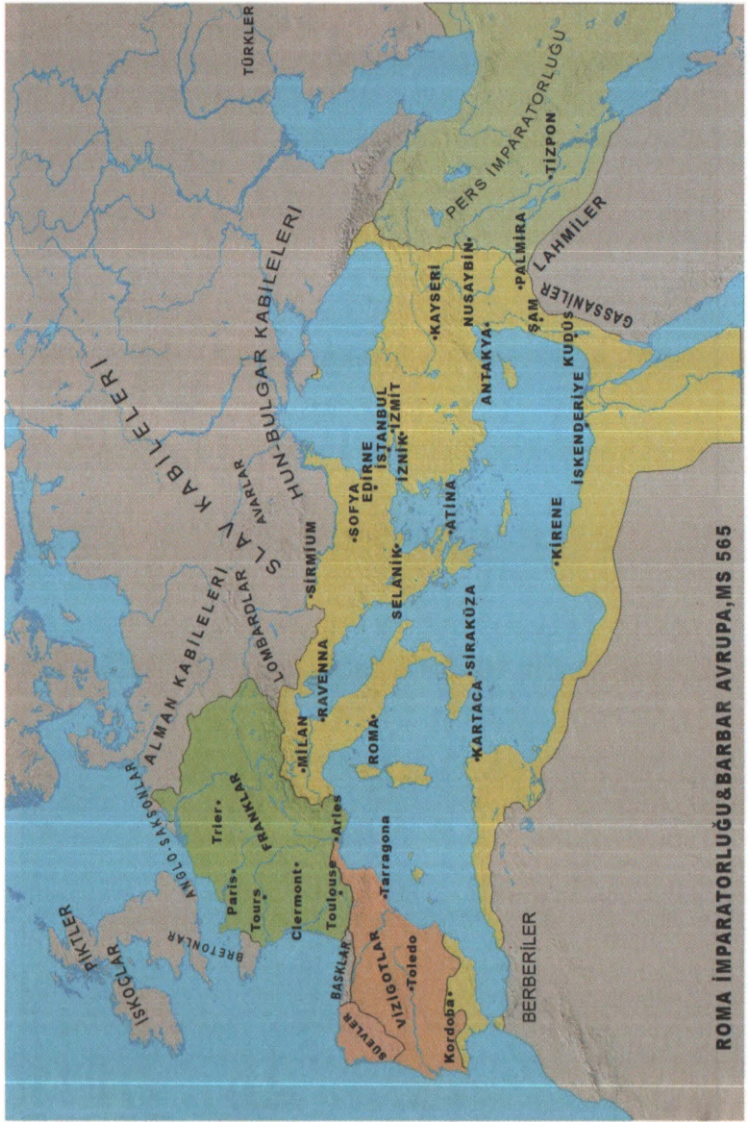
- McNeal, E.H.-Wolf, R.L, "The Fourth Crusade", A History of the Crusades, II, chf. ed. K.M. Setton, Wisconsin 1969-1989, 153-186.
- Mevsim, Hüseyin, "Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim ve Dinsel Kurumları", *AÜ, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 2 (2006), s.193-207.
- Mikael Psellos, *Khronographia*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 1992.
- Necipoğlu, Nevra, *Byzantium Between Ottomans and Latins, Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge 2009.
- Nicol, Donald, M., *Byzantium and Venice*, Cambridge 1992.
-, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge 1999.
- Nicolle, David, *Yarmuk 636 AD*, Londra 1994.
-, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, trk. trc. L. Ece Sakar, İstanbul 2011.
-, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, trk. trc. L. Ece Sakar, İstanbul 2011.
-, *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-04*, trk. trc. Gürkan Ergin, İstanbul 2013.
- Niketas Khoniates, *Historia (1195-1206)*, trk. trc., Işın Demirkent, İstanbul 2004.
-, *Historia (1180-1195)*, trk. trc. Işın Demirkent, İstanbul 2006.
-, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenos Dönemleri)*, trk. trc. F. Işıltan, Ankara 1995.
- Norwich, J. J., *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, trk. trc. Selen Hırçın Riegel, İstanbul 2013.
- Odahl, Charles Matson, *Constantine and Christian Empire*, Londra 2004.
- Oikonomides, Nicolas, *Society, Culture and Politics in Byzantium*, ed. Elizabeth Zachariadou, Hampshire 2005.
- Orhun, Murat, "Iustinianos'un Hukuk Reformasyonu", *Turkish Studies*, sayı: 10/5, İlkbahar, Ankara 2015, s.267-284.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1999.

- Öden, Z. G. "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar ile İttifakı". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı:35, 1994, s.123-139.
- Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, trk. trc., İlcan Bihter Barlas, İstanbul 2009.
- Prior, J.H.-Jeffreys, E.M., *The Age of the Dramon, the Byzantine Navy ca.500-1204*, Brill 2006.
-, "Byzantium and the Sea: Byzantine Fleets and the History of the Empire in the Age of the Macedonian Emperors, c.900-1025 CE", *War at the Sea, in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. John B. Hattendorf-Richard W. Unger, Suffolk 2003, s.83-104.
- Robert de Clari, *İstanbul'un Zaptı*, trk. trc., Beynün Akyavaş, Ankara 1994.
- Ramon Muntaner, *Chronicle*, ing. trc. Lady Goodenough, Cambridge 2000.
- Rice, Tamara Talbot, *Everday Life in Byzantium*, New York 1967; trk. trc. Bilge Altınok, *Bizans'ta Günlük Yaşam, Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*, İstanbul 1998.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 2008.
- The Russian Primary Chronicle*, ing. trc., S.H. Cross-O.P.S. Wetzor, Cambridge 1953.
- Seidler, G.L., *Bizans Siyasal Düşüncesi*, trk. trc. Mete Tuncay, Ankara 1980.
- Sivrioğlu, Töre, "Bizans'ta Kilise-Devlet Çatışmasının Toplumsal Nedenleri ve Tarafları", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 18, 2012, s.64-75.
- Scott, Richard Bodley, *Decline and Fall Byzantium at War*, Oxford 2008.
- Sharf, Andrew, *Byzantine Jewry, from Justinian to the Fourth Crusade*, Londra 1971.
- "Heraclius and Mahomed", *Past and Present*, no:9, Nisan 1056, s.1-16.
- Sophoulis, Panos, *Byzantium and Bulgaria 775-831*, Leiden 2012.
- Soulis, George C., *The Serbs and Byzantium During the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors*, Washington 1984.

- Star, Joshua, *The Jews in the Byzantine Empire, 641-1204*, New York 1970.
- Stephenson, Paul, *Byzantium's Balkan Frontier*, Cambridge 2004.
-, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge 2003.
- Taşcan, Arzu, "Tarihi Süreç İçerisinde İstanbul-Roma Kiliseleri Arasındaki Çekişmeler ve 1054 Krizi", *CBÜ Sosyal Bilimler*, cilt:1, sayı:1, Manisa 2003, s.91-100.
- Timothy, E. Gregory, *A History of Byzantium*, Oxford 2010.
- Tougher, Shaun, *The Eunuch in the Byzantine History and Society*, Londra 2008.
- Treadgold, Warren, *A History of Byzantine, State and Society*, California 1997.
-, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, California 1995.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.
- Turnbull, Stufen, *The Walls of Constantinople AD. 324-1453*, Oxford 2004.
- Uslu, Seza Sinanlar, "Bizans'ta Atlı Araba Yarışları", *Anadolu Uygarlıklarında Spor*, ed. İbrahim Yıldırım-Timur Gültekin, Ankara 2012, s.86-111.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008.
-, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015.
- "Haçlı Seferlerinin Hazırlayıcısı Olarak Malazgirt Savaşı", *Alp Arslan ve Malazgirt*, ed. Erdoğan Merçil, İstanbul 2014, s.135-151.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
-, *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ankara 1988.
- Vasiliev, V.V. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trC. A. Müfid Mansel, Ankara 1943.
-, "The Iconoclastic Edict of the Caliph Yazid II, AD. 721", *Dumbarton Oaks Papers*, vol:9/10, (1956), s.23-47.
-, "The Second Russian Attack on Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 6 (1951), s. 161-225.
- Villehardouin ve Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, trk. trc. Al, Berktaş, İstanbul 2008.
- Wolff, Robert Lee, "The Second Bulgarian Empire, It's Origin and History to 1204", *Speculum*, vol:24, sayı:2, April 1949, s.167-206.

HARĪTALAR

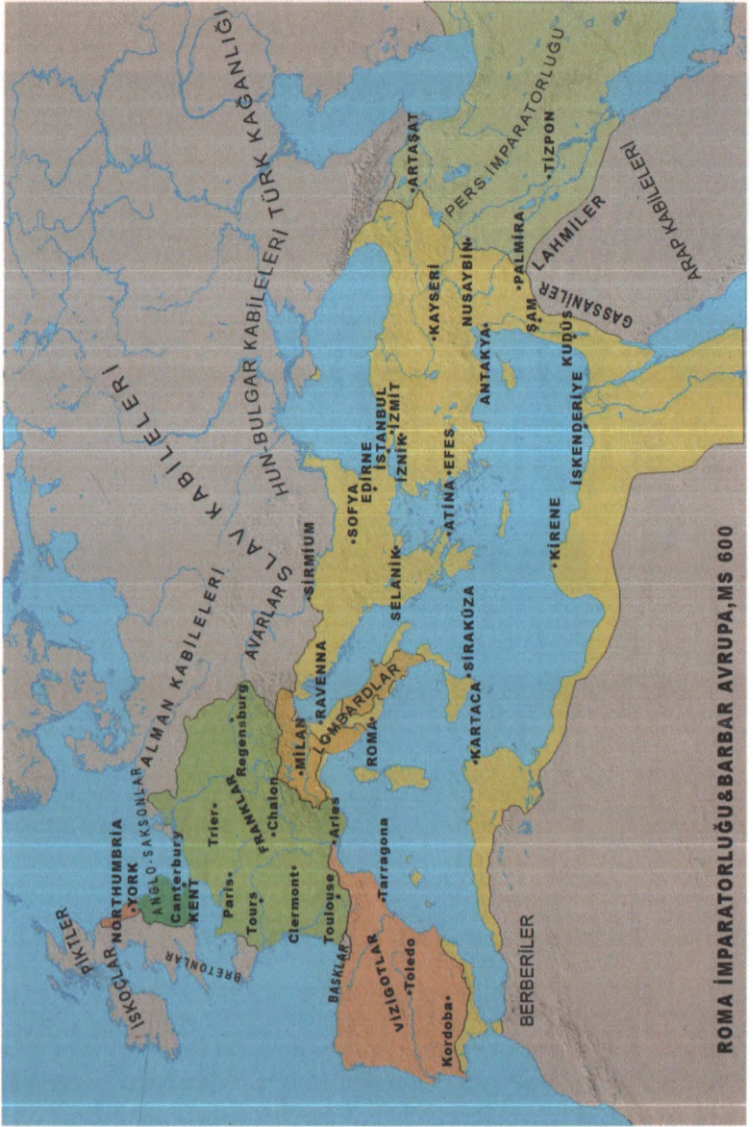

I. Iustinianos dönemi sonrasında Bizans İmparatorluğu
(İlan Mladjov'a teşekkür ederiz.)

IV. Haçlı Seferi sonrasında ortaya çıkan devletler
(Ian Mladjov'a teşekkür ederiz.)

İslamiyet'in Doğuşundan hemen önce Bizans İmparatorluğu
(Ian Mladjov'a teşekkür ederiz.)

FOTOĞRAFLAR

Aya İrini Kilisesi

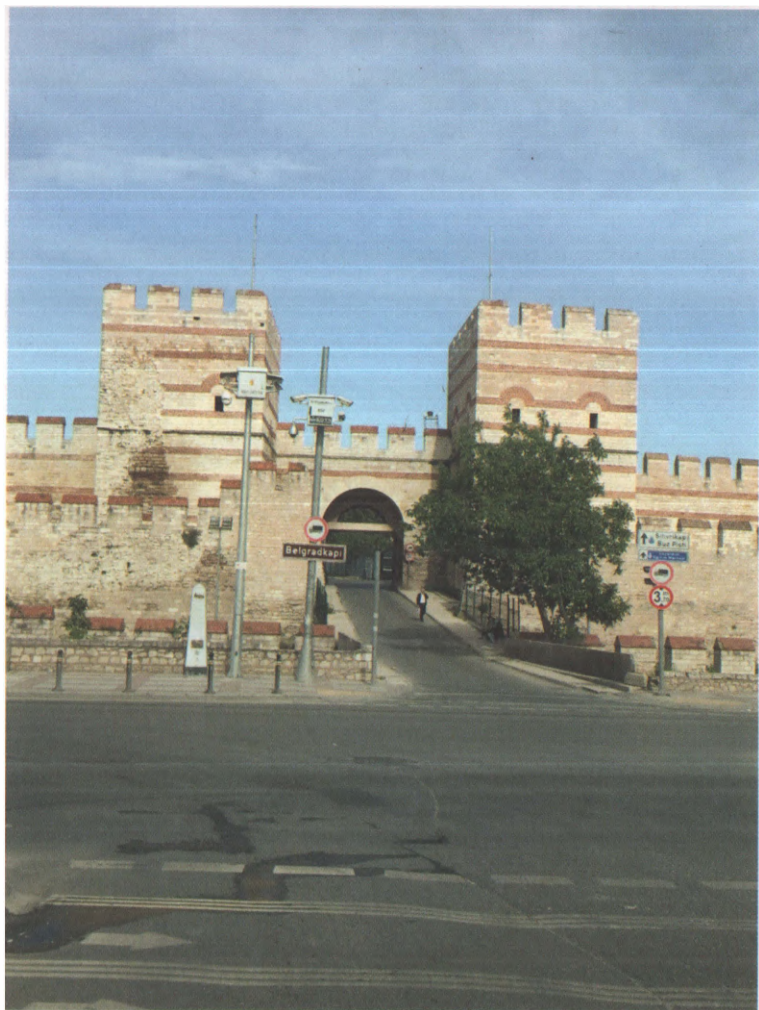
Ayasofya iç mekan

Ayasofya dış mekan

Ayasofya iç mekan

Belgradkapı

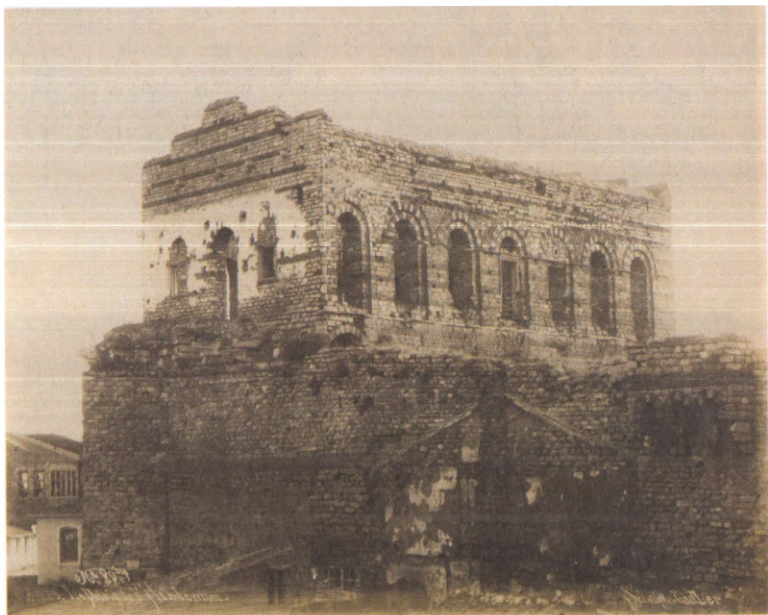
Bizans dönemi İstanbul

Bukelenon Sarayı kalıntıları, Ahırkapı

Digenis Akritas Destanı'ından

Tekfur Sarayı, Eğri Kapı

Grek Ateşi'nin kullanılması

Ioannes Komnenos ve eşi Irene

IX. Konstantinos Monamakhos ve İmparatoriçe Zoe

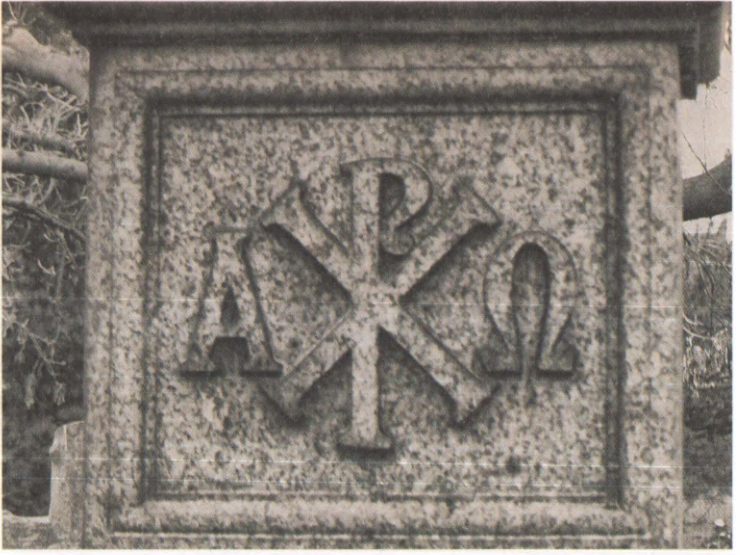
İmparatoriçe Irene'ye ait altın sikke

*İstanbul'daki Latin işgali sırasında Hipodrom'dan alınıp
Venedik'e götürülen dört bronz at*

*Konstantinos, Hz. Meryem ve bebek
Hz. İsa'ya İstanbul'u, Iustinianus Ayasofya'yı sunuyor.*

Laborum sembolü

Mimar Sinan tarafından Ayasofya'ya eklenen destek payandaları

St. Marks Kilisesindeki Bizans'tan kaçırılan bronz atlar

St. Vitale Bazilikası'ndaki I. Iustinianus Mozayiği

Theodosius Dikilitaşının kaidesi

Bulgar KasaKasabı II. Basileios

*Bizans süvarisinin Müslüman
Arap süvarisini kovalaması, Skylites Yazması*

Zeyrek Camii

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girişi- Fausto Zonaro

S O R U L A R L A

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

Büyük Roma mirasçısı durumdaki Bizans, Doğu ile Batı arasında sıkışıp kalan bir imparatorluktur. Varlığını sürdürdüğü yüzyıllar boyunca söz konusu mirasın peşinden koşmasına karşın istediğini elde etmek konusunda hiçbir zaman başarılı olamamıştır. Onu bu şekilde batıdan uzaklaştıran Doğu Roma'dan Bizans'a dönüşümü sağlayan sebepler nelerdi? Bizans adı nasıl ortaya çıkmıştır?

Büyük Konstantinus niçin geleneksel başkenti Roma'dan uzaklaşıp doğuda yeni bir yeni bir başkent kurmak ihtiyacını hissetmiştir? IV. yy. da başlayıp yıkılışına kadar devam eden mezhep mücadeleleri Bizans'ı nasıl etkilemiştir? Zaman içinde Grekleşen Bizans'ın sosyo-kültürel hayatı ve hukuk mekanizmasında ne gibi değişiklikler meydana gelmiştir? Bütün tarihi boyunca siyasî-askerî ve sosyal anlamda en fazla muhatap olduğu Türklerle olan münasebatı nasıl olmuştur?

Doğu'da başlayan İslam fetihleri Bizans açısından ne gibi neticeler doğurmuştur? Haçlı Seferlerini başlatanlar için Bizans nasıl bir anlam ifade etmektedir? Bizans için 1204 faciasına giden yol nasıl açılmıştır? Son dönemlerini geçmişteki ihtişamlı günlerinin gölgesinde yaşayan Bizans'ın hayatta kalmak için neler yapmış ve çabaları nasıl sonuçlanmıştır?

Bizans İmparatorluğu tarihi hakkında merak edilen, yukarıda aktarılanların dışında daha birçok sorunun cevabını bu kitapta bulabilirsiniz.

🌐 yeditepeayinevi.com

🐦 / yeditepekitap

📘 / yeditepekitap

📷 / yeditepeayinevi

YEDİTEPE

